DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR

TOPLUMSAL HAREKETLER

CHARLES TILLY

CHARLES TILLY TOPLUMSAL HAREKETLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TOPLUMSAL HAREKETLER
1768 - 2004

Charles TILLY

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Babil® Yayınları: 130
Kültürel Çalışmalar: 14

Toplumsal Hareketler 1768 - 2004
Charles Tilly

Çeviren
Orhan Düz

Yayın Koordinatörü
ve
Dizi Editörü
Mehmet Altun

Yayına Hazırlayan
Rabia Yılmaz

Kapak Tasarımı
Özgür Arcan

Birinci Basım: 2008 (1000 adet)

© 2004, Paradigm Publishers
© Babil Yayınları

Teknik Hazırlık
Vildan Bizer

Baskı ve Cilt
Barış Matbaa Mücellit Ali Laçin
Davutpaşa Cd.Güven San.Sit.
C Blok No: 291 Topkapı - İSTANBUL
Tel: (0212) 674 85 28

ISBN: 978-9944-990-06-6
Yayıncı Sertifika No: 0705-34-000139

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Seyhan Müzik Prod. Ltd. Şti.'ye aittir.

Babil®
Muvakkithane Cad. No: 1/A Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 414 12 53 - 414 73 64

Babil® Yayınları
Seyhan Müzik Prodüksiyon İnş. San. Tic. Ltd. Şti. tescilli markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TOPLUMSAL HAREKETLER
1768 - 2004

Charles TILLY

Babil Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dr. Lionel Grossbard, Dr. Joseph G. Sweeting, Dr. Michael H. Wechsler ve bu kitabı yazarken yaşamımı sürdürmemi sağlayan New York Presbiteryen Hastanesi'ndeki meslektaşlarıma...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
1. Politika Olarak Toplumsal Hareketler 13
2. Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı 35
3. 19. Yüzyıl Serüvenleri 68
4. 20. Yüzyıl: Yayılma ve Dönüşüm 108
5. Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor 153
6. Demokratikleşme ve Toplumsal Hareketler 193
7. Toplumsal Hareketlerin Geleceği 223
Kaynakça 245
Charles Tilly'nin Toplumsal Hareketler Hakkındaki Eserleri, 1977-2004 270

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

2003 Haziran'ında New York Presbiteryen Hastanesi'ndeki iyi insanlar, iyimser bir tahminle dört ya da beş aylık kemoterapi ve lenfoma tedavisi sürecini başlattıklarında, beni ilginç bir tercihle baş başa bıraktılar: Bu süreç zarfında ya bir hasta olarak sıkıntıdan patlayacaktım ya da bu zor süreyi özel bir projeyle dolduracaktım. Kararlı bir şekilde zorluğu göğüsleyen dostlarımdan gelen canlı teşviklerle ikinci seçeneğin cazibesine kapıldım. Önünüzde gördüğünüz kitabı bir başkasının yazması gerektiğini öteden beri düşündükten sonra ilk kemoterapi seansımda sinirlerimi yatıştırmak amacıyla kitabı yazmaya başladım. Tedavinin son gününde kimyasal maddelerin son damlası kanıma girdiğinde kitabı yazmayı bitirmiş olacağımı düşlüyordum. Çoğu düş gibi bu düş de tam istediğim gibi gerçekleşmedi. Ancak kemoterapi ayları boyunca çabalarıma çeki düzen verdi ve hepimizin umduğu üzere tedavinin son başarılı evresi içinde bitmesini sağladı.

Her ne kadar 1970'lerde "çatışmacılardan" pek fazla söz etmesem de, 1980'lere kadar konumu "çatışma" diye apaçık tanımlamıyorum ve 1990'lara kadar "çatışmacı politika" hakkında kuramsallaştırmaya başlamıyorum. Zira yarım yüzyıllık bir süre zarfı için benim kitabım ana teması sıradan insanların ne zaman, nerede ve niçin kamu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

otoritelerine, diğer iktidar sahiplerine, rakiplerine, düşmanlarına ve halkın onaylamadığı mercilere karşı ortak taleplerde bulunduklarıyla ilgilidir. Uzun yıllar boyu "*toplumsal hareket*" ifadesini kullanmaktan kaçınmamın nedeni, söz konusu ifadenin çok farklı anlamlar taşıması ve bu nedenle açığa çıkardığından daha fazlasını gizlemesidir. 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki dönemde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki çatışma olaylarıyla ilgili ayrıntılı katalogların hazırlanması fikrimi değiştirdi. Kataloglar sıradan insanların başkalarından talepte bulunmak için kullandıkları araçlardaki -çatışma repertuvarlarında- büyük değişimlerin 1750 ile 1850 arasında gerçekleştiğini açığa çıkardı; rejimden rejime zamanlamanın önemli ölçüde farklılaşmasına rağmen, her bir rejimde değişimler öbeklendi ve öbekler içinde kampanyalar, etkinlikler ve gösterilerin kendine özgü bir bileşimi ortaya çıktı. Katılımcılar ve gözlemciler sonunda bu yeni politika tarzını "*hareket*" diye adlandırmaya başladılar. Bu değişimi göz ardı edemeyiz.

Geçici modalardan yerleşik çıkar gruplarına varıncaya değin artık her şeyi "hareket" diye adlandırmaya yönelik yaygın eğilime rağmen, bu yeni kendine özgü politika biçiminin ortaya çıkışı, dönüşümü ve ayakta kalması tarihsel bir ilgiyi hak ediyor. Olası saha savaşlarından ve tanımsal tartışmalardan bir parça endişe duyarak "*olgun toplumsal hareket*" ya da "*18. yüzyılın sonunda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ilkin ortaya çıkmış toplumsal hareket tarzı*" gibi ifadeler icat etmek yerine, standart ifade olan "*toplumsal hareket*"i kullanmaya karar verdim. Kuşkusuz bu, metni basitleştirdi.

Dostluk ve gelecekte işbirliği adına, içerik ve savlama açısından elinizdeki kitaba çok benzeyen bir kitapta dostum ve meslektaşım Sidney Tarrow toplumsal hareketin tarihini apaçık ortaya koyuyor (Tarrow 1998: 3). Bu kitap, Tarrow'un toplumsal hareketler üzerine yaptığı muhteşem incelemenin açık bıraktığı noktaları tamamlıyor. Elinizdeki kitap, toplumsal hareketlerin tarihsel incelemesini 18. yüzyıldaki kökenlerinden başlayıp 21. yüzyıla kadar getirerek, geleceklerine ilişkin bazı tahminleri de ekleyerek sunuyor.

Önceki eserlerime yaptığım göndermelerle metni boğmaktan ka-

çınmak için isim belirtmeden eski kitaplarımdan serbestçe alıntılar yaptım. Birkaç pasajı alıntıladığım kitaplar şunlardır: Stories, Identities, and Political Change (Rowman & Littlefield, 2002), The Politics of Collective Violence (Cambridge University Press, 2003) ve Contention and Democracy in Europe, 1650-2000 (Cambridge University Press, 2004). Ne var ki elinizdeki kitabın en az yüzde doksan beşi oldukça yenidir.

Bilgileri, alıntıları, eleştirileri ve editöryel önerileri için şu kişilere teşekkürlerimi sunuyorum: Lance Bennett, Vince Boudreau, Pamela Burke, Dana Fisher, Elisabeth Jay Friedman, William Ivey, Vina Lanzona, Daniel Menchik, Vicente Rafael, Sidney Tarrow, Cecelia Walsh-Russo, Lesley Wood ve Viviana Zelizer. Umarım yardımlarının desteğiyle oluşan bu kitabı görünce memnun kalırlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1

POLİTİKA OLARAK TOPLUMSAL HAREKETLER

"Demokrasi yanlısı güçlü bir toplumsal hareket, baskıcı politik bir ortamda işleyen sivil toplumun her zamanki görevidir... Başlangıç noktası, toplumsal bir hareketi tanımlayabilmektir. İsminden de anlaşılacağı üzere, toplumsal hareketler çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerdir. Toplumsal hareketler işçiler, kadın grupları, öğrenciler, gençlik ve entelektüel kesim gibi önemli toplumsal tabakaları içerir. Toplumun bu değişik çıkar grupları tek bir şikâyet çevresinde bir araya gelirler. Söz konusu şikâyet, çoğu durumda, belli bir politik ortamda genel anlamda hissedilen demokrasi eksikliğidir. Bu, özellikle, geçen yirmi yılda Güney Afrika'daki ırkçılık karşıtı mücadele ve geçen dört yılda Zimbabwe'deki durum için geçerlidir. Zimbabwe'nin durumuyla Güney Afrika'daki ırkçılık karşıtı durum arasındaki tek önemli farklılık, birincisinin daha yetersiz tanımlanmış ve üzerinde daha az odaklanılmış olmasıdır. Gerçekte, Zimbabwe halkı, oradaki toplumsal hareketin bölündüğü hesaba katılarak zaman zaman mazur görülebilir." (*Harare Daily News*, 5 Aralık 2002)

2002'nin Zimbabwe'sinde, Robert Mugabe'nin şiddet yanlısı, kinci rejimine karşı muhalefetin liderleri, rejimin ortak seçimle bas-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kıdan oluşan iki ayak üzerinde oturmasının, kuşatılmış ülkenin acı çeken vatandaşları arasında yarattığı parçalanmaları onaylamadılar. Güney Afrika'nın ırkçılığa karşı daha eski ve daha başarılı kitle hareketini bir model olarak benimsediler. Diktatörlüğe karşı demokrasi yanlısı muhalefette daha büyük ve daha etkin bir toplumsal harekete gerek duydular. Nitekim Mugabe rejimi, muhalefetin sesi olduğu için *Harare Daily News* gazetesini 2003 Eylül'ünde kapattı. 17 Eylül'de rejim güçleri Harare'de yürüyüş yapmayı göze alarak, gazetenin kapanışını protesto eden ve yeni bir anayasa talebinde bulunan yaklaşık yüz kişiyi tutukladı (*Economist*, 2003b, 46).

Zimbabwe muhalefeti toplumsal bir hareket başlatarak politik bir sorunu çözmeye girişirken, başka yerlerde de benzer girişimler oldu. 1997'de Avrupa Komisyonu sosyal harcamalarda kesintiler yapma yoluna giderken, Manchester kökenli sosyalist dergi *International Viewpoint* işçilerin haklarını savunmak için bir "Avrupa toplumsal hareketi" başlatma çağrısında bulundu (*International Viewpoint* 1997). Ertesi yıllarda Avrupalı eylemciler -sosyalistler ve diğerleri- kıta genelinde esaslı bir hareket başlatma çağrısında bulunmaya devam ettiler. Jubilee 2000 adında Avrupa merkezli ama dünya çapındaki ağ, 3. Dünya'nın borçlarının silinmesi için bir kampanya yürüttü. Ağı organize edenlerden birine göre:

> "**Küresel bir sosyal hareket salt bu mesele etrafında birleşip, oluşmuştur**. 2002'de dört yıllık kampanyadan hemen sonra, 68 ülkede çeşitli güçlerde ve niteliklerde Jubilee 2000 kampanyaları düzenlendi. Ulusal kampanyalar bağımsızdı; ama genel amaçları, sembolleri ve bilgileri -ayrıca muazzam bir dayanışma duygusunu- paylaşıyordu. Kampanyalar Angola, Japonya, Kolombiya, İsveç, Honduras, İsrail, Togo ve Amerika gibi değişik ülkelerde yürütüldü. Kampanyamızı koordine etmek ve işbirliğinde bulunmak büyük ölçüde internet sayesinde gerçekleşti." (Pettifor 2001: 62; vurgu orijinal)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2004'te çoğu Avrupalı, Avrupalı işçilerin sönmüş umutlarını yeşertip, 3. Dünya ülkelerinin sıkıntılarını hafifletecek hareket diye, küresel sermayeye karşı yürütülen harekete umutla bakıyordu.

Latin Amerika ve Asya da sesini yükseltti: 2002 Mart'ında Kosta Rika tabanlı, ishâl karşıtı grup Rehidrasyon Projesi'nin web sitesi Sabir Mustafa'nın bir makalesini yayımladı. Dhaka *Financial Express*'in editörlerinden biri olan Mustafa'nın makalesinin başlığı şuydu: "İshâl Kontrol Bangladeş'te Toplumsal Bir Hareket Oldu" (Mustafa 2002). Söz konusu makalede Mustafa, çok sayıda Bangladeşli "okul öğretmeni, dini lider, gönüllü organizasyon üyesi, köy doktoru, kırsal grup ve hatta yerel yardımcı polis kuvvetinin" çocukların hayatını kurtarmak için hastalığa karşı önlemlerin alınmasını (özellikle oral rehidrasyon tedavisini) aktif şekilde desteklediğini belirtiyor. Toplumsal hareketlere karşı ümit verici eğilim Kuzey Amerika'da da yükselmektedir.

1999'da Kanadalı eylemci Murray Dobbin, sol eğilimli Yeni Demokratik Parti'nin iktidara geldiğinde, seçmenlerine sırt çevirmesine engel olmak için "Kanada'da toplumsal bir hareket başlatma" çağrısında bulundu:

> "Devlet teoreminin en temel esası, sosyal demokrat bir partinin seçimde 'iktidarı' kazandığında aslında bunu yapmadığını bizlere söyler. Artık hepsi neo-liberal ideolojiyle yetişen kıdemli bürokratlar ilerici politikaları sabote etmek için beşinci direk gibi çalışırlar. Ayrıca ulusötesi şirketler, Ontario ve Kolombiya (İngiltere)'da yaptıkları gibi büyük bir grev başlatma tehdidinde bulunduklarında Yeni Demokrat Parti hükümetleri onları durdurmaya 'muktedir' değildir."
>
> "Bu noktada toplumsal hareketler devreye giriyor. Eğer binlerce insanı sokağa dökemezsek (yüz binlerce dolar harcamak ve aylarca organizasyon yapmak zorunda kalmadan), Yeni Demokrat Parti hükümetlerinin her gün nefes kesici vahşet sergileyen şirketlerin gerçek iktidarına teslim olmalarını bekleyebiliriz. Şirket iktidarıyla yüzleşecek etkin toplumsal hareketler bahsine geldiğimizde, Yeni

Ücretsiz Kitap Pasif - https://ma.gy/cg

Demokrat Parti kadar başarısız olduğumuz söylenebilir." (Dobbin, 1992; 2)

21. yüzyıla girdiğimizde dünyanın her yerinden insanlar, "toplumsal hareket" kavramını gür sesli bir çağrı, çok çeşitli sorunlara karşı geniş katılımlı bir eylem çağrısı, baskıcı iktidara karşı koyacak bir ağırlık olarak tanıdılar.

Ancak her zaman böyle olmadı. Her ne kadar binlerce yıldan beri dünyanın değişik yerlerinde bu veya şu türde halk ayaklanmaları olduysa da, *Harare Daily News*'in "çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerdir" diye tanımladığı olgu, üç asır önce dünyanın hiçbir yerinde yoktu. Sonra 18. yüzyılın sonlarında, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da insanlar yeni politik bir olguyu kaçınılmaz şekilde oluşturmaya başladılar. Toplumsal hareketleri oluşturmaya başladılar. Bu kitap, icat edilen bu politik yapının geçmişini incelemektedir. Toplumsal hareketleri, çatışmacı -toplumsal hareketler, hayata geçtiğinde başka birinin çıkarlarıyla çatışacak ortak hak talebini içermesi bakımından çatışmacıdır- politikanın - ister hak talep edenler, ister talep nesneleri, ister nesne birlikleri, isterse de çatışmanın denetçileri bağlamında olsun, hak talebinde bir şekilde bu ya da şu türde bir hükümet tasarımı gündeme geleceğinden dolayı politik- kendine özgü bir türü olarak ele almaktadır (McAdam, Tarrow ve Tilly 2001).

Toplumsal Hareketler 1768-2004, bu kendine özgü çatışmacı politika biçiminin, tarihsel bir anlayış içerdiğini göstermektedir. Tarih, toplumsal hareketlerin, toplumsal hareketi diğer politika biçimlerinden ayırmış bazı çok önemli özellikleri (örneğin disiplinli sokak yürüyüşü) niçin bir araya getirdiğini açıklayarak bize yardımcı olur. Ayrıca tarih, toplumsal hareketlerin işleyişindeki çok önemli *değişimleri* (örneğin, toplumsal hareket programlarının yürütülmesinde uzmanlaşmış, iyi finanse edilen profesyonel görevlilerin ve örgütlerin ortaya çıkışı) tespit ederek ve dolayısıyla gelecekteki olası değişimler konusunda bizi uyararak da katkıda bulunur. Son olarak tarih, toplumsal hareketleri mümkün kılmış kavgan politik durumlara dik-

Sansürsüz Nur Kitap Arşivi - http://kitap.tc

kat çekerek katkıda bulunur. Eğer toplumsal hareketler yok olmaya başlamışsa, yok oluşları, sıradan insanların kamu politikasına katılmasına yarayan büyük bir aracın da yok olduğunu bizlere bildirir. Toplumsal hareketlerin yükselişi ve alçalışı demokratik fırsatların genişlemesini ya da daralmasını işaret eder.

1750'den sonra Batı'da geliştiği şekliyle toplumsal hareket şu üç unsurun, çeşitli sonuçlar doğurmuş yenilikçi bir sentezinden doğmuştur:

1. Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak taleplerinde bulunan, sürgit, organize halk girişimi (buna *kampanya* diyebiliriz)
2. Çeşitli politik eylem türlerinin gerçekleştirilmesi. Bu eylem türleri şunlardır: Özel amaçlı dernekler ve birlikler kurmak, halk mitingleri düzenlemek, resmi kortejler, nöbetler, birlikler, gösteriler, dilekçe göndermek, medyaya demeç vermek ve afişleme (çeşitli girişimler topluluğunu *toplumsal hareket repertuvarı* diye adlandıran)
3. MBSB (Makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık) ilkelerini katılımcıların halk önünde uyumlu şekilde sergilemeleri (bunlara *MBSB gösterileri* diyebiliriz).

Her ne kadar toplumsal hareketler genelde dilekçeleri, demeçleri ve kitlesel mitingleri içerse de, bir seferlik dilekçe, demeç ya da kitlesel mitingden farklı olarak kampanya tek bir eylemin ötesine gider. Bir kampanya her zaman en az üç unsuru birleştirir: Kendi başlarına oluşmuş bir talepçiler grubu, bazı talep nesneleri ve bir çeşit halk. Hak talepleri hükümet yetkililerini hedef alabilir; ama söz konusu "otoriteler", mal mülk sahiplerini, din görevlilerini ve yaptıklarıyla (veya yapmadıklarıyla) pek çok insanın refahını büyük ölçüde etkileyen kişileri içerebilir. Hak talep edenlerin, nesnelerin ya da halkın tekil eylemleri değil, bu üçü arasındaki etkileşimler toplumsal bir hareketi oluşturur. Harekete canı gönülden bağlı birkaç kişi kendini gece gündüz hareketc adasa ve dahası, katılımcıların çoğu, kitlesel halk talebi ve bir kampanya sürdüren günbegün organizasyon

Üretsiz kaçak kitap yasaktır. Güneş

yapma dâhil diğer aktiviteler arasında gelip gitse bile.

Toplumsal hareket *repertuvarı* ticari birlik etkinliği ve seçim kampanyaları gibi diğer politik olgularla örtüşür. 20. yüzyılda, özel amaçlı dernekler ve özellikle çeşitli kesimlerin oluşturduğu birlikler dünya genelinde çok çeşitli politik faaliyetler yürütmeye başladılar. Fakat bu çabaların hepsinin ya da çoğunun sürgit kampanyalar içinde birleşmesi toplumsal hareketleri diğer politika türlerinden ayırır.

MBSB terimi tuhaf gelse de oldukça bilindik bir şeyi temsil etmektedir. MBSB, makul olma, birlik, sayı ve bağlılığı ifade eden göstcrilcri demeç, slogan veya isim şeklini alabilir: Adalet İçin Birleşmiş Yurttaşlar, Taahhüdü İmzalayanlar, Anayasa'nın Destekçileri, vb. Keza ortak öz-temsiller genelde yerel seyircilerin tanıdıkları deyimlerde kendilerini gösterir, örneğin:

- *Makul olma*: ölçülü davranışlar; düzgün kıyafetler; din görevlilerinin, yüksek rütbelilerin ve çocuklarıyla birlikte annelerin katılımı.
- *Birlik*: benzer rozetler, bandajlar, ilanlar ve kostümler; saflar halinde yürüyüş; şarkı söyleme ve dua etme.
- *Sayı*: kişi sayısı, dilekçelerdeki imzalar, seçmenlerin mesajları, sokakları doldurmak.
- *Bağlılık*: kötü hava koşullarına karşı koymak; yaşlı ve sakatların görünür katılımı; baskıya direnç; gösterişli fedakârlık, bağış ve yardım.

Belli deyimler bir ortamdan diğerine büyük ölçüde değişir; ama genel MBSB iletişimi bu deyimleri birleştirir.

Elbette tüm bu üç unsurun ve bunların alt unsurlarının tarihsel örnekleri vardır. Bariz bir örnek vermek gerekirse, 1750'den önce Avrupalı Protestanlar kendi karşıt inançlarını yaşama hakkı adına Katolik otoritelere karşı defalarca sürgit halk kampanyaları düzenlediler. Avrupalılar iki yüzyıl boyunca, Protestan/Katolik diye bölünmelerin merkezi rol oynadığı isyanlar ve isyanlar yaşadılar (te

Brake 1998). Repertuvarlara gelince, özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, yürüyüşler ve diğer politik eylem biçimleri, toplumsal hareketlerin içinde birleşmeden çok önce tekil olarak varlıklarını sürdürüyordu. Toplumsal hareket öncülerinin bu eylem biçimlerini nasıl benimsediklerini, genişlettiklerini ve birleştirdiklerini önümüzdeki sayfalarda göreceğiz. MBSB gösterileri çok önceden dini şehitlik, halk fedakârlığı ve işgale direniş içinde gerçekleşiyordu; sadece onların standart repertuvarla düzenlenmesi ve birleşmesi, toplumsal hareket gösterilerini seleflerinden ayırdı. Tek bir unsur değil, kampanyalar içinde MBSB gösterileri ile repertuvarın *birleşmesi* toplumsal hareketin farklılığını yarattı.

Bazı örtüşen politik olgular da toplumsal hareketler zamanında ortaya çıktı. İleriki bölümlerde ayrıntılı şekilde görüleceği üzere, partileri ve seçim mücadeleleriyle politik kampanyalar, kendi hak, ödev, personel ve uygulama mercilerini geliştirirken toplumsal hareketlerle birlikte yaygın şekilde etkileşime geçtiler. 19. yüzyılda değişik zamanlarda, kapitalist ülkelerdeki işçiler genelde örgütlenme, dernek kurma, grev yapma ve toplu konuşma haklarını kazandılar. Bazen bu hakları toplumsal hareket kampanyaları, girişimler ve MBSB gösterileriyle kazandılar. Aynı şekilde, imalatçılar ve tıp görevlileri gibi örgütlü çıkar grupları, nadiren toplumsal hareket yollarıyla olsa da, toplu konuşma ve eylemde bulunmaya izin veren özel politik haklar kazandılar. Çoğunlukla, önemli kaynakları, bağlantıları ve prestiji idare eden gruplar hükümetlerle doğrudan müzakerede bulunarak haklarını kazandılar.

19. ve 20. yüzyılda kilise kurmuş çoğu devlet, yeni dini cemaatlere, hiç değilse doktrinlerini veya uygulamalarını üyelere dayatmadan dernek kurma ve konuşma hakkı tanıdı. Ayrılıkçı topluluklar -dini, politik ya da yaşam tarzı olarak- bazen toplumsal hareketlerden doğdu, her ne kadar çoğu rejim bu tür toplulukları ya şiddetle baskı altında tutmuş ya da kontrol altına almış olsa da. Dahası, toplumsal hareketlere katılan organizasyonlar diğer politik alanlara kaydılar. Bu alanlar şunlardır: politik kampanya yürütmek, işçi sendikaları kurmak, uzun ömürlü çıkar grupları oluşturmak, dini ce-

Üretsiz Yurt Kitap Arşivi - ingilizcehocam.org

maat olmak ya da ayrılıkçı topluluklar oluşturmak. Bu örtüşmeler, 1750'den sonra kendine özgü bir hukuk ve uygulama yapısının toplumsal hareketler etrafında geliştiğini görmemize engel olmamalıdır.

Toplumsal Hareketlerin Yorumlanması

Alman sosyolog Lorenz von Stein, *History of the French Social Movement from 1789 to the Present* (1850) adlı kitabında "toplumsal hareket" kavramını, halkın politik mücadelesine ilişkin ilmi tartışmaların içine soktu (von Stein 1959). İlk başta bu kavram, tüm işçi sınıfının onunla öz-bilinci ve iktidarı elde edeceği sürgit, birleştirici bir süreç anlamı taşıyordu. Von Stein bu kitabı yazarken, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'su (1848) bu anlamı zaten benimsemişti. Bunu manifestodaki şu sözlerden anlıyoruz: "Önceki tüm tarihsel hareketler azınlıkların hareketleriydi ya da onların çıkarları için yapılan hareketlerdi. Proleter hareket kendi bilincini taşıyan, büyük çoğunluğun çıkarlarını güden, büyük çoğunluğun bağımsız hareketidir" (Marx ve Engels 1958: 1, 44).

Ne var ki politik analizciler 1848'de toplumsal hareketlerden çoğul kipiyle de söz ettiler. Alman dergisi *Die Gegenwart* [Şimdi] şu beyanata yer verdi: "Toplumsal hareketler, genelde, meşru bir tarihsel netice arayışından başka bir şey değildir" (Wirtz 1981: 20). Toplumsal hareketler üzerine analizler yapan çoğu 19. yüzyıl analizcisi, onları program, örgütlenme ve ortama göre birbirinden ayırdı. Engels, *Manifesto*'nun 1888 İngiliz baskısının önsözünde çoğul kipini kullanmıştı. Engels şöyle diyordu: "Bağımsız proleter hareketler nerede yaşam belirtisi sergilemeye devam ediyorlarsa, orada acımasızca öldürülene değin peşlerine düşülmektedir" (Marx ve Engels 1958: I, 26). 19. yüzyılın sonlarından itibaren, politik analizciler toplumsal hareketleri düzenli şekilde çoğaltmakla kalmadılar; örgütlü proleterlerin yanı sıra çiftçileri, kadınları ve hak talebinde bulunan geniş yelpazedeki diğer kesimleri de kapsayacak şekilde genişlettiler (Heberle 1951: 2-11).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Politik söylemler, yaygın kabul gören değerlendirmeler taşımaya başladığında ve bir söylemin isim kazanması -ya da kazanamaması- belirgin sonuçlar doğurduğunda, önem kazandı. Bir olaya isyan, kavga ya da soykırım demek o eyleme katılanları lekeler. Bir olayı büyük bir seçim başarısı, askeri bir zafer ya da barışın tesis edilmesi diye etiketlemek genelde o olayı organize edenlerin ününü pekiştirir. Bunlardan hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, tartışmalı eylemlerin destekçileri ya da köstekçileri sürekli etiket yapıştırmaya çalışırlar: bir düşmanın polisle karşılaşmasını isyan diye etiketlemek, bir çıkmazı askeri zafer diye yaftalamak gibi. Zimbabwe, Avrupa Birliği, Bangladeş ve Kanada'dan edindiğimiz izlenimler ışığında "toplumsal hareket" kavramının dünya genelinde albenili güçlü tonlar kazandığını söyleyebiliriz. Sonuçta, bu günlerde ortak halk eylemi söylemini destekleyen analizciler, gözlemciler ve katılımcılar kampanya, repertuvar ve MBSM gösterilerini içersin ya da içermesin, onu sık sık toplumsal hareket diye adlandırıyorlar.

Dahası, söylemler bağlamında, hangi tarafların standartları açıkça karşıladığı konusunda üç karışıklık söz konusudur:

1. Analizciler ve eylemciler genelde "toplumsal hareket" kavramını ilgili tüm ortak halk eylemlerini ya da en azından destekledikleri ilgili tüm ortak halk eylemlerini kapsayacak şekilde gevşekçe genişletiyorlar. Örneğin feministler, geçmişi kapsayacak şekilde, 1750'den önceki yüzyıllarda yaşamış kadın kahramanları kadın hareketine katarken, çevreci eylemciler, çevre yararına nerede bir halk inisiyatifi varsa; onu, dünya çapındaki çevre hareketinin bir parçası sayıyorlar.
2. Analizciler, genelde, bir hareketin ortak eylemini, o eylemi destekleyen örgütler ve ağlarla karıştırıyorlar; hatta örgütlerin ve ağların o hareketi *oluşturduğunu* düşünüyorlar. Söz gelimi, çevre hareketini halkla, kişiler arası bağlantılarla ve katıldıkları kampanyalardan ziyade, çevrenin korunmasını destekleyen avukatlık örgütleriyle özdeşleştiriyorlar.
3. Analizciler genelde "hareketi" tek bir birleştirici aktör olarak

Üçüncü Sektör Kütüphanesi - https://marksy.org

görüp hem a) toplumsal hareketler içinde hep yürüyen sürgit manevrayı ve yeniden düzenlemeyi, hem de b) toplumsal hareketlerin değişen yapısını oluşturan eylemciler, seçmenler, hedefler, otoriteler, müttefikler, rakipler, düşmanlar ve seyircileri gizliyorlar.

Geçmişteki ve şimdiki tüm ortak halk eylemi türlerini kapsayacak ölçüde kavramı şişirmek; hareketi, onu destekleyen topluluk, ağlar ya da örgütlerle birleştirmek ve hareketleri birleştirici aktörler olarak ele almak ciddi olmayan politik tartışmaya pek zarar vermez. Esasında bunlar, toplumsal hareketler içinde genelde adam toplamaya, harekete geçmeye ve morale katkıda bulunur. Öte yandan bunlar, toplumsal hareketlerin nasıl işlediğini tanımlamaya ve açıklamaya dönük her çabayı ciddi ölçüde engeller, özellikle mesele toplumsal hareketlerin tarih içindeki yeriyse. Önümüzde duran mesele de budur.

Şimdi kendi savlarımı açıkça billurlaştıracağım. Hiç kimse "toplumsal hareket" kavramının sahibi değil; analizciler, eylemciler ve eleştirmenler bu kavramı istedikleri gibi kullanmakta serbesttirler. Ne var ki kamu politikası yapmanın ayırt edilebilir yolu, 18. yüzyılın sonlarında Batı ülkelerinde şekillenmeye başlayıp, 19. yüzyılın başlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaygın kabul gördü ve aynı yüzyılın ortasında belli unsurların sağlam birlikteliği içinde perçinleşti. Bu noktadan sonra giderek daha az değişerek Batı dünyası içinde iyice yayıldı ve toplumsal hareket adını aldı. Bu politik yapı üç unsuru birleştirdi: 1) Hedef otoritelere yönelik yapılan ortak hak talebi kampanyaları; 2) Özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, medya demeçleri ve gösterileri içeren hak talebi girişimleri; 3) Amacın makul olması, birlik, sayı ve bağlılığı halkın temsil etmesi. Ben bu tarihsel açıdan kendine özgü yapıyı toplumsal bir hareket diye adlandırıyorum. Bu kitap işte bu yapının tarihinin izlerini sürmektedir.

Bir politik ortamdan diğerine geçilirken rastlanan sürgit, küçük ölçekli yenilik ve değişime rağmen, toplumsal hareketin unsurları,

bağlaşık bir bütün olarak evrimleşip yayıldı. Bu anlamda, toplumsal hareketin bir tarihi vardır. Toplumsal hareketin tarihi, seçim kampanyaları, yurtsever kutlamalar, askeri güç gösterileri, kamu görevlileri atamaları ve ortak yas gibi diğer politik yapıların tarihinden farklıdır. O halde bu kitap toplumsal hareketten söz ederken, tüm halk eylemlerini, bir amaç uğruna insanların şimdiye kadar yürüttükleri tüm eylemleri, aynı amacı güden tüm insanları, örgütleri ve tarihte yer etmiş kahramanları kastetmemektedir. Politik etkileşimler ve uygulamaların birbiriyle bağlantılı, evrimleşen belli bir tarihsel dizgesini kastetmektedir. Kampanya, repertuvar ve MBSB gösterilerinin ayırt edilebilir bir birleşimini kastetmektedir.

Bu titiz standartlarla, ele almaya başladığımız Zimbabwe, Avrupa, Bangladeş ve Kanada'daki hareketleri toplumsal hareket diye nitelendirebilir miyiz? Çoğunlukla evet. 2002 ve 2003'te, Zimbabwe muhalefeti gösteriler, mitingler ve medya yayınları gibi toplumsal harekete özgü hak talebinde bulunma metotlarını, bu tür talepleri yıkıcı olarak gören bir rejime karşı kullandı. Bangladeş'teki rehidrasyon kampanyası, hükümetin rutin kamu sağlığı önlemleri ile dernekler, yürüyüşler ve mitinglerle yürütülen halk hareketinin arasındaki sınırın üzerine oturmuş, her iki yana da uzanıyordu. Giderek güçlenen Avrupa Birliği ve sermayenin uluslararası alanda dolaşıma girmesiyle yüz yüze gelen Avrupalı işçiler, bilindik ulusal toplumsal hareket yöntemlerini uluslararası alana doğru genişletme çabası içinde zor deneyimler yaşarlarken, Avrupalı örgütçüler 3. Dünya'nın borcu, AIDS ve diğer yüzlerce meseleyle ilgili, dünya çapında kampanyalar düzenlemekle yoğun şekilde meşguldüler. 21. yüzyıla girilirken, Kanadalı eylemciler -Yeni Demokrat Parti'nin uyanık destekçileri de dâhil- geriye baktıklarında, yaklaşık iki yüz yıllık bir dernekleşme, gösteri, miting ve MBSB tarzı hak talebi geçmişini görebiliyorlardı. Dünyanın önemli yerlerinde, toplumsal hareket kamu politikasının bilindik, genellikle güvenilir bir aracı oldu (Buechler 2000, Edelman 2001, Ibarra ve Tejerina 1998, Mamdani ve Wamba-dia-Wamba 1996, Ray ve Korteweg 1999, Tarrow 1998, Wignaraja 1993).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kısmen, toplumsal hareketin çağımızdaki su götürmez yaygınlığı yüzünden, belli toplumsal hareketleri inceleyenler, bu hareketlerin, bir politika biçimi olarak toplumsal hareketlerin daha uzun tarihi içindeki yerlerine pek ilgi göstermemişlerdir. Genelde toplumsal hareketleri analiz edenler, onları, uzun süreli tarihlerin unsurları olarak değil de halihazırdaki eğilimler, ilgiler ya da toplumsal durumlar olarak ele alıyorlar. Doğrusu, kölelik karşıtlığı, özdenetim ve oy kullanma hakkını savunan 19. yüzyıl hareketlerini inceleyenlerin onları tarihsel bağlamları içine yerleştirip, tarihsel gelişimlerini izlemeleri gerekirdi (örneğin, bkz. d'Anjou 1996, Buechler 1990, Drescher 1986, 1994, Eltis 1993, Gusfield 1966, McCammon ve Campbell 2002, Young 2002). Bölgesel, ulusal ve uluslararası işçi hareketlerinin kendilerine özgü tarihleri, 19. yüzyılın zafer günlerinden çok daha eskilere dayanır ve genelde özellikle işçilerin refahına ağırlık veren hareketlerden çok daha geniş bir toplumsal hareketler yelpazesini oluşturur (bkz. Bogolyubov, R'izhkova, Popov ve Dubinski; 1962, Dolléans ve Crozier 1950, Kuczynski 1967a, 1967b, Zaleski 1959).

Aynı şekilde, protesto, şiddet ve politik çatışma üzerinde yapılan geniş kapsamlı incelemeler, hep toplumsal hareket etkinliğinin alanıyla kesişir (bkz. Ackerman ve DuVall 2000, Botz 1976, 1987, Brown 1975, Gilje 1987, 1996, Grimsted 1998, Lindenberger 1995, McKivigan ve Harrold 1999, Mikkelsen 1986, Tilly, Tilly ve Tilly 1975, R. Tilly 1980, Walton ve Sedden 1994, Williams 2003). Bunun yanı sıra tahkikat, gözetim ve baskı üzerine yapılan zengin tarihsel incelemelerin yansıtıcı aynaları, genelde toplumsal hareketleri sıra dışı görüş açılarıyla kapsar (bkz. Balbus 1973, Broeker 1970, Bruneteaux 1993, Earl, Soule ve McCarthy 2003, Emsley 1983, Emsley & Weinberger 1991, Fillieule 1997b, Goldstein 1983, 2000, 2001, Gurr 2000, Huggins 1985, 1998, Husung 1983, Jessen 1994, Liang 1992, Lüdtke 1989, 1992, Monjardet 1996, Munger 1979, 1981, Palmer 1988, Storch 1976, Wilson 1969).

Bazı belli toplumsal hareket girişimleri -bilhassa Fransa ve İrlanda'daki yürüyüşler ve gösteriler- birinci sınıf tarihler yazdılar

Yürüyüşler ve Gösteriler - bilgi.com.tr

(Blackstock 2000, Farrell 2000, Favre 1990, Fillieule 1997a, Jarman 1997, Mirala 2000, Pigenet ve Tartakowsky 2003, Robert 1996, Tartakowsky 1997, 1999). Bununla birlikte, daha geniş toplumsal ve politik tarihler, ortak şekilde, toplumsal hareketlerle ilgilenip, onların tüm tarihsel eğilimlerinin izlerini sürerler (örneğin, Anderson ve Anderson 1967, Cronin ve Schneer 1982, Gonzalez Calleja 1998, 1999, Hobsbawm 1975, 1988, 1994, Montgomery 1993). Tüm bu tür tarihsel çalışmalardan önümüzdeki bölümlerde faydalanacağız. Öte yandan bunlar birlikte ele alındığında, diyelim milletvekili seçimleri, siyasi partiler, devrimler ve darbelerlerin tarihleriyle paralel, politik bir olgu olarak toplumsal hareketin tutarlı bir tarihini sunmazlar.

Belli dönemler ve ülkeler için toplumsal hareketler hakkında bazı genel tarihsel incelemeler yapılmıştır (örneğin bkz. Ash 1972, Bright ve Harding 1984, Burke 1988, Castells 1983, Clark 1959, Clark, Grayson ve Grayson 1975, Duyvendak, van der Heijden, Koopmans ve Wijmans 1992, Fredrickson 1997, Gamson 1990, Kaplan 1992, Klausen ve Mikkelsen 1988, Kriesi, Koopmans, Duyvendak ve Giugni 1995, Lundqvist 1977, Nicolas 1985, Tarrow 1996, Wirtz 1981). Konu hakkındaki en keskin yorumlardan birinde, John Markoff sorunu ustaca açıklıyor:

> "Bugün bildiğimiz toplumsal hareketler 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de filizlenmeye başlayıp, 19. yüzyılda Avrupa, Kuzey Amerika ve başka yerlerde kök salmıştır. Bunun nedenini anlamak için birbiriyle bağlantılı pek çok değişimi göz önüne almalıyız: Güçlü hükümet ama zayıf kral, hükümetten hak talep etmek için örgütlenen insanlar, halk adına yönetimde bulunduklarını iddia eden politik elitler, uzaktaki insanları birbirine bağlayan ticari ilişkiler ve taşımadaki gelişmeler, ayrı mekanlarda yaşayan insanları ortak bir hareket duygusuyla birleştiren yeni kitle iletişim araçları ve yaygın okur yazarlık." (Markoff 1996b: 45)

Öte yandan genelde bu incelemeler tarihi başka bir analiz çizgi-

Üretkenler Bu Kitap Arşivi https://ma.by.org

sine bağlar; söz gelimi S.D. Clark'ın 1830'lardan sonra Kanada ve Amerika'daki hareketlerde yaşanan sapmaları göstermesine ve William Gamson'un, Amerika'nın politik imkânlarının 20. yüzyılda daralıp daralmadığı yönündeki araştırmasına. Markoff toplumsal hareketlerin oluşumu ve dönüşümü hakkındaki kendi analizini demokrasinin yayılmasına bağlamaktadır. Bu analizlerin yanı sıra belli hareketler üzerine yapılmış tarihsel çalışmalara tekrar tekrar değineceğim. Gamson'unki gibi kataloglara ve kronolojilere özel önem vereceğim; çünkü bunlar, değişimin sistematik kanıtını ve karşılaştırma için materyal sağlamaktadır (Tilly 2002b). Ne var ki aşağıdaki tarihsel analiz, ekleme, sentez ve kendi tarihsel araştırmamdan yapılmış alıntıları büyük ölçüde gerekli kılmıştır.

Toplumsal hareketler tarihi politik analizde karakteristik bir sorununun şiddetli bir versiyonunu sunar. Toplumsal hareketler kuşkusuz ayırt edilebilir, bağlantılı bir tarihe sahiptir. Elinizdeki kitap bu tarihin izlerini sürüyor. Araştırmamız iki güçlü -ve oldukça zıt- eğilimi gözler önüne seriyor. Bir yanda toplumsal harekete, kendine özgü bir olgu gibi bakan ve onun işleyişinin genel kanunlarını araştıran ayartıcı eğilim vardır. Buna benzer eğilimler devrimleri, grev dalgalarını ve seçim kampanyalarını inceleyenleri kuşatmış bulunuyor. Ne var ki insani olaylarda Newton mekaniğinin yasalarıyla kıyaslanabilir genel kanunlar aramak hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Belki bu tür bazı yasalar vardır (diyelim evrim yasaları ve/veya genetik yasaları şeklinde); ama bu yasalar, kiliseler, şirketler, devrimler ya da toplumsal hareketler gibi belli yapıların seviyesinde kesinlikle işlemez. Şimdiki bilgi birikiminin ışığında politik yapıları ve süreçleri açıklamak isteyen birinin, o yapıların ve süreçlerin belli başlı özelliklerini, değişimini ve çeşitlenmesini üreten daha sınırlı nedensel mekanizmaları bulup ortaya çıkarırsa, daha iyi bir iş yapmış olur. Bu yöndeki çabanın, toplumsal hareketlerin "kanunlarından" vazgeçip, toplumsal hareketlerle diğer politika biçimlerinin ayırt edilebilir yanları arasındaki ilişkilere ve benzerliklere yönelmesi gerekir (Goldstone 2003, Tilly 2001a, 2001b). Toplumsal hareketleri ve onların tarihini açıklamak çatışmacı politikanın diğer

Ücretsiz kitap için www.kitapkurdu.com

açıklama biçimleriyle bir arada yürütülmelidir.

Öte yandan söz konusu çaba karşıt eğilime başvurur: Toplumsal hareketlerdeki küçük ölçekli düzenlilikleri gören biri her yerde toplumsal hareket görebilir. Ayrı ayrı ele alındığında, halk mitingleri ve dilekçe gibi girişimler, kampanyalar ve rozet takma ya da gösterişli fedakârlık gibi MBSB gösterileri genelde toplumsal hareketlerin dışında olur: kiliselerde, okullarda, şirketlerde, entelektüel topluluklarda ve başka yerlerde (Binder 2002, Davis, McAdam, Scott ve Zald 2005, Davis ve Thompson 1994). Bazen "benzetme" yapılarak bunlar "hareket" diye yaftalanır. Söz gelimi, 1990'larda Amerika'daki sözde askeri hareketi ele alalım. Amerika'da birbirine gevşek şekilde bağlı yüzlerce küçük grup, askeri kıyafet giyip, savaş oyunları oynadılar, kıyametin geldiğini ilan eden metinleri dağıttılar, vergi ödeme yükümlülüğü de dâhil Amerikan hukukundan bağımsız olduklarını ilan ettiler ve liderlerinin 2000'de gerçekleşmesini tahmin ettiği Armageddon için hazırlandılar. Bu grupları mercek altına alan The Sourthern Poverty Center (Güneydeki Yoksulların Hukuk Merkezi) ülkedeki eylemcilerin sayısının 1996'da tavan yapıp 858'e ulaştığını, bu sayının 2003'te 143'e indiğini saptamıştır (*Economist* 2003a: 22).

Eğer bu gruplar kampanyalar, toplumsal hareket girişimleri ve MBSB gösterilerini bir arada yürütmüş olsalardı, o zaman toplumsal hareket kapsamına girmiş olurlardı. Öte yandan eğer Militan Parti diye örgütlenen bazıları, yerel seçimlerde veya eyalet seçimlerinde adaylar çıkarıp, yerel televizyon kanallarından süre satın alsalardı, başka bir kamu politikası türüyle anılırlardı: Seçim kampanyası. Stratejideki bu tür gayri muhtemel kaymaların yokluğu durumunda, eylemcilerin etkinliklerini "gerçekten" toplumsal hareket diye ilan etmek yerine, onların çatışmacı politikanın başka bir türünü oluşturduğunu söylemek daha yerinde ve yetkin bir açıklama olur. Bu tespit, hem onların toplumsal hareketlere olan benzerliklerini incelememize hem de kendilerine özgü hangi açıklama sorunlarını taşıdıklarını da görmemize imkân tanır.

Aynı şekilde saygın bilim ve tıp camiaları da zaman zaman top-

Üçleyen Bir Kitap Arşivi - http://kitap.tc/sosyoloji

lumsal hareketlere benzerlik taşıyan yapılar oluşturmaktadır; ama çoğunlukla olgun bir toplumsal hareket oluşturmadan. Örnek olarak, Kaliforniya-Oregon sınırının yakınındaki Klamath Nehir Yatağı'ndaki su hakkında yapılan son tartışmaları ele alabiliriz. Etrafı çölle çevrili Üst Klamath Gölü dâhil, Klamath Nehri'ni besleyen kaynaklar, yüksek arazilerde kuru toprak tarımı yapan çoğu çiftçi için sulama imkânı sağlamaktadır. Ne var ki söz konusu kaynaklar aynı zamanda, somon balığının yetiştiği ve Klamath kabilelerinin 1864 iskânıyla birlikte Amerika'yla yaptıkları, balık avlamaya izin veren antlaşmadan doğan haklarında ısrar ettikleri alçak arazilere de akmaktadır. 2002'de Ulusal Bilimler Akademisi'nin yayınladığı bir rapor, alçak arazilerdeki balık avlama bölgelerine daha fazla su göndermek adına sulama akıntılarını tüketmenin "mantıklı bilimsel bir temelinin" olmadığı sonucuna varmıştı. Bilim adamlarının beyanatı, suyu kullanan taraflardan birinin ya da diğerinin yanında olan biyologlar dâhil, hiçbir tarafı tatmin etmedi. Klamath Falls, Oregon'dan *Science* dergisinin muhabiri konuyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yaptı:

> "Raporun sonucu, federal yetkililerin "köhne bilimi" destekledikleri, bu küçük tarım toplumunda bir protestoyu ateşledi ve Nesli Tükenmekte Olan Türler Yasası'nın yeniden düzenlenmesi ya da kaldırılması yönündeki talepleri destekledi. Ancak geçen yılda, daha kısık sesli bir başka çığlığın bu sefer balık avlama bölgesindeki biyologlar arasında yükselmesine yol açtı. Bu biyologlar söz konusu raporun analizlerinin meseleyi basite indirgeyici olduğunu, çıkarımlarının aşırıya kaçtığını ve en kötüsü açıkça bilim karşıtı anlayışı körüklemese bile, bölgede yapılan bilimin güvenirliğini sarstığını belirtiyorlar." (Service 2003: 36)

Karşıt gruplardaki avukatlar aleni kampanyalar yürütüp, iddialarını halka ulaştırmak için zaman zaman basın toplantısı gibi girişimlerde bulunuyorlar. Eğer çiftçiler, biyologlar ya da Klamath kabilelerinin üyeleri federal yetkililere ya da Ulusal Bilimler Aka-

Yükseköğretim Kurulu Yayınları - Tüm hakları saklıdır

demisi'ne yönelik sürgit iddiaları çerçevesinde halk kampanyaları, toplumsal hareket girişimleri ve MBSB gösterilerini birleştirmeye başlasalardı, mücadelelerini olgun bir toplumsal hareket düzlemine çekmiş olurlardı. Ayrıca seçim kampanyalarının kamu politikasını da açıkça yürütebilirlerdi ya da bu bağlamda, amaçlarını yayınlayacak gazeteler, Washington ofisleri ve lobiler kurarak, düzenli yapıya sahip çıkar grupları oluşturma cihetine yönelebilirlerdi. Öte yandan bu arada, Klamath Nehir Yatağı tartışmasını, basitçe, toplumsal hareketin bir türü olarak değerlendirmeksizin, benzerlikleri ve farklılıkları kavrayarak onların eylemlerini daha iyi anlardık. Aynı durum şirketler, kiliseler, okullar, entelektüel disiplinler, sanat camiaları ve semtler içindeki benzer mücadeleler için de geçerlidir (Davis, McAdam Scott ve Zald 2005). Tam da bu anlamda, toplumsal hareketin kendine özgü politikasının izlerini sürmeyi öngören tarihsel proje, daha geniş kapsamlı çatışmacı politikayı ayrıntılı olarak açıklama programının bir parçasını oluşturur.

Tarihsel Açıklamalara Doğru

Dolayısıyla bu projenin dört boyutu vardır. Birinci boyutu, toplumsal hareketlerin belli başlı unsurlarının -kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösterileri- kökenlerinin ve dönüşümlerinin tarihsel izini sürmektir. Söz gelimi, günümüzde bilindik sokak gösterisi nasıl şekillenmiş ve hatta çoğu demokratik ülkede zorlu bir yasal duruş kazanmıştır? İkinci boyut, toplumsal hareketlerin çoğalmasını destekleyen ya da köstekleyen sosyal süreçlerin açığa çıkarılmasıdır. Örneğin, demokratikleşme ile toplumsal hareketlerin önemli fakat hâlâ eksik karşılıklılığı göz önüne alındığında, hangi nedensel bağlantılar bu karşılıklılığı açıklamaktadır? Üçüncü boyut, diğer politika biçimleriyle etkileşim halinde olan toplumsal hareketlerin unsurlarının incelenmesidir. Söz gelimi, sanayi grevleri, seçim kampanyaları ve toplumsal hareketler ne ölçüde ve nasıl örtüşür ve birbirlerini etkiler? Dördüncü ve son boyut ise, toplumsal hareketlerdeki değiücretsiz PDF kopyası | tipkimatbaa.org

şimin ve çeşitliliğin önemli yanlarına nelerin yol açtığının ortaya çıkarılmasıdır. Örneğin, profesyonel politik komisyoncuların ortaya çıkışı önde gelen kapitalist demokrasilerde toplumsal hareket örgütlerinin özelleşmiş, bağlantılı bir sektörünün oluşmasını açıklamaya yardım eder mi? (Ibarra 2003, Meyer ve Tarrow 1998). Titiz tarihsel bir analiz bu dört sorunun hepsine cevap vermeye katkıda bulunur.

Bu sorgulama çizgisi üzerinde elinizdeki kitabın ana savları şunlardır:

18. yüzyılda doğuşundan itibaren toplumsal hareketler tekil girişimler olarak değil, etkileşimli kampanyalar olarak yürütülmüştür. Seçim kampanyaları, halk isyanları ve dini hareketler gibi onlar da hak talep edenlerden oluşan ve geçici olarak birbirleriyle bağlantılı (ve genelde değişken) gruplar ve onların taleplerinin nesneleri ile seçmenler, müttefikler, rakip hak talepçileri, düşmanlar, yetkililer ve kampanyaların düzenlenmesinde genelde önemli roller oynayan çeşitli kamu kesimleri arasındaki etkileşimleri içerir. Örneğin, göstericilerin onunla mücadele ettiği, işbirliği yaptığı ve strateji geliştirdiği polis gibi merkezi hak talepçilerinden başka politik aktörlere dikkatimizi yöneltmezsek, toplumsal hareketlerdeki değişimi ve çeşitliliği asla açıklayamayız.

Toplumsal hareketler üç çeşit iddiayı birleştirir: Program, kimlik ve duruş. Program iddiaları, hareketin nesnelerinin fiili veya öngörülen eylemlerine destek vermeyi ya da karşı çıkmayı ilan etmeyi içerir. Kimlik iddiaları, "biz" -iddia sahipleri- hesaba katılması gereken birleşik bir güç oluşturuyoruz şeklindeki kanıları içerir. MBSB (makul olma, birlik, sayı ve bağlılık) girişimleri kimlik savlarını destekler. Duruş savları, dışlanmış azınlıklar, muntazaman oluşturulmuş yurttaş grupları ya da rejimin resmi destekçileri gibi diğer politik aktörlerle olan bağları ve benzerlikleri vurgular. Onlar bazen göçmenlerin kovulması ya da vatandaşlıktan çıkarılması çağrıları gibi diğer politik aktörlerin duruşuyla ilgilidir. Program, kimlik ve duruş savları bir rejimin kamusal siyasi tarihinden gelen kısmen ayrı

Üniversiteliler Kitap Alışveri... https://www.facebook.com/groups/

kodlara uyar; Zimbabweliler ve Kanadalılar tamamen aynı şekilde ortak makuliyet sergilemezler.

Program, kimlik ve duruş savlarının nispeten öne çıkması toplumsal hareketler, hareketler içinde hak talep edenler ve hareketlerin aşamalarına göre büyük ölçüde değişir. Aslında toplumsal hareketler içinde çokça yapılan müzakere, farklı iddiaların kazanacağı göreli önemin etrafında şekillenir: Söz gelimi biz kendimizi bu hükümetin programına karşı çıkan (ama yarın belki başka bir hükümeti destekleyecek), haklarından yoksun bırakılmış insanların sürgit bir birliği olarak mı; yoksa bu özel programdan göreceğimiz zarar dolayısıyla birbirimize bağlı olduğumuz ve dolayısıyla belki bir daha ortak hak talebinde bulunmayacağımız, toplumun çeşitli kesimlerinden oluşan bir topluluk olarak mı sunacağız?

Demokratikleşme toplumsal hareketlerin oluşumunu destekler. Demokratikleşmeden kastımız, nispeten geniş kapsamlı ve eşit vatandaşlık öngören, devlet politikası, personel ve kaynaklara göre vatandaşların istişaresini değerlendiren ve devlet yetkililerinin keyfi davranışlarından vatandaşları hiç değilse bir ölçüde koruyan rejimlerin gelişmesidir (Tilly 2004). Demokratikleşme gerçekte makul ve etkin halk eylemlerini sınırlandırır. Söz gelimi, demokratik kurumlar şiddet içeren halk isyanlarını genelde engeller (Tilly 2003: 3. Bölüm). Ancak yeterinden fazla adaylı seçimler ve diğer istişare biçimleriyle vatandaşların yetki vermesi, halkın hak talebinin toplumsal hareket biçimlerine kanalize edilmesi için dernek ve birlik kurmak gibi sivil özgürlüklerin korunmasıyla birleşir.

Toplumsal hareketler halkın egemenliğini kabul eder. Gerçi bazı hareketler kimin "halk" olarak kabul edildiği noktasında büyük farklılıklar sergilese de, kampanya, repertuvar ve MBSB gösterilerinin tüm düzeneği, kamu işlerinin yönetilenin rızasına dayandığı ve dayanması gerektiği yönündeki genel sava dayanır. Bu savın demokratik olması gerekmez; çünkü etnik, dini ve milliyetçi hareketler bazen demokratik müzakereden değil de karizmatik liderlerden yana çıksalar da, o liderlerin büyük ölçüde halkın iradesini temsil ettiklerinde ısrar ederler. Dahası bu hareketler yerel nüfusun tüm katego-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kanteyfo.org

rilerinin "halktan" olmadığı görüşünü genelde reddederler. Halkın oybirliği üzerinde vurgu yapmak, ilahi krallık hakkına, yönetiminin geleneksel şekilde nesilden nesile geçmesine, militarizm uğruna diktatörce yönetime ve aristokrasi idaresine kökten meydan okur. İleriki sayfalarda göreceğimiz gibi, temsili hükümet sistemlerinde bile toplumsal hareketler hayati bir soruyu gündeme getirirler: Egemenlik ve onun birikmiş aklı yasama meclisinde mi; yoksa temsil ettiğini savunduğu halkta mı yatar?

Yerel olarak kökleşmiş kamu politikası türleriyle kıyaslandığında, toplumsal hareketler ölçek, süreklilik ve etkinlik bakımından büyük ölçüde politik girişimcilere bağlıdır. Toplumsal hareketler döneminden önce dünyanın çoğu yerine hâkim olmuş yerel muhalefet, isyan ve direniş yöntemleri mevcut yerel bilgiye ve kişiler arası bağlara büyük ölçüde dayanıyordu. Bunun aksine, toplumsal hareketlerin bünyesinde birleşen kampanya, MBSB gösterileri ve koordineli girişimler, her zaman en azından kısmen öncelikli planlama, koalisyon yapısı ve yerel farklılıkların geri plana itilmesinden doğmuştur. Önümüzdeki sayfalarda göreceğimiz gibi, zeki politik girişimciler toplumsal hareketlerin ta doğuşundan itibaren kampanyalarda, toplumsal hareket girişimlerinde ve MBSB gösterilerinde ortaya çıktılar. Öte yandan 20. ve 21. yüzyıllarda profesyonel politik örgütçüler, komisyoncular ve kısmen özerk sivil örgütler, popülist eleştirmenleri kaygılandıracak ölçüde, toplumsal hareketlerin teşvik edilmesinde giderek önem kazanan bir rol oynadılar. Nitekim ironik bir şekilde, 20. ve 21. yüzyıl toplumsal hareketinin önemli bir kısmı, MBSB'nin kendiliğinden doğuşunu betimleyen imgeler adına yürütülen girişimcilik çabaları kılığında kendini göstermiştir.

Toplumsal hareketler bir politik ortamda kendilerini tesis ettikten sonra, model alma, iletişim ve işbirliği onların diğer ilgili ortamlarda da benimsenmesini kolaylaştırdı. Geçişler, genelde, aynı rejim içinde, toplumsal hareketlerin ilk odağından -genelde ulusal hükümetlerden hak talebinde bulunmayan- yerel liderler, toprak ağaları, kapitalistler ve dini şahsiyetler gibi talep ya da destek sahiplerine doğru gerçekleşmiştir. Politik örgütçüler, sürgündekiler ve uluslar-

İstanbul Politikalar Merkezi Kitaplığı

arası dini grupların üyelerinin ulusal sınırlar ötesinde işbirliği yaparlarken ve otoriter rejimlerin yöneticileri (özellikle, kaynaşmış, birleşik bir halk adına yönetimde bulunduklarını savunanlar) kendilerini eleştiren diğer ülkelerden baskı görürlerken, toplumsal hareket stratejileri de bir rejimden diğerine geçti. Zaten toplumsal hareketler oluşturmuş ülkelerin sömürgeleri toplumsal hareketler için uygun ortam sağlar.

Toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişir ve evrimleşir. Toplumsal hareketlerdeki değişim ve çeşitliliğin ayırt edilebilir ama birbiriyle etkileşim halinde olan üç kaynağı, zaman ve mekân içinde değişime yol açar. Birincisi, tüm politik çevreler (demokratikleşme ve demokrasiden uzaklaşma dâhil) toplumsal hareketten kısmen bağımsız şekilde değişir ve onun karakterini etkiler. İkincisi, toplumsal hareketlerin seyri içinde gerçekleşen etkileşimler (örneğin, göstericilerle polis arasındaki etkileşimler) içinde sürekli yenilik, tartışma ve çatışmanın bir sonucu olarak değişim artarak gerçekleşir. Üçüncüsü, toplumsal hareketlere katılanlar -sadece eylemciler değil, yetkililer ve hedef alınan diğer nesneler de- birbirleriyle iletişim kurarlar, birbirlerinin fikirlerini, personelini, yardımını, retoriğini ve eylem modellerini benimser ve kullanırlar. Ayrıca onlar seçmenler ya da avantajlar için birbirleriyle rekabet ederlerken de öykünme, benimseme ve yenileştirme faaliyetlerinde bulunurlar. Bazen öykünme ve benimseme büyük mesafeler boyunca ve tamamen farklı toplumsal hareketler arasında gerçekleşir (Chabot 2000, Chabot ve Duyvendak 2002, Scalmer 2002b). Politik çevrelerdeki değişimler, toplumsal hareket alanındaki artan değişimler ve hareketler arasındaki geçişler birbirini etkileyerek, toplumsal hareketlerin karakterinde çok önemli değişim ve çeşitlilik üretir.

İcat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareket ortadan kalkabilir ya da oldukça farklı bir politika biçimine dönüşebilir. Bir zamanlar gözde olan pek çok halk isyanları ve adalet hareketleri nasıl ki yok olduysa, iki asır boyunca varlığını sürdürmüş toplumsal bir hareketin de devam edeceğinin garantisi yoktur. Toplumsal hareket

Kitabı satın alın: www.kitapyurdu.com

merkezi, nispeten demokratik devletlerin gelişmesiyle birlikte yayıldığı için söz gelimi, devletin ademi merkeziyetçiliği, devlet faaliyetlerinin geniş çapta özelleştirilmesi, ulusötesi güçlerin devleti gölgelemesi ya da hızla yayılan demokrasiden uzaklaşma eğilimi, bunların tümü bildiğimiz toplumsal hareketi devre dışı bırakabilir. Aslında, insanların gevşek şekilde "küreselleşme" dedikleri değişimler silsilesinin gerçekleşmesiyle birlikte, seslerini duyurmak için toplumsal hareketlere bel bağlayan vatandaşları zor bir gelecek bekliyor.

Bu kitap, apaçık bir tarihsel analiz yoluyla bu savları öne sürüyor. 2. Bölüm, Kuzey Amerika ve İngiltere'ye odaklanıp, Batı Avrupa'nın diğer yerlerine de kısaca göz atarak toplumsal hareketin 18. yüzyılda icat edilmesini ele alıyor. 3. Bölüm, Batı'da ve kısmen Avrupa'da büyük çaplı ulusal ve uluslararası hareketlerin geliştiği 19. yüzyılı ele alıyor. 4. Bölüm, toplumsal hareketlerde dünya çapında bir çeşitlenmenin görüldüğü 20. yüzyıla geliyor; 5. Bölüm, toplumsal hareket eylemcileri arasında uluslararası iletişimin ve koordinasyonun artmasına odaklanarak, 21. yüzyılı mercek altına alıyor.

Bu noktada, kitabın geniş kapsamlı kronolojik analizi tarihin öne sürdüğü baskın sorularla bitiyor. 6. Bölüm, demokratikleşme ve toplumsal hareketlerin karşılıklı etkileşimleri hakkında önceki bölümlerde söylenilenleri inceliyor: Ne zaman, nasıl ve niçin demokratikleşme toplumsal hareketleri destekler? Ayrıca hangi koşullar altında ve nasıl toplumsal hareketler demokratikleşmeyi ya da demokrasiden uzaklaşmayı hızlandırır? Son olarak 7. Bölüm, toplumsal hareketin olası gelecekleri hakkında çıkarımlarda bulunuyor. Her yerde toplumsal hareketlerin kendilerine özgü dramatik bir tarihlerinin olduğunu görüyoruz. Onlar, günümüzde toplumsal hareketlere katılanların neredeyse hiç bilmedikleri ve öğrendikleri taktirde çok kazançlı çıkacakları bir tarihe sahipler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2

TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

18. yüzyılda, çeşitli mücadele biçimlerini araştıran bir yolculuğa çıktığımızı hayal edin. Çalkantılı 1768 yılında, Londra'dan, Boston ve Charleston'a gidiyorsunuz. Elinizde bir turist rehberi kitapçığının -zaten rehber hazırlamanın büyük öncüsü Karl Baedeker 1801'de doğmuştu- yerine, çatışmacı toplantıları (ÇT) gösteren bir atlas var. Çatışmacı bir toplantıda bir grup insan (diyelim on ya da daha fazla sayıda insan) halka açık bir yerde toplanmışlar ve kendilerinin dışındaki kişilerden taleplerde bulunuyorlar; gerçekleştiğinde, o kişilerin çıkarlarını etkileyecek talepler olsun bunlar (Tilly 1995: 2. Böl. ve ek). Talepler fiziksel saldırılardan, politik desteğin ifadesi için insaf gösterilmesi ricalarına kadar uzanıyor.

1760'larda Londra, Boston ve Charleston'daki çoğu ÇT, toplumsal hareketlerin yürüyüşlerine, mitinglerine ve heyetlerine benzemiyordu. Daha çok onlar, grup standartlarına ya da çıkarlarına saldıran taraflara karşı doğrudan şiddet uygulanmasını ya da gözdağı verilmesini öngörüyordu. Ne var ki 1760'lar halk mücadelelerinde önemli değişim işaretlerini sergiledi. Nisan 1768'de Londra'daki ÇT'lere baktığımızda şu olaylarla karşılaşırız:

2 Nisan: Bir kenar semti olan Brentford yakınında, kalabalık yol-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan geçen taşıma arabasını durdurup, içindekileri meclis adayı John Wilkes lehine "Wilkes ve Özgürlük!" diye bağırmaya zorladı.

14 Nisan: Shoreditch kilisesinin arkasında, bir dokumacının evinde, dokuma ustaları altı dokuma tezgâhını kestiler.

14 Nisan: Spitalfields'de dokumacı ustalarının evlerinde ve işyerlerinde ustalar, kara listeye aldıkları dokumacılara ait altı tezgâhı kestiler.

15 Nisan: Wapping'de greve giden maden kömürü hamallarıyla greve gitmeyenler arasındaki çatışmada, grevciler civardaki evleri yağmaladılar.

15 Nisan: Brentford yolunda, Wilkes'in destekçileri bir taşıma arabasını durdurup, içindekileri Wilkes ve özgürlük lehine beyanatta bulunmaya zorladılar.

16 Nisan: Shadwell'in maden kömürü hamalları, hizmetçisi grevle ilgili el ilanlarını yırttığı için bir kömür tüccarına saldırdılar.

18 Nisan: Sutton Common'da, idam sırasında seyircilerin bir kısmı, kurbanların cesetlerini ele geçirip, gömdüler; kesip parçalamak için cesetleri kaçıran cerrahlar aleyhine sloganlar atarak.

20 Nisan: Shadwell'deki Roundabout Tavernası'nda, maden kömürü hamalları kiralama acentası olarak da çalışan bir maden kömürü işletmecisine saldırdılar.

21 Nisan: Goodman Fields'de, genelev çalışanları, kızını genelevden kurtarmaya çalışan bir adama saldırırken, kalabalık bir grup genelevi yağmaladı.

21 Nisan: Spitalfields'in usta dokumacıları dokuma tezgâhlarını kestiler.

26 Nisan: Maden kömürü hamalları Wapping'deki maden gemilerine binip, kaptanlarını tartakladılar.

27 Nisan: Wilkes şirketinin destekçileri, hapishane yolunda Strand ve Westminister Köprüsü'ne kadar onun peşinden gidip, onu yakalayanlardan kurtardılar; ama Wilkes onlardan kaçıp hapse girdi.

28 Nisan: Wilkes'in hapsedildiği King's Bench Hapishanesi (So-

Kesintisiz Hapsedildiği King's Bench Hapishanesi

uthwark)'nde Wilkes'in destekçileri evlerin ışıklarının yakılması ve ritüel şekilde çizme ve bere yakılması için çağrıda bulundular.

Bu canlı koronoloji Nisan 1768'de Londra'daki çatışmaların çokluğunu ve çeşitliliğini göstermektedir.

Ayın ÇT'lerinde başat olan üç çatışma var. Birincisi, Shadwell ve Wapping'de (Londra'nın büyük limanının yakınında) maden kömürü hamalları, kömürün satılmasını ve nakliyesini engelleyerek, fiyatların artırılmasını desteklediler. İkincisi, Londra'nın Doğu Ucu'nda (özellikle Spitalfields) ipek dokuma işçileri, suçladıkları tarafların tezgâhlarını keserek, maaşlarını kısan dokumacılara ve düşük maaşla çalışmakta ısrar eden diğer işçilere baskı uyguladılar. Üçüncüsü, tartışmalı kişilik John Wilkes etrafında politik bir kasırga koptu. İlk iki çatışmada, İngiliz işçilerinin asırlardır uygulaya geldikleri baskı ve öç unsurlarını görüyoruz. Ama üçüncü çatışmada, toplumsal hareket repertuvarının habercisi bir yeniliğe şahit oluyoruz: bir parlamento seçim kampanyasının halk dayanışması ve kararlılığı gösterisine dönüşmesi. Kısıtlı oy hakkının bulunduğu bir zamanda, oy vermeyenlerden oluşan disiplinli bir kitle, alışıldık seçim âdetini bozuyor.

Wilkes kışkırtıcı olmasına rağmen kesinlikle aşağı tabakadan değildi. Üst tabakanın bir üyesi olarak parasını ve mevkisini kullanmak suretiyle 1757'de Parlamento'ya girdi. Parlamento'dayken, 1762'de muhalif bir gazete olan The North Briton gazetesini çıkarmaya başladı. Wilkes, polemikli gazetesinin adını The Briton'a tepki olsun diye koymuştu. The Briton, İskoçya doğumlu romancı ve broşür yazarı Tobias Smollett'in, Wilkes'in saldırılarına karşı rejimi korumak amacıyla aynı yıl daha erkenden çıkardığı, yönetim yanlısı bir gazeteydi. Wilkes'in gazetesine koyduğu isim, kraliyet idaresindeki İskoçlar'a, özellikle de kralın gözdesi, Lord Bute'ye hafiften gönderme yapıyordu. (28 Nisan 1768'de yakılan çizme ve İskoç beresi, Bakan Bute'nin ismini ve İskoç kökenini hicvediyordu.)

The North Briton gazetesinin 45. sayısı (1763), Bakan tarafın-

Ücretsiz Kitap Arşivi - kitapsiranteo.org

dan yazılmış bir kraliyet konuşmasını eleştiriyordu. Bu konuşmada kral Yedi Yıl Savaşları'na son veren Paris Antlaşması'nı övüyordu. Wilkes şöyle diyordu:

> "Bakan'ın geçen Salı yaptığı konuşması bu ülkenin yıllık tutanaklarına ters düşüyor. Yönetimin mi yoksa milletin mi bunun sorumluluğunu taşıdığını kestiremiyorum. Bu ülkenin her ferdi, İngiltere'nin içten saygı duyduğu pek çok yüce ve hayranlık uyandırıcı niteliklere sahip bir kralın doğruluk, onur ve tertemiz erdemlerle anılan tahtından, kutsal isminin yaptırım gücünü en çirkin önlemlere ve en haksız demeçlere alet etmesini kınamalıdır." (Rudé 1962: 22)

Bu beyanat üzerine, kralın avukatları Wilkes'i kışkırtıcı iftira yazmakla suçladılar. Zamanın yasal ortamı içinde, Parlamento'nun üyeleri bile kralın yalan söylediğini alenen ima edemezdi. Bu saldırısı yüzünden Wilkes, Londra Kulesi'nde (Tower Of London) hapsedildi. Daha sonraki davalarında, kralın görevlilerinin kendisini tutuklayarak yazılarına el koyduğu genel tutuklama emrine meydan okudu. Ayrıca kişisel hatasını genel bir amaçla alenen özdeşleştirdi. Common Pleas Mahkemesi'nde (Mayıs 1763) Wilkes şu beyanatta bulundu:

> "Tüm asillerin ve kendime daha yakın bulduğum, en fazla korunmaya ihtiyacı olan orta ve alt sınıftan tüm insanların ÖZGÜRLÜĞÜ bugün sonunda karara bağlanacak. Hayati önem taşıyan, İNGİLTERE'NİN ÖZGÜRLÜĞÜ'nün gerçeklik mi yoksa hayal mi olduğu sorusuna nihayet cevap verilecek." (Brewer 1976:168)

Wilkes sonunda davayı kazandı, kanunlara aykırı şekilde tutuklandığı ve yazılarına el konulduğu için devletten tazminat aldı. Ayrıca mahkeme salonunda ve caddelerde alkışlarla karşılanan konuşma özgürlüğüne de kavuştu. Mahkeme salonunda yaptığı konuşmalar "Wilkes ve Özgürlük!" çığlığını, keyfi iktidara karşı ümit

Bedensiz Özgürlük! Araştırma Grubu Kayıt Yöntemi

vaat edici bir slogan haline getirdi.

Wilkes'in zaferi onu kendini beğenmişlik içeren bir rahatlığa sürüklemedi. 1763 yılının ilerleyen zamanlarında gazetesinin 45. sayısını çıkarmakla kalmayıp, Essay on Woman adında pornografik bir broşür de çıkardı. Devlet yetkilileri kanıtları ele geçirince, Wilkes'e karşı yeni davalar açtılar ve Londra şerifiyle birlikte bir cellâdı 45. sayıyı Cheapside'de yakması için görevlendirdiler. Bunun üzerine toplaşan kalabalık şerife ve cellâda saldırdı, yüce metni onların ellerinden kurtardı. Wilkes çok geçmeden infazdan kurtulmak için Kanal'dan Fransa'ya kaçtı. Parlamento onun ülkeden kovulduğunu, mahkeme de kanun kaçağı olduğunu ilan ettiler.

Öte yandan 1768'de Wilkes gizlice İngiltere'ye döndü, Parlamento'ya karşı mücadeleye girişti, seçimi kazandı, önceki saldırılarından ötürü hapse girdi ve Parlamento ona koltuk vermeyi reddetti. 1768 Wilkes yanlılarının çıkardığı olaylar, Wilkes'in Parlamento kampanyasından önce baş göstermişti. 1769'da, Parlamento Wilkes'i bir kez daha resmen ülkeden kovdu ve sonra hapishanedeyken kazandığı üç seçimi kabul etmedi. Wilkes bir halk kahramanı olarak mücadelesini sürdürürken basının, seçkin ziyaretçilerin büyük ilgisini çekti ve ülkenin her yerinden kendisine hediyeler yağdı; sözgelimi, Stockton kentindeki destekçileri, ona kırk beş jambon, kırk beş dil ve kırk beş şişe bira gönderdiler (Brewer 1976: 177). O sırada kırk beş sayısı sadece Wilkes için değil, genel anlamda özgürlük için de popüler bir simge haline geldi.

Wilkes bir kamu görevlisi ve muhalif ses olarak seçkin bir kariyer kazandı. 1769'da tutukluluk süresi devam ederken, Londra belediye meclis üyeliğine seçildi. Anca 1770'de serbest bırakıldı; kalabalık alkışlar, havai fişek ve ışık gösterileri, kırk beş topçu ateşi eşliğinde. 1771'de Londra şerifi oldu ve çok geçmeden belediye başkanının üst düzey postası olmak için kampanya başlattı. 1772'de bu görev için City of London seçimini kazanmasına rağmen belediye meclisi üyeleri ondan daha az yetenekli olan, rakibi James Townsend'i seçtiler. Bunun üzerine üç bin kişi Guildhall avlusuna (belediye başkanının makâm) girerek "Bir hergeleyi seçtiği için belediye

Üniversite Kütüphanesi - http://kutuphane.yyu.edu.tr

başkanına lanet olsun, Wilkes'in hakkını yedi ve onu dışarı çıkaracağız" diye bağırdılar (Rudé 1971:125).

Başarısız bir girişimden daha sonra Wilkes, 1774'te belediye başkanı olarak seçimi kazandı ve sonunda aynı yıl Avam Kamarası'na girdi. Devrim Savaşı'nın acılı yıllarında Amerikan idealinin önde gelen sözcüsü oldu. Hapishanede geçirdiği zamanlara karşılık, mahkeme davaları, İngiliz gazetelerinin, kralla birlikte devletin uygulamalarını eleştirme ve haber verme hakkını onayladı. Wilkes, geniş bir halk desteğini (Spitalfields ipek dokumacıları arasındaki eylemcilerinin desteği dâhil) toplamanın yanı sıra, keyfi kraliyet iktidarına karşı denge unsuru arayan Londra esnafını ve resmi görevlileri arasında kendisine yandaşlar edindi. Bay Wilkes ve Anayasa Dostları adında seçkin bir dernek olarak göreve başlayan bir dernek, çok geçmeden, parlamento reformu için önemli bir güç teşkil eden Hakların Sözcüsünü Destekleyenler Cemiyeti'ne dönüştü. Her ne kadar o zaman hiç kimse toplumsal hareket terimini kullanmıyorduysa da, dernek Büyük Britanya'da kamu politikasının yeni bir şekli olarak toplumsal hareketin bazı temellerini attı.

Wilkes'i Parlamento için destekleme süreci içinde, onun aşağı tabakadan destekçileri yenilikler yaptılar. 1760'larda hemen hemen hiçbir işçi parlamento seçimlerinde oy kullanamazken, şimdi seçimler için kalabalık bir destek verdiler. Wilkes 28 Mart 1768'de Brentford'da seçimlerin ilk turunu kazandıktan sonra, destekçileri rakiplerine saldırmaya başlayıp, seçimler boyunca onu alkışlamalarını talep ettiler. Muhafazakâr (Edmund Burke'nin 1758'de kurduğu ve 21. yüzyılda hâlâ etkili olan) Annual Register, şöyle ah vah etti:

> "Serseri kalabalık Hyde parkının köşesinde çok saldırganca davrandı, şehrin mareşalinin oğlu olan Sayın Cooke'ye saldırdı, onu atından düşürüp, taşıma arabalarından birinin tekerleğini çıkardı, koşu takımlarını kesti, bardakları kırdı, diğer pek çok yük arabasına da ciddi hasar verdi. Bu davranışlarına gerekçe olarak da Sayın Wilkes'in düşmanlarının yanlarında "Dinsize Hayır" yazılı bir bayrak taşımalarını ileri sürdüler." (*Annual Register*, 1768: 86)

Üretici Kitapları Kütüphanesi

Uzun vadede Wilkes yanlıları önceden izin verilen halk toplantılarının sınırlarını zorladılar. Seçim kampanyalarını ve halk mitinglerini kahramanları için verilen kitlesel desteğin ilanına dönüştürmekle kalmayıp, heyet ve dilekçe yürüyüşlerini, birkaç saygın temsilciyi seçmenlerinin adına naçizane konuşmaları için göndermek yerine, caddeleri doldurmak için bir fırsat olarak kullandılar. Kalabalığın eylemi ile destekçiler ve yetkililere resmi başvuruların sentezine öncülük ettiler. Her ne kadar Wilkes destekçileri makul olmaktan ziyade birlik, bağlılık ve sayı açısından güçlü kaldılarsa da, toplumsal hareket repertuvarıyla MBSB gösterileri arasında bağlantının kurulmasına katkıda bulundular.

1760'lardan çok önce, sıradan İngiliz ve Amerikan halkı bu ya da şu şekilde kamusal taleplerde bulunmuştu. Tatil günleri, cenaze törenleri ve dinsel bölgelerdeki birliktelikler gibi onaylı halk birliktelikleri insanların şikâyetlerini dile getirmelerine ve halk liderlerine verdikleri desteği ifade etmelerine imkân sundu. Belli sınırlar içinde, örgütlü esnaf ve askeri bölükler kendi tatil günlerinde tören geçidi yapma hakkını kullandılar ve bazen güçlü kişilere ya da baskıcı programlara karşı seslerini yükselttiler. Uygun saygı çerçevesinde, kolektif hataların düzeltilmesi için dilekçe vermek üzere mütevazı temsilciler bile gönderdiler. Onların toplulukları içinde işçiler, tüketiciler ve ev sahipleri yerel haklara ya da ahlaka karşı saldırıda bulunanlara yönelik hınçlarını ve direnişlerini tekrar tekrar sergilediler (Tilly, 1983). Örneğin Gürültülü Müzik âdeti, ahlaka karşı saldırıda bulunan bir kişinin, sözgelimi, genç bir bayana evlenme teklifinde bulunan bir dul erkeğin evinin dışında toplanan kalabalığın yaptığı bir müzikti; çanaklar ve çömlekler birbirine vurulup, hakaretler yağdırılarak ve/veya müstehcen şarkılar söylenerek şamata çıkarılırdı; öç alanlara içki ısmarlanması gibi tazminatlar yerine getirildikten sonra kalabalık dağılırdı (Thompson 1972, 1991). Bu tür öç alma ritüelleri bir yerden başka bir yere ayrıntıda büyük ölçüde farklılık gösteriyordu. Gösteri ve özel amaçlı birlikler gibi sonraki toplumsal hareket performanslarının ortamları arasında aktarıma benzer bir olgu söz konusu değildi. Yetkililerin bakış açısından ha-

Üsküdar Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

kıldığında, Britanya'nın örtük, popüler kamu politikası tarihi 18. yüzyılın başlarında şu şekilde yürüyordu:

- Britanyalı özneler, dernekler, topluluklar ve dini cemaatler gibi yasal teşkilatlar halinde gruplaşıp, planlanmış toplanma yerlerinde düzenli olarak buluşma hakkı gibi bazı belli ortak hakları kullanıyorlardı.
- Hukuk bu ortak hakları koruyordu.
- Yerel otoriteler hukuku uygulama ve hukuka saygı duyma yükümlüğü altındaydılar.
- Kabul edilmiş bu teşkilatların seçilmiş temsilcileri ortak talepleri ve şikâyetleri halk önünde dile getirme hakkına -aslında yükümlülüğüne- sahiptiler.
- Yetkililer bu ortak talepleri ve şikâyetleri göz önüne alma ve haklıysa gereğini yerine getirme yükümlülüğüne sahiptiler.
- Bu çerçevenin dışında, yerleşik otoritelerin çağırmadığı hiç kimse toplanma, talep ya da şikâyette bulunma veya ortak eylem yapma hakkına sahip değildi.
- Bu sınırlar dışında genel olarak halk adına konuşan biri, Parlamento'nun kurallarını ihlal etmiş sayılırdı; aslında seçmenler bile seçimi kazanmış parlamentodaki temsilcilerine talimat verme hakkına sahip değillerdi.

Yerli halk geleneksel öç, onay ve kontrol usullerini uygulayarak bu ilkeleri çiğnediğinde, yerel ve ulusal otoriteler sık sık başka müeyyide yolları da aradılar. Ancak otoriteler genelde ilkeleri uygulamaktan geri durmadılar; örneğin, halk eylemi yönetici sınıfın mal güvenliğini tehdit ettiğinde, yönetici sınıfların nüfuzlu üyelerini hedef aldığında ya da yerel sınırların ötesine taştığında İsyan Yasası uygulandı. 1640 ile 1692 yılları arasında, Britanya Adaları'nın kuşatılması gibi, büyük iç savaş ve başkaldırı olaylarında, sıradan halk din ve politik gelenek adına radikal taleplerde bulundu. Hatta devletin onayını almadan ya da Parlamento'yla düpedüz yarışa girerek müzakere kurulları oluşturmak suretiyle yukarıda listelenen ilke-

Ücretsiz kişisel kullanım için yüklenmiştir.

lerden sonuncusunu çiğnedi (bkz. Mendle 2001). Fakat 18. yüzyılın sonlarından önce, isyan sonrası baskı, her zaman halkın bu tehlikeli ifade biçimlerini bastırdı.

Atlantik'in her iki tarafında, yönetici sınıfların üyeleri talepte bulunmakta daha az riskle karşılaştılar. Otoriteler onların kulüplerine, akşam yemeklerine, broşürlerine ve bazen taşkın hukuk kurullarına hoşgörüyle baktılar. Kurullar özellikle Parlamento seçimlerine onay almak için müthiş fırsatlar sunuyordu; çünkü adaylar seçmenleri maaşa bağlamışlar gibi davranıyorlar, abartılı himaye gösterilerinde bulunuyorlardı. (Oldukça sınırlı oy hakkına rağmen, Wilkes'in 1757 Parlamento seçiminde yaptığı masraf 7 bin İngiliz lirasıydı. O zamanlar Londora'nın iç taraflarında çiftlikte çalışan bir insanın yıllık geliri 30 İngiliz lirasıydı [Armstrong 1989: 693-98, Rudé 1962: 19].) Gerek toplumsal hareket unsurlarının bulunuşu, gerekse de dönüştürülmesi, yaygınlaştırılması, standartlaştırılması ve halk taleplerini ifade etmenin disipline edilmiş araçlarıyla birleştirilmesi yoluyla toplumsal hareketler yenilendi. Ayrıca toplumsal hareketler kampanyaların, hak talep etme girişimlerinin ve MBSB gösterilerinin birlikte politik standart kazandığı tartışmalı ama gerçekten yasal olan bir alan yarattı.

Savaş ve Toplumsal Hareket Unsurları

Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), bu politik yeniliğe büyük bir ivme kazandırdı. 1750'lerden önce yarım asır boyunca, Fransa ve Büyük Britanya Avrupa'da, büyük denizlerde, Asya'da ve Amerika kıtasında aralıklı olarak birbiriyle savaştı. Sonradan doğu Kanada olacak Louisiana'yı önceden işgal eden Fransa, Kuzey Amerika'da hem Britanyalı koloni sakinlerinin hem de Britanya ordularının saldırısı altında kaldı. Kolonilerde yaşayanlar ve ordular Amerikalı Kızılderili yerleşimcileri geri püskürtmek istediklerinden Fransa, büyük Kızılderili federasyonlarındaki hazır orduları topladı. Kuzey Amerika kolonilerinin sakinleri için Yedi Yıl Savaşları böylece Fran-

Üretmez Bak Kitap için Yedi Yıl Savaşları

sızlar'la Kızılderililer'in savaşı oldu.

Her ne kadar Britanya tarafı -örneğin, Kanada'yı Fransa'dan alıp- savaşı büyük ölçüde kazandıysa da, Avrupa, Hindistan ve Amerika'daki çok önemli askeri çabalar Britanya bütçesinin tükenmesine ve devletin büyük çapta borçlanmasına yol açtı. Kuzey Amerika kolonilerinde, Britanyalı otoriteler mali kayıplarının bazılarını telafi etmeye ve epey genişlemiş askeri yerleşim alanlarının masrafını genele yaymaya çalıştılar. Gümrük gözetimini sıkılaştırıp, çok çeşitli ticari ve hukuksal işlemlerde pahalı vergi damgalarını dayattılar. Vergilere ve Damga Yasası'na karşı direniş, kolonilerde yaşayanları birleştirdi. Britanya mallarına karşı boykotları ve on üç koloninin şehirlerinin yanı sıra Kanada'daki bazı şehirlerde yaygın bir iletişim ağının kurulmasını tetikledi. Özgürlüğün Oğulları Kolları kolonilerdeki boykotları örgütledi ve hayata geçirdi. Tüccarlar, esnaflar ve diğer şehir sakinleri yaygın bir direniş ağı oluşturduktan sonra Damga Yasası yürürlükten kaldırıldı (1766).

Boston ve Massachusetts ilk girişimleri başlattı, çok geçmeden diğer koloniler de onlara katıldı. Bostonlu tüccarlar, 1760'ların başında Ticareti Teşvik Cemiyeti'ni kurdular; bu cemiyet, aşırı vergi ve düzenlemelere karşı seçkin bir muhalefetin çekirdeğini oluşturdu. Sözgelimi, 1765 ile 1766'da, Damga Yasası'na karşı elit direnişi koordine etti. Aynı zamanda, işçilerle önemli bağları olan bir grup küçük iş adamı Bostonlu Özgürlüğün Oğulları olarak seslerini yükseltip; tüccar sınıfını, heykelleri yakan, evleri yağmalayan ve vergi memurlarına saldıran sokak eylemcileriyle birleştirdi. Samuel Adams gibi tüccar elitlerinin radikal üyeleri iki grup arasında arabuluculuk yaptı.

Aralık 1766'da Adams Güney Karolina, Charleston'daki Özgürlüğün Oğulları kolunun lideri olan Christopher Gadsden'e bir mektup yazıp, tüm kolonilerdeki vatansever tüccarlar arasında düzenli iletişimin kurulmasını önerdi (Alexander 2002: 45). Kolonilere kapsamlı vergileri dayatan 1767 Townshend Yasaları'na tepki olarak Adams, Massachusetts'le birlikte diğer kolonilerden destek almak umuduyla bir protesto genelgesi yazdı. O yıl daha sonraları, vatan-

Korsan Kitap Arşivi - https://t.me/korsankitap

sever birliklerin yaygın ağının örgütlediği Bostonlular mitinginde, Amerikan üretimini destekleme ve Britanya mallarına güvenmeme kararı alındı. Ocak 1768'de, Massachusetts yasama organı krala naçizane bir dilekçe göndererek, yumuşak ve saygılı bir ifadeyle vergilere karşı yerli halkın itirazlarını dile getirdi. Bu ilk dilekçeden sonra, aynı yasama organı, Adams'ın başlattığı genelgenin daha sert bir versiyonunu diğer kolonilere gönderdi. Bu sırada, Massachusetts sakinleri, Parlamento'nun salt kolonilerden alınan gelirleri artırma amacıyla kanun tasarılarını onaylama hakkına sahip olmadığı konusunda ısrar ettiler. İhtiyatlı bir şekilde Amerikalı hak talepçilerine mesafeli duran *Annual Report* şunları yazmıştı:

> "Bu kararlar kıtadaki tüm eski koloniler tarafından kabul edildi ya da benzer kararlar yürürlüğe sokuldu. Daha sonra, sözcünün imzasıyla, Massachuset Körfezi Kurulu Kuzey Amerika'daki diğer tüm kurullara genelge gönderdi. Bu genelgenin amacı Parlamento'nun son yasalarının kötü niyetli olduğunu göstermek, onların anayasaya aykırı olduğunu belirtmek ve koloniler arasında ortak bir birlik kurmaktı. Böylece söz konusu yasaların sonuçlarını engellemek ve onların yürürlükten kaldırılması için devlete başvuruda uyum ve dayanışma sağlamak için tüm yasal yollar denenecekti. Ayrıca bu yasaların ihlal ettiği sözde vatandaşlık ve insan hakları uzun uzadıya genelgede anlatıldı." (*Annual Report* 1768: 68)

Kral George'nin açık isteğine rağmen, Massachusetts yargı organı 92'ye karşılık 17 oyla, genelgeye verilen onayı yürürlükten kaldırmadı. Çoğunluk, "Yürürlükten kaldırmak bizi içi boş bir özgürlük suretiyle baş başa bırakırdı," diye beyanatta bulundu (Alexander 2002: 55).

Önde gelen tüccarlar programlarını düşünceli yasal eylemle sürdürürken, Bostonlu denizciler ve esnaf sık sık kanunu kendi elleriyle uygulamaya çalıştılar. Basın ekiplerine kaba güçle karşı koydular, kışlaları kuşattılar, vergi memurlarına saldırdılar, Britanyalı yetkilileri ya da onların işbirlikçilerinin resimlerini, 1765-1766

Yaşasın Ders Kitabı Arşivi - https://ttkarsivi.org

Damga Yasası krizi sırasında kaynama noktası olmuş alanın yanındaki Özgürlük Ağacı'nın orada yaktılar. Doğrudan eylemle tüccarların ve resmi görevlilerin direnişine güç kattılar.

Valiyle (Krallığın Massachusetts'teki temsilcisi) ve Britanya devletiyle müzakereler kötüye gittiğinde, sözgelimi, Boston topluluğu devreye giriyordu. Mayıs 1768'de, Britanyalı vergi memurları Bostonlu tüccar (ve kaçakçı) John Hancock'un gemisi Liberty'e vergilerini ödemediği için el koyduklarında, Bostonlular başka bir gemiyi doldurup, halatını keserek onu kaçırdılar.

> "Bu olay üzerine toplaşan büyük kalabalık vergi denetçilerini taşa tutup, kılıçlarından birini kırdılar ve öfkelerini her yoldan dile getirdiler; daha sonra evlerine saldırdılar, pencereleri kırdılar ve tahsildarın kayığını parka çekip yaktılar." (*Annual Register* 1768: 71; ayrıntılar için bkz. Hoerder 1977: 166-68)

Vergi memurları önce bir kraliyet savaş gemisine, sonra da Boston Limanı'ndaki William Kalesi'ne kaçtılar. Boston'un her yerinde resmi izin olmayan protesto mitingleri düzenlendi. Boston'da düzeni sağlamak amacıyla iki alayın İrlanda'dan gelmekte olduğu ve bir askeri birliğin de Halifax'ta konuşlandığı haberi Boston'a ulaştığında (12 Eylül), Massachusetts Körfezi kurulunun üyeleri koloninin her yerinde direniş komiteleri oluşturmaya başladılar.

Massachusetts vatanseverleri hemen diğer kolonilerden de kendilerine yandaş buldular. Çoğunlukla yandaşlar yerleşik elit kamu politikası türleriyle işe başladılar: kararlar, dilekçeler ve gösterişli mitingler. Dahası Amerika'nın başka yerlerinde yapılan yenilikçi çatışmacı toplanmalar, önceden hoş görülen birlik türlerini muntazaman benimsediler. Kralın, Haziran 1768'de Güney Karolina'daki Charleston (Charles Town) kentinde yapılan doğum günü kutlamasıyla ilgili olarak bakın neler yazılmış:

> "Yerli halkın neşe, sevgi ve övgü içinde büyük katılım gösterdiği kutlamanın ayrıntıları burada da yapıldı. Kutlama sabahı çanların çalın-

masıyla başladı. Gündoğumunda, tabyalar ve gemiler tüm renklerini gösterdiler. Öğleden önce, Yüzbaşı Lewis Valentine Fyser'in emri altında, Kral hazretlerinin askerlerinden oluşan müfreze buraya intikal etti; Yüzbaşı Owen Roberts emri altındaki askeri bir bölük yeni ve çok soylu üniformaları içinde geldi; üniformaları içinde, hafif piyade bölüğü ve Charles Town kentinin diğer askeri bölükleri saygıdeğer Albay Bexie emri altında farklı yerlere konumlanıp, tören yerine yürüyerek görkemli bir görüntü sundular ve belediye encümeniyle birlikte gelen sayın vali muavininin teftişinden geçtiler. Öğlen, âdet üzerine toplar ateşlendi ve sayın vali muavininin huzurunda, Bay Dillon'un evinde nefis bir eğlence düzenlendi. Kraliyet meclisinin üyeleri, belediye encümeni, askeriye ve devlet memurlarından oluşan kalabalık bir topluluk törende hazır bulundu. Öğleden sonra, âdet üzere kadehler kraliyet ve vatanseverlik için kaldırıldı ve akşamki gösterilerle tören son buldu." *(South Carolina Gazetesi*, 6 Haziran 1768: 3; politik hak talebinde bulunma babından kadeh kaldırmak için bkz. Epstein 1994: 3. Böl.)

"Caherles Town kentinin zanaatkârlarının ve diğer sakinlerinin" adayları seçmek için Özgürlük Noktası'nda buluştukları, koloninin sonbahar meclis seçimindeki benzerliklere dikkat edin:

"En ufak bir düşmanlık ya da düzensizlik olmadan, katılımcılar muntazam ve içten bir eğlenceye iştirak ettiler. Eğlenceyi düzenleyenler bundan sonsuz onur duyacaklardır. Saat 5'te, katılımcıların hepsi Mazyck çayırındaki, resmen özgürlüğe adanmış saygın LIVE-OAK ağacının yanına gidip kraliyet, vatanseverlik ve anayasa şerefine kadehler kaldırdılar. Massachusetts Körfezi'nin fesih karşıtı doksan iki üyesinin görkemli şekilde kadeh kaldırması ile başlayan olay, alınan kararları kaldırmama yönündeki meclis üyelerinin oybirliği ile son buldu. Her beyanata 'Çok yaşa!' tezahüratları eşlik etti. Akşam, ağaç 45 lambayla süslendi ve havai fişekler atıldı. Saat 8'de, önlerinde 45 sayısını taşıyarak, ellerinde ışıklarla katılımcılar muntazam sıralar halinde kentten aşağı yürüyüp King Street ve

Üretsiz Kitap Arşivi - Copyrightsiz.org

> Broad Street caddelerinden geçtiler ve Sayın Robert Dillon'un tavernasına gittiler; orada masaya kırk beş tane ışık konuldu, 45 tane yumruk sıkıldı, 45 şişe 92 kadeh şarap içildi, Britanya ve Amerika'daki vatanseverlerin şerefine kadehler kaldırıldı; ve aynı düzen içinde gün boyu kutlama devam etti, ta saat 10'a kadar." (*South Carolina Gazetesi*, 3 Ekim 1768: 2).

Etkileyici alkol tüketimine rağmen, Charleston seçim kutlamasının politik unsurları şaşırtıcıdır. Genelde kralın doğum gününü andırmakta, askeriyenin ve kraliyetin kayda değer görevlilerinin bulunmaması dışında. Fakat Charleston'un Özgürlük Ağacı Boston modelini doğrudan örnek almıştır. 92 fesih karşıtının (Samuel Adams'ın genelgesinin feshedilmesine karşı oy kullanmış, Massachusetts meclisinin üyeleri) şerefine kadeh kaldırma, Güney Karolinalılar'ı Massachusetts vatanseverleriyle özdeşleştirdi. Kırk beş sayısı kuşkusuz John Wilkes'i işaret etmektedir. Işıklandırma (bu durumda şehrin pencerelerinin değil de geçit alayının) birlik ve dayanışmanın alenen ilan edilmesi demektir.

1768'de Londra, Boston ve Charleston'daki keyfi idareye karşı çıkanlar henüz toplumsal hareketleri ortaya çıkarmamışlardı. Yine de onların getirdiği yenilikler popüler kamu politikasını toplumsal hareket biçimlerine yaklaştırdı. Esnaf ve denizci gibi sıradan vatandaşları kraliyet politikalarına karşı yürütülen sağlam muhalefet kampanyalarına kattılar (Boston'un küçük tüccarlarının aksine Charleston'un Özgürlük Oğulları daha çok, esnaftan oluşan gönüllü bir çekirdek birlikten doğdu [Maier 1972: 85]). Özel amaçlı dernekleri, halk mitinglerini, yürüyüşleri, dilekçeleri, broşürleri ve çoğunlukla medyada yer alan demeçleri birleştirdiler. Bir ölçüde onlar, MBSB, makul olma, birlik, sayı ve bağlılık gösterilerini benimsemişlerdi. South Carolina Gazette adlı gazete, "aynı düzen içinde gün boyu kutlama devam etti, ta saat 10'a kadar" diye vurguda bulunuyor.

Her ne kadar Charleston'un "zanaatkârlarının ve diğer sakinlerinin" kraliyet yetkililerine saldırmaları, vergi görevlilerine direnme-

Ücretsiz Kur Sakal Arşivi, http://groups.yahoo.com/group/kursakal

leri ve kara listeye aldıkları düşmanlarının evlerini yağmalamaları gayet olasıyken, en azından tören yerlerinde program, kimlik ve duruş iddiaları adına doğrudan eylemde bulunmayı terk ettiler. Söylemeye çalıştıkları şuydu: Bizler dürüst insanlarız, sesimizi yükseltiyor ve keyfi idareye kararlılıkla karşı çıkıyoruz. Aslında, Charleston'un esnafı, şehrin tüccar vatansever Christopher Gadsden'le işbirliği içinde şehrin ithalat karşıtı anlaşmalarına "öncülük etti" (Maier 1972: 116). Halk güçlerini seçkin muhalefet kampanyalarına katmak yönetici sınıfları parçaladı; ama kamu politikasının değişik bir biçimi olarak toplumsal hareketin doğmasına da önayak oldu.

Politik ve Ekonomik Bağlamlar

Toplumsal hareket İngiltere ve Amerika'da köklü politik ve ekonomik değişimler zemininde ortaya çıktı. Bu köklü değişimlerin altında dört ana unsur vardır: savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşme. Yedi Yıl Savaşları'nın etkisinin gösterdiği gibi, savaş sadece ulusal hakları harekete geçirmekle kalmayıp devlet yapılarını genişletti, devlet harcamalarını şişirdi, halkın kaynaklarını tüketti, yeni borçlar yarattı ve hiç değilse geçici olarak devletin baskı mekanizmasını sağlamlaştırdı. Britanya tarafında, Amerika'nın bağımsızlık savaşları tüm bu açılardan Yedi Yıl Savaşları'nı gölgede bırakmıştır; o savaşlar ancak Fransız Devrimi'nin ve Napolyon'un büyük savaşlarıyla kıyaslanabilir (Brewer 1989, Mann 1988: 106).

Kuzey Amerika'da Yedi Yıl Savaşları'nın fırtınalı günlerinin ardından Britanya oraya on bin askerden oluşan bir barış ordusu konuşlandırdı, vergi kontrollerini sıkılaştırdı ve 1765'in Damga Yasası gibi bir dizi gelir tedbiri aldı. Devrim Savaşı (1775 mücadelesi on üç isyancı kolonide bu adla anılıyordu) Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra Britanya'nın yaptırımlarına oranla, kişisel hizmetler, para ve borç açısından kıyaslanamayacak ölçüde daha büyük zarara yol açtı.

Sosyal Kitap Açık Ders Malzemeleri http://acikders.org.tr

Savaş yıllarca varlığını sürdürecek cılız bir ulus devlet yapısı yarattı. Avrupa'daki Fransız Devrimi ve Napolyon savaşları sırasında yeni Birleşik Devletler, Fransa'ya karşı yükümlülüklerini önce askıya alıp, sonra yürürlükten kaldırdı; bu, Amerikan Devrimi sırasında Amerikan idealine hayati katkıda bulundu.

Amerika'nın Avrupa'daki savaşlara ikinci büyük müdahalesi, Jefferson idaresinin Napolyon'un Fransa'sından (1803) 80 milyon franklık Louisiana alımıyla gerçekleşti ki bu, Birleşik Devletler'in topraklarını ikiye katladı. Küçük istisnalar dışında, Birleşik Devletler 1812'ye kadar Avrupa savaşlarından uzak durdu, sadece, batı ve güncy sınırlarında çoğunlukla Kızılderililerle savaşmayı sürdürdü. Ancak 1812'de Amerikalılar zorlu geçen beş yıllık anlaşma süresini bitirip, Büyük Britanya'ya savaş ilan ettiler, Kanada'yı işgal edip, Britanya'nın müttefiki Kızılderililer'le savaştılar ve Büyük Göller, Atlantik ve Meksika Körfezi'nde bir dizi deniz savaşı yürüttüler. Ayrıca Avrupa savaşları 1814'te bitmeden önce, Maine işgalinden ve Washington yangınından büyük zarar gördüler.

Parlamenterleşme savaş yapmaktan daha gizli şekilde yürüdü; ama kamu politikası üzerinde onun kadar etkili oldu. Bunun birbiriyle bağlantılı iki unsuru vardır: Parlamento'nun gücünün genel olarak genişlemesi ve ulusal politik mücadelelerin kral ve müvekkillerinden Parlamento'ya kayması (Tilly 1997, Tilly ve Wood 2003). Savaşın yol açtığı vergilendirme ve borç parlamentonun gücünü artırdı; devletin yeni mali kaynaklar yaratmaya yönelik her isteği Parlamento'nun yeni imtiyazlar kazandığı bir mücadeleyi başlattı (Parlamento'nun vergileri onaması, 18. yüzyıl Fransa ve Amerikan kolonilerindeki durumun tersine, vergilendirmeye karşı aleni isyanı azalttı [Brewer 1989: 132].) Parlamento'nun gücü artarken kraliyetin himayesi politik başarıda giderek önemini yitirdi. Parlamento içişlerine daha fazla karıştı ve ulusal seçmenler (oy hakkı olsun ya da olmasın) için yapılan parlamenter faaliyetler büyük ölçüde arttı. Amerikalılar kralın yerine zayıf yöneticileri koyup, ulusal ve özellikle eyalet düzeyinde parlamentonun gücüne büyük önem verdiler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tarımsal, ticari ve endüstriyel sermaye büyük ölçüde artarken, sermayedarlaşma Atlantik'in her iki yanında gerçekleşti. Büyük Britanya'nın tarımsal üretimi büyük ölçüde artarken dünyanın en büyük imalat ve ticaret merkezine dönüştü. Eski Amerikan kolonileri ve onların yerini alan Birleşik Devletler, Britanya ekonomisinin ana besleyicileri olurken, kendileri de 1750'den sonra tarım, ticaret ve endüstri alanlarında büyük atılımlar yaptılar. Her ne kadar toprak sahipleri refah içinde ve üretimciler öne çıkmaya başlamış idiyse de, özellikle tüccar sermayedarlar Britanya ve Amerika ekonomilerinde palazlanıyorlardı.

Proleterleşmeden yalnızca rutinleşmiş fabrika emeğini (her ne kadar bu benzersiz şekilde gerçekleştiyse de) değil de daha geniş anlamda geçimini sağlamak için ücretli emeğe bel bağlayan nüfusun oranındaki artışı kastediyoruz (Tilly 1984). Britanya tarımında, toprak sahibi olma ve toprak kiralama tüm tarımcılar arasında ücretli işçilerin payını büyük ölçüde artırdı. Proleterleşme imalatta daha hızlı gerçekleşti; bu alanda, serbest çalışan esnaf ağırlığını dükkânlar, fabrikalar ve kendi evlerinde ücretli işçilere bıraktılar. Kuzey Amerika'da manzara büyük ölçüde farklıydı. Burada köleler güneyin tarımında işgücündeki paylarını giderek artırıyorlardı. Britanya'dakine benzer proleterleşme ticaret ve imalatın yapıldığı kıyı bölgelerinde gerçekleşiyordu; ama genişleyen sınır küçük tasarruf sahiplerine ve küçük tüccarlara bol fırsatlar sunuyordu.

Savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşmenin toplumsal hareketlerin gelişmesiyle ilişkisi nedir? Karmaşık meseleleri çok şematik bir şekilde sunmak istersek şunları söyleyebiliriz:

- Savaş için ödeme yapmak ve kaynakları seferber etmek, devletin sıradan halkın refahı üzerindeki etkisini artırdı ve aynı zamanda toprak sahipleri, işçiler, askerler, denizciler ve diğerlerinin kolektif çabaya katkılarının artmasını sağlayacak şekilde, devlet kurumlarının anlaşmalar yürütmesine önayak oldu.
- Kısıtlı bir oy hakkı olmasına rağmen, gücün Parlamento'ya kay-

ması halkın refahı üzerinde yasama yapmanın etkisinin artması demekti ve parlamenterlerin coğrafi örgütlülüğünden dolayı Büyük Britanya ve kolonilerdeki herkes, sorumluluk gerektiren politik eylemlerde bulunan kişilerle -seçilmiş kanun koyucularla- daha irtibatlı hale geldi.

- He ne kadar büyük toprak sahipleri ulusal politikaya hâkimdiyse de, sermayedarlaşma, giderek devletin kredi veren kişileri ve sermaye yöneticileri haline gelen tüccarlar ve sermayedarların bağımsız etkisinin, Londra ve diğer yerlerde artmasına yol açtı.
- Pek çok sosyal bilimcinin endişelendiği gibi, proleterleşme işçilerin belli toprak sahiplerine, efendilere ve diğer patronlara bağlılıklarını azaltırken, serbest çalışan işçiler politik yaşama katıldılar.
- Birlikte ele alındığında bu değişimler muhalif aristokratlar ve burjuvaziyle (yönetici sınıflara karşı bağımsız eylemde bulunamayacak kadar az sayıda olan) durumlarından hoşnut olmayan işçiler (patronların temin ettiği yasal ve sosyal güvenlikten yoksun olan) arasındaki örtüşen yakınlığı körükledi.
- Bu tür yakınlaşmalar sonuçta özel amaçlı derneklerin, halk mitinglerinin, imza kampanyalarının, disiplinli yürüyüşlerin ve benzeri hak talebinde bulunma usüllerinin işçi sınıfı ve küçük burjuva eylemcileri tarafından benimsenip yaygınlaşmasına yol açtı. Öte yandan sıradan halk bu tür eylemlere karışınca yetkililerin yasal önlemler alması güçleşti.
- Bu tür yakınlaşmalar aynı işçi sınıfı ve küçük burjuva eylemcilerini hak talebinde bulunmanın bir yolu olarak doğrudan yıkıcı eylem yapmaktan uzaklaştırdı.
- Böylece muhalif aristokratların, radikal burjuvazinin, öfkeli küçük burjuvazinin ve işçilerin ortak eylemleri toplumsal hareket eylemlerine örnek teşkil etti ve onlar için yasal zemin yarattı.

Elbette bu değişimler birden olmadı. 1768 yılının çalkantılı olayları ile toplumsal hareket politikasının Atlantik'in her iki yanında

çok geniş kitlelere ulaşması arasında, başka bir yarım asırlık mücadele ve devrim dönemi geçti.

Britanya tarafında, Londra toplumsal hareketin yenilenmesinde ilk büyük ortamı sağladı. 1750 ile 1800 yılları arasında 675 binden 865 bine çıkan nüfusuyla Londra Avrupa'nın en geniş kenti ve dünyanın ikinci büyük (Beijing'den sonra) metropolü olma noktasında İstanbul'la yarışıyordu. O zamanlar Londra, Avrupa'nın en büyük limanı olmuş, çok nüfuzlu bir ticaret merkezine dönüşmüştü; saygın Bank of England bankasına sahip, bankacılığın dünyadaki merkeziydi. Adam Smith 1776'da şunları yazdı:

> "Bank of England bankasının istikrarı Britanya devletinin istikrarıyla birdir. Kredi verenlerinin zarara girmesi kamuya sunduğu hizmetlerin kaybolması demektir. İngiltere'deki başka hiçbir banka parlamento onayıyla kurulamaz ve altı üyeden fazlasına sahip olamaz. Söz konusu banka sıradan bir banka gibi çalışmanın ötesinde büyük bir devlet motoru gibi çalışmaktadır. Kamunun kredi verenlerinin hakkı olan yıllık ödeneklerinin büyük bir kısmını öder ve toplar, hazine bonolarını dolaşıma sunar ve birkaç yıl öncesine kadar pek ödenmeyen toprak ve malt vergilerinin yıllık tahsilâtını hükümete yapar." (Smith 1910: I, 284-85)

Londra'nın sermayedarları tüm Britanya İmparatorluğu'nun nabzını tutuyordu (ya da elleriyle boğazına yapışmıştı).

Öte yandan Londra'da sermayedarlar radikaller değildi. Aksine Wilkes ve onun radikal haleflerini destekleyen burjuva büyük ölçüde orta sınıf tüccardan oluşuyordu (Rudé 1971: 172-77). Kendilerini, kamu yararını ifsat edenler diye niteledikleri Kraliyet'in ve büyük kapitalistlerin karşısında konumlandırmışlardı. Onların kalabalık destekçileriyse, Londra'daki nispeten iyi örgütlenmiş ticaret alanlarındaki işçilerdi: denizciler, maden taşıyıcıları, ipek dokumacılarının yanı sıra diğer esnaf ve memurlar.

Dikkat ederseniz, tüm Londra işçileri radikal amaçları destekliyordu; örneğin, 1780'de Lord George Gordon'un anti-Katolik Pro-

testan Birliği'nin harekete geçirdiği binlerce insan da büyük ölçüde Londra'nın işçi sınıfından geliyordu. Protestan Birliği'nin üyeleri Lord Gordon'la birlikte ilkin Parlamento'ya yürüdüler, Katolikler'in haklarını az da olsa kayıran 1778 yasasının kaldırılması yönünde dilekçe vermek için. Daha sonra parlamentonun baskı altında müzakereyi reddetmesi üzerine kalabalık, gruplara ayrıldı. Bazıları küçük Katolik kiliselerini, asil Katolikler'in evlerini ve Katolikler'i korumakla ünlü yetkililerin evlerini yağmaladılar. Katolikler'in mal mülklerine saldırdıkları için yakalanıp ceza gören "her üç kişiden ikisi maaşlı işçi, kalfa, çırak, garson ve hizmetçiydi; aralarında az sayıda küçük işveren, tüccar ve zanaatkâr vardı" (Rudé 1971: 226). Genel olarak konuşursak, 18. yüzyılın sonlarında Londra'daki büyük halk hareketlerinde, sermaye ile Kraliyet'in işbirliğine karşı işçi-burjuva birliği Parlamento'nun muhalif bir kesimiyle birlikte tipik şekilde Kraliyet'e karşı konumlanmıştı.

Protestan Birliği'nin geçici çıkışının da gösterdiği gibi, kitlesel üyelikli birlikler Britanya'nın halk hareketlerinde kendini daha fazla göstermeye başladı. 18. yüzyılın büyük birlik faaliyeti dalgası Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında gerçekleşti. O yıllarda yirmi yıldır faal olan parlamento reformu için elit talepler, kulüplere, cemiyetlere, halk derneklerine ve dini cemaatlere dayanan Fransız tarzı demokratikleşmeye yönelik taleplere eşlik etti. Devrim cemiyetleri, anayasal cemiyetler ve diğer ilgili cemiyetler Fransız Devrimi'ni, Amerikan Devrimi'ni ve Britanya'nın Şanlı 1689 Devrimi'ni referans noktası olarak benimsediler. Aynı şekilde kilisenin ve kralın destekçileri özel birlikler yoluyla seküler demokratlara karşı mücadeleye giriştiler. 1794'ten Napolyon Savaşları'nın sonuna kadar devlet baskısı özellikle işçiler tarafındaki birlik faaliyetlerini bastırdı. Savaşın bitmesinden sonra birlikler büyük patlama sergilediler. O zamanlarda yasadışı olan işçi "birliklerinin" dışındaki birlikler ve onların halk mitingleri, halkın kendini ifade etmesinin standart yolu haline geldi.

İngiliz Toplumsal Hareketinin Kristalleşmesi

Bu durumda toplumsal hareketin, kamu politikasının ayırt edilebilir, bağlaşık, benimsenmiş ve yaygın bir türü olduğunu neye dayanarak söyleyebiliriz? Otoriteler üzerinde kolektif taleplerde bulunan insanların özel amaçlı dernekler ya da adı duyulmuş birlikler oluşturarak, halk mitingleri düzenledikleri, programlarını mevcut medyaya ilettikleri, yürüyüşler ya da gösteriler düzenledikleri ve tüm bu etkinliklerle alenen uyumlu MBSB gösterisinde bulundukları zamanları ve mekânları arıyoruz. Eğer bu karmaşık yapı, seçim kampanyaları ve işçi-işveren mücadeleleri dışında düzenli olarak gerçekleşiyorsa, o zaman toplumsal hareketin kendi ifadesini bulduğundan daha emin olabiliriz. 18. yüzyılın sonunda İngiliz kamu politikasındaki tekil unsurların tümünü gördük. Ancak bu ölçütlere göre, İngiliz politikasının Napolyon Savaşları'nın sonuna kadar toplumsal hareketleri kurumsallaştırmadığını söyleyebiliriz.

Britanya'da geç savaş yılları hayati önem taşıyordu. 1812'den itibaren, parlamento reformu için ulusal ölçekte kampanyalar düzenlendi; söz konusu reform genişletilmiş oy hakkı, seçmenlerin daha eşitlikçi temsili, Parlamento'nun yıllık toplantıları ve yoksul insanlar için iş imkânı sunan MP ücretleri ve gizli oy kullanma gibi düzenlemeleri içeriyordu. Aynı zamanda ortak çabalar, eşi benzeri olmayan enerji işçilerin örgütlenip kendileri için parlamentonun faaliyet göstermesi talebinde bulunma uğruna sarf edildi. Uzun süreli, bedeli ağır ve yıkıcı bir savaştan sonra barış taleplerinde de bulundular. Bristol'da 1812 seçiminde, radikal Henry Hunt oy hakkı olmayanlardan büyük destek gördüğü için fena kayba uğradı.

> "Büyük kalabalıklar halinde yürüyüp Özgürlük Kasketi'nin ve bir direğin üzerindeki ekmek somununun arkasında 'Hunt ve Barış' diye haykıranlar, gür nutuklar atıp, mavi kıyafetli herkese dil uzatıp, çamur, taş ve ölü kedi fırlatarak, Beyaz Aslan'a (Kraliyet ve Anayasa Kulübü'nün merkezi olan) ve Konsey binasına saldırdılar. Düzeni sağlamak için askerler çağırıldı." (Prothero 1979: 82)

1812'de Romalılar'ın azat edilmiş bir kölenin başına taktıkları başlıktan gelen Özgürlük Kasketi Büyük Britanya'da uzun bir ikonik tarihe sahiptir. Orangeli William, 1688-1689 yıllarının Şanlı Devrim'inde İngiliz kralı olduğunda Flemenk'ten alınan bu kasket Flemenk'in İspanya'dan kurtuluşunu temsil ediyordu. Britanya'da Wilkes taraftarlarının savunduğu özgürlüğü temsil etti (Epstein 1994: 78-80). Aslında 1760'ların Wilkes olayları sırasında William Hogart, ucuna Özgürlük Kasketi geçirilmiş bir kazığı eliyle kaldıran Wilkes'i çirkin ve vahşi gösteren ünlü bir resim yapmıştı.

19. yüzyılın ilk on yıllarında radikaller Özgürlük Kasketi'yle yürümeyi tercih etmediler. Ama onlar radikal programlar için halk desteğini dramatize ettiler. Yetkililer, halk reformcularının kamu binalarında toplanmalarına genelde izin vermediğinden, açık alanlarda ya da caddelerde sürekli toplanıldı. Böylece bu toplanışlar yarı miting yarı gösteri halini aldı. Dahası, temsilciler sık sık toplantı yerine yürüyüş yapıp, gösterinin çifte formunu birleştirdiler: sokak yürüyüşü ve bir kamu alanında disiplinli toplanma. Her ne kadar Londra önemli bir rol oynamaya devam ettiyse de, işçilerin savaş sonrası yıllarda örgütlenip canhıraş bir şekilde eylemde bulundukları İngiltere'nin kuzeyindeki endüstri bölgelerinde büyük yenilikler yaşandı.

Stockport ipek imalatı merkezinde, Ekim 1818'de İnsanın Mutluluğunu Teşvik İçin Stockport Birliği'nin kurulması, endüstriyel Kuzey halkını gerek siyasi tutukluların serbest bırakılması, gerekse parlamento reformu için harekete geçirdi. 1817'nin Ayaklanma Mitingleri Yasası doğrudan devleti etkileme amaçlı kapalı mitingleri yasakladı. Ancak parlamento reformuna desteği ifade etmek için yapılan aleni halk mitinglerine hoşgörü gösterdi. Stockport Birliği halkın politik örgütçülerinin yeni baskıcı ortama tepki vermesine önayak olup, Londra da dâhil tüm ülkede politik birliklere model teşkil etti.

Stockport Birliği sürekli tekrarlanan reform mitinglerini destekledi, siyasi tutuklular için dilekçe verilmesini örgütledi, protesto bildirileri dağıtıp, gösteriler düzenledi. Birlik yaklaşık 1400 erkek ve 40

kadından oluşan bir temsilciler grubunu ellerinde pankartlarla 16 Ağustos 1819'da Manchester, St.Peter's Fields'da yapılan ünlü reform mitingine gönderdi. Manchester ve Salford'un gönüllü atlı alayları mitinge saldırdı (bu yüzden bu mitingin adı Peterloo diye kötüye çıktı). Manchesterli tüccar Francis Philips temsilciler yürüyüşüyle ilgili olarak şunları kaydetti:

> "16 Ağustos'ta saat on bir civarında ya da biraz daha sonra Stockport Yolu'na gittim ve askeri düzen içinde -sadece üniformaları eksikti- Manchester'e doğru yürüyen kalabalık bir insan grubuyla karşılaştım. Yan yana saflar halinde yürüyorlardı. Yanlarında iki pankart taşıyorlardı. Safları düzenleme görevini yürüten kişiler vardı yanlarında. Düzenleri sahiden güzeldi." (Glen 1984: 245)

Stockport Birliği gibi belli örgütler zaman içinde kurulup dağıldılar ve devletin gözetimine ya da doğrudan baskısına karşı koymaya devam ettiler. Korkuya kapılan hükümetler 1817'nin Baskı ve Ayaklanma Yasaları, 1819'un baskıcı 6 Yasası ve 1820'nin Kanuna Karşı Gelme Yasası gibi yasalarla örgütlü faaliyeti bastırmaya devam ettiler. Ama muhalif örgütler ve onların parlamentodaki yandaşları baskıya karşı koydular. Bazen sahiden kazandılar. Örneğin 1824'te Parlamento, 1799'da yürürlüğe sokulan ve işçi birliklerini baskı altına almaya amaçlı Birleşme Yasaları'nı kaldırdı; böylece ticari sendikaların politik faaliyetlerini kısmen de olsa yasallaştırdı. Baskının azalması toplumsal hareketi güçlendirdi. 1820'lerde toplumsal hareketlerin asli unsurları -kampanyalar, repertuvarlar ve halk MBSB gösterileri- birbiriyle kaynaştı ve Büyük Britanya'da örgütlü hareketlerin hizmetine girdi.

1820 ve 1830'ların işçi haklarını savunan büyük etkin hareketler, Katolik kurtuluş ve parlamento reformu bu unsurları yerli yerine koydu (Belchem 1990: 73-144, Tilly 1995: 240-339). Zaman içinde toplumsal hareket repertuvarı, zoraki aydınlatma gösterileri, Gürültülü Müzik, serenatlar ve evleri yağmalama gibi eski tür destek beyanı ve muhalefet biçimlerinden giderek daha fazla ayrıldı. Dahası

1830'larda toplumsal hareket stratejilerini sadece reformcular ve radikaller değil, muhafazakâr eylemciler de kullandılar. Toplumsal hareket taktiklerinin muhafazakâr kullanıcıları arasında nihayetinde başarılı olmasa bile hayli etkili olmuş Katolik kurtuluşun İngiliz destekçileri de yer alır (Hinde 1992, O'Ferrall 1985, Tilly 2004: 149-56).

Yine de Toplumsal Hareketler mi?

1925'tc önde gelen Amerikalı tarihçi J. Franklin Jameson yetkin bir konferans serisini "Bir Toplumsal Hareket Olarak Amerikan Devrimi" konusuna ayırdı. Devrimin 150. yıldönümü kutlamaları başlarken, Jameson Amerikan Devrimi'nin öğrencilerinin politika ve askeriyeden toplumsal tarihe uzanarak Fransız Devrimi'ndeki uzmanları örnek aldıklarını belirtti. Jameson şöyle diyordu:

> "Devrim dalgası dar yataklarla sınırlı kalamazdı, her yere yayıldı. Politik mücadele pek çok ekonomik isteği ve toplumsal eğilimi serbest bıraktı. Koloni toplumunun pek çok yanı zorla değiştirilip gevşetildi. Toplumsal sınıfların birbirleriyle ilişkileri, kölelik kurumu, toprak sahibi olma sistemi, iş yürütme, düşünsel ve dinsel hayatın şekli ve ruhu, tüm bunlar devrimin elinde değişti, hepsi çeşitli derecelerde şekil değiştirerek bugün bildiğimiz hallerine yaklaştı." (Jameson 1956: 9)

Jameson konuşmasını büyük bir savıyla kapatıyor: Aynı ülkedeki ve dönemdeki insanların çeşitli tüm faaliyetleri arasında yakın bir ilişki vardır ve biri diğerinden ayrı tutulduğunda hiçbir faaliyet tam anlamıyla anlaşılamaz" (Jameson 1956: 100). Jameson'a göre, "toplumsal hareket" belirli bir politika formu değil de büyük ölçekli bir toplumsal dönüşümdür. Daha önce ele aldığımız Boston ve Charlcston örneklerinin de gösterdiği gibi, Jameson, kahraman liderlerden ve büyük devrimsel etkinlikten ziyade, kolonilerde yaşayanların

1765'ten 1783'e kadarki mücadelelere geniş katılımına dikkat çekiyor. Ancak o devrimi kavramın dar tarihsel anlamıyla toplumsal bir hareket olarak görmüyor.

Yine de biz Amerikan Devrimi'ni toplumsal bir hareket ya da bir dizi toplumsal hareket olarak değerlendirebilir miyiz? Sidney Tarrow, Londra ve Boston'da ele aldığımız dönemi göz önüne alarak, politik eylemlerdeki yeniliklere işaret ediyor: İnsan resimlerinin yakılmasının ve evlerin yağmalanmasının yanı sıra, boykotlar ve ithalat karşıtı anlaşmalar düzenlenmesi kolaylıkla yerden yere, gruptan gruba, konudan konuya sıçrayabilecek "modüler" politika biçimlerinin yaratıldığına işaret etti.

> "Böylece ithalat karşıtlığı ve boykot Amerikan isyanının modüler silahları oldu, Boston limanındaki çay münakaşasında hayli yaygaralı bir şekilde kullanıldı. Taktiğin etkinliği Britanya'da kaybolmadı: 1791'de İngiliz kölelik karşıtı birlik, köle ticaretini kaldırması için Parlamento'ya baskı yapmak amacıyla Batılı Hintliler'den şeker ithalini boykot etti. Boykot, yeni vergilere sınırlı tepkinin verildiği Britanya İmparatorluğu'nun çevresinden merkeze kaydı." (Tarrow 1998: 38)

Tarrow, haklı olarak, hızlı hareket eden modüler taktiklerin bulunuşunu toplumsal hareketin mihenk taşı olarak görüp; Gürültülü Müzik, resim yakma ve ev yağmalama gibi yerel etkinliklerin dar kapsamlı uygulanışıyla büyük tezat içinde değerlendirir. Ne var ki modüler taktiklerin ortaya çıkışı Amerikan Devrimi'ne toplumsal bir hareket niteliği kazandırır mı?

Otoriteler üzerinde kolektif taleplerde bulunan insanların özel amaçlı dernekler ya da adı duyulmuş birlikler oluşturarak, halk mitingleri düzenledikleri, programları mevcut medyaya ilettikleri, yürüyüşler ya da gösteriler düzenledikleri ve tüm bu etkinliklerle alenen uyumlu MBSB gösterisinde bulundukları zamanları ve mekânları arıyoruz hâlâ. Aynı dönemin Britanya'sı için cevap açık. Tüm bireysel unsurlar 1783'ün yeni Birleşik Devletler'inde vardı; ama

onlar ayırt edilebilir, yaygın halk politikası biçiminde somutlaşmamıştı. Büyük Britanya'da olduğu gibi, 1765'ten itibaren birbiriyle bağlantılı birliklerin artması halk politikasını dönüştürüp, olgun toplumsal hareketlerin doğmasına temel hazırladı. Ancak tastamam toplumsal hareket yapısının hak talebinde bulunanlara yaygın şekilde ulaşması için daha on yılların geçmesi gerekiyordu.

Tarrow'un belirttiği gibi kölelik karşıtı hareket kayda değer bir istisna teşkil eder mi? 1770 ve 1780'lerde Büyük Britanya ve Kuzey Amerika'daki hukukçular köleliğin yasallığına karşı çıkan hükümler verdiler. 1777 Vermont anayasası köleliği yasaklarken, 1780 ile 1784 yılları arasında Pennsylvania, Massachusetts, Rhode Adası ve Connecticut köleliğin tamamen kaldırılmasına dönük yasal adımlar attılar. (Öte yandan New York 1799'a kadar köleliğin tamamen kaldırılmasına yönelik girişimlere katılmadı ve orada 1827'ye kadar kölelik devam etti.) Büyük Britanya ve Amerika kolonilerinde örgütlü Quaker'ler (bir mezhep ç.n.) 1770'lerde kölelik karşıtı birlikler oluşturdular. Daha sonra Atlantik'in her iki yanındaki dostluk dernekleri kendi kölelerini özgür bırakmak istemeyen üyelerini kovdular.

1783'te İngiliz Quaker'ler köle ticaretinin kalkması için Parlamento'ya ilk (elbette son olmayacaktı) dilekçeyi gönderdiler. Öte yandan 1787'de kitlesel imzalar ve Köle Ticaretinin Kaldırılmasını Teşvik Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte köle ticaretine karşı Britanya'da ulusal çapta kampanya başlatıldı. Bu noktada kölelik karşıtı örgütçüler büyük ölçüde Quaker ve Evangelik cemaatlerinin içinde çalıştılar; dolayısıyla kilise hizmetleri dilekçe yazma mitingleriyle örtüştü (Davis 1987, Drescher 1982, 1986, Temperley 1981, Walvin 1980, 1981). Londra bu harekete katılmadı; ama endüstriyel Kuzey, özellikle Manchester destek verdi. Aralık 1787'deki Manchester dilekçesinde yer alan on bir bin imza, şehir sakinlerinin üçte ikisinin imza attığını göstermektedir (Drescher 1986: 70). Dahası Tarrow'un belirttiği gibi, kölelik karşıtı eylemciler başka bir önemli yeniliği daha getirdiler: kölelerin emeğiyle yetişen şekere genel boykot. Bu boykota 1791 ve 1792'de tahmine göre 300 bin aile katılmıştı (Drescher 1986: 79).

Yeni dilekçe girişimleri, Büyük Britanya (daha doğrusu, 1801'de İrlanda, Galler ve İskoçya'yı resmen birleştiren Birleşik Krallık) ve Birleşik Devletler'in köle ticaretini yasadışı ilan ettiği 1806 ile 1808 yılları arasında yapıldı. 1833'te bir dizi hareketten sonra Parlamento sonunda tüm kolonilerinde geçerli olacak kölelik karşıtı yasayı kabul etti. Birleşik Devletler kölelik konusunda keskin şekilde ayrıldı ve sonunda iç savaş çıktı. 1830'larda köleliğin kaldırılması geniş çaplı Amerikan toplumsal hareketinin ana maddesi oldu. Bu seyir içinde olgun toplumsal hareketlerin yeri neredeydi?

Klasik yarı dolu yarı boş bir soruyla karşı karşıyayız. 1787 Manchester dilekçesi ile 1833'te Britanya İmparatorluğu'nda parlamentonun köleliği yasaklaması arasında bir yerde, kampanya, repertuvar ve MBSB gösterilerinin görkemli birlikteliği hayata geçirildi. Ne zaman oldu bu? Soruyu iki kısma ayıralım: Kölelik karşıtlığı gerçek bir sosyal hareket kıstaslarını ne zaman barındırdı? Ne zaman kölelik karşıtlığının temsil ettiği politik form diğer hak taleplerinin yaygın şekilde hizmetine sunuldu? Birinci soruya cevap olarak, 1791 (şeker boykotu) ile 1806 (ikinci büyük dilekçe girişimi) arasında bir yerde İngiliz kölelik karşıtlarının kampanya, repertuvar ve MBSB gösterilerini tek bir politik pakette birleştirip dünyanın ilk toplumsal hareketini oluşturma iddiasını taşıdıklarını söyleyebiliriz.

Öte yandan ikinci soruya cevap olarak, yeni bir on yılın daha geçmesini beklemek zorundayız; kölelik karşıtlığından alınan modellere dayanarak, işçilerin, reformcuların, Katolikler'in ve düzenli şekilde oluşan diğer özel amaçlı birliklerin içeride ve dışarıda halk mitingleri düzenlediklerini, sloganlar atıp rozetler taktıklarını, yürüyüşler yaptıklarını, broşürler dağıttıklarını ve programlar, kimlikler ve politik ilişkilere göre hak talebinde bulunduklarını görüyoruz. Böylesine girift ve muazzam bir değişim için 1791'den 1816'ya kadarki çeyrek asır hızlı bir geçiş süreci olarak göze çarpmaktadır.

O halde Frankofiller Fransız önceliği için bir örnek teşkil ederler mi? 1789 Fransız Devrimi sürerken, Fransız eylemciler kuşkusuz hummalı bir şekilde politik yönelimli birlikler kurup bu birlikler aracılığıyla uyumlu taleplerde bulundular, halk mitingleri düzenleyip,

caddelerde yürüdüler, sloganlar atıp rozet takarak broşürler dağıttılar ve ülkenin çoğu yerinde yerel devrimler gerçekleştirdiler (Hunt 1978, 1984, Jones 2003, Markoff 1996a, McPhee 1988, Woloch 1970, 1994). Eğer bu hareketler 1795'e kadar devam etmiş ve çok çeşitli taleplerde bulunmuşsa, o zaman Fransızlar'ı toplumsal hareketi bulan ya da en azından İngiliz emsalleriyle birlikte bulan kişiler olarak değerlendirebiliriz herhalde. Öte yandan tüm unsurlarıyla birlikte toplumsal harekete özgü talepte bulunma Fransa'da diğer yarım asırda, 1848 Devrimi sırasında sağlam bir politik duruş edinmedi (Tilly 1986: 9. Böl). Ondan sonra bile 2. İmparator Louis Napolyon'un baskısı, toplumsal hareket politikasının gelecek yirmi yıl boyunca ülkenin çoğunda hayata geçmesini engelledi.

Hiç beklenmedik şekilde, 18. yüzyıl Alman eylemcileri kurumsallaşmış toplumsal harekete hiç değilse geçici olarak sahip olduklarını iddia edebilirler. Alman tarihçilerin 4. İngiliz Savaşı (1780-1784) diye adlandırdıkları savaşta, Alman kuvvetler Amerikan Devrimi savaşlarına dolaylı yoldan katılıp, üstün İngiliz deniz gücüne karşı feci kayba uğradılar. Feci deniz çatışmaları devam ederken, Hollanda içinde bir tür broşür savaşı patlak verdi. Orange prensinin destekçileri Amsterdam ve Hollanda'nın liderlerine saldırırken, karşıt vatanseverler (Hollanda'da konuşlanmış) onlara kibarca karşılık verdiler; her bir taraf karşıt tarafı ülkenin kötü durumundan sorumlu tuttu. Vatanseverler açıkça Amerikan örneğine dayanarak devrim (barışçıl yoldan olmasını tercih ederek) talebinde bulundular. Aşağı Ülkeler'deki önceki talepler İngiltere ve Amerika'da işler gördüğümüz eski repertuvarın yerel türlerine uyuyordu (Dekker 1982, 1987, van Honacker 1994, 2000). Ancak 1780'lerde dilekçe kampanyası ciddi şekilde başladı: İlk talep, John Adams'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin yasal temsilcisi sayılmasıydı. Ardından ulusal politik sorunlara karşı çözüm önerileri getirildi.

Yurttaşlar komiteleri (muhtemelen Amerika'daki benzer komiteleri model alan) çok geçmeden Hollanda'nın şehirlerinde yurttaşların eylemcileriyle birlikte kurulmaya başlandı. Oldukça parçalı bir politik sistemde, onların yerel ve bölgesel otoriteler üzerindeki sü-

rekli baskısı fiilen işe yaradı. 1784 ile 1787 yılları arasında vatanseverler kesimler bir dizi Alman şehrinde ve hatta tüm Overijssel'de daha az aristokrat olan yeni anayasalar yapılmasını başardılar. Öte yandan Orange prensi ve onun takipçileri hâlâ iki hayati avantajdan yoksundu: İngiliz desteği ve prensin üvey kardeşi Prusya Kralı Frederick William'ın askeri desteği. 1787'nin sonlarında Prusya işgali Hollanda'nın Milli Devrimi'ni başlattı (te Brake 1989, 1990, Schama 1977).

Yakınlarında Fransız Devrimi başlamışken ülkelerini terk etmemiş Alman vatanseverler 1794'ün sonunda gevşek şekilde koordine ettikleri darbeyi yaptılar. Fransız devrim güçleri ayaklanan vatanseverlerin aktif desteğiyle Batavian Cumhuriyeti'ni kurduklarında, yeni işgal ordusu Ocak 1795'te geldi. (Leiden ve Amsterdam'da Özgürlük Ağaçları büyüdü [Schama 1977: 194].) Fransız modeline dayalı yönetimsel değişikliklere rağmen, yeni cumhuriyet çok geçmeden Fransız tarzındaki merkezileşme reformlarının savunucularıyla Hollanda'nın geleneksel federalizmi arasında çıkmaza girdi. 1798'den 1805'e kadar dört hizbin desteklediği darbeler -yaygın halk desteğinden yoksun- belli başlı politik değişimlere yol açtı. Cumhuriyet, Fransa'nın uydusu olan bir Hollanda krallığının yolunu açtı (1806), ardından onu doğrudan Fransa'ya kattı (1810-1813).

Napolyon sonrası yerleşim 1839'a kadar ismen Hollanda ve ileride Belçika olacak ülkeyi içeren, parçalanmış bir krallık yarattı. Fransızlar'ın idareyi ele geçirmesinden itibaren Alman devleti özerk eyaletlerin parlak dönemlerindeki yönetim yapısından çok daha merkezi bir yapıya büründü. 1795 Batavian Cumhuriyeti'yle birlikte komiteler, eylemciler ve vatanseverler geçici olarak iktidara gelerek ve Fransız denetçilerin gözetimi altında yeni rejime hemen ayak uydurdular. Tanınmış toplumsal hareketler Napolyon'un çöküşünden sonrasına kadar Hollanda'da yaygın şekilde sahneye çıkmadı. Böylece karşı devrim, tepki ve işgal toplumsal hareketin ortaya çıkması için başka bir imkân sundu. Büyük Britanya, Amerikan kolonileriyle yakın etkileşim içinde önceliği aldı.

Gözden Geçirilen Savlar

Elimizdeki somut tarihsel verilerle bu kitabın savlarını yeniden gözden geçirip onların bizleri nereye götürdüğünü şimdi görebiliriz. İşte savlar:

18. yüzyıl köklerinden itibaren toplumsal hareketler tekil girişimler olarak değil, birbirleriyle etkileşimli kampanyalar olarak gelişmiştir. İncelediğimiz Britanya ve Amerika örnekleri, toplumsal hareketlerin pek çok tarafı içeren mücadelelerden doğduğunu, her bir kampanyanın nispeten iyi belirlenmiş politik değişimleri gerçekleştirmek için çeşitli koalisyon çabalarına odaklandığını bizlere gösteriyor. En azından toplumsal hareketlerin ilk evrelerinde elit politik şahıslar (taleplerinde bir ölçüde dokunulmazlığa sahip) arasındaki koalisyonlar ve işçi sınıfının (sayıca fazla olma, iç bağlantılar ve yerel dayanak gibi avantajlara sahip) nispeten örgütlü kesimleri istisnai bir rol oynadılar.

Toplumsal hareketler üç tür iddiayı bir araya getirir: program, kimlik ve duruş. İncelediğimiz mücadeleler her zaman politik değişim programları yaptılar; ama bu mücadelelerde, o programların savunucuları bağımsız, etkin eylemde bulunma gücüne sahiptiler ve katılımcılar mevcut meseleler hakkında alenen konuşabilmek için politik duruşa sahiptiler. (Şimdiye kadar ötekilerin politik duruştan çıkarılması taleplerine henüz rastlamadık; ama ileride rastlayacağız.) 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçiş sürecinde halk mitinglerinde, dilekçe girişimlerinde, kamu deklarasyonlarında, gösterilerde ve ortak üyelik sembollerinde üç çeşit iddianın sağlam birlikteliğini görüyoruz.

Program, kimlik ve duruş iddialarının görece öne çıkışı toplumsal hareketler arasında, hareket içindeki iddia sahipleri arasında ve hareketlerin evreleri arasında büyük ölçüde değişir. Bu savı temellendirmek için toplumsal hareketler arasındaki farklılıkları yeterince incelemedik. Yine de 1) Napolyon Savaşları'ndan sonra İngiliz işçi hareketlerindeki parlamento reformunu desteklemekten, 2) örgütlü

işçilerin kayda değer sağlam bir güç oluşturduklarını savunmaya, ve 3) onların rejim içinde gereğinden çok marjinal bir konumda bulunmalarından şikayet etmeye uzanan gelişmeleri kısaca inceledik.

Demokratikleşme toplumsal hareketlerin oluşmasını hızlandırır. Analizimizin bu maddesini henüz açımlamaya başlamadık. Yine de Amerika ve Britanya deneyimlerinin yanı sıra Fransa ve Hollanda'nın boşa çıkmış deneyimleri demokratikleşmeyle toplumsal hareketlerin serpilip gelişmesi arasında makul bir bağlantının bulunduğunu göstermektedir. Dahası bu tarihsel deneyimler toplumsal hareketin önemli bağlantılarını kamu politikasının parlamenterleşmesi ve neticede çok adaylı seçimlerin doğuşuyla niteler. Öte yandan her iki yöndeki daha ayrıntılı nedensel ilişkiler incelemeye açık durmaktadır.

Toplumsal hareketler halkın hâkimiyetini savunur. Dört örneğin hepsi de halk hâkimiyetinin savunusunu ortaya koymaktadır. Ayrıca onlar bu savunuların keskin politik mevzuları nasıl gündeme getirdiğini de göstermektedir: Halk adına konuşma hakkına kim sahiptir? Konuşma hakkı, yöneten rejime saldırma hakkını da içerir mi? Kamu yararı ne zaman hakkın üstündedir? Üç alma ritüelleri, halk isyanları ve hatta çok adaylı seçimlerden çok daha fazla toplumsal hareketler bu soruları kamu politikasının merkezine taşır. Kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösterileri arasında yapılan yeni sentezin genelde esirgeyici hoşgörüsü sayesinde, İngiliz ve Amerikan otoriteleri kendilerinden ziyade, onları eleştirenlerin halk adına konuştukları savına muhatap oldular.

Yerel olarak kökleşmiş kamu politikası türleriyle kıyaslandığında, toplumsal hareketler ölçek, süreklilik ve etkinlik bakımından büyük ölçüde politik girişimcilere bağlıdır. Gürültülü Müzik ya da birini bir yolda kasabanın dışına atmak yerel gençliğin sokak çatışmalarından doğmuş olabilir. Ne var ki kölelik karşıtlığı dini görevliler, cemaat liderleri, meseleyi basına yansıtan kanun koyucular, yerel eylemci grupları arasındaki yapısal bağlar, planlı halk mitingleri, organize dilekçe girişimleri ve kölelik meselesinin seçim kampanyalarına sokulması olmasaydı, hiçbir ilerleme kaydedemezdi. 1760'larda Lon-

dra'da John Wilkes ve destekçileri (Boston'da Samuel Adams ve yandaşları da) toplumsal hareketin başlıca unsurlarına öncülük ettiler. Fakat onlar da İngiliz (ve Amerikan) politik girişimcilerin elli ya da altmış yıl sonra öğrenecekleri kampanya, performans ve MBSB gösterisini bilmiyorlardı.

Toplumsal hareketler bir politik ortamda kendilerini tesis ettikten sonra, model alma, iletişim ve işbirliği onların diğer ilgili ortamlarda da benimsenmesini kolaylaştırdı. Kuzey Amerika ve özellikle Britanya Adaları'ndaki sektörlerde toplumsal hareket stratejilerinin nasıl ortaya çıktığını gördük. Ayrıca Amerika, Britanya, Hollanda ve Fransa'da uluslararası destek ve işbirliğinin bazı işaretlerine de rastladık; her bir ülke bazı toplumsal hareket yeniliklerini diğer ülkelerin en az birinden almıştı. Özellikle kölelik karşıtlığı çok geçmeden uluslararası bir girişime dönüştü. Ancak 19. yüzyıl toplumsal hareketlerin çok daha kapsamlı yardımlaşmasına sahne oldu; örneğin, İngiltere ve Amerika'daki göçmenler ve yandaşları İrlanda'nın Britanya karşıtı eylemcilerine destek verdiler (Hanagan 1998).

Toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişir ve evrimleşir. Bu belki de Avrupa ve Kuzey Amerika tarihi üzerine yaptığımız giriş niteliğindeki incelemenin başlıca çıkarımıdır. 1765 ile 1830'lar arasındaki mücadelelerde başka ne yaşanırsa yaşansın, kuşkusuz önemli bir değişim ve gelişim söz konusuydu. İleride ayrıntılı şekilde göreceğimiz gibi, toplumsal hareketin hak talebi ulusal otoritelere karşı meydan okumakla başladı; ama çok geçmeden yalnızca bu otoritelere destek vermek için kullanılmakla kalmayıp, yerel elitler, dini liderler ve sermayedarlar üzerinde hak talep biçimlerine de dönüştü. Bölgesel ve ulusal tarihin derinliklerine kök salmış politik bir olguyla karşı karşıyayız.

İcat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareket ortadan kalkabilir ya da oldukça farklı bir politika biçimine dönüşebilir. Bu sav önceki savlarımızın bir devamıdır. Fransa ve Hollanda'daki olaylara ilişkin gözlemlerimiz, toplumsal hareket unsurlarının sonsuza dek sürmediğini ve aslında otoriter baskıya maruz kaldığını ortaya koymaktadır. İleride daha ayrıntılı şekilde göreceğimiz gibi, eylemciler

arasındaki bağlantıların yakın zamanda artması, toplumsal hareketin ilk yarım asrında karşılaştığımız politika biçimlerine sönük şekilde benzeyen yeni, aşağıdan yukarıya politika biçimlerini yaratabilir. Yine de toplumsal hareketlerin ayakta kalması için hangi koşulların çok önem taşıdığına ve hangi koşulların da ölümcül olduğuna karar vermeden önce pek çok yeni incelemeye ihtiyacımız vardır. Önümüzdeki bölüm 19. yüzyılı ele alıp incelememize yeni açılımlar kazandıracaktır.

3

19. YÜZYIL SERÜVENLERİ

25 Şubat 1848'de, önceki gün başlayan yeni bir Fransız Devrimi'nin haberleri Lyon'a -İngilizce konuşanların Lyons dediği- ulaştı. Yüzlerce dokumacı, ipek üretimi semti olan Croix-Rousse'den şehir merkezine doğru yürüdü. "La Marseillaise" şarkısını söyleyerek Rhone Nehri boyunca ilerleyip, şehrin ortasındaki adadan geçerek, Place des Terreaux'a ve Lyon şehir salonuna geldiler. Kalabalığın baskısı altında kalan askeriye belediye başkanından, şehir salonunun balkonundan Cumhuriyet'i ilan etmesini istedi. Başkan cumhuriyeti ilan ettikten sonra, kalabalık salona girdi ve dokumacılarla birlikte az sayıda burjuvazi cumhuriyetçilerden oluşan bir idari komite oluşturdu. Eski Temmuz Monarşisi (1830-1848) sırasında örgütlü dokumacılar cenaze merasimlerinde ve resmi tatillerde yürüyerek güçlerini gösterme fırsatlarını kaçırmışlardı. 1831 ve 1834 ayaklanmaları sırasında da yürümüşlerdi. Ancak krizler ve izinli halk toplantıları dışında, Şubat 1848'in ilk geçit törenine kadar genelde bu tür eylemlerden uzak durdular; çünkü kraliyet görevlileri onların örgütlü toplanışını, işçilerin *koalisyonuna* getirilen yasağın bir ihlali olarak değerlendirebilirlerdi.

Devrimci rejim oturunca, Lyon'un politik atmosferinde gizlenen işçi ve devrimci örgütlere bağlı halk eylemcileri ortaya çıktı. Aynı şe-

kilde politik birlikler çoğaldı, bazıları yeniyken diğer bazıları gizli hücreleri ya da resmi olmayan içki kulüplerini yasal kurumlara dönüştürüyorlardı. Onlar sık sık Özgürlük Ağaçları dikmek gibi vatanseverlik kutlamaları yapıyorlardı. Muhafazakâr ulusal hükümetin Lyon'un radikallerini denetim altına almaya yönelik giderek artan çabalarına rağmen, 1848 Şubat Devrimi ile Louis Napolyon'un 1851 Aralık darbesi arasında eylemciler ve kulüpler sık sık toplanıp şehrin caddelerinde yürüdüler. Sözgelimi, Lyon'un sol kanat gazetesi *Tribun du peuple* 14 Mart 1848 sayısında şu ifadelere yer veriyordu:

> "Özgürlük kasketini taşıyan dört adamla birlikte çok sayıda vatandaş ayın on ikisinde şehri geçtiler. Kutsal kurtuluş amblemini izleyen kortej iki saf halinde yürüdü. Kalabalığın ortasındaki önemli bir başka amblem de büyük ilgi gördü. Kalabalık, kalın iplerle sarılı bir adamı tutup etrafında kare oluşturmuştu. Adam siyah kreple birlikte asılı duran epey solgun bir bayrağı taşıyordu. Adamın yatay şekilde taşıdığı beyaz bayrağın ucuna gevşekçe bağlanmış şey, bir suçlunun tabutunu andırıyordu ve herkesin büyük ilgisini çekti." (Robert 1996: 86)

Kırmızı kasket devrimi, beyaz bayrak da meşruiyeti, büyük Bourbon kolunun (Napolyon'un yenilgisinden sonra iktidara dönüp 1830 devriminde alaşağı edilen) Fransa'yı yönetme iddiasını temsil ediyordu. Paris devriminin iki haftası içinde Lyonlu vatandaşlar düzenli olarak toplanıp sokak gösterileri yaptılar. Yaygın şekilde tanınan ulusal sembolleri kullanan göstericiler dahası, amaçlarına ulaşmak için MBSB -makul olma, birlik, sayı ve bağlılık- gösterilerini hayata geçirdiler

1848 Mart'ına gelindiğinde, Lyon ve Fransa toplumsal hareketi kamu politikasının müstakil bir aracı olarak yerleştirmiş miydi? Bu soru ilginç ve tartışmalı bir sorudur. Kampanya, repertuvar ve MBSB gösterilerinin birlikteliğinin çok sayıda talepçiye ulaşıp ulaşmadığına karar vermek için 1848'e yakından bakmamız gerekiyor. En iyi cevap: evettir; ama sadece geçici olarak.

Lyonlu tarihçi Vincent Robert, tüm toplumsal hareket düzeneğinden değil de spesifik olarak gösteriden bahsederken, İkinci Cumhuriyet (1848-1851) yönetimi altındaki gösteri fırtınasına rağmen, 1890'ların büyük 1 Mayıs Günü hareketlerine kadar, gösterilerin aslında, henüz, kolektif talepleri öne sürmenin hazır yaygın yolları olmadığını öne sürer. (Uyarı: Robert'in kullandığı ve benim "gösteri" (demonstration) diye çevirdiğim *manifestation* sözcüğü aslında *cortege, défilé, démonstration* ve *rassemblement* gibi Fransızca'daki yaygın şekilde kullanılan sözcüklerin yerini 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tutmaz. [Pigenet ve Tartakowsky 2003: 84]) Robert'e göre 1. Dünya Savaşı'nın az öncesine kadar, otoriteler gösterileri politik eylemin meşru yolları olarak alenen kabul etmiyorlardı. Bu noktada, Lyonlu otoriteler gösterileri yasadışı toplaşmalar diye rutin bir şekilde dağıtmak yerine onları korumak ve denetim altında tutmak için polisi görevlendirdiler.

Robert gösterilerin Lyon'da ta 1831'de başladığını kabul eder. Aynı yılın 19 Ocak'ında 1400 civarında işçi Lyon merkezinden çıkıp Saone Nehri boyunca ilerleyerek "iş ya da ekmek" diye sloganlar attı; yetkililer sonunda 15 göstericiyi tutukladılar (Rude 1969: 198-202). Sonraki gösteriler 12 Şubat'ta yapıldı (bu sefer ayaklanmayı temsil eden siyah bayrakla) ve 25 Ekim'de kitlesel bir gösteriyle başlayan topyekûn ayaklanmadan önce yaklaşık altı bin kişi Kasım 21-24 günleri arasında şehri zaptettiler (Rude 1969: 208, 316, 357-596). Parisli isyancılarla kısmi dayanışma içindeki Lyonlu ipek işçileri 1834'te başka bir ayaklanma tertip ettiler. En azından Lyonlu ipek işçileri arasında gösteriler 1848 devriminden önce önemli bir siyasi tarih oluşturmuştu. Bu tarihten itibaren gevşek baskı veya demokratikleşme sürecine girildi; ama ne zaman devlet baskısı arttıysa, yine gösteriler düzenlendi.

1848 devriminin ilk ayında Lyon'da en az sekiz gösteri düzenlendi. Mart ve Nisan aylarında ise Merkezi Demokratik Kulüp radikal demokrasi adına büyük gösteriler düzenledi (Robert 1996: 94-100). Çok geçmeden kadın grupları, politik kulüpler, Napolyon ordularının gazileri, okul öğrencileri ve ulusal atölyelerdeki işçiler

işsizlikle mücadeleye koyuldular ve aslında işi olan grevciler Lyon'da gösteri yaptı. Göstericilerin çoğu belli taleplerde ısrar ederek yeni rejim yanlısı dayanışma gösterilerinde bulunuyorlardı. Katılımcıların ve onların temsil ettiği halkın kamuoyunu temsil ettiklerini savunarak; program, kimlik ve duruş iddialarını dile getiriyorlardı.

Öte yandan çok geçmeden kalabalık sokak yürüyüşleri ve toplantıları baskının ağırlığı altında söndü; yaklaşık on beş yıl gösteri yapılmadı. Louis Napolyon'un İkinci İmparatorluğu'nun son yıllarında, Fransa'da hızlı sanayileşmenin yaşandığı bir dönemde rejim, işçilerin örgütleri ve eylemleri üzerindeki sıkı kontrollerini gevşetti. 1864'te imparator sınırlı grev hakkını tanıdı. 1868'de işçilerin önceden yetkililerden izin almadan halk mitingleri yapmaları yasallaştırıldı. Aynı yıl daha sonra imparatorluğun kararıyla, kuralları yetkililerce onaylandığı, mitinglerini yetkililere bildirdikleri ve polis gözetimine izin verdikleri sürece ticari sendikaların örgütlenmesine izin verildi.

Böylece kısmi meşruiyet kazanan, Lyonlu işçilerin gösterileri İkinci İmparatorluğun kriz yılı olan 1870'te yeniden gür bir şekilde ortaya çıktı. Jardin des Plantes karakolundaki polis görevlisi 30 Nisan'da şunları kaydetmişti:

> "Dün akşam yaklaşık iki yüz kişilik bir kalabalık Croix-Rousse'den benim semtime indi. Kalabalığın önünde, elinde bir değnek taşıyan ateşli gösteri lideri, onun yanında da meşale taşıyan dört kişi ve kırmızı bir bayrak taşıyan on altı yaşında bir genç vardı... Yaşları on dört ile yirmi beş arasında değişen bu insanların üçte ikisi değnek taşıyordu. Önce Girondin'lerin şarkısı olan Marseillaise şarkısını, ardından da Lampion'ların "Kahrolsun İmparator yaşasın Cumhuriyet!" melodisini söylüyorlardı. Kaldırımın her bir yanında kalabalığın peşinden gelen ve onu koruyan, yaşları otuz ile kırk beş arasında değişen yaklaşık otuz işçi vardı." (Robert 1996: 168-69; sözlükte meşale anlamına gelen Lampion, tek bir nota üzerinde üç vuruşluk eski bir devrim marşından ismini almaktadır.)

O zamandan 4 Eylül 1870'teki yeni devrime kadar, yetkililer ve göstericiler Lyon'da kedi-fare oyununu oynadılar.

Eylül'den itibaren bahara kadar Lyon şehir salonunda kırmızı devrim bayrağı asılı kaldı. Şehir devlet güçlerinin Nisan 1871'de gaddarca ezdiği, radikal otonom bir komün oluşturdu (Aminzade 1993, Gaillard 1971, Greenberg 1971). Yeni devrim aralığında, 1849'da her ne kadar daha yavaş olsa da gösteriler yeniden ortaya çıktı. Ne var ki 3. Cumhuriyet yetkilileri üstten dayattıkları düzeni tesis edince, yirmi yıl kadar bir süre daha Lyon'un göstericileri, çoğunlukla, diğer etkinliklerle yetindiler: din adamlarına karşıt cenaze törenleri, yerel Bastille Günü kutlamaları, resmi törenler, dinsel yürüyüşler, belediye ya da devlet yetkililerine işçi heyetleri göndermek gibi. Yasallaşmış ticari sendikalar (1884) durumu kökten değiştirmedi. Ancak 1880'lerin sonlarında gönüllü birliklerin yayılmasıyla birlikte gösteriler Lyon halkının yaşamında öne çıktı.

Fransa'nın başka yerlerinde olduğu gibi (Tilly 1986: 313-19), 1890 1 Mayıs Günü işçilerin Lyon'da bir dizi büyük yıllık gösteriler yapmalarına vesile oldu; yaklaşık on beş bin işçiyle uluslararası ilk büyük işçi dayanışması gösterisi yapıldı (Robert 1996: 270). Ertesi yirmi yıl boyunca işçilerin yanı sıra diğer pek çok grup Lyon'da gösteri yaptı: Katolikler, Katolik karşıtları, Yahudi karşıtları ve diğerleri ulusal toplumsal hareketlerle giderek artan koordinasyon ve uyum içinde gösteriler düzenlediler. Robert'in dediği gibi:

> "1. Dünya Savaşı sıralarında gösteri şehrin politik yaşamının normal bir formu ve daha genelde politik yaşamın önemli bir unsuru haline geldi; her ne kadar yürüyüşlerin düzenlenmesi resmi izne bağlıydıysa da. Ne de olsa yetkililer gösteriyi yasallaştırmak ve aksilikleri denetim altına alarak gösterinin barış içinde gerçekleşmesini sağlamak yerine yasaklamanın daha büyük tehlike yaratacağını biliyorlardı." (Robert 1996: 373)

Robert, benim Fransa'daki repertuvar değişikliklerine ilişkin düştüğüm tarihe meydan okur cinsten bir kanıya ulaşıyor. Fakat aslında

fikir birliği içinde olduğumuz bir nokta var ki o da şudur: 1848 devrimi dolaylarında, kamusal hak talebinin eski biçimlerinin ülkede hızlı bir çöküş yaşadığı ve ayrıcalıklı bir yıl boyunca, Fransa'da gösterinin programları desteklemenin, kimlikleri yansıtmanın ve politik duruş iddiasında bulunmanın standart bir yolu haline geldiğidir.

1848 devriminden sonra nispeten baskıcı ve nispeten hoşgörülü rejimler altında gösteri, 1940 Alman işgaline kadar yaygınlığını yitirdi ve ardından 1944-45 Özgürlüğü'nden sonra yeniden intikam alırcasına yaygınlık kazandı. Bu, yarım asırlık bir değişim süreciydi (Duyvendak 1994, Fillieule 1997a, Tartakowsky 1997, Tilly 2003: 207-13). Fakat bu toplumsal hareketlerin diğer unsurları için de geçerliydi: özel amaçlı birliklerin ve koalisyonların kurulması, hak talebinde bulunan halk mitinglerinin yapılması, MBSB gösterilerinin artması, bunlarla birlikte diğer unsurların istikrarlı halk kampanyalarına dâhil edilmesi. Bu nitelemeler ışığında, Fransa'da toplumsal hareketlerin,19. yüzyılın son on yıllarında kamu politikasının hayli yaygın biçimleri olarak yerleşmeye başladığını söyleyebiliriz.

Belçika'da Mitingler ve Gösteriler

Fransa'nın komşusu Belçika için ne söyleyebiliriz? Belçikalı tarihçi Gita Deneckere zengin çeşitlilik arz eden arşivler, resmi yayınlar, dergiler ve tarihsel çalışmalardan yararlanarak, 1831 ile 1918 yılları arasında Antwerp, Brüksel, Ghent ve Liege'de yaşanan "kolektif eylemler"i içeren bir katalog hazırladı. Kataloğu halkın toplanıp, "sosyo-ekonomik çatışma alanında", yani işçilerin eylemleri ve işle ilgili eylemler hakkında kolektif taleplerde bulunduğu yaklaşık 440 vakayı içermektedir (Deneckere 1997: 10). Belçika'nın 1838-1839 bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olarak ayrı bir Luxemburg Büyük Dükalık'ının kurulmasına vatanseverce bir direniş niteliği taşıyan olayları içerdiği için Deneckere'nin anlattıkları aslında tanımımızın dışına çıkmaktadır (Deneckere 1997: 66-68).

Deneckere'nin olayları seçme ilkesi, tam kuzeyle güneyin zorlu

birliğinin bozulduğu sırada, 1834'te Hollanda'nın kiliseyle devleti ayırması etrafında yaşanan yaygın şiddeti görmezden geliyor. Aynı şekilde 1879 ile 1884 yılları arasında kiliseyle devlet arasındaki ilişkilerle ilgili kapsamlı mücadeleleri ihmal ediyor. Keza dil hakları ve politik güç üzerine, örgütlü Fransız ve Alman sözcüleri arasındaki yoğun rekabet Deneckere'nin kolektif eylemler kataloğuna yalnızca silik gölgeler olarak yansıyor (Carter 2003, Zolberg 1978). Yine de Deneckere'nin seçtiği alan içinde elde ettiği bilgiler toplumsal hareket repertuvarıyla ilişkilendirilen etkinliklerde büyük bir artış olduğunu göstermektedir.

Deneckere'nin elde ettiği bilgiler 1830 ile 1900 yılları arasında Belçika'daki çatışma biçimlerindeki önemli değişimleri ortaya koymaktadır. 1847-1848'in yarı devrimci hareketlerinden önce, Deneckere'nin kaydettiği çatışma hadiseleri işçilerin toplanmalarını, dilekçeler sunmak için yürüyüş yapmalarını, yüksek fiyattan yiyecek satan tüccarların mallarına ve görevlilerine saldırmalarını ve aynı iş kolundaki çeşitli dükkânlarda çalışanların iş durdurma eylemlerini içermektedir. 19. yüzyılın başlarında ateşli demokratlarla işçiler arasında az sayıda da olsa bazı birlikler kurulmaya başlandı. Deneckere'nin belirttiği gibi:

> "1848'den önce yeni bir kolektif eylem repertuvarına işçiler pek yanaşmıyorlardı. Genç Belçika devletinin yapısına uygun bir işçi hareketi yaratmaya yönelik uyumlu [radikal] çabaların hiçbir etkisi yoktu. Radikal demokratlar işçilerden hiç destek alamıyorlardı ya da çok az alıyorlardı. Hiçbir yerde, gerçek işçi liderleri hali hazırda ellerinde tuttukları örgütlü taraftarlarından kopmuyorlardı." (Deneckere 1997: 68)

Daha sonra işçilerin eylemleri sık sık işten atma şekline büründü: Yerel esnaftan küçük bir öncü grup dükkân dükkân dolaşıp aynı iş kolunda çalışan işçilerden büyüyen kalabalığa katılmaları için işlerini bırakmalarını talep ettiler. Bütün dükkânlar dolaşıldıktan sonra iş bırakma eylemine katılanlar güvenli bir yerde (genelde şehrin ke-

narındaki bir tarlada) toplanırlar, öfkelerini dile getirir, taleplerini belirler ve onları bulundukları iş kolundaki ustalara iletirler (genelde her iki tarafın temsilcilerinin katıldığı bir mitingle) ve ustalar tatmin edici cevap verene ya da onları işe dönmeye zorlayana değin çalışmazlardı. 1848'den önce toplumsal hareket repertuvarına pek rastlamıyoruz.

Fransa'da 1848 devriminin patlak vermesinden hemen sonra Belçika cumhuriyetçileri ve radikalleri ülkelerinde bir kardeşlik devriminin yapılması çağrısında bulundular. Fakat hükümet buna hemen tepki gösterip diğer önlemlerle birlikte Karl Marx'ı 4 Mart'ta ülkeden kovdu. Marx paldır küldür sürgün edildiği sırada, liberallerin baskın olduğu Belçika hükümeti ülkedeki devrimci hareketlenmenin önüne geçmek için çeşitli adımlar attı. Öncelikle, oy kullanmak ve resmi görev almak için zenginlik şartını kısıtladı, böylece Belçika'da oy kullananların sayısı iki katına çıktı. Fransız ve Alman sözcülcr arasında bölünme hükümetin işine yaradı; çünkü cumhuriyetçiler vc Fransız modelini savunanlar, orantısız bir şekilde, Frankofonlar'ın arasından çıkıyordu. Bu gerçek, Belçika'nın Fransa'ya katılmasına yanaşmayan Flamanlar için yapılan demokratik programlara gölge düşürdü (Dumont 2002: 3. Böl.).

1848 ile 1890'lar arasında yapılan politik reformlar Belçika muhalefetinin karakteri, Deneckere'nin kataloğuna göre önemli ölçüde değişti. Sözgelimi, işten çıkmalar ortadan kalkarken, gösteriler ve büyük şirketlerdeki grevler daha sıklaştı ve öne çıktı. 1890'larda bölgesel ve ulusal çapta koordineli grevler çatışmacı eylemin başlıca türleri haline geldi. Ayrıca Deneckere'nin kataloğu 19. yüzyılın son on yıllarında kamusal halkın talebini ifade etmesinin bir yolu olarak gösteri yapmaya yönelik önemli bir kaymanın gerçekleştiğini göstermektedir. Belçika halk mitingleri, gösteriler ve dilekçeleri içeren kataloğun kaba hesapları değişimin ölçeğini ortaya koymaktadır. Şema 3.1 bu hesapları göstermektedir.

Şema 3.1. 1831-1900 arasında Belçika'daki Mitingler, Gösteriler ve Dilekçeler

On Yıl	Mitingler	Gösteriler	Dilekçeler
1831-1840	4	2	7
1841-1850	0	1	3
1851-1860	2	0	0
1861-1870	1	3	0
1871-1880	1	11	0
1881-1890	0	59	0
1891-1900	2	57	0

İşçi sınıfı örgütleri çok sayıda miting, gösteri ve dilekçe düzenledi. Halkın talepte bulunma yollarından biri olarak dilekçe temsilciği çok geçmeden ortadan kaybolurken, otonom şekilde örgütlenen mitinglerin ve gösterilerin sayısı arttı. (Halk mitinglerinin azalması kısmen bir yanılgıdan kaynaklanmaktadır: Belçika'daki gösteriler genelde halk mitingleriyle başlardı ya da onları içerirdi; ama bu şema Deneckere'nin bir toplanışı esasen miting ya da esasen gösteri diye kabul etmesine dayanmaktadır.) Örgütlü işçiler giderek uluslararası bağlantıları artırdılar: Örneğin, 1876 Ghent gösterisinde, ilk kez Uluslararası İşçi Birliği'nin etkin olduğunu görüyoruz.

Sonraki gösterilerin çoğu genel grevleri organize etme çabalarının seyri içinde gerçekleşti. Deneckere'nin de belirttiği gibi, işçiler ve sosyalist liderler genel grevleri, geniş, standart yapıda; çeşitli yörelerle koordineli ve ulusal iktidar sahiplerine yönelik olarak planladılar. Katılımcılar kendilerini belli yöreler ve iş kolları yerine, sosyalistler ya da daha genelde işçiler olarak sundular. Belçikalı işçiler genelde sosyalizm için ulusal ölçekte program yaptılar, birbirlerine sımsıkı bağlı işçiler diye kimliklerini sundular ve iktidardan haksızca dışlandıklarını vurgulayarak duruşlarını sergilediler. Bu yeni eylemler repertuvardaki önemli kaymaya işaret etmekteydi. Uyanık gözlerimizin kolayca fark edeceği üzere, bunlar -toplumsal hareketler- 1848 ile 1900 yılları arasında Belçika'nın kamu politikasına yerleşmişti.

Deneckere halk muhalefeti ile ulusal politika arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmektedir. 1890'larda

> "ardıl sosyalist kitle eylemleriyle evrensel oy hakkına yönelik parlamento girişimi arasındaki tekabüliyet, aradaki nedensel bağı gözler önüne serercesine çarpıcıdır. Yönetici çevrelerin beyan ettikleri veya etmedikleri tekabüliyet temeline dayanarak, genel grevin gerçekten etkili olduğunu, aslında çağdaş sosyalistlerin sandığından daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Zaman zaman sosyalist işçi protestoları iktidar sahiplerini devrimci bir tehditle karşılaştırmış, bu da demokrasinin hızla yaygınlaşmasının temelini atmıştır." (Deneckere 1997: 384)

Böylece Fransa'da olduğu gibi Belçika'da da sokak politikası ve parlamento politikası birbirine bağlı hale geldi. Toplumsal hareketler bağlayıcı dokunun önemli bir kısmını oluşturdu.

Fransa ve Belçika'da gösterilerin tarihi, Fransa ve Belçika'daki kamu politikasında toplumsal hareketlerin genel olarak kurumsallaşmasını izler. 19. yüzyıldan itibaren bu, yaygın şekilde, Batılı demokratikleşen ülkelerde ve o ülkelerin birkaç kolonisinde gerçekleşti. 18. yüzyıldaki öncü başlangıcıyla birlikte Büyük Britanya, Fransa ve Belçika'dan önce, gösterileri ve diğer toplumsal hareket etkinliklerini kurumsallaştırdı (Prothero 1997: 202-29). 19. yüzyılın başlarında, Belçikalı politik muhaliflere ve hak talebinde bulunanlara çekici gelmeye devam eden halk tatilleri, cenaze törenleri ve diğer izinli toplanmalar, sonraki yıllarda Britanyalı, Kanadalı ve Amerikalı hak talepçilerinin artık ilgisini çekmiyordu. Öte yandan seçimler farklıydı: Artan oy kullanan insan sayısı ve oy hakkı olmayanların taleplerini getirmeleriyle birlikte gerek seçim kampanyaları, gerekse parlamento oturumları hak talebinde bulunmanın gözde yerleri haline geldi. Britanya'da Parlamento önündeki kanun tasarıları, sık sık, toplumsal hareketin hak talebinde bulunma odağı haline geldi. Parlamenterleşme toplumsal hareketleri destekledi (Tilly 1997, Tilly ve Wood 2003).

Gösteriler belli toplumsal hareket etkinliklerinin tarihsel kökenlerini çok hoş aydınlatmaktadır. Çok çeşitli ortamlar, meseleler ve hak talepçileri arasında sonradan genelleşmesi ve yaygınlık kazanmasına rağmen, gösteriler doğdukları yerlere göre farklı şekillere büründüler. İlk ortamlar gösterilere üç özellik kazandırdı: etkileşim modelleri, toplanma ve hareket için yasal örnekler, göstericiler ve otoriteler ve iddia sahipleri dâhil diğer politik aktörler arasındaki ilişkilerin temsilleri. Britanya'daki gösterilerin temsilcilerden, dilekçe yürüyüşlerinden, halk tatillerinden, esnafın geçit töreninden, seçim toplantılarından ve izinli mitinglerden aldığı formları, yasal örnekleri ve temsilleri görmüştük. Askeri geçitler de yasal olmasa da bazı modeller sunmuştur.

Vatandaşların eylemcileri 18. yüzyılda yasal duruş kazanırken - Hollanda ve Fransa örneklerinde olduğu gibi- silahlı eylemcilerin geçit törenleri bir model ve riskli bir yasal emsal sundu. Fransa ve İspanya gibi Katolik ülkelerde dinsel yürüyüşler öne çıktı, otoritelerin kolaylıkla kontrol altına alamadıkları, düşünceyi ifade etme imkânları sunmakla kalmayıp MBSB gösterileri için de benzersiz fırsatlar sağladı. İrlanda'da 19. yüzyıl gösterileri bir asırlık dinsel yürüyüşler, kardeşlik gezileri, esnaf tatilleri ve eylemci yürüyüşlerine dayanıyordu; bu eski tarih 21. yüzyıldaki İrlanda gösterilerine kesif bir gölge düşürdü (Bryan 2000, Kinealy 2003, Tilly 2003: 111-27). Evet, üzerine katran tüyü yapıştırma ya da kırk beş kadeh kaldırmayla kıyaslandığında, sokak gösterisi toplumsal hareketlerin geniş dünyasında yayılmasını sağlayan modüler özelliklere sahipti. Öte yandan o özellikler tarihten bağımsız değillerdir.

Aynı şey diğer toplumsal hareket etkinlikleri için de geçerlidir: özel amaçlı birliklerin ve koalisyonların kurulması, halk mitingleri, dinsel yürüyüşler, akşam ve gece ibadetleri, toplanmalar, dilekçeler, kitle iletişim araçlarına beyanatlar ve broşürler. Her ne kadar bu etkinlikler sonuçta toplumsal hareketleri diğer politika türlerinden ayıran yaygın repertuvar içinde kaynaşmış olsa da, her bir etkinlik belli anlamlara ve pratiklere dayalı bir tarihe sahiptir, izinli ve izinsiz kullanımlara sınır koyar, ortamdan ortama değişir ve etkinliğin içinde

içsel değişimler üretir.

Az önce incelediğimiz gösterilerle ilgili kayıtlardan elde edilen küçük ama önemli bir örneği ele alalım. Robert'in belirttiği gibi, Lyon'daki ilk gösteriler Özgürlük Kasketi gibi çarpıcı sembolleri kullandı, politik açıdan kayda değer bir tablo sundu ve coşkulu şarkılar söyledi; ama yazılı malzemeye ya hiç yer vermedi ya da çok az yer verdi. Oysa yüzyılın sonunda Fransız göstericileri, çoğunlukla, belli işaretler ve pankartlar altında yürüdüler, sloganlar attılar ve temsil ettikleri toplum kesimlerini resimlerden ziyade kelimelerle ifade ettiler. Bu değişimin altında halkın okuryazarlığındaki artışın yanı sıra politik konuşma özgürlüğü üzerindeki yasal kısıtlamaların azalması da yatıyordu. Aynı şekilde toplumsal ve politik ortamdaki bu değişimler özel amaçlı birliklerin faaliyetlerini, medyaya ulaşmayı ve toplumsal hareket etkinliklerinin tüm yelpazesini etkiledi.

Chartistler

Toplumsal hareketler kurumsallaştıktan sonra nelerin olduğunu daha açık seçik görmek için Büyük Britanya'ya -daha doğrusu 1801'de İrlanda ile İngiltere, Galler ve İskoçya'yı birleştirmiş Birleşik Krallık'a- kısaca göz atalım. 1820'ler ve 1830'ların başındaki mücadeleler toplumsal hareketleri politik haritaya sıkıca yerleştirirken, İrlanda dâhil Birleşik Krallık toplumsal hareketlerin doğduğu başlıca yer oldu. Daha önce gördüğümüz gibi, 1833'te köleliğin kaldırılmasına kadar kölelik karşıtlığı devam etti. Toplumsal hareketler 1828'de Protestan Muhalifler'e, 1829'da da Katolikler'e politik haklar kazandırdı. Sonraki üç yıl parlamento reformu yanlısı büyük toplumsal hareketlere sahne oldu, sonunda 1832'de Reform Yasası çıktı (Tilly 1995: 284-339). Bu yasa hareketlere katılan pek çok işçiye oy hakkı tanımadı; ama tüccarlardan ve ustalardan oy kullananların sayısını büyük ölçüde artırırken, sistemi, seçmenlerin sayılarına göre temsil edilmesine doğru mütevazı şekilde kaydırdı. Örgütlü işçiler de yardım ve eşit haklar isterlerken toplumsal hareket araçlarını -kam-

panyalar, repertuvar ve MBSB gösterileri- giderek daha fazla kullandılar.

İşçiler ve onların radikal müttefikleri yeni oy hakkına kavuşmuş burjuvanın 1832 Reform Yasası'nı kabul ederek kendilerini sattığından aleni ve haklı olarak şikâyet ettiler. Yasa özellikle ücretli işçileri dışlıyordu ve aslında eskiden hiç değilse bazı zengin işçilere oy hakkı tanıyan parlamento bölgelerinde servet şartlarını artırmıştı. Ayrıca, Parlamento, bölgelerin Yoksulluk Yasası Sendikaları'na katılmasına izin veren Yeni Yoksulluk Yasası'nı yürürlüğe sokarak liberal politik ekonomiyi uyguladığında da işçiler şikâyet ettiler. Bu sendikalar çalışabilir durumdaki işçilere yapılan yardımı kesip, tatmin edici iş bulamamaları halinde onları atölyelere gönderiyordu ve atölyelerdeki koşulları usandırıcı nitelikteydi. Bu iki mesele 1830'larda ayrı toplumsal hareketler başlattı. Ama bu hareketler Chartizm adında öne çıkan bir kitle hareketi içinde birleşti.

Mayıs 1838'de yayımlanan People's Charter radikal ve reformist liderler arasında yapılan görüşmelere ve uzlaşılan noktalara yer verdi. Örneğin, kadınlara oy hakkı verilmesi ve iş gününün on saatle sınırlandırılmasına yönelik radikal talepleri askıya aldı. Ayrıca 1846'ya kadar, Birleşik Krallık'taki tahıl üreticilerine rakip ithal mallarına karşı kısmi bir imtiyaz sağlayan ve dolayısıyla günlük ekmek maliyetini artıran Tahıl Yasası'nın kaldırılmasına yönelik, liberal reformcular arasındaki revaçta talepleri de askıya aldı. "Toplanan Parlamento'daki, Büyük Britanya ve İrlanda'dan oluşan Birleşik Krallık'ın saygın halkı adına imzalanan bu dilekçe, sıkıntılı vatandaşların acizane..." diye başlayan Charter tipik bir dilekçe formundaydı. Bolluk içinde sefalet çeken işçilerin durumunu anlatan önsözden sonra 1832 Reform Yasası eleştiriliyor ve daha sonra dilekçede şu talepler sıralanıyordu:

1. evrensel [yani yetişkin erkeklere] oy hakkı
2. parlamento seçimlerinde gizli oy kullanma [sesli oy vermenin yerine]
3. yıllık parlamentolar

4. Parlamento üyeleri için maaşlar
5. Parlamento üyeliği için servet şartının kaldırılması
6. ülkede eşit seçim bölgeleri. (Black 1969: 127-31)

Bu öneriyi, ilkin, 1836'da kurulmuş reformcu Londra İşçi Birliği (London Workingmen's Association) ileri sürdü. Çok geçmeden Birleşik Krallık genelinde çok çeşitli reformcu, radikal ve özel amaçlı birliklerden destek aldı.

Var olan işçi örgütlerinin çoğu harekete katıldı. 1840'ta Manchester'de kurulan National Charter Association (NCA) birliği diğer örgütleri kendi şemsiyesi altında topladı ve çok geçmeden özellikle önceden aktif olan yerel işçi gruplarından dört yüzü aşkın kola sahip oldu. NCA, "Chartist mahkûmların serbest bırakılması için 1841'de hazırlanan dilekçeye iki milyon imza topladı ve 1842'de de Chartcr için hazırlanan ikinci bir dilekçeye üç milyon imza topladı" (Prothero 1997: 227). Chartist liderler etkinliklerinden sürekli "hareket" diye söz ediyorlardı. Ayrıca tanınmış sembolleri kasten kullanıyorlardı: Örneğin, Ağustos 1842'de Londra'da yapılan bir Chartist gösterisinde polis, "üzerinde 'Kilise ve devlette reform' yazılı olan küçük, mavi-beyaz bir ipek bez"le birlikte İngiliz bayrağı taşıyan ve kızıl renkte Özgürlük Kasketi takmış iki adamı tutukladı (Goodway 1982: 108).

Chartistler 1839 ile 1848 yılları arasında Sanayi Sınıflarının Yıllık Genel Toplantıları'nı düzenlediler. Her ne kadar bu toplantılar, mevcut Parlamento'nun zayıflıklarını göstermek için ona karşı bir parlamento oluşturmaya yönelik yirmi yıllık radikal bir programı izlese de, geniş ulusal bir birlik için seçim yapmak parlamentonun ulusu temsil ettiğine dair yasal iddiasına doğrudan meydan okumak olurdu. Bu yüzden hüküm giymemek için ulusal mitingler az sayıdaki temsilcileri bir araya getirmekle yetindi. Öte yandan bu temsilciler ülke genelinde çeşitli semtlerde yapılan kitlesel mitinglerdeki sesli oylamalarla seçildi. Dahası bu toplantılar etrafında büyük gösteriler ve geniş katılımlı halk mitingleri de düzenlendi.

Sözgelimi, Nottingham'da organizatörler, el ilanları dağıtarak

1839 toplantısı için hazırlanan kitlesel mitinge dükkân sahiplerini katmaya çalıştılar. El ilanlarında şunlar yazılıydı:

> "Perakendecilerin toplumun yararsız bir kesimi olduğu düşüncesinden çok uzağız, onların çıkarlarıyla bizim çıkarlarımız aynı: İşçi sınıfına emeklerinin karşılığı ödenmediği sürece, perakendeciler saygın bir kesim olarak kalamazlar, işçi sınıfıyla aynı kaderi paylaşmalılar. Bu yüzden kardeş şehirlileri haklı mücadelemize katılmaya, halkın temsilcilerini desteklemeye çağırıyoruz. Böylece işçi sınıfı despotizmin sızamayacağı sıkıca kenetlenmiş bir toplumu oluşturabilsin." (Church 1966: 131)

Bu el ilanının MBSB -makul olma, birlik, sayı ve bağlılık- unsurlarını yansıttığına dikkat edin. Ayrıca Chartistler'in, Charter'e dayalı program iddialarına, birbirine bağlı, değerli işçi sınıfı şeklinde kimlik iddialarına ve politik iktidardan uzak tutulmalarını protesto eden duruş iddialarına sahip olduklarını görüyoruz.

Elbette tüm Chartist eylemler, şiddet içermeyen MBSB gösterileri şekilde gerçekleşmedi. Barışçıl mitinglerden düşmanlara açık saldırıya kadar uzandı. (Tarihçiler aslında genelde "moral güç" yanlısı Chartistler ile "fiziksel güç" yanlısı Chartistler'i kabaca birbirlerinden ayırırlar.) Chartist Hareket içinde çeşitli yarım kalmış ayaklanmalar çıktı ve bu ayaklanmalar hemen sert bir şekilde bastırıldı. 1848 Fransız Devrimi'yle birlikte pek çok Chartist gösterisinde Fransa'nın üç rengi kullanıldı ve devrimci değişim çağrısı yapıldı. Avukat Chartist şair Ernest Jones 1848'de şöyle diyordu:

> "Haklarımızın eşiğinde durduğumuza inanıyorum. Demirden ökçeyle de olsa bir adım daha atarsak onlara kavuşacağız. Halkın Charter'ı savunmaya hazır olduğuna canı gönülden inanıyorum. O zaman onu alın diyorum, Tanrı doğruyu savunur!...Yasa koyucular bize saygı duyarsa, biz de yasalara saygı duyarız. Duymazlarsa - Fransa bir cumhuriyettir!" (Ward 1973: 200)

19. yüzyılın sonlarındaki büyük çaplı toplumsal hareketlerin çoğunda olduğu gibi Chartizm içinde de yerel talepler ve stratejilerdeki öncelikler büyük ölçüde değişiyordu. Yine de hareketin ağırlık noktası, Birleşik Krallık'ta eşit politik haklar kazanmaya yönelik ortak talepler olarak kaldı.

1848'deki son büyük patlamadan sonra Chartizm ulusal bir hareket olarak parçalandı. Bazı eylemciler içki karşıtlığına, kooperatiflere, yerel iyileştirme programlarına, eğitim, toprak ya da mal reformuna kayarken azınlık, yerel ve bölgesel Chartist birliklerine bağlı kaldılar (Price 1986: 56-57). Bir bütün olarak eski Chartist program, 20. yüzyıla kadar Birleşik Krallık hukukunun bir parçası haline gelmedi. Yine de Chartist hareket 19. yüzyılın büyük halk hareketlerine esin ve güç kaynağı oldu. Genişletilmiş oy hakkı, kadınların oy kullanması, Anglikan kilisesinin resmi müessese halinden çıkarılması ve İrlanda'da kendi kendini yönetmesine yönelik sonraki taleplerin tümü Chartizm'in yerleştirdiği bazı modelleri takip etti.

19. Yüzyıl Amerika'sına Bakış

19. yüzyılda Kuzey Amerika'daki toplumsal hareketlerin başından neler geçiyordu? William Gamson, 1800 ile 1945 yılları arasında Amerikan toplumsal hareketleri üzerine yaptığı ufuk açıcı çalışmasında kampanyalar, toplumsal hareket etkinlikleri ve MBSB gösterilerinin ele avuca sığmaz dünyasını zekice kataloglad. Onunla birlikte çalışma ekibi, çok çeşitli toplumsal hareketlere ve/veya protesto etkinliklerine katılmış tüm adı sanı bilinen örgütü içine alan yaklaşık 75 tarihsel referans topladılar. Yaklaşık 4500 örgütün listesinden yola çıkarak 467 -%11- örgütlük bir örnek kümeyi rasgele seçtiler. Bu örnek kümeden seçtikleri 53 örgütü de ayrıntılı şekilde incelediler. Yaptıkları inceleme şimdiye kadar edilgen haldeki seçmenlerin hareketlenmesini ve seçmenlerin dışındaki kimselere yönelik düşmanca iddiaları ortaya koyma amacı taşıyordu. Şema 3.2'de listelenen 53 örgütten 25'i 1900'den önce faaliyete başladı. Böylece

Şema 3.2 William Gamson'un 19. yüzyıl muhalif grupları ve onların programları

Yıl	Grup	Program
1816-1834	North Carolina Manumission Society	Kölelerin gönüllü olarak serbest bırakılmasını desteklemek
1825-1830	Prison Discipline Society	Hapishane reformu
1831-1833	Society for he Promotion of Manual Labor in Literary Institution	Fiziksel iyileştirme
1832-1840	National Female Anti-Slavery Society	Köleliğin kaldırılması
1833-1836	Union Trade Society of Journeymen Tailors	Mesleki haklar
1833-1840	American Anti-Slavery Society	Köleliğin kaldırılması
1843-1847	American Republican Party (Native American Party)	Anti-Katolik, Protestan
1858-1873	United Sons of Vulcan	demir işçilerinin hakları
1865-1872	Grand Eight Hour Leagues	8 saatlik iş gününün yasallaşması
1869-1872	American Free Trade League	Tarifelerin kaldırılması
1869-1876	International Workingmen's Association (1. Enternasyonal)	Sosyalist politika
	Social Revolutionary Clubs (Anarko-Komünistler)	Yeni ekonomik örgütlenme
1880-1905	League of American Wheelmen	Bisikletler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması
1881-1912	United Brotherhood of Carpenters And Joiners of America	Mesleki haklar
1881-1935	American Federation of Labor	Emek hareketine yasal ve politik destek
1882	League of Deliverance	Çin işgücüne muhalefet
1885-1891	National Brotherhood of Baseball Players	Mesleki haklar
1885-1934	Order of Railway Conductors	Mesleki haklar
1886-1888	American Party	Göç karşıtlığı
1887	Progressive Labor Party	Sosyalist siyasi adaylar
1888-1910	United Hebrew Trades	Yahudi göçmen işçilerin hakları
1888-1935	International Association of Machinists	Mesleki haklar
1892-1915	Brotherhood of the Kingdom	Din ve sosyal koşullar
1892-1921	Amalgamated Association of Street and Electrical Railway Workers	Mesleki haklar
1892-1933	International Longshoreman's Association (Doğu)	Mesleki haklar
1893-1932	American proportional Representation League	Nisbi temsilin desteklenmesi
1896-1914	Brotherhood of the Cooperative Commonwealth	Kooperatifler ve seçim gücü

Kaynak: Gamson 1990: 277-85.

onlar, Birleşik Devletler'de 19. yüzyıl toplumsal hareketinin başlayışının kaba bir takvimini sunmaktadırlar.

Daha önce uyarıda bulunduğum gibi, toplumsal hareket örgütleri (THÖ'ler) ve toplumsal hareketler hiçbir surette aynı değildir; hareketler etkileşimli kampanyalardır, örgütler değil. THÖ'ler bazen kampanyalar düzenler ve kampanyalar çoğunlukla çeşitli örgütleri, değişen koalisyonları ve isimsiz resmi olmayan şebekeleri içerir. İngiliz Chartizm'i önceden harekete geçmiş seçmenlerin (Gamson'un onları örgütleyecek yeni bir örgüt kurulmadığı sürece listeye almadığı) geniş katılımlı bir toplumsal harekette birleştiğini bizlere göstermektedir. Sadece gösterilerin tarihinin izini sürmek gibi, Gamson'un örgüt kataloğu da Amerikan toplumsal hareketinin seçilmiş bir tek tablosunu sunmaktadır.

Yine de bu tablo bazı çarpıcı noktaları aydınlatmaktadır.

1. 19. yüzyılın sonlarında toplumsal hareketin çarpıcı ölçüde hızlı başladığını göstermekte. 1850'den önce, 27 örgütten sadece yedisi faal hale geçerken, 1875'ten sonra bu sayı yarıyı geçmişti.
2. Toplumsal hareketlere çok çeşitli örgütler katılmıştır. 1850'den önce kölelik karşıtı ve sosyal reform yanlısı örgütlerin yanı sıra sadece bir tane işçi örgütünü (Union Trade Society of Journeymen Tailors) ve siyasi partiyi (yerlilerin haklarını savunan American Republican Party (Amerikan Cumhuriyet Partisi) görüyoruz. Oysa yüzyılın ortasından itibaren, gerek mesleki hakları için, gerekse genel politik programlar –Çinliler'in dışlanmasından sosyalist devrime kadar- için işçileri örgütlemeye çalışan grupların sayıca kayda değer ölçüde arttığını görüyoruz.
3. Muhaliflerin çoğu herkese politik hak verilmesinden çok, özel hakların korunması ya da özel kazanımlar edinilmesi için çalışmış görünüyor. 21. yüzyıldan dönüp baktığımızda onların bazılarının -özellikle yerlilerin haklarını savunan hareketler- düpedüz gerici olduklarını görüyoruz (CF. Hoffmann 2003, Kaufman 2002, Skocpol 1999: 72-75).

19. yüzyılda toplumsal hareket tarzında hak talebi çok çeşitli

Amerikan çıkarlarına hizmet etmiştir. Öte yandan Gamson'un örneklendirme yöntemi, 19. yüzyıl toplumsal hareketinin en öne çıkan iki meselesini göz ardı etmiş: içki karşıtlığı ve kadınların oy kullanma hakkı. Ayrıca, İç Savaş'tan önce kölelik yanlısı yaygın hareket gibi çoğu karşıt hareketleri de görmezden gelmiştir (Grimsted 1998, McKivigan ve Harrold 1999). Bununla birlikte belediye reformlarına ve kooperatif hareketine yer vermiştir. Gamson'un kataloğu, 19. yüzyılın sonlarında Birleşik Devletler'de toplumsal hareketlerin çeşitliliğini ve hızını gözler önüne sermektedir.

Mary Ryan'ın, 19. yüzyılda New York, San Francisco ve New Orleans'ta uygulanan kamu politikasının tarihi üzerine yaptığı çalışma, Gamson'un incelemesinin verdiği izlenimi açıklayıp genelde doğrulamaktadır. Etnik ve ırksal gruplara öncelik tanımasına rağmen, Ryan'ın 19. yüzyıl örgütleri üzerine hazırladığı şema Gamson'unkine benzemektedir. Örneğin, söz konusu şema, 1840'larda İrlandalı işçileri koruma cemiyeti olarak New York's Laborers Benevolent Union'un etkinliklerine, daha 1856'da New Orleans'ta yerlilerin haklarını savunan American Party'nin (Amerikan Partisi) ortaya çıkışına, 1863 New York mecburi askerlik isyanlarına karşı Committee of Merchants for the Relief of Colored People (Siyahlara destek veren tüccarlar komitesi) adlı komitenin kurulmasına, New Orleans'ın 1865'te Louisianalı Siyahların Toplantısı'na ev sahipliği yapmasına, 1867'de San Fancisco işçilerinin Eight Hour League (Sekiz Saat Birliği) olarak geçit yapmasına, 1877'de Workingman's Party of California (Kaliforniyalı İşçilerin Partisi) adlı partinin Çin karşıtı etkin kışkırtıcılığına ve ayrıca Ancient Order of Hibernians ve Orange Loyal Society gibi etnisite, ırk ve yöre temelinde bölünmüş örgütlere yer vermektedir (Ryan 1997: 79, 82, 148-50, 173, 229, 262, 282, 290-91). Ayrıca Ryan New York'un National Loyal Women League ve New Orleans'ın National Equal Rights League adlı birliklerinin 1863'te kamu politikasına girişine de yer veriyor. Elde ettiği bilgiler, çok çeşitli programları, zengin bir manzara sunan kimlik savlarını ve tekrarlanan duruş iddialarını -diğer aktörlerin politik haklarının alınması ve hatta ülkeden kovulması talepleri de dâhil-

ortaya koymaktadır.

Yine Gamson'un tespitleriyle paralel şekilde, Ryan İç Savaş'tan sonra incelediği üç kentin kamu politikasında işçi örgütlerinin öne çıkmasının altını çiziyor:

> "1877'de büyük trenyolu grevleri küçük şehirlerde ve kasabalarda patlak verdiğinde, çeşitli kollardan işçiler büyük kentlerin caddelerini ortak bir amaçla doldurdular. Sigara işçileri New Orleans ve New York caddelerinde öfke ve dayanışma içinde mücadelelerini ilan ettiler. New Orleans basını onların Congo Meydanı'nda toplanıp İspanyolca, Fransızca ve İngilizce konuşmalar yaptıklarını yazdı. New York'taki benzeri iş durdurmalar kaldırımlardaki insanlardan ve basından büyük ilgi gördü. Tribune gazetesi 'Sigara Üreticilerinin Sokak Geçidi' haberinde şu ifadelere yer verdi: 'Örgütün yürüyüşüne katılmak için dün Concordo Salonu'nun önünde toplanan grevci sigara üreticilerinin yüzleri zafer gülümsemesiyle parlıyordu. Dükkânlardan tek tek ya da grup halinde çıkan adamlar, kadınlar ve çocuklar bayraklar ve üzeri yazılı pankartlar taşıyorlardı.' O bayraklar Almanya'nın, Bohemya'nın ve Avusturya'nın renklerini taşıyordu ve Congo Meydanı'nda toplanan dil grupları gibi, çeşitli etnik kökenlerden gelen 'emeğin' kent halkı içindeki yeni hareketine işaret ediyordu." (Ryan 1997: 256)

Ryan, 19. yüzyıl Amerikan kent politikasının genel yörüngelerinin "farklılıklardan dualizme, temsiliyetten bürokrasiye, yurttaşlıktan vergi mükellefliğine, gönüllü birliklerden toplumsal hareketlere doğru" yürüdüğünü belirtiyor (Ryan 1997: 259). Amerikan kent alanının bayram havası söndüğünde, disiplinli hak talebi ve genelde dar kapsamlı, özel çıkar güden toplumsal hareketler o alanı doldurdu. Ryan'ın belirttiği gibi toplumsal hareketlerin yükselişi 19. yüzyılın başındaki taşkın sokak demokrasisini uysallaştırdı (cf. Vernon 1993, 19. yüzyıl İngiltere'si hakkında).

Nerede, Ne Zaman ve Niçin Toplumsal Hareketler?

Fransa, Belçika, Birleşik Krallık ve Amerika'daki 19. yüzyıl deneyimleri, toplumsal hareketlerin nedenleri ve koşullarıyla ilgili bilgilerimize neler katmaktadır? Aslında çok az şey. Şipşak çektiğimiz bu fotoğraflar bile, 19. yüzyıl toplumsal hareketlerinin büyük ölçüde yerel ve bölgesel kültüre; eski pratiklerden ve varlıklardan anlamını alan şarkılara, sloganlara, sembollere, kıyafetlere ve etiketlere dayandığını apaçık göstermektedir. Dört ülkenin hepsinde gerçekleşen gösteriler, halk mitingleri ve özel amaçlı birlikler etrafında kenetlenme içinde, hak talebi kampanyaları, toplumsal hareket etkinlikleri ve MBSB gösterilerini yakın bağlamlarına bağlayan ve dolayısıyla onları yerel seyircilerin hizmetine sokan sürgit değişimlere tanık oluyoruz. Modülerlik mükemmel uyum demek değildir; bir taraftan bakıldığında, bir gösteri ya da özel amaçlı bir birlik bilindik yerel kültürel motifleri taşırken, diğer taraftan bakıldığında, onun ayırt edici bütünsel şekli bir ortamdan diğerine kolaylıkla taşınmıştır.

Dört ülkede gözlemlediğimiz repertuvar değişimi kamu politikasına halkın katılımı açısından esaslı anlamlar taşıyordu. Sıradan insanlar hak talep etmenin yeni yollarına yönelince ve otoriteler eski yollar üzerinde daha sıkı baskılar uygulayınca, ev yağmalama, utandırma törenleri, zorunlu aydınlatma ve suçlulara doğrudan saldırma hızla azaldı. Eski repertuvarın doğrudan eylemleri ulusal çapta politik reforma nadiren yol açtı; ama genelde meseleleri yerel çapta, hızlı ve kesin bir şekilde çözüme bağladı. Kuzey Amerika, Belçika, Fransa ve Britanya Adaları'ndaki sıradan insanlar misilleme, zorlama, isteme ve tehditte bulunmanın kabul gören, bilindik bazı yollarını yitirdiler.

Dahası, politik girişimciler ve özel amaçlı birliklerle bağlantısı olmayan toplum kesimleri politik güçlerinin bir parçasını yitirdiler. Örneğin, Chartizm döneminden önce, Büyük Britanya'nın topraksız tarım işçileri, halkın önünde utandırma, yerel patronlara başvurma, tarım araçlarını ortaklaşa hasara uğratma ve koordineli bir şekilde

emeği elinde tutma gibi yollarla çiftçiler üzerinde hiç değilse zaman zaman kolektif baskı uygulayabiliyorlardı; 1840'larda yöntemleri arada bir gözdağı verme, kaçak avlanma ve hayvanlara gizlice saldırma gibi taktiklerle sınırlı kaldı (Archer 1990). Chartizm, topraksız işçilerden ziyade, esnaftan ve vasıflı işçilerden kendine yandaş toplamıştı. Repertuvar kayması, kolektif hak talebinin yol açtığı, kişisele ve mallara yönelik fiziksel hasarda çarpıcı bir azalma doğurdu; toplumsal hareket tarzındaki çoğu halk etkinliği hiçbir surette şiddet içermiyordu ve polisle gösterici̇ler arasında çıkan arbedeler genelde eski repertuvarın saldırılarına kıyasla daha az hasara yol açıyordu.

Bu, neden oldu? Genelde, parlamenterleşme dört ülkenin tümünde toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında itici güç işlevi gördü. Parlamenterleşmenin başlıca iki unsurunu hatırlayacak olursak bunlar: 1) Vergilendirme, savaş ilan etme, kamu hizmetlerini sağlama ve kamu alt yapısını kurma gibi devlet faaliyetlerinde, temsili kurumların mutlak gücünün artması; ve 2) Kan bağıyla gelen idarecilere, büyük patronlara, rahiplere ve yerel iktidar sahiplerine kıyasla temsili kurumların görece gücünün artması.

Tüm dört örnekte, söz konusu parlamentolar bölgesel çapta örgütlenip, ulusal alana yayılmışlardı. Elbette tüm parlamentolar bunu yapmaz; 1789 Devrimi'nden önce Fransa'nın ulusal parlamentoya en yakın kurumu olan Estates General, özellikle Fransız bölgelerini değil, din adamları, soylular ve mal mülk sahibi kimselerden oluşan üç büyük tabakayı temsil ediyordu. Daha sonra 1789 ve 1790 devrimci mücadeleleri Estates General'i coğrafi açıdan temsil özelliğine sahip ulusal bir kuruma dönüştürdü (Lepetit 1982, 1988, Margadant 1992, Markoff 1996a, Ozouf-Marignier 1986, Schultz 1982, Tilly 1962, Woloch 1994). Fransa ile birlikte başka yerlerde, böylesi bir bölgesel kurum ulusal iktidar sahipleriyle onların seçmenleri arasındaki coğrafi ve toplumsal yakınlığı artırdı. Dolayısıyla parlamento kararlarının kesin ve görece etkilerinin artması vatandaşların dikkatini, giderek daha öne çıkan hak talebi mercilerine, yani parlamentodaki temsilcilerine yöneltti.

Ayrıca parlamenterleşme genelde toplumsal hareket tarzında hak

talebinde bulunmayı desteklemiş bir dizi başka politik etkilere de yol açmıştır:

- Ulusal politikanın başlıca kanalları olan yerleşik patron-müşteri zincirlerinin politik önemini azalttı;
- Kamu görevlileriyle mağdur, kaynaşık vatandaşlardan oluşan çeşitli gruplar arasında geçici bağlar kurabilecek politik girişimciler için önemli yeni fırsatlar sundu;
- Birleşik kaynaşık bir halkın çıkarlarını gözeten devlet iddiaları vurgulandı;
- Sonunda hak talebinde bulunmanın coğrafi ve geçici mercilerine dönüşmüş, temsili kurumların düzenli, yarı kamusal oturumlarına yol açtı.

19. yüzyılda Birleşik Krallık, Birleşik Devletler, Fransa ve Belçika'da parlamento oturumları ve müzakereleri pek çok toplumsal hareket kampanyasını odağa aldı. Bu noktada, Deneckere'nin "sosyalist kitle eylemlerini" ve 1893'te Belçika'nın genel oy hakkına yönelik parlamento hareketini ilişkilendirmesini hatırlamamız yeter.

Ne var ki bir yanda Fransa ve Belçika'nın nispeten merkezi politik rejimleriyle, diğer yanda Birleşik Krallık ve özellikle Birleşik Devletler'in daha parçalı politik yapıları arasındaki önemli farklılıklara dikkat edelim. Her ne kadar elimizdeki bilgiler kesin kıyaslamalar yapmaya elvermese de, merkezi rejimlerde toplumsal hareketlerin ulusal devlete daha fazla odaklandığına dair güçlü bir izlenim vermektedir. İşçileri ele alalım: Fransa ve Belçika'da işverenlere karşı grev yapmış olmalarına rağmen, hak taleplerini, politikalarını ve reformları ulusal otoritelere yöneltmişlerdi; Belçikalı işçilerin genel grevlerdeki sürgit çabaları işverenlerden ziyade, devleti hedef alıyordu. Birleşik Krallık'ta Parlamento toplumsal hareket tarzında hak talebinde bulunmada önemli pay sahibiydi; ama bu, yerel ve bölgesel otoriteler için de geçerliydi. Birleşik Devletler'de şehir ve devlet liderleri toplumsal hareket taleplerinde önemli paya sahiptiler. Ulusal politik yapı toplumsal hareket etkinliğini şekillendirdi.

Tamamlayıcı bir şekilde, kurulu örgütlerin yapıları dört ülkedeki toplumsal hareketleri şekillendirdi. League of American Wheelmen ve American Party gibi örgütler tam da halkın hak talebinde bulunma mücadelesinin seyri içinde oluştu. Ne var ki toplumsal hareket örgütleri, toplumsal hareketlerin seyri içinde oluşurken bile onların örgütsel ortamlarından beslendiler. Sözgelimi, dinsel cemaatler, karşılıklı çıkara dayalı cemiyetler, kardeşlik tarikatları ve etnik birlikler Amerikan toplumsal hareketleri içinde şekillenen koalisyonların ve örtülü birliklerin ortamlarını oluşturdular. Katolik örgütlerle onların din adamı karşıtı muhaliflerinin mücadeleleri Fransa ve Belçika'da daha büyük ölçüde yaşandı. Değişik ortamlar arasında yakın işbirliği ve benzeme yaşansa da, başka bir yerde toplumsal hareketlenmenin ortaya çıkışıyla birlikte, onun spesifik örgütsel yapılarının benzeri temelini yerel ortamlarda bulabiliriz. Cep telefonları, baskılı tişörtler ve "OK" ifadesi gibi, politik etkileşimin karmaşık bir biçimi olarak toplumsal hareketin de nispeten değişmeden yayılmasını beklememeliyiz.

Politik Haklar

Bu farklılıkların ardında, devletin garantisi altındaki politik hakların ya da onların yokluğu büyük bir etkiye sahipti. İncelediğimiz tarihlerde, toplanma, birlik kurma ve konuşma hakları özellikle önemlidir (Ayrıntılı bir inceleme için bkz. Anderson ve Anderson 1967: 6. ve 7. Bölümler). Rejimlerin bu hakları ciddi ölçüde kısıtladığı yerlerde (Fransa'daki İkinci İmparatorluğun ilk yıllarında olduğu gibi) toplumsal hareketler genelde inişe geçmiştir. Toplanma hakları belli başlı toplumsal hareket etkinliklerini ve onlara eşlik eden MBSB gösterilerini doğrudan etkilemiştir; çarşılar ve tatiller gibi rutin şekilde izinli toplanmalardan doğan eski repertuvardan farklı olarak toplumsal hareket rutinleri toplanmaya sıkıca bağlıydı.

Birlik kurma hakları toplumsal hareketlerin özel amaçlı birlikleri ve koalisyonları için hayati önem taşıyordu; gizli örgütler ve

resmi olmayan şebekeler bazı hak talebinde bulunma biçimlerini koordine edebilse de, birlik kurmaya ilişkin yasal haklar halkın taleplerinin koordinasyonunu ve harekete geçmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Ayrıca onlar politik aktörlerin sayısını da artırmıştır; öyle ki bir rejimin belli bir eğilime birlik kurma hakkını yasaklaması, söz konusu aktörlerin o eğilime karşı olması halinde bile korku vericiydi. Fransa ve Flaman hâkimiyetini savunan Belçikalılar, muhaliflerinin kullandığı örgütsel yapılara ilgi duydular.

Konuşma özgürlüğü elbette tüm toplumsal hareket şekilleri -gösteriler, broşür, medyaya mesaj verme ve geri kalanları- içinde halkın hak talebinde bulunmasında merkezi bir öncme sahipti. Daha önce incelediğimiz toplumsal hareketler arasında Chartizm en çarpıcı örnekleri sunar; İngiliz yetkililer suç teşkil edebilecek dolandırıcılık ya da isyana yeltenme işaretleri var mı yok mu diye Chartistler'i yakından gözetlediler; ama halkın söz söyleme hakkını kısıtlama bakımından kendilerini baltaladılar. 1830'larda Birleşik Krallık'ın gözde eylemcileri idarecilerini eleştirme ve radikal politik dönüşümler önerme hakkını sonuna kadar kullanıyorlardı.

Öte yandan durumu bu şekilde anlatmak yanlış bir senaryoyu ima eder: önce bir rejim haklar veriyor, ardından sıradan vatandaşlar o haklardan yararlanıyor. Aslında John Wilkes örneğinde gördüğümüz gibi gözde eylemciler ve politik girişimciler toplanma, birlik kurma ve konuşma hakları için ileriye dönük pazarlıklar etmişlerdir. Bunu genelde mevcut hakları belli topluluklara, etkinliklere, örgütlere ya da yerlere özgü kılan sınırları zorlayarak yapmışlardır. Politik konuşma özgürlüğünün korunması açısından İngiliz hukukunda güçlü emsal teşkil eden, Wilkes'in 1768'de mahkemede kazandığı zafer çarpıcı bir örnek sunmaktadır.

Daha az görünür olmakla birlikte daha temelli olan husus şu ki çatışmacı hak talebinde bulunma süreci içinde, gün be gün pazarlık yapmak mevcut hakların sınırlarını genişletti. Vergi mükellefleri ya da dini cemaatler olarak kazanılmış haklarını kullanan vatandaşlar ortak taleplerini belirlemek için vergi mükellefleri mitinglerini ve kilise hizmetlerini kullanmaya cesaret ettiler. Yönetici sınıflar kendi

ortak çıkarlarını gözetmek amacıyla toplanma, birlik kurma ve konuşma bakımından benzer yolları kullanırlarken, devrim öncesi Boston'da olduğu gibi, otoriteler sıradan insanların aynı hakları kullanmalarını kısıtlayarak zor zamanlar geçirdiler. Bu, özellikle, elit tabakanın muhalif üyelerinin halktan rağbet gördüğü ya da kasten rejim karşıtlarıyla işbirliği yaptığı zamanlarda geçerli oldu.

Pazarlık süreci ulusal çapta politik mücadeleler ve devrimler sırasında büyük ölçüde hızlandı. Aşağıdan yukarıya ya da yukarından aşağıya işleyebildi. Aşağıdan yukarıya işlediğinde, sıradan insanların toplanma, birlik kurma ve konuşma haklarından giderek daha fazla yararlanırken, bölünmüş elitler birbirleriyle çekişmeye girip bazen halkın desteğini almak için bulundukları tabakayla ilgilerini kestiler. Yukarıdan aşağıya işlediğinde, merkezi devletlerin kontrolünü ele geçiren ve ilke gereği ya da iktidarlarını sağlamlaştırmanın yolu olarak hakları yerleştiren reformcuları ve devrimcileri görüyoruz. 1848 Fransız devrimine Lyon'dan bakacak olursak, hakların yaygınlaşmasının hem aşağıdan yukarıya hem de yukarından aşağıya işlediğini görürüz; Lyon'daki işçiler ve diğer talep sahipleri gölge halinden çıkıp kamu politikasında rol almak için devrimci bölünmelerin avantajından yararlandılar. Şubat-Mart 1848'de Fransa devletini ele geçiren devrimciler de toplanma, birlik kurma ve konuşma özgürlüğünü destekleyen yasal bir programı yürürlüğe soktular. Daha sonra yukarından aşağıya müdahale Lyon ve diğer Fransız şehirlerinde toplumsal hareket etkinliklerinin geçici olarak yaygınlaşmasını kolaylaştırdı. 1870-1871'de Lyon'un radikalleri süreci tersine çevirdi: Ulusal otoritelerin karşı çıkmasına rağmen şehirde gücü ele geçirdiler ve altı aylığına bir komün kurarak oradaki vatandaşların toplanma, birlik kurma ve konuşma özgürlüğünden geniş ölçüde yararlanmalarını sağladılar.

Her zaman yukarıdan aşağıya doğru işlemiş bir politik yenilik toplumsal hareketlerin doğmasını büyük ölçüde desteklemiştir: neticeye varan, çok adaylı seçimlerin yerleşmesi. Britanya ve Kuzey Amerika'nın tarihlerinde apaçık gördüğümüz gibi dar, kısıtlı oy hakkı olsa bile, bu tür seçimler toplumsal hareket etkinliğini destek-

leyebilmiştir. Neticeye varan, çok adaylı seçimler toplumsal hareket kampanyalarını, etkinlikleri ve MBSB gösterilerini çeşitli yollarla desteklemiştir:

1. Resmi tatillere benzer şekilde, kaçınılmaz olarak halkın toplanmasını sağlamıştır. Yetkililerin bu toplanmadan oy kullanmayanları dışlaması zordu; daha sonra bu toplanmalar halkın taleplerini dile getirmesinde ayrıcalıklı yerler oldular.
2. Rakip adayları da temsil eden, rakip programlar için halk desteğinin bir modelini sunmuşlardır; hükümetler seçim kampanyaları sırasında belli başlı meselelerin halk önünde tartışılmasına izin verdikten sonra, o meselelerin seçim kampanyalarının dışında da konuşulmasını engellemek zor olmuştur.
3. Seçimler sayıların önemini artırdı; çok adaylı seçimlerde, daha geniş sayıda yandaşından muntazam destek alan bir grup seçimin olası müttefiki ya da düşmanına dönüştü.
4. Adaylar genelde oy vermeyenlerin desteği de dâhil halktan destek aldıklarını belli eden gösteriler yaptılar; bu gösteriler onların "halkı" geniş çapta temsil ettiklerine ve rakiplerinden daha fazla destek aldıklarına dair savlarını güçlendirdi (Morgan 1988).
5. Seçim bölgelerinin coğrafi olması hasebiyle, gerek kampanyalar gerekse seçimler yerel ve bölgesel meselelerin kamu tartışmasına sokulmasını sağladı.
6. Oy hakkı bulunanlarla bulunmayanlar arasındaki bariz yasal bölünmeler, giderek göze batan dışlanmışların, yenmiş haklarını talep etmesini körükledi.

Britanya, Kuzey Amerika, Fransa ve Belçika'da ulusal seçimlerin 19. yüzyılda kurumsallaşması toplumsal hareket etkinliğini hızlandırdı. Daha sonra oy hakkının yaygınlaşması toplumsal hareketin yaygınlaşmasını da epey hızlandırdı; oy hakkı olanların artan politik katılım hakları oy hakkı olmayanların ortak şikâyetlerinin dile getirilmesini körükledi.

Toplumsal Hareketler Demokratikleşmeyle Bir midir?

Tüm bu söylediklerimiz şu dev totolojiye denk mi düşüyor: Toplumsal hareket = demokratikleşme (Giugni, McAdam ve Tilly 1998, Ibarra 2003, Markoff 1996b)? Kuşkusuz tarihsel örneklerimiz toplumsal hareketlerle demokratikleşme arasında genelde bir yakınlığın olduğunu gösteriyor. Öte yandan gerçekte toplumsal hareketler ve demokratikleşme mantıksal, amprik ve nedensel açılardan farklı olgulardır. Mantıksal açıdan, toplumsal hareketlerin yaygınlaşması demokratikleşmeyi icap ettirmez; çünkü toplumsal hareketlerin kampanyaları, etkinlikleri ve MBSB gösterileri prensipte eşitlik ve katılımcılıktan ziyade, eşitsizlik ve dışlama yararına işler; örneğin, yakın zamanda göç etmiş göçmenlerin ülkeden kovulması için (gayet mantıklı şekilde) yapılacak hareketler ihtimalini düşünelim. Amprik açından, demokrasi karşıtı hareketler sürekli sahneye çıkmaktadır; çok uzaklara bakmamıza gerek yok, 19. yüzyıl Birleşik Devletler'i için William Gamson'un hazırladığı katalogda, yerlilerin haklarını savunan hareketlere göz atmamız yeterli.

Nedensel açından bakıldığında, toplumsal hareketler ve demokratikleşme birbirinden kısmen bağımsız şekilde gerçekleşir; sözgelimi, işgal ve devrim durumlarında, yeni idareciler bazen demokrasi yanlısı herhangi bir ön hareket ortada yokken birden demokratik kurumları dayatırlar; örneğin, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal edilen Japonya ve Almanya örneklerini düşünün. Toplumsal hareketlerle demokrasi arasında zorunlu bağlantılar yoktur. Elimizdeki bilgilerden çıkarabileceğimiz ana genelleme çok farklı yönde: Bir kez demokratikleşme gerçekleşti mi, ister demokrati olsun isterse de olmasın, toplumsal hareketlerin onun peşinden geldiğidir.

Ruth Berins Collier'in demokratikleşme açısından Batı Avrupa ile Güney Amerika'yı karşılaştırdığı çalışması bu savlara bir parça daha kesinlik kazandırıyor (Collier'in analizi üzerine bir değerlendirme ve eleştiri için bkz. Tilly 2001a). Demokratik geçişlerde orta sınıfla işçi sınıfının etkilerini saptamaya yönelik sistematik bir çaba içinde Collier, çoğunlukla 19. yüzyıla ait on yedi "tarihi" demokra-

tikleşme örneğini 1974'ten 1990'a kadar gerçekleşmiş on tane "yakın zamanlı" örnekle karşılaştırmaktadır. Collier'e göre demokratikleşme 1) liberal anayasal idarenin, 2) klasik seçimlerin, ve 3) bağımsız ve halk tarafından seçilmiş bir yasama organının kurulması demektir (Collier 1999: 24). Şema 3.3 İsviçre'den (1848) İspanya'ya (1868'den 1931'e kadar; hepsi er ya da geç kesintiye uğramış üç geçiş) kadar uzanan tarihsel örnekleri sıralıyor. Toplumsal hareketlerle Collier'in demokratik geçişleri arasındaki karşılıklı

Şema 3.3 Ruth Berins Collier'in Geçiş Tarihleriyle Birlikte "Tarihi" Demokratikleşme Örnekleri

Ülke	Yıl(lar)
İsviçre	1848
Fransa	1848, 1875-1877
Danimarka	1849, 1915
Yunanistan	1864
Şili	1874/1891
Büyük Britanya	1884, 1918
Norveç	1898
Finlandiya	(1906), 1919
İsveç	1907/1909, 1918/1920
Portekiz	1911, 1918
Arjantin	1912
İtalya	1912 (1919)
Hollanda	1917
Belçika	1918
Almanya	1918-1919
Uruguay	1918
İspanya	1868, 1890, 1931

Kaynak: Collier 1999: 23.

Önemli not: Yıl/Yıl: parçalar halinde demokratik idare unsurları; (Yıl): verilen ana yıla alternatif; tekrarlı yıllar: sonradan kesintiye uğrayan kısmi yerleşme

bağlılığı ortaya koymak için hangi geçişleri vurgulamak gerektiğine karar vermeli, kamu politikasında toplumsal hareketlerin erişilebilirliğinin tarihine bakmalı ve sonra da iki tarihi eşleştirmeliyiz. Fransa tarihinin gösterdiği üzere, bu her zaman kolay olmaz: Collier'in Fransa'nın demokratik geçişleri için verdiği 1848 ve 1875-1877 tarihleri açıkçası gösteriler tarihinin işaret ettiği istikrarlı toplumsal hareketin yerleşmesinin tarihinden öncesine rast gelmektedir; ama 1848 elbette Fransa'da birliklerin, mitinglerin, gösterilerin ve diğer toplumsal hareket etkinliklerinin geçici olarak filizlenmesine yol açmıştır.

Collier'in kendi tanımlamalarıyla birlikte bir dizi tarihsel araştırmaya dayanarak Collier'in örneklerinin kaba bir çizelgesini sunalım. Bu çizelge, toplumsal hareket etkinliğinin Collier'in geçiş tarihinden önce apaçık serpildiği örnekler ile demokratik kurumların önemli ölçüde yerleşmesinin toplumsal hareketlerin yaygın şekilde gelişmesinden öncesine denk geldiği örnekleri birbirinden ayırır. Şema 3.4 çöküşü göstermektedir. İspanya çizelgede iki kez görünmektedir. 1868'in ölü doğmuş demokratikleşmesi önemli toplumsal hareketlerden öncesine denk düşmekte; ama toplumsal hareketler canlanmaya başladıktan sonra 1890 ve 1931'de yeni geçişler yaşanmıştır, en azından ülkenin büyük şehirlerinde (Balbé 1983, González Calleja 1998, 1999). Diğer ülkeler çizelgede yalnızca bir kez görünmekte; ama bazen, peş peşe kesintiye uğramış geçişleri, kısmi geçişleri ya da alternatif yılları sunan birden fazla yılla görünmekteler. Öte yandan İspanya hariç, birden fazla yıl geçişin mi yoksa toplumsal hareketin mi önce geldiğine ilişkin kanıyı bulanıklaştırmamaktadır.

Ülkeleri nasıl ayırt ettik? Her ne kadar toplumsal hareketler Collier'in demokratik geçişlerinde on sekiz örneğin on ikisinde geçişten önce gelse de, diğer altı dar temelli demokratik geçişler, kendinden sonra gelen ve önceden politik duruşa sahip olmayan ya da çok az olan toplumsal hareketleri desteklemiştir. Liberal kurumları, çok adaylı seçimleri ve halkın seçtiği yasama organını yukarından aşağıya önceden yerleştiren rejimler, ortalama olarak,

Şema 3.4 Collier'in "Tarihi" Örneklerinde Toplumsal Hareketlerin ve Demokratik Geçişlerin Sırası

İlkin Toplumsal Hareketler	İlkin Geçiş
Danimarka 1849, 1915	İsviçre 1848
Büyük Britanya 1884 , 1918	Fransa 1848, 1875-1877
Norveç 1898	Yunanistan 1864
Finlandiya (1906), 1919	Şili 1874/1891
İsveç 1907/1909, 1918/1920	Portekiz 1911, 1918
Arjantin 1912	İspanya 1868
İtalya 1912 (1919)	
Hollanda 1917	
Belçika 1918	
Almanya 1918-1919	
Uruguay 1918	
İspanya 1890, 1931	

Kaynaklar: Alapuro 1988, Ballbé 1983, Birmingham 1993, Caramani 2003, Collier 1999, Deneckere 1997, Dolléans ve Crozier 1950, Dowe 1970, González Calleja 1998, 1999, Lida 1972, López-Alves 2000, Lundqist 1977, Öhngren 1974, Paige 1997, Rock 1987, Sabato 2001, Seip 1974, 1981, Skidmore ve Smith 1984, Stenius 1987, Tilly 1986, 1995, Wåhlin 1986, Wirtz 1981.

toplumsal hareketler tastamam gelişmeden önce demokrasinin bu unsurlarını hayata geçirmişti; bunun örneğini Fransa'da yakından gördük. Bu apaçık hususta ayrı olarak, coğrafi yerleşimde ya da eski tür rejimdeki hiçbir kayda değer farklılık iki tarafı birbirinden ayırmamaktadır.

Öte yandan coğrafi açıdan istisna oluşturan İskandinav ülkeleri - Danimarka, Norveç, Finlandiya ve İsveç- "ilkin toplumsal hareketler" kolonunun başında yer alıyorlar. Baltık bölgesi, güçlü (Lüteriyen) devlet kiliseleriyle geniş kapsamlı vatandaşlık haklarını istisnai şekilde birleştirmesi nedeniyle uzun zamandır Avrupa'nın geri kalanından ayrı bir konumda durmaktadır. Danimarka'nın nispeten demokratik anayasasını erkenden (1849) hazırlaması, 1848

devriminin şafağında genç reformcu bir kralın müdahalesi sayesinde gerçekleşmişti. Ancak ondan önce Danimarkalı köylüler, işçiler ve dindar eylemciler özel amaçlı birlikler kurup, onları kamu politikası içinde bir asır boyunca kullandılar (Wahlin 1986). Önceki bölümde anlattığımız gibi, 19. yüzyılın ilk on yıllarında İngiltere ve Kuzey Amerika'da toplumsal hareket müdahalesinin yerleşmesine rağmen, İskandinav ülkeleri de bazı yenilikler getirdiklerini savunabilirler. Öte yandan onların 18. yüzyılda getirdikleri yenilikler erkenden ya da geniş çapta yayılmadı.

Norveç, Finlandiya ve İsveç 19. yüzyılın büyük kısmında toplumsal hareketlerle kaynıyordu. Kilise destekli örgütler ilk itici gücü oluşturdu; ama seküler liberaller, devlet kiliselerinin dindar karşıtları, kooperatiflerin savunucuları, milliyetçiliğin destekçileri, örgütlü işçiler ve (özellikle 1880'den sonra) alkol karşıtları büyük çaplı kampanyalar düzenlediler, toplumsal hareket etkinliklerini benimsediler ve düzenli MBSB gösterilerini hak taleplerinin ayrılmaz bir unsuru haline getirdiler (Alapuro 1988, Lundqvist 1977, Öhngren 1974, Seip 1974, 1981, Stenius 1987). Daha sonra demokratik kurumların kısmi bağımsızlığı içinde, bölgesel ve ulusal sosyal süreçler toplumsal hareketleri destekledi.

Şaşırtıcı İsviçre

Yoğun sivil katılım nedeniyle kazandığı ün göz önüne alındığında, İsviçre'nin "ilkin geçiş" kolonunun üstünde yer alması şaşırtıcıdır. 1848'den çok önce İsviçre vatandaşlarının birlik kurma, gösteri düzenleme ve toplumsal hareket kampanyaları ayarlamayla meşgul oldukları düşünülebilir. Ancak bunun hikâyesi var. Eski âdetlerin ve kültürün bir sonucu olarak kolayca demokrasiye geçmek bir yana dursun, İsviçre bir devrim krizine geçici ve tartışmalı bir çözüm önerisi olarak demokratik kurumları yapılandırdı (genel tarihi arkaplan için bkz. Bonjour 1948, Bonjour, Offler ve Potter 1952, Capitani 1986, Deutsch 1976, Gilliard 1955, Gossman 2000, Kohn

1956, Wimmer 2002: 222-68).

Özellikle yüksek yerlerde, İsviçre kentleri ve kasabaları, Avrupa'daki eski rejim döneminde, etrafı çevrili rençper köyler ve site devletleri halindeki halk katılımının uzun bir tarihi vardır. Mal mülk sahibi bazı erkekler ve onların oğulları tipik şekilde bir birlik kurarlardı. Bu birlik büyük vergileri ve harcamaları onat, yılın görevlilerini seçer ve resmi uygulamalara karşı yaygın muhalefet olması durumunda veto gücünü elinde tutardı. Ancak kibirli seçmenler genelde malı mülkü olmayanları dışlar ve halkının içişlerinde söz sahibi olmadıkları bağımlı bölgeleri idare ederlerdi (Böning 1998, Wyrsch 1983). Böyle bir sistem için oligarşi, demokrasiden daya iyi bir tanımlama olur.

Fransız Devrimi İsviçre'nin Fransa'ya olan ekonomik ve politik bağlarını sarstı. Ayrıca İsviçre halkını, özellikle de ticaret erbabı burjuvazisini ve onun giderek büyüyen sanayi proleteryasını yeni Fransız modelleri ve doktrinleriyle tanıştırdı. 1789'dan itibaren İsviçre'nin çeşitli kısımlarında devrimci hareketler oluştu. 1793'te Cenevre (federasyon üyesi olmayıp, İsviçre'ye yakından bağlı olan) Fransız modeli bir devrim yaşadı. Fransız işgali tehdidi 1798'de artınca, Basel, Vaud, Lucerne, Zürih ve diğer İsviçre bölgeleri devrimci yolu takip ettiler. Örneğin, Basel sadece kasaba sakinlerinin kendi kantonlarının senatörlerini seçebildiği bir anayasadan vazgeçip, kent ve kırsal nüfusa da eşit temsil hakkı tanıyan başka bir anayasaya döndü.

İsviçreli devrimcilerle işbirliği içindeki Fransa'nın işgaliyle 1798'de yeni bir anayasayı kabul eden İsviçre rejimi, önemli ölçüde kapsamı genişleyen vatandaşlık haklarıyla birlikte daha merkezi bir yönetim şeklini benimsedi. Yeni rejim St. Gall, Grisons, Thurgau, Ticino, Aargau, Vaud kanton bölgelerini eşit haklarla eski kantonlara kattı; ama kantonları idari ve seçim birimlerine indirgeyerek Fransız devriminin uygulamasını izledi. Öte yandan merkezi yönetim güçsüz kaldı; sadece 1800 ile 1802 yılları arasında dört darbe gerçekleşti. 1802'de Fransız askerlerinin geri çekilmesiyle birlikte çok sayıda başkaldırı patlak verdi. Daha sonra İsviçre iç savaşın eşiğine

geldi. Ancak Napolyon'un müdahalesi ve 1803'te yeni bir anayasanın kabulüyle ülke dağılmaktan kurtarıldı.

İsviçre tarihinde Ara Rejim diye bilinen 1803 rejimi hiçbir surette eski rejimi yeniden tesis etmeden, kantonlara önemli yetkiler tanıdı. İsviçre'nin yeniden yapılanan federasyonu, ulusal bir meclis, resmi çok dillilik, kantonlar arasında görece eşitlik ve kantondan kantona değişen vatandaş özgürlüğüyle işledi. Bazı bölgesel düzenlemelere rağmen, zayıf bir merkezi yasama, yürütme ve yargı Napolyon'un yenilgisinden sonra da ayakta kaldı. Öte yandan bu ayakta kalış yeni bir iç savaş tehlikesinden sonra gerçekleşebildi. Bu sefer Büyük Güçler 1813 ile 1815 yılları arasında müdahalede bulundu. 1815'in savaş halinde, Avusturya, Fransa, Büyük Britanya, Portekiz, Prusya, Rusya, İspanya ve İsveç Federal Paktı (şimdi Valais, Neuchâtel ve Cenevre'nin de dâhil olduğu) diye adlandırılan yirmi iki kantonla bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşma uyarınca İsviçre'nin sürgit tarafsızlığı ve sınırlarının ihlal edilmemesi karara bağlandı.

1815'ten zaferle çıkanlar İsviçre merkezi otoritelerine ülkelerinin kozmopolitliğini idare etmeleri için yeterli araçlar vermediler. Federal Pakt'ın İsviçre'si, kalıcı bir bürokrasi, hazır bir ordu, ortak para, standart ölçü birimleri ve ulusal bir bayrak olmadan, çok çeşitli örfi engeller, döner sermaye, seçilmişlerin talimatlarından dışarı çıkma hakları olmayan kanton temsilcileri arasındaki sürgit çekişmelerle birlikte yürüdü. Ulusal ölçekte, İsviçreliler uyumlu değişime değil de buna karşı çıkmaya elverişli bir sistemle yaşadılar. Bu noktada toplumsal hareketler İsviçre kamu politikasında önemli bir rol oynamadı.

Fransa'nın Temmuz 1830 devriminde, ruhban sınıfı karşıtlığı İsviçre radikalizminde eskiye oranla daha fazla öne çıktı. 1830'dan sonra İsviçre, reform çağrısında İsviçreli radikallerle işbirliği yapan, sürgündeki pek çok devrimci (örneğin, Giuseppe Mazzini, Wilhelm Weitling ve daha şaşırtıcı olanı, ileride imparator olacak Louis Napolyon) için geçici bir yurt haline geldi. 1830'larda İsviçreli tarihçiler "yayımlar, kulüpler ve kitlesel yürüyüşlerle" yürütülen bir Canlanış Hareketi'nden söz ederler (Nabholz, von Muralt, Feller ve

Bonjour 1938: II, 406). Fakat bu "hareket" 1848'den önce Fransa ve Belçika'da yaşanan dar kapsamlı, yukarıdan aşağıya doğru harekete benziyordu. Yeni dergiler ve kitapçıkların aniden bitmesi 1830-31 politik kargaşasına eşlik etti (Andrey 1986: 551-52). Tekil kantonlar içinde, yetkili liberaller çocukların çalışmasının sınırlandırılması ve devlet okullarının artırılması gibi standart 19. yüzyıl reformlarını gerçekleştirdiler. Yine de bu hareket sırasında yapılan yeni kanton anayasaları eşitlikten ziyade, özgürlük ve kardeşliği vurguladı.

1830 ile 1848 yılları arasında İsviçre bir dizi çelişkili politik süreçten geçti. Her ne kadar dönemin mücadeleleri hiç kuşkusuz çoğu demokratı harekete geçirdiyse de, birbirlerine karşı rakip demokrasi anlayışları geliştirmelerine yol açtı. Dahası, İsviçre federasyonunu bir bütün halinde kontrol etmek için sınıflı bir rekabete giriştiler. Ülkenin daha zengin, daha Protestan kantonları kendi demokrasi anlayışlarını hayata geçirmeye çalıştılar. Bu kantonlar, dağlık topluluklarda ve kantonlarda uzun süredir hâkim olan, erkek vatandaşların doğrudan demokrasisi yerine, temsili kurumları yerleştirdiler. Daha sonra reform yapan kantonlardaki eylemciler reform yapmayan komşularını temsili demokrasiye yönlendirmek için silahlı güç kullandılar. Bunu önce kanton sınırlarının ötelerine askeri akınlar düzenleyerek yaptılar. Sonra 1847'de kısa süreli bir iç savaş olan Sonderbund Savaşı çıktı (Bucher 1966, Remak 1993). Liberal taraf iç savaşı kazandıktan sonra yapılan müzakereler demokratik bir anayasanın hazırlanmasını başlattı.

Dahası, kriz sırasında vatandaşlıkla ilgili itiraflar daha da öne çıktı. Uyanık bir gözlemci olan Alexis de Tocqueville iç savaştan sonra durumu kısaca şöyle özetliyor:

> "Şimdilerde dünyayı karıştıran demokratik bir devrim hiçbir yerde bu denli karmaşık ve tuhaf koşullarda gerçekleşmemiştir. Çok sayıda ırktan oluşan, çok sayıda dili konuşan, çeşitli inançlara ve değişik mezheplere bağlı olan, aynı ölçüde yerleşik ve imtiyazlı iki kiliseye sahip olan bir halk. Her politik mesele çok geçmeden dini

meselelere dayanıyor ve her dini mesele politik meseleler doğuruyor. Gerçekte iki toplumlu; biri çok eski, diğeri çok yeni, aralarındaki yaş farkına rağmen evlenmiş iki toplum. İşte bu, İsviçre." (Tocqueville 1983: 635-36)

1830 ile 1847 yılları arasında bir bütün olarak İsviçre fiilen demokrasiden uzaklaştı. Ne var ki 1848 ortamı demokrasiyi ülke genelinde 1798, 1803, 1815 ve hatta 1830 yıllarında ulaştığı seviyenin ötesine taşıdı. İsviçre'nin demokratikleşmesi kısa süre içinde toplumsal hareketler için fırsatlar yarattı. 1848'den hemen sonra İsviçre vatandaşları anayasal barış ortamının yerleştirdiği danışma kurumlarıyla -örneğin, kanton veya ülke genelinde referandum- yakından uyumlu çok çeşitli toplumsal hareketler oluşturdular. Bugün bildiğimiz geniş katılımlı İsviçre kamu politikasının temellerini attılar (Frey ve Stutzer 2002: 8-9. Böl., Kriesi, Levy, Ganguillet ve Zwicky 1981, Steinberg 1996, Stutzer ve Frey 2002, Trechsel 2000).

Arjantin'de Toplumsal Hareketler

Şimdi şaşırtıcı görünen başka bir ülkeye daha bakalım. Arjantin toplumsal hareketlerin demokratik geçişlerden önce geldiği ülkeler kolonunda yer almaktadır. Grup liderleri, albaylar ve baskıcı rejimlerin politik tarihiyle Arjantin'in Yunanistan, Şili ya da Portekiz'e benzemesini bekleyebiliriz. Aslında ülkenin merkez ile çevre arasındaki sürgit ilişkisi toplumsal hareket etkinliği için yer açmıştır. En azından Buenos Aires'te toplumsal hareket politikası çok erken ortaya çıktı. Arjantinli tarihçi Hilda Sabato'nun özetlediği gibi,

"1860'lar ve 1870'lerde Buenos Aires halkı hükümet uygulamalarını desteklemek, protesto etmek ya da başka türlü etkilemek için sık sık harekete geçti. Sözgelimi, 1864'te İspanya'yla çatışmasında Peru'yu desteklemek için önemli gösteriler yapıldı; ertesi yıl Paraguay'a karşı Üçlü İttifak Savaşı'nı desteklemek, 1869 ve

> 1873'te Küba'nın yanında olduğumuzu göstermek; Pascual Castro Chavarria 1870'te ölüm cezasına çarptırıldığında, ölüm cezasına karşı çıkmak; 1871'de sarı humma salgını üzerinden palazlanan resmi kuruma karşı çıkmak; 1875'te San Ignacio kilisesinin ilk sahiplerine, Cizvitler'e geri verilmesini protesto etmek; likör, tütün ve iskambil kâğıtlarına ilave vergi koyan 1878 yasasına direnmek ve nihayet 1880 devrimci olaylarında barış mesajı vermek için gösteriler yapılmıştır." (Sabato 2001: 118)

Toplumsal hareket etkinliği 1880'lerde de devam etti. 1889'da Buenos Aires öğrencileri hükümet politikalarına karşı çıkmak için Genç Yurttaşlar Birliği (Union Civica de la Juventud) adında bir örgüt kurdular. Çok geçmeden bu örgüt öğrenci olmayan yandaşlar da topladı ve genel bir Yurttaşlar Birliği'ne dönüştü. 1890'da birlik otuz bin katılımcıyla Buenos Aires'te bir gösteri düzenledi. Bu yıl sonraki zamanlarında başarısızlıkla sonuçlanan bir başkaldırıda birlikle aynı safta yer alan halk militanları hükümet güçlerine saldırdı. Saldırıyı teşvik etmiş, önde gelen politikacıların hükümeti değiştirmek için sahnenin arkasında bir anlaşma yaptıkları ortaya çıktı. 1890'lar örgüt temelli kamu politikasını ulus geneline yaydı; ama bu politika karşısında yine Arjantin'in kendine özgü askeri ve güçlü adam politikasını buldu.

1890 ile 1914 yılları arasında birlik yaşamı Arjantin'de filizlendi. Parti komiteleri hiyerarşisi içinde, sayısız yerel orta sınıf siyaset kulüplerine bağlı, kendilerini radikal diye tanımlayan insanlar geniş kapsamlı, yarı infazcı bir hareket başlattılar. Kitlesel miting ve gösteri dâhil standart toplumsal hareket metotlarını benimsediler. Çeşitli anarşist federasyonlar Buenos Aires bölgesindeki işçileri örgütledi. Anarşistler, 1 Mayıs Günü ve Yılbaşı gibi günlerde kendi gösterilerini yapmalarının yanı sıra 1899 ile 1910 yılları arasında Buenos Aires civarında bir düzine genel grev düzenlediler. Ne var ki 1910'da Arjantin'in bağımsızlığının yüzüncü yıldönümü kutlamalarını tehdit ettiklerinde hükümet fesat çıkarıyorlar diye anarşistleri tutuklayıp miting yerlerini dağıtmaya başladı.

Bu arada Arjantinli sosyalistler (kendilerini anarşistlerden keskin şekilde ayıran) işçi sınıfı kredileri, barınma, eğitim, boşanma, kadınların oy kullanma hakkı ve sekiz saatlik iş günü için standart toplumsal hareket kampanyalarını başlattılar. 1894'te kurulan Sosyalist Parti'leri işçileri diğer meslek gruplarıyla ve bazı küçük çaplı imalatçılarla bir araya getirdi. Bu sırada parti 1904'te Arjantin'in millet meclisinin ilk üyesini seçince, toplumsal hareket politikası ülkeye sımsıkı kök saldı. Dolayısıyla Arjantin'in toplumsal hareketleri hiç kuşkusuz Ruth Berins Collier'in 1912 diye işaret ettiği demokratik geçişten çok öncesine denk düşmektedir. 1912'de Sáenz Peña Yasası oy hakkını ve on sekiz yaş ve üstündeki erkekler için gizli oylama hakkını yürürlüğe soktu.

Elbette Arjantin mücadelelerine benim tahsis ettiğim tarihlerle Collier'in tahsis ettiği tarihler, tüm örneklerde yatan can sıkıcı bir sorunu ortaya çıkarıyor: her rejimde demokrasiye ve toplumsal harcketlere değişik ölçülerde erişmek. 1912'de Buenos Aires büyük ve zengin bir ülkenin kozmopolit bir başkenti oldu. Ama ülkenin çoğu tarımsal düzeyde kaldı, önemli bölgelerde ulusal politikayla pek ilgilenmeyen yerli topluluklar yaşıyordu. Ve geniş bölgeler büyük toprak sahipleri, çiftlik sahipleri ve bölgenin nüfuzlu kimseleri kontrolü altındaydı (Rock 1987: 179-83). İncelediğimiz tüm ülkelerde, söz konusu tarihler demokratik kurumlara ve toplumsal hareketlere erişmedeki süreğenliği göz ardı etmektedir. Onlar esasında ulusal nüfusun önemli bir kesiminin ilk kez bu erişim imkânını ele geçirdiği tarihi göz önüne alıyor.

Toplumsal Hareketlerin İçselleştirilmesi

Önemli bir gözlem de bu bölümün ele aldığı 19. yüzyıldaki ulusal deneyimlerden doğmaktadır. Her ne kadar toplumsal hareketlerin tarihi ve karakteri ulusal politikanın değişen yapısına büyük ölçüde bağlı olsa da, uluslararası bağlantılar kayda değer bir farklılık yaratmıştır. 18. yüzyılda, toplumsal hareketin daha yeni oluş-

maya başladığı günlerde, Britanyalı eylemcilerle Kuzey Amerikalı eylemciler arasındaki yakın etkileşimi incelemiştik. Ta başından beri kölelik karşıtlığı uluslararası bir eğilim olageldi. 19. yüzyıl boyunca uluslararası bağlantılar üç farklı yolla önem kazandı:

1. Toplumsal hareketler göçmen dalgaları gibi uluslararası temasların doğurduğu değişimlere tepki verdi; Amerikalı yerlilerin haklarını savunan hareketler bu noktada bir örnek teşkil ediyor.
2. Ulusal otoritelere gözdağı vermek için toplumsal hareket girişimcileri kasıtlı olarak ulusal sınırların ötesinde örgütlendiler. 1860'lar ve 1870'lerde faal olan International Workingmen's Association (Uluslararası İşçiler Birliği) adlı birliği görmüştük. Bununla birlikte 19. yüzyılda İrlanda'nın ulusalcı hareketlerinde İrlandalı sürgünlerin ve sempatizanların büyük etkisine de değinmiştik.
3. İdareciler ile idare etme talebinde bulunanlar, politikalarına yurt dışından bir onay almak istediklerinden, idarecilerle idare etme talebinde bulunanlar arasındaki uluslararası bağlantılar toplumsal hareket etkinliğini de etkiledi. Rejiminizin ya da muhalefet hareketinizin kaynaşık, kararlı bir halkı temsil etiğini savunmak her iki tarafı da uluslararası desteğin bir şartı olan onay taleplerine açıyordu. Yüzyılın gösterdiği gibi, idarecilerin rejimlerinin bir demokrasi olduğu ve muhalefetin de rejimin demokrasi olmadığı yönündeki savları giderek daha fazla dış müdahaleye ve incelemeye maruz kaldı.

İdareyi yasallaştırma talepleri sonuçta baskı altındaki halkların, baskı uygulayanlara karşı dış destek toplamak için toplumsal hareket stratejilerini -kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösterileri- benimsemelerine yol açtı. 1885'te kurulan Indian National Congress (Hindistan Ulusal Meclisi) böyle bir çabanın ürünüdür. Bu meclis ilk yıllarında muntazam bir İngiliz baskı grubu olarak kulis faaliyeti, dilekçe yazmak ve söylev vermek suretiyle taleplerini dile getirdi; bir toplumsal hareket örgütü gibi çalıştı (Bose ve Jalal 1998: 116-17, Johnson 1996: 156-62). Ne var ki toplumsal hareketlerin

hem yaygınlaşması hem de içselleştirilmesi 20. yüzyılda büyük hız kazandı. Bizim 19. yüzyıl hikâyemiz büyük ölçüde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika üzerine eğildi. 20. yüzyıl hikâyemiz farklı olacak.

4

20. YÜZYIL: YAYILMA VE DÖNÜŞÜM

Erekselcilik ve hüsnü kuruntu genelde örtüşür. Geçmişle ilgili hikâyeler anlatırız; tüm tarihler hoş görülebilir şimdimizi ve şanlı geleceğimizi üretmeyi esinler. 1962'de High Party School, uluslararası işçi ve ulusal kurtuluş hareketinin tarihlerini inceleyen bölümü, Sovyet Komünist Partisi'nin Merkezi Komitesi adına bu ilkeyi içtenlikle uyguladı. Uluslararası işçi ve ulusal kurtuluş hareketini 18. yüzyıldan yakın geçmişe kadar ele alan iki kalın ciltli bir eser yayımladı. İki cilt 1917'de, Bolşevik Devrimi'nde büyük ölçüde kesintiye uğruyor. 1917'ye kadar 644 sayfaya yer verilirken, 1917'den 1939'a kadar 634 sayfaya yer veriliyor. Onlara göre 1917'den öncesi hazırlanma, 1917'den sonrası tamamlama dönemleri. Onlar için geçmiş, gelecek vizyonu için bir doğrulama işlevi görüyor (Bogolyubov, R'izhkova, Popov ve Dubinskii 1962).

Her bir cilt belli başlı olaylar, ekonomik değişimler, sanayi alanlarında işçilerin hareketleri ve diğer alanlarda özgürlük hareketleri gibi konular hakkında sipariş üzerine yazılmış yazıları içeriyor. Dünyadaki ülkeler ve bölgeler için özetler sunuyor. İşte size iki cildin giriş ve son bölümlerinin başlıkları:

1. Cilt, 1. Bölüm: Üreten Proleteryanın Oluşması ve İngiltere,

Fransa ve Almanya'da İşçilerin Bağımsız Olarak İlk Kez Ortaya Çıkışları.

1.Cilt, 33. Bölüm: 1. Dünya Savaşı Sırasında İşçi ve Ulusal Kurtuluş Hareketleri.

2.Cilt, 1. Bölüm: Büyük Sosyalist Ekim Devrimi'nin Dünya Tarihi Açısından Önemi.

2.Cilt, 27. Bölüm: 1917-1939, Uluslararası İşçi Hareketleri, Komünist Enternasyonal.

Bu bölümlerde, sınıf oluşumu ve militan hareketlerde halk eylemlerinin kristalleşmesini, güncelleştirilmiş Komünist Manifesto hikâyesini ve şimdi despotluğa karşı dünya çapındaki ortak eylemin müjdecisi olarak ortaya çıkan Bolşevik Devrimi'ni görüyoruz. İkinci cildin son bölümü 1939'daki koşulları özetleyerek bitiyor:

> "Savaşın patlak vermesi ve tekil partilerle Komünist Enternasyonal'in önde gelen organları arasındaki temasları sürdürmenin güç koşulları altında bir Komünist Enternasyonal kongresi yapmanın imkânsızlığına rağmen, çoğu ülkenin komünist partileri sınıf güçlerinin birbirleriyle bağlantılarının ve koşullarının doğru analizlerini sunabilmiş, doğru taktikler geliştirebilmiş, işçilerin çıkarları, ülkelerinin özgürlüğü ve bağımsızlığı, demokrasi uğruna, gericiliğe ve faşizme karşı yapılan savaşta geniş halk kitlelerinin yanında saf tutabilmiştir. Burada dünya komünist hareketinin gelişmesinde Komünist Enternasyonal'in oynadığı muazzam rolü anlattık." (Bogolyubov, R'izhkova, Popov ve Dubinskii 1962: II, 625)

Her ne kadar 21. yüzyıl okuyucusuna göre "doğru analizleri" ve "doğru taktikleriyle" kırk yıllık parti çizgisi köhne eskimişliğin küf kokusunu yaysa da, 20. yüzyılda toplumsal hareket etkinliğine dair içeriden bir görüşü ifade etmektedir: Biz tarihin gereğini yapıyoruz ve hâkim olacağız.

Her ne kadar 1962'nin Sovyet tarihçileri komünist partileri ve Komünist Enternasyonal'i vurgulasalar da, dünya genelinde ilgi

alanlarına giren diğer hareketlere de geniş yer vermektedirler. İkinci ciltte 1935 ile 1936 yılları için yaptıkları kronolojiler Şema 4.1.'de görülmektedir. Bu olaylı yıllarda belli başlı olayların kronolojileri, sonunda endüstriyel (esnafa karşı) sendikalara, ister komünistler organize etsin, isterse de başkaları etsin faşizm karşıtı eylemlere, İspanya ve Fransa'daki solcu koalisyonların seçim zaferlerini onaylayan ve komünist olmayan American New Deal (Yeni Amerikan Anlaşması) yasasını da içeriyordu. (Beklenildiği gibi, tarihçiler Sovyet Komünist Partisi'nin ölümcül temizliklerini, kırsal nüfusları yerlerinden edişini ve aynı yıllarda Stalin'in emriyle şüpheli durumdaki karşı devrimcilerin Moskova ve Leningrad'dan kovulmasını göz ardı etmişlerdi.) 20. yüzyılda 1939'a kadar kronolojiler, bazen mukabil faşist hareketlerle ve boşa çıkan isyanlarla gerileyen ama genelde güç kazanan, uluslararası çapta yükselen ve çığır açan 1917 yılından sonra Sovyet Komünist Partisi'ne esin veren bir uluslararası işçi hareketini gözler önüne seriyor.

Derleme kurulunun 19. yüzyıl kronolojileri bu yüzyıl için yaptığımız incelemede bizim de değindiğimiz bir dizi olaya yer vermektedir. Bu olaylar şunlardır: İngiltere'de, 1824'te işçi örgütlerinin kısmen yasallaştırılması, Lyon'da işçilerin 1831 ve 1834 ayaklanmaları, Britanya'nın Chartist hareketi, 1848 Fransız devrimi ve militan işçi partilerinin kurulması, 1860'lardan itibaren ABD'de büyük grev dalgalarının baş göstermesi ve Arjantin Sosyalist Partisi'nin 1896'da kurulması. Fransa'ya fazlaca yer verilmesinin bir nedeni, onun devrimci geleneği ve Marx, Engels ve Lenin'in ülkenin 19. yüzyıl politika tarihi üzerine analizler yazmasıdır. Kronolojileri, Avrupa ve ABD dışında, Latin Amerika'nın bağımsızlık mücadelelerine (1810-1826), İngiltere ve Çin'in Afyon Savaşı'na (1839-1842), Çin'in Taiping İsyanı'na (1851-1864), İngiliz idaresine karşı Hindistan isyanlarına (1857-1859), Hindistan Ulusal Meclisi'nin kurulmasına (1885), Çin'in canlanması için Sun Yat-sen (Sun Yixian's) Cemiyeti'nin kurulmasına (1894), Küba'nın İspanya'ya karşı başkaldırısına (1895-1898), Şili Sosyalist Partisi'nin kurulmasına (1897) ve Çin'deki Boxer İsyanı'na (1899-1900) yer vermiştir.

Şema 4.1 Sovyet Tarihçilerinin 1935 ve 1936 İçin Hazırladıkları Hareket Kronolojileri

1935	
Temmuz	ABD'de sanayi ilişkileri hakkında Wagner Yasası
Temmuz	Paris ve Fransa'nın diğer şehirlerinde faşizm karşıtı gösteriler
Temmuz-Ağustos	Komünist Enternasyonal'in yedinci kongresi
1 Ağustos	Çin Komünist Partisi'nin Çin halkına Japon karşıtı birleşik bir cephe kurma çağrısı
Ekim	Alman Komünist Partisi'nin Brüksel'deki konferansı
Ekim	Brüksel'de İtalyan anti-faşist konferans
Tüm yıl	Polonya'da kitlesel anti-faşist hareket, Cracow, Lvov ve Lodz'da genel grevler
1936	
Ocak	Fransa'da Halk Cephesi'nin programını yayımlaması
Şubat	İspanya seçimlerinde Halk Cephesi'nin zafer kazanması
Mayıs	Fransa seçimlerinde Halk Cephesi'nin zafer kazanması
Temmuz	İspanya'da faşist ayaklanma. İspanya halkının faşist isyanlara veAlman-İtalyan müdahalelerine karşı ulusal devrimci savaşının başlaması
Temmuz	İspanya Cumhuriyeti'ni koruma adına uluslararası kitlesel anti-faşist hareketin başlaması

Kaynak: Bogolyubov, R'izhkova, Popov ve Dubinskii 1962: II, 633.

Her ne kadar Sovyet derlemesi bazı olayları es geçse de hiç değilse dikkatleri toplumsal hareketlere çekiyor. İngiliz endüstrileşmesi ve Amerikan İç Savaşı üzerine kayda değer bölümler ayırmasına rağmen, kölelik karşıtı hareketler 19. yüzyıl tarihinde hiç yer almıyor. Katolik kurtuluş, parlamento reformları ve kadınların oy kullanması İngiltere çizelgesinde görünmüyor. ABD'de yerlilerin haklarının savunulması, içki aleyhtarlığı ve belediye reformuna dair bir şey duymuyoruz. Arjantin'in Union Civica'sını göremiyoruz. 1847-1848 yılları devrimci hareketlerle dolu; ama İsviçre iş sava-

şına hiç değinilmiyor. Ulusalararası işçi ve ulusal kurtuluş hareketi tarihini hazırlayan araştırma bölümü mandalarına ağırlık veriyor. Dünyadaki tüm toplumsal hareketleri ve politik mücadeleleri incelemeden sadece dünyanın tüm işçilerini komünistlerin öncülüğünde ortak bir özgürlük savaşında bir araya gelme misyonunu bir şekilde öne çıkarıyor.

Sovyet araştırma projesi bu oldukça kısıtlı bakış açısından 19. yüzyıl toplumsal hareketlerinin ne tür bir tablosunu ortaya koyuyor? 1962'den geriye doğru baktığında büyük şeyler vaat eden bir asır panoraması çiziyor: Avrupalı ve Kuzey Amerikalı işçiler erkenden bilinçlenme işaretlerini göstermeye başlarken, Latin Amerikalı kitleler İspanyol efendilerinin üzerine atılıyor. Çok geçmeden Çinliler, Hintliler ve Latin Amerikalı halklar diğer sömürge türlerine direnmeye ve dünya çapındaki işçi hareketiyle temas kurmaya başlıyorlar.

Sovyet hareketleri tarihi 20. yüzyıla girerken, 1905 Rus Devrimi Rusya'yı 19. yüzyıl devrim geleneğine bağlıyor; ama proletaryanın henüz iktidarı ele geçirmeye hazır olmadığına işaret ediyor. Daha sonra Bolşevik Devrimi, proletarya devriminin ve her yerdeki işçi mücadeleleri için pazılarını gösterecek denli güçlü bir komünist rejimin somut bir modelini sunmak suretiyle 19. yüzyılın ümit vaat eden projelerini somutlaştırıyor. 1917 ile kronolojinin sona erdiği 1939 arasında karşılaştığımız olaylar şunlar: 1. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra devrimci mücadelelerin patlak vermesi, Komünist Enternasyonal'in kurulması, 1917'den önceki ilerici hareketlerin Japonya, Kore, Meksika, Endonezya, İran, Türkiye, Uruguay, Mongolia, Mısır, Hong Kong, Suriye, Filipinler ve başka yerlere yayılması, peşinden 1930'larda kapsamlı bir anti-faşist koalisyonun kurulması. Bu derlemeyi 1962'de yazan Sovyet tarihçiler elbette Alman ve İtalyan faşist rejimlerinin 2. Dünya Savaşı'nda çöktüklerini ve kazananların tarafında savaştan hırpalanmış bir Sovyetler Birliği'nin çıktığını biliyorlardı. Onların bakış açısı, 1939'a kadarki hareketlerin tarihine ilişkin bilgiler sunan erekselcilik ve hüsnü kuruntunun birlikteliğini açıklamaya yardım ediyor.

Eğer aynı uzman grubu açıklamalarına 20. yüzyılın geri kalan kısmını da katsalardı; 1939 ile 2000 yılları arasındaki dönemin özelliklerini doğru bir şekilde kavrarlardı. Sömürge karşıtı hareketleri sezdiklerinden, bağımsızlık hareketlerinin liderlerinin kendilerini sosyalist olarak sunduklarını ve Çin ya da Sovyetler Birliği'nden esinlendiklerini ne denli sık vurguladıklarından dem vurup itibar kazanabilirlerdi. Ayrıca Japonya, Kore, Brezilya ve diğer hızla endüstrileşen ülkelerde güçlü işçi hareketlerinin oluşmasından hoşnutluk duyabilirlerdi. Hiç değilse vakıadan sonra 1960'ların Amerikan sivil hakları hareketini görmezlikten gelemezlerdi. Öte yandan muhtemelen üç büyük sürprizle karşılaşacaklardı: Batılı gözlemcilerin sonunda yeni toplumsal hareketler dediği hareketlerin artması, devlet sosyalizmine bağlı neredeyse tüm rejimlerin dağılması ve sonraki tarihçilerin altını çizdikleri, yeni toplumsal hareketlerle devlet sosyalizmine muhalefet arasındaki bağlantılar.

1968 Toplumsal Hareket Dalgası

Sovyet tarihçilerinin yer verdiği yıllardan sonraki yıllar arasında onları en fazla şaşırtacak olanı herhalde 1968 ile 1989 olurdu. Sözgelimi 1968'i ele alırsak, komünist Doğu Berlin'den duvarla ayrılmış Batı Berlin, katı şekilde komünist olan Alman Demokratik Cumhuriyeti içinde bir batı adacığı oluşturdu (1968'de dünyada olup bitenler hakkında daha ayrıntılı inceleme için bkz. Suri 2003: 5. Böl). Yine de 1968'de Batı Berlin'in Özgür Üniversite'si Amerika'nın Vietnam'a müdahalesine ve Batı Alman hükümetine karşı kitlesel gösterilerin merkezi haline geldi. İtalya devlet sosyalizmine bağlı olmayan en güçlü komünist partiye ev sahipliği yaptı. 1968'de İtalya'da sadece komünistler değil, çeşitli iş kollarından işçiler, öğrenciler, Katolikler ve orta sınıf vatandaşlar, bazen bağımsız bazen de birlikte, 1970'lerin başına kadar devam eden bir hak talebinde bulunma mücadelesine giriştiler (Tarrow 1989).

En ünlüsü, Fransız öğrenciler ve işçiler Charles de Gaulle ve Ge-

orges Pompidou rejimine karşı kısmen koordineli saldırılarda bulundular; rejimi alaşağı edebilecek gibi görünüyorlardı. Mayıs 1968'de sol eğilimli dergi *Nouvel Observateur*, yirmi üç yaşındaki Alman öğrenci lideri Daniel Cohn-Bendit'le Jean Paul Sartre'nin bir röportajını yayımladı. Röportaj şöyle başlıyordu:

> JEAN-PAUL SARTRE: Birkaç gün içinde, genel bir grev çağrısı yapılmadığı halde Fransa grevler ve fabrika işgalleriyle adamakıllı sarsıldı. Bunun nedeni öğrencilerin Latin Mahallesi'ndeki sokakları işgal etmesiydi. Başlattığınız hareketi nasıl değerlendiriyorsun? Nereye kadar gidebilir?
>
> DANIEL COHN-BENDIT: Başlangıçta öngördüğümüz yere kadar gidebilir. Bizim amacımız rejimi yıkmak. Ancak bunun olup olmayacağını biz bilemeyiz. Eğer Komünist Parti, Genel İşçi Konfederasyonu ve diğer ulusal sendikalar amaçlarımızı paylaşırlarsa sorun çıkmaz: Rejim bir gecede yıkılabilir; çünkü tüm işçilerin güç gösterisine karşı koyabilecek imkândan yoksun." (Bourges 1969: 86)

Tarih başka yönde gelişti. Pompidou'nun örgütlü işçilere tanıdığı ayrıcalıkların doğru zamanlaması geçici işçi-öğrenci dayanışmasını parçaladı ve Haziran referandumu Gaulle'nin ezici zaferiyle sonuçlandı. Ancak hareketin Fransa'yı şekillendirdiğine kuşku yok.

1968 hareketi Batı Avrupa'nın çok ötesine taştı. Kanada'da neredeyse her üniversitede başkaldırı çıktı ve kırk bin Québecli öğrenci bağımsız bir sosyalist devlet adına genel grev düzenledi (Westhues 1975: 392-94). Meksika'da öğrencilerin sivil hak talepleri kampüs genelinde grevlere yol açtı ve artan gösterilere yüz bin ya da daha fazla insan katıldı. Bunun sonucunda Tlatelolco'da Plaza de las Tres Culturas'ta 2 Ekim toplantısı yapıldı. Bu toplantıda ordu ve polis yüzlerce göstericiyi öldürürken, iki binden fazlasını da tutukladı. Devlet sosyalizmine bağlı Polonya'da öğrenciler ve aydınlar birlikte, ciddi baskıya rağmen, politik haklar ve ekonomik reform

adına mitingler, gösteriler ve dilekçeler düzenlediler. Prag'da muhalif aydınlar komünist sansüre karşı seslerini yükselttiler ve reformcu Alexander Dubček'in Çekoslavakya Komünist Partisi'nin başına gelmesine yardım ettiler. 1968 Çek hareketi, Sovyet destekli askerlerin ve tankların Ağustos'ta ülkeyi işgal etmeleri üzerine başlayan çarpıcı direnişin sonrasına kadar süren bir özgürlük dönemini başlattı.

ABD de 1968 hareketlerine gayretli bir şekilde katıldı:

- Amerikan Kızılderili Hareketi ülke çapında öne çıktı.
- Vietnam Savaşı'na karşı yapılan protestolar hızlandı.
- Martin Luther King Jr.'ın öldürülmesi mal mülke yapılan saldırıları ve yaklaşık 125 şehrin zenci mahallelerinde polisle çatışmaları tetikledi.
- Kolombiya Üniversitesi'nde ve başka yerlerdeki radikal öğrenciler okullarını kapattılar.
- Oakland temelli Kara Panterler Kaliforniya Üniversitesi'nin Berkeley kampüsünde Mao'nun yazılarını dağıttılar.
- Che Guevara'nın (Bolivyalı askerler tarafından yakın zamanda idam edilen) gerilla imajı çok çeşitli muhalif gruplar arasında moda oldu.
- Yoksul Halkın Yürüyüşü binlerce protestocuyu Washington'a topladı.
- Başkan Lyndon Johnson yaygın muhalefet karşısında ikinci dönem iktidarda kalamadı.
- Demokrat Parti'nin toplantısına ev sahipliği yapan Chicago bir gösteri ve sokak kavgası dalgası yarattı.
- Cumhuriyetçi aday Richard Nixon, Demokrat Hubert Humphrey'i yenmek için çok çekişmeli bir seçime girdi.

Her ne kadar yılın toplumsal hareket örgütçüleri ilan ettikleri amaçlara erişemediyse de 1968, Amerikan kamu politikasında önemli bir geçişe ve toplumsal hareket etkinliğinde kayda değer bir yaygınlaşmaya damgasını vurdu.

ABD ve başka yerlerdeki 1968 çatışmalarına verilen tepkiler iş-

çiler ve diğer sömürülen kesimler adına yürütülen "eski" toplumsal hareketlerin miadını doldurduğu fikrini doğurdu. Pek çok gözlemciye göre otonomi, kendini ifade etme ve postendüstriyel toplumun eleştirisine yönelen "yeni" toplumsal hareketlerin eskilerinin yerini almıştır. Batı Avrupa ve Latin Amerika'daki işçi hareketlerinin yetkin bir analisti olan Fransız sosyolog Alain Touraine, bu düşünce ve hareket çizgisindeki bazı en etkili fikirleri ve onların en çok okunan savunucularını dile getirdi. 1968 sona ermeden, Touraine, *The May Movement or Utopian Communism* (Mayıs Hareketi ya da Ütopyacı Komünizm) başlığıyla büyük bir bildiri yayımladı. Ulusal kurtuluş mücadelelerinin dünyanın hâkim devletlerinin iktidarına yenik düştüğünü ve İç Savaş'ın kapitalizmle sosyalizm arasında önceden başlamış mücadeleyi çıkmaza sürüklediğini beyan etti. Touraine hükümetlerin, şirketlerin ve kitle iletişim araçlarının boğucu bir rahatlık yaratarak, yaratıcılığın ve değişimin düşmanı haline geldiğini belirtti.

Touraine'ye göre, yeni tür toplumsal hareketler bürokratik boğuculuğu yıkma ümidini taşımaktaydı. Touraine'nin vardığı sonuca göre hayati görev:

> "henüz çok yeni olduğu için yapısı ve sorunları bilinmeyen bu yeni toplum biçiminde hangi güçlerin ve sosyal çatışmaların işlediğini açığa çıkarmaktır. Kontrol düzeneğinin hâkimiyeti ile değişimi yaşayanlar arasındaki bu yeni sınıf mücadelesi Mayıs hareketine önemini kazandırmakta ve onu temelli bir kriz anına dönüştürmeyip, kapitalist endüstrileşmenin seyri içinde işçi hareketleri gibi, bizim toplumumuzda da esaslı ve süren bir olgu olan yeni mücadelelerin başlangıcı kılmaktadır." (Touraine 1968: 279)

Touraine'nin dili devlet sosyalizmine direniş ile kapitalist demokrasilerin idarecilerine saldırılar arasında bir karşılaştırma yapmayı destekliyordu; gerek sözü edilen direniş, gerekse saldırılar yukarıdan aşağıya dayatılan baskıcı sistemlerden kurtuluşu öne çıkarabilirdi. Yeni tür toplumsal hareketler her iki ortamda da hayati

roller oynayabilirdi.

Çok geçmeden, "yeni toplumsal hareket" terimi dışavurumcu feminizm, eşcinsellerin hakları, psikodelik maddeler, yerli halklar, çevre ve Touraine'nin postendüstriyel baskıya yönelik eleştirisine kolaylıkla oturmayacak diğer pek çok amaç adına yürütülen hareketleri kapsayacak şekilde genişletildi. Eylemciler ve yorumcular, eski toplumsal hareketlerin görünürdeki araçsal amaçlarına karşı olarak "kimlik" ifadesini anahtar sözcük olarak kullandılar (Cohen 1985). Ayrıca yeni toplumsal hareketleri hem kapitalist ülkelerde hem de postsosyalist ülkelerde atağa geçen, otonom sivil toplumların yaratılmasıyla ilişkilendirmeye başladılar (Cohen ve Arato 1992). Alain Touraine ve çalışma arkadaşları, Polonyalı işçilerin oluşturduğu Dayanışma hareketi üzerinde Fransız-Polonya ortak yapımı kapsamlı bir araştırma düzenleyerek şunu sordular:

> "Bu toplumsal hareketin amacı nedir? İktidarı ele geçirip, bir proletarya diktatörlüğü ya da işçi heyetleri idaresi mi kurmak? Hiç de değil. Bunun birinci nedeni, ta başından beri Dayanışma'nın temel yasasını belirleyen Gdansk anlaşmalarının partinin devletteki öncü rolünü apaçık kabul etmesidir. İkinci neden de eylemcilerin kendilerini iktidar cenderesinden kurtarmaya ve iktidara yanaşmamaya çalışmalarıdır. Dayanışma'nın tekrar tekrar beyan edilen amacı, toplumu partinin totaliter hâkimiyetinden kurtarmaktır." (Touraine, Dubet, Wieviorka ve Strzelecki 1982: 93)

Mevcut sistemden güç ve fayda koparmak amacını güden, azimli bir şekilde çıkar amaçlı seleflerinden farklı olarak kimlik merkezli oluşan yeni toplumsal hareketler, toplumsal yaşamın yapısını değiştirebilirdi.

Craig Calhoun balonu ustaca patlattı. "19. Yüzyılın Başlarının Yeni Toplumsal Hareketleri" adında nükteli bir makale yazan Calhoun etnik azınlıklar, kadınlar, dinsel canlanış ve işçi hakları adına muntazam şekilde yürütülmüş 19. yüzyıl hareketlerinin otonomi ve kimlik taleplerini de vurguladığına işaret etti. Calhoun'un vardığı

sonuca göre bizim göz önüne almamız gereken husus, "toplumsal hareketlerin yaygınlaşmasının modernite ye özgü olduğu ve özel bir açıklama gerektirmemesidir; çünkü sağ ve sol, kültürel ve sosyal, kamu ve özel, estetik ve araçsal gibi zihnimizi fazlaca meşgul etmiş tezatları çiğnediği"dir (Calhoun 1995: 205; İtalyan toplumsal hareketler üzerine yapılan bir araştırma da benzer şüpheleri dile getiriyor. Bkz. Tarrow 1989: 194-95). Calhoun, bu kitabın deyişiyle, kimlik iddialarının program ve duruş iddialarına nasıl eşlik ettiğini ve bazen toplumsal hareket etkinliğinin odak noktası haline geldiğini vurguluyor. Toplumsal hareketler her zaman bu bağlamların en az birinde yeni iddialar öne sürer. Toplumsal hareket sahasında yeni politik aktörler belirdiğinde, kimlik değerlendirmeleri aktörlerin seçmen kitlesi, rakipleri, potansiyel müttefikleri ve programlarının ya da duruş iddialarının amaçları üzerinde etkileri açısından hayati önem kazanır. "Kimlik" hareketi ile "çıkar" hareketi arasındaki ayırım ortadan kalkmaktadır.

1989'da Krizler ve Geçişler

Peki ya 1989 hakkında ne söyleyebiliriz? New York Times gazetesinin 1989 yılına ait başlıkları (Şema 4.2) kuşkusuz 1962'nin Sovyet tarihçilerini şaşırtacak şeyler anlatmakta. Veciz özetlerde, Polonya Dayanışma hareketinin serpilişine, Avrupa'nın devlet sosyalizmini yürüten çoğu rejiminde çok adaylı seçim politikasının yerleşmesine, Arnavutluk tarzı devlet sosyalizmi gibi sıkı otoriter rejimlerde bile demokratikleşmeye yönelik girişimlere, Berlin Duvarı'nın yıkılmasına yol açan harekete, Budapeşte, Berlin ve Prag'da geniş katılımlı gösterilere, Romanya'da toplumsal hareketin iç savaşla birleşmesine ve belki de en ilginci, öğrencilerin, işçilerin ve şehir sakinlerinin Beijing'in merkezindeki kamu alanlarının kontrolünü ele geçirip, kanlı bir askeri müdahale hareketi dağıtmadan (4 Haziran) önce orduyu püskürtmeleri, federasyonu altındaki cumhuriyetler için özerk ve ayrı rejimler talebinde bulunulmasının Yugos-

Şema 4.2. New York Times'ın, Devlet Sosyalizminin Uygulandığı Ülkeler İçin Attığı 1989 Başlıkları

6 Şubat	(Warsaw) Warsaw Dayanışma'yla Müzakereyi Açıyor
26 Mart	(Moskova) 1917'den Sonra Sovyetler Serbest Seçimlerde Oy Kullanıyorlar
2 Nisan	(Havana) Gorbachev, Kastro'nun Daveti Üzerine Küba'ya Ziyaretine Başlıyor
4 Mayıs	(Beijing) Acil Çin Demokrasisi, 100.000 Kişilik Dalga Polisi Geçti
13 Mayıs	(Tirana) Arnavutluk Lideri Ülkenin Demokratikleşeceğini ama Sosyalizmi Sürdüreceğini Söyledi
13 Mayıs	(Beijing) Çin'in Demokrasi Kahramanı: Gorbachev
17 Mayıs	(Beijing) Bir Milyon Çinli Yürüdü, Değişim İçin Baskı Yaptı
4 Haziran	(Beijing) Askerler Beijing'deki Protesto Gösterisine Saldırıp Bastırdı; Binlerce Kişi Çatışmaya Girdi, Çok Sayıda Kişi Öldü
8 Haziran	(Warsaw) Warsaw Dayanışma'nın Zaferini ve Parti'nin Küçük Düşürücü Kayıplarını Kabul Etti
11 Haziran	(Beijing) Demokrasi Hareketi: Şimdilik Bitti
16 Haziran	(Budapeşte) '56 Devrimine Önayak Olan Macar, Kahraman Olarak Anıldı
15 Ekim	(Batı Berlin) Doğu Alman Hareketine Takipçileri El Koydu
4 Kasım	(Doğu Berlin) Doğu Berlin'de 500.000 Kişi Değişim İçin Toplandı; Göçmenlere Batıya Geçiş İzni Verildi
20 Kasım	(Prag) Prag'da 200.000 Kişi Değişim Çağrısı Yapmak İçin Yürüdü
25 Kasım	(Prag) Parg Parti Liderleri İstifa Etti; Yeni Başkan, 48, Sürpriz Seçim, 350.000 Kişi Mitingde Dubček'i Alkışladı
26 Kasım	(Budapeşte) Macarlar 42 Yıl Sonra İlk Serbest Seçimlerini Yaptılar, Boykottan Kaçındılar
27 Kasım	(Prag) Milyonlarca Çekoslavakyalı İki Saatlik Genel Grevle Parti Üzerindeki Baskısını Artırdı
4 Aralık	(Prag) Yeni Hükümeti Devirmek İçin Prag'da Protesto Mitingleri Yeniden Başladı
24 Aralık	(Bükreş) Rumen Ordusu Başkentte Kazandı; ama Kavga Devam Ediyor

Kaynak: Gwertzman ve Kaufman 1991.

lavya'yı titretmeye başlaması yer alıyor.

Devlet sosyalizminin kamu politikasının uzun zamandır dışında kalmış toplumsal hareketler eski sosyalist sistemi diriltmiş gibi görünüyordu. Görünürde devlet sosyalizmini yürüten rejimler arasında sadece Arnavutluk ve Küba sıkı kontrolü elinde tutmayı başarabildi. Küba'da bile devletin konuğu olarak gelen Sovyet lideri Mikhail Gorbachev'in (2-5 Nisan) devrim ithal etme politikasını beyan eden bir konuşma yapması Fidel Castro rejimini utandırdı.

Warsaw ve Moskova yılı başlatmış; ama çok geçmeden Beijing manşetlere hâkim olmuştu. Beijing'deki mücadeleler demokrasi için büyük bir yenilgiyle sonuçlandı; ama bu arada dünyanın dikkatini Çin'in halk hareketi üzerine çekmeyi başardı. Şema 4.3 yalnızca Beijing'de gerçekleşen olayların kısa bir özetini sunmakta.

Aslında Haziran'da ülkenin her yerindeki öğrenciler ve işçiler Beijing olaylarına bu ya da şu şekilde katılmışlardı. Koordineli muhalifler otoriter rejimlerle karşılaştıklarında genelde üç seçenekleri olur: sessizce zamanı kollamak, yasaklı ve gizli yıkım faaliyetlerinde bulunmak ya da toplanma ve ifade için tanınan kısıtlı imkânları genişletmeye çalışmak. Üçüncü seçenekte, rejime yönelik eleştiriler, genelde, yetkililerin her zamankinden daha hoşgörülü olduğu ve halkın daha faza katılım gösterdiği halk tatillerinde ve kutlamalarda -Mardi Gras, açılış törenleri, cenaze törenleri, resmi düğünler ve benzeri- yapılır. Beijing olayları tam da bu şekilde, öğrencilerin Çin Komünist Partisi'nin eski genel sekreteri Hu Yaobang'ı anmasıyla başladı. Hu Yaobang aslında görevdeyken öğrenciler tarafından pek sevilmezdi; ama öğrencilerin taleplerine son derece müsamahakâr yaklaşması nedeniyle 1987'de işinden kovulunca ün kazandı.

Çok geçmeden öğrenciler, kutlama ortamını, Çinliler'e özgü nitelikler taşımakla birlikte başka yerlerdeki toplumsal hareketlere çeşitli açılardan benzeyen bir harekete dönüştürdüler. Hükümet 22 Nisan'da Tiananmen Meydanı'ndaki Halkın Büyük Salonu'nda Hu Yaobang için devlet cenazesi düzenlediğinde, elli bin civarında öğrenci törene katılmak için meydana geldi. Eski, bilindik usul içinde

Şema 4.3 Beijing Öğrenci Hareketinin Kronolojisi, 1989

16 Nisan	Çin Komünist Partisi'nin eski genel sekreteri Hu Yaobang'ın ölümü üzerine öğrenciler ve pek çok Beijing işçisi Tiananmen Meydanı'na çelenk ve matem dizeleri bıraktılar.
17 Nisan	Öğrenciler Hu Yaobang'ı anmak için Tiananmen'e yürüdüler.
20 Nisan	Xinhua Geçidi'nde polisle öğrenciler arasında çatışma; bazı öğrenciler dersleri boykot ettiler.
22 Nisan	Halkın Büyük Salonu'nda Hu'nun cenaze töreni; yaklaşık elli bin öğrenci törene katılmak için Tiananmen'e yürüdü; öğrenciler salonun merdivenlerine diz çöküp dilekçe verdiler ve başbakan Li Peng'le görüşme talebinde bulundular.
23 Nisan	Öğrenciler Beijing Öğrenci Özerk Birliği Geçici Komitesi'ni kurdular.
26 Nisan	*People's Daily* öğrenci hareketini "planlı tezgah", "isyan" diye nitelendirdi.
27 Nisan	Yaklaşık yüz bin öğrenci Tiananmen'e yürüdü ve gazeteyi protesto etti. Devlet Konseyi öğrencilerle görüşmeye istekli olduğunu beyan etti.
29 Nisan	Kıdemli hükümet yetkilileri on altı Beijing üniversitesinden seçilmiş kırk beş öğrenciyle görüştü; ama diğer öğrenciler bu görüşmeyi ve öğrenci temsilcilerini protesto ettiler.
4 Mayıs	Öğrenciler (1919'un) 4 Mayıs hareketinin yıldönümü anısına yürüdüler.
5 Mayıs	Öğrenciler Beijing Öğrenci Diyaloğu Heyeti'ni kurdular. Çoğu öğrenci ders boykotuna son verdi .
13 Mayıs	Üç yüz öğrenci Tiananmen'de açlık grevine başladı, sayıları hemen üç bin grevciye ve binlerce destekçiye yükseldi.
14 Mayıs	Yüksek düzeyde devlet temsilcileri eylemci öğrencilerle görüştü, öğrencilerin bölünmelerinden ötürü kargaşa çıktı, öğrenciler görüşmelerden çekildi.
15 Mayıs	Mikhail Gorbachev resmi ziyarette bulundu; Tiananmen işgal edildiği için hükümet resmi karşılamayı Beijing havaalanında yapmak zorunda kaldı.
17 Mayıs	Bir milyondan fazla Beijing sakini, öğrencileri ve açlık grevi yapanları desteklemek için yürüdü.
19 Mayıs	Hükümet savaş hukukunu ilan etti; ama vatandaşlar ve öğrenciler askerleri engellediler. Beijing dışındaki öğrenciler şehre akın ettiler.
3 Haziran	Askeri baskı başladı, devlet askerleri yüzlerce insanı öldürdü.
4 Haziran	Askerler Tiananmen'de geriye kalan dört bin öğrenciyi ablukaya aldı; öğrenciler alanı terk ettiler.

Kaynak: Zhao 2001: xxv-xxvi

öğrenci grupları ait oldukları okul bölümlerini gösteren pankartlar taşıyarak düzenli bir şekilde Tiananmen'e geldiler (Perry 2002: 313). Onlardan bazıları Büyük Salon'un merdivenlerine diz çöküp, dilekçe yazarak başbakan Li Peng'le görüşme talebinde bulunmak suretiyle eski rejimin âdetlerini yerine getirdiler. Nisan'ın ortasından Haziran'ın başına kadar geçen süreçte, öğrenci grupları hükümetin silahlı güçleriyle kedi-fare oyunu oynadılar; toplanma yasağına rağmen yürüdüler, slogan attılar, açlık grevine gittiler, kamu alanlarını boşaltma emirlerine direndiler ve polise şişe ve ayakkabı attılar. Bu arada Mikhail Gorbachev'in 14 ve 15 Mayıs'ta yaptığı resmi ziyaret rejimin liderlerini (Tiananmen'de geleneksel karşılama törenini yapamayan) utandırdı ve öğrencileri Gorbachev tarzı reform yapma çağrısında bulunmaya teşvik etti.

Bu arada öğrenci olmayan binlerce vatandaş rejime karşı açık meydan okuyuşlarda eylemci öğrencilere katıldı. İki kronolojimizin de gösterdiği üzere, 17 Mayıs'ta öğrenci gösterilerini ve açlık grevlerini desteklemek için bir milyondan fazla insan Beijing'de yürüdü. Göstericilerle birlikte onları destekleyenler 19-20 Mayıs gecesi Tiananmen Meydanı'nı temizlemek için gönderilen yüz bin askere engel oldular. Özel girişimciler bataryalı mikrofonlar gibi araç gereç, hizmet ve para yardımı yaparak öğrenci sözcülerine katkıda bulundular. Öğrenci organizatörlerinden gelen önemli ölçüde kösteklemeye (baskı tehditleri organizatörlerin fikrini değiştirene değin) rağmen, kayda değer sayıda işçi de Tiananmen hareketine yardım ve destek sundu (Perry 2002: 318-23). Dahası, Beijing dışından gelen son öğrenci akınları meydandaki kalabalığı gitgide artırdı. Hareket Beijing öğrencilerinin organizasyonunun dışına taşmaya başladı.

Beijing içinde ve civarında savaş hukuku yürürlüğe sokulunca, orada oturanlar askerlere hakaret edip saldırdılar. Ne var ki askerler 3 Haziran gecesi Tiananmen'de baskın bir güçle karşı saldırıya geçtiler, şehri yeniden ele geçirirlerken, yaklaşık 250 kişiyi öldürdüler, kendilerinden de yarım düzine adam öldü. Aynı ayın dördünde, sabah 4:30 ile 6:30 saatleri arasında geriye kalan öğrenciler askeri-

yenin açtığı kolonlardan geçerek Tiananmen Meydanı'ndan çıktılar (Zhao 2001: 203-7). 1989'un sonunda öğrencilerin ve işçilerin sivil özgürlük adına yaptıkları halk gösterileri Çin'de sona erdi. Doğu Avrupa'da toplumsal hareketler daha süreğen bir başarı elde etti. *Annual Register*, Doğu Avrupa'nın fırtınalı yılı üzerine yaptığı yoruma tam olarak iki yüzyıl önce gerçekleşmiş Fransız Devrimi'yle bir kıyaslama yaparak başlıyor:

> "1989'a dönüp bakacak olursak, Fransız Devrimi'nin Temmuz'da başlamasının iki yüz yılıncı kutlamaları, Doğu Avrupa'da Ekim'den sonra gelişen ve gerek çeşitliliği gerekse hızı bakımından devrimci bir etiket kazanan olayların aktüel dramasına tarihsel bir uvertür gibi görünüyor. Her biri Avrupa'nın daha geniş ölçekli bir dönüşümünün ön ve sembolik ifadesi olan Bastille'nin ele geçirilmesiyle Berlin Duvarı'nın yıkılması arasında aslında atasal bir benzerlik söz konusudur. Fransız Devrimi'nin ideolojik manifestosu olmuş İnsan Hakları Beyannamesi, kişisel özgürlükler ve politik demokrasi taleplerinin büyük büyük büyük babasıdır. Bu talepler önce Doğu Almanya'da, ardından Çekoslovakya'da otoriter idareyi ezip geçmiş, peşinden Polonya ve Macaristan'da yavaş adımlarla ilerleyen ama yine de radikal reformlar gelmiş, sonra da Bulgaristan'da zoraki değişimler yaşanmış ve nihayet Romanya'da başarılı bir başkaldırı gerçekleşmiştir." (*Annual Register* 1989: 1)

Her ne kadar Annual Register'de tekrarlanan "hareket" (movement) ifadesi belli ülkelerin politikalarını ifade etmek için kullanılsa da, editör 1989 olaylarını toplumsal hareket ya da bir dizi toplumsal hareket olarak nitelemiyor. Aslında ismi verilmemiş yazar *Annual Register*'in kurucusu Edmund Burke'den şu uyarıda bulunmasını istemişti: "Onun haklı olarak öngördüğü gibi, eğer bireylerin savlarını ciddiye almazsanız ve onların ait oldukları toplumlardan uzak düşerseniz, halkın hâkimiyetinin dirilmesi diye merkezi otoritenin despotizmiyle karşılaşırsınız" (*Annual Register* 1989: 3). Toplumsal hareket tarzında hak talep etmek ile halk idaresi için yapılan çağrı-

lar arasındaki endişe uyandırıcı bağlantı bundan daha etkili bir şekilde dile getirilemezdi. Doğu Avrupalı eylemciler bu tür taleplerde bulunuyorlardı. Doğu Almanya, Rusya, Çin, Polonya, Macaristan, Çek ve Romanya'daki sıradan insanların önceki çeyrek asırda kamu politikasına katılışlarından farklı olarak, 1989 kampanyaları, MBSB gösterilerini ve toplumsal hareket repertuvarındaki diğer etkinlikleri şaşırtıcı ölçüde bir arada sergiledi.

Baskıcı bir rejimin 1989'a kadar sarsılmadan hükmünü sürdürdüğü Çekoslovakya örneğine bakalım. Örneğin rejim güçleri Warsaw Paktı'nın 1968 Çekoslovakya işgalinin yıldönümünü anmak için 21 Ağustos'ta Prag'da toplananları acımasız bir şekilde dağıttı. Öte yandan polis ve askeriye 1939'da Nazi hükümeti tarafından öldürülmüş bir öğrenciyi anmak için 17 Kasım'da toplanan öğrencileri yine dağıttığında, bu sefer öğrenciler ve tiyatro grupları genel grev çağrısında bulunmak için ulusal bağlantılarını kullandılar. Sivil Forum adında yeni bir grup, oyun yazarı Václav Havel'in kaleme aldığı ve 17 Kasım gösterilerindeki baskı güçlerinin cezalandırılmasını ve sivil özgürlüklerin hayata geçirilmesini isteyen bir deklârasyonu destekledi. Çekoslovakya nüfusunun tahminen dörtte üçü, 27 Kasım'daki iki saatlik greve destek verdi. Daha sonra,

> "Başbakan Adamec 3 Aralık 1989'da, Komünist Parti üyelerinin çoğunluğu elinde tutacağı bir reform hükümetinin kurulmasını önerdi. Sivil Forum bunu reddetti ve tekrar greve gitme tehdidinde bulundu. 7 Aralık'ta hükümet boyun eğdi ve Adamec istifa etti. Sivil hareketlerle Leninist rejimin temsilcileri arasındaki iki günlük hummalı müzakerelerden sonra Başkan Gustav Husak, Sivil Forum üyelerinin çoğunluğu elinde tutacağı, Ulusal Anlayış hükümetinin kurulacağını ilan etti ve istifasını verdi. 30 Aralık 1989'da Sivil Forum'un sözcüsü Václav Havel'in başkan seçilmesiyle birlikte Çekoslovakya'da Komünist Parti'nin hızlı çöküşü tamamlanmış oldu." (Glenn 2001: 8)

Toplumsal hareket stratejilerinin hızla yayılması, devlet sosya-

lizmini uygulayan ve bir süre direnen rejimin hızla çöküşünü hızlandırdı.

Buna benzer senaryolar değişik ivmelerde Doğu Avrupa'nın çoğunda gerçekleşti. Sovyetler Birliği ve onun halefleri üzerine odaklanan Mark Beissinger 1989'dan önce, 1989'da ve 1989'dan sonra Doğu Avrupa'da toplumsal hareket repertuvarının kullanılmasına ilişkin en kapsamlı incelemeyi yaptı. Çok zengin kaynaklardan yola çıkarak iki tür olayın kataloğunu çıkardı: yüz ya da daha fazla insanın yaptığı halk gösterileri ve on beş ya da daha fazla insanın toplanarak kişilere veya mallara saldırdıkları "kitlesel şiddet olayları" (Beissinger 2002: 462-65). Beissinger, Mikhail Gorbachev reform programlarına başlamadan önce, Sovyetler Birliği'nde gösterilerin ve saldırıların ara sıra gerçekleştiğine işaret ediyor. Sözgelimi, Nisan 1965'te, elli yıl önce gerçekleşmiş Osmanlı tehcirinin ve Ermeni katliamının kurbanlarını anmak üzere yüz bin insan Ermenistan'ın Yerevan şehrinde toplandı (Beissinger 2002: 71). Fakat baskı rejiminin altında gösteriler ve devlet yetkililerinin değil de başkalarının ortak saldırıları çok nadir gerçekleşti.

Öte yandan 1985'te reformcu Gorbachev'in Komünist Parti'nin başına geçmesi toplumsal hareket tarzında hak talebinde bulunma eyleminin muazzam şekilde yaygınlaşmasına yol açtı. Sadece kitlesel gösterilerin değil, özel amaçlı birliklerin, grevlerin, basın kampanyalarının ve uluslararası destek için başvuruların önemli ölçüde artmasını sağladı. (Bu başvurular genelde yerel dilde değil de İngilizce yazılmış gösteri tutanaklarını içeriyordu.) Her ne kadar Sovyet toplumsal hareketlerinin eski talepleri politik ve ekonomik reform üzerine odaklı idiyse de, çok geçmeden milliyetçi talepler ağırlık kazandı. Ruslar'ın kendileri bazen Sovyetler Birliği içinde özel tanınma talebinde bulundular; Boris Yeltsin ilkin iktidara bir Rus milliyetçisi olarak geldi. Ama taleplerin çoğu -ayrıca kitlesel şiddet olayları da- Estonya, Ermenistan ya da Çeçenya gibi Sovyetler Birliği'nin himayesi altındaki etnik cumhuriyetlerin tanınması, özerkliği ya da bağımsızlığına odaklıydı.

Şiddet içeren ve içermeyen, milliyetçi ve milliyetçi olmayan

olayların görece zamanlaması bize özgün bir anlatı sunmaktadır. Milliyetçi olmayan taleplere odaklı, şiddet içermeyen gösteriler 1989-90'da zirve noktasına ulaşırken, çeşitli talep sahipleri, hükümetin yapısını, hakların dağılımını, güvenliğin sağlanması ve ilgili sivil katılım meselelerini etkilemek için çaba sarf ediyorlardı. Etnik ve ulusal haklarla ilgili, şiddet içermeyen gösteriler 1989'da büyük ölçüde arttı; ama 1991'de daha da sıklaşıp, sonra yavaş yavaş azalmaya başladı. Milliyetçilikle ilgili olmayan meselelere odaklı şiddetli saldırılar hiçbir zaman çok sık yaşanmadı; ama 1989'dan sonra daha sıklaştı. En çarpıcı kayma milliyetçi şiddette yaşandı: 1989 ve 1990'daki ikinci ani atılıma rağmen, 1992'de benzersiz zirvesine ulaştı ve sonra hızla düşüşe geçti (Beissinger 2002: 105, 284). Beissinger olay dizisini politik bir döngünün sonucu olarak açıklamaktadır: İlk isyancılar, genel olarak, ya bazı kazanımlar elde ettiler ya da barışçıl bir şekilde dağıldılar; ama önceki başarısızlıklara ya da toplumsal hareket sahasına geç çıkmalarına -özellikle programları politik özerklik ya da bağımsızlık üzerine odaklıysa- rağmen sebatkâr olanlar artan direnişle karşılaşıp, giderek, şiddet içeren hak talep etme etkinliklerine eğilim gösterdiler.

Grzegorz Ekiert ve Jan Kubik Polonya için 1989-1993 dönemini içeren benzeri bir "protesto olayları" kataloğu hazırladılar. (Eğer katılımcılar alışılmadık yollarla belli taleplerde bulunuyorlarsa ve buna üç ya da daha fazla insan katılıyorsa, bu olay protesto diye nitelendirilmiştir.) Polonya'da kitlesel gösteriler 1989'da komünist rejimin yıkılmasına eşlik etti; ama çok çeşitli talep sahipleri programlarını, kimliklerini ve politik duruşlarını sergileyince 1991'de yeni bir gösteri dalgası başladı. 1993 takviminde:

> "Ocak'ta yaklaşık 7000 kişi başkana karşı gösteri yaptı ve onun kaldığı konağın önünde resmini yaktı. Mart'ta 10.000'den fazla kamu sektörü çalışanı Warsaw caddelerinde yürüyüş yaparak, maaşlarının artırılmasını ve devletin eğitim ve sağlık harcamalarının artırılmasını talep ettiler. Mayıs'ta 4000 çiftçi hükümet binasının önüne kuru ot yığınlarını boşaltarak hükümetin tarım politikalarını

eleştirdi ve fiyat kontrolü, koruyucu tarifeler ve kredi garantisi taleplerinde bulundu. Haziran'da binlerce gösterici Warsaw caddelerinde polisle çatışmaya girdi ve protesto, hükümet binasının önünde kırmızı bir domuz resminin yakılmasıyla sona erdi." (Ekiert ve Kubik 1999: 108)

Bunlar, Ekiert ve Kubik'in incelediği 1993'te Polonya'da yaşanan 250 protesto olayından en göze çarpanları. Polonya'nın devlet sosyalizminden yakın zamanda çıktığı göz önüne alınırsa, olayların nihai benzerliği ironik görünmektedir. Eski komünist liderlerini temsil eden kırmızı bir domuz gibi belli deyimlere rağmen, bu olaylar, demokratik ve demokratikleşen dünyanın başka yerlerindeki gösterilere büyük ölçüde benzemektedir.

Bunlar Toplumsal Hareketler miydi?

Otoriter rejimler altında 1989 halk hareketleri ne ölçüde toplumsal hareketler diye nitelendirilebilir? Çok hassas kaygan bir zemin üzerindeyiz. Çin olmasa bile, Doğu Avrupa'nın çoğu yerinde bizim 19. yüzyıl incelememizden kolaylıkla tanıyabileceğimiz toplumsal hareketler sonunda politik hak talebinde bulunmanın yaygın yolları haline geldiler. Bugünkü Polonya ya da Çek Cumhuriyeti'ne baktığımızda gösteri düzenleme, basına demeç verme ve belli kamu programlarına bağlı özel amaçlı birlikler kurma gibi toplumsal hareket repertuvarında yer alan etkinlikleri, kampanyaları ve MBSB gösterilerini bir arada tekrar tekrar görebiliyoruz. Yalnızca politik muhalifler değil, diğer pek çok grup da bu tür hak talebinde bulunma yollarını kullanıyorlar. Ancak zamanın ve politik sürecin hangi noktasında kampanya; repertuvar ve MBSB gösterinin toplumsal hareket sentezi çeşitli gruplar, meseleler ve talep sahipleri açısından yaygın şekilde erişilebilir oldu? Burada mesele iki bakımdan önemlidir: Birincisi, toplumsal hareketlerle demokratikleşme arasındaki genel nedensel bağları taşımaktadır; ikincisi, eğer her rejim gerçekte

az ya da çok bağımsız şekilde kendi toplumsal hareketini icat ettiyse, bu olgu benim önceki bölümlerde 18. ve 19. yüzyılların tarihlerinden devşirdiğim, bir seferlik icat etme ve bu icadın uyumla sonradan yayılması öyküsüne ters düşmektedir.

Şimdi benzer kararlara uyguladığımız üç test sorusuna dikkat kesilelim: 1) *Benzerlik*: Bu tekil kampanya, etkinlik ya da MBSB gösterisi olgun toplumsal hareketlerde ortak şekilde gerçekleşenlere benziyor mu? 2) *Birleşme*: Bu tekil kampanya başka yerlerdeki toplumsal hareketlerdekine benzer şekilde etkinlikleri ve MBSB gösterilerini birleştiriyor mu? 3) *Erişilebilirlik*: Bu ortamda, kampanya, etkinlikler ve MBSB gösterilerinin karakteristik birlikteliği farklı meseleler, talep ve iddia sahipleri açısından şimdi yaygın şekilde erişilebilir midir? Bir kez sorunu bu şekilde ortaya koyarsak daha baştan 1989'un devlet sosyalizmini savunan hareketlerinin ilk başlık altına girdiğini kolaylıkla görebiliriz: Büyük Salon'un merdivenlerine diz çökme ve kırmızı domuz resimlerini yakma gibi yerel deyimlere göz yumarsak, tüm bu hareketler başka yerlerdeki toplumsal hareket etkinliklerine apaçık bazı benzerlikler taşıyor. Öte yandan bu noktada hiçbiri üçüncü aşamaya, yani kampanyaları, etkinlikleri ve MBSB gösterilerini kamu politikasında yaygın şekilde erişilebilir hale getirme aşamasına ulaşamıyor. Hepsi ortalarda bir yerde duruyor; kampanya, etkinlikler ve MBSB gösterilerini sentezleyerek rejim değişikliği talebinde bulunan toplumsal hareketlere dönüştürme sürecinin öncesinde ya da sonrasında bulunuyorlar.

Tüm bu ülkeler toplumsal hareket eylemi için iki kaynak modele sahiptiler: geçmişleri ve sosyalist olmayan dünyadaki toplumsal hareketlere ilişkin bilgileri. Sosyalizme kaymadan önce Çin, Rusya, Polonya, Macaristan, Doğu Almanya, Romanya ve Çekoslovakya, tüm bu ülkeler 20. yüzyılın önemli dönemlerinden geçtiler. Bu dönemlerde nüfuslarının hiç değilse bir kesimi birlik kurma, miting düzenleme, gösteri yapma, demeç verme ve kampanya yapma gibi toplumsal hareket etkinliklerini ateşli bir biçimde sergilediler. Eski girişimler hâlâ kullanılabilir modeller olarak kaldı. Dahası radyo, televizyon ve elektronik posta ve çift taraflı yolculuklar sayesinde,

devlet sosyalizmini uygulayan ülkelerin vatandaşlarının çoğu Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Doğu Asya'daki kapitalist ülkelerdeki kamu politikasından haberdar oldular. En azından 1968 Batı Berlin öğrenci hareketinden itibaren özellikle Doğu Almanya, Batı Almanya kaynaklı toplumsal hareket modellerinden büyük ölçüde yararlandı. Yerel tarihi mevcut modellerle sentezleyen, 1989'un devlet sosyalizmini uygulayan rejimlerindeki muhalifler kendi toplumsal hareket kesimlerini oluşturmaya başlamışlardı.

Bu sırada toplumsal hareketler Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dışındaki çeşitli ülkelerde kamu politikasının muntazam unsurları haline geldi. 1968 başkaldırısı Meksikalı öğrencilerin toplumsal hareket tarzındaki hak talebine katıldıklarını bize gösterdi. Latin Amerika'nın başka yerlerinde, toplumsal hareketler 1989'da arttı. Örneğin, Arjantin'de iktidarın radikal Raul Alfonsin'den Peronist Carlos Saul Menem'e geçişi -iktidardaki partinin barışçıl bir şekilde koltuğu bırakmasının 1916'dan beri Arjantin'deki ilk örneği- üzerine yapılan mücadeleler ticari sendikalar, insan hakları grupları, asker gaziler ve Madres de la Plaza de Mayo tarafından yürütülen geniş katılımlı hareketleri doğurdu. Öte yandan otoriter Şili'de (hâlâ general Pinochet tarafından yönetilen), Paraguay'da (bir darbenin uzun süre iktidarda kalmış Alfredo Stroessner'i devirip yerine başka bir generali getirdiği) ve Küba'da (Fidel Castro'nun kendine özgü devlet sosyalizminin halkın ifade özgürlüğü üzerine gevşek kontroller getirdiği) toplumsal hareketler su yüzüne çıkmadı.

Tüm bu otoriter ülkeler toplumsal hareket etkinliğinin ilk dönemlerinden geçtiler; ama despotlar ve diktatörler bu etkinliği bastırdı. Sözgelimi, Küba'da toplumsal hareketler Fulgencio Batista'nın 1952 darbesinden önce filizlenmişti ve Castro'nun öncülüğündeki 1959 devrimine değin rejimin zayıf olduğu zamanlarda da devam etti. 1955'te

> "bir dizi gelişmeler anti-Batista hareketine damgasını vurdu. *Auténticos, ortodoxos* ve diğer *politicos* yeniden bir araya gelip daha sağlam bir koordinasyon kurdular. Üniversite öğrencileri yeni lider

> seçtiler ve rahatsızlıklarını yeniden dile getirdiler. Yılın sonuna doğru bağımsızlık savaşı gazisi Cosme de la Torriente, Friends of Republic Society (Cumuriyetçi Toplumun Dostları) adlı birliği kurup sivil diyalog ile yeni bir seçim turu talebinde bulundu. 26 Temmuz hareketi dışında diğer tüm muhalif kesimler buna katıldılar. Her ne kadar Batista daveti kabul ettiyse de, programlanan tarih olan 1958'den önce seçimlerin yapılmayacağını bildirdi. Çevirdiği dolaplar, silahlı mücadelenin iktidara karşı meydan okumanın tek yolu olduğunu savunanların ekmeğine yağ sürdü." (Pérez-Stable 1993: 56)

Her ne kadar kendilerini 26 Temmuz hareketi diye adlandırsalar da, Castro yanlıları 1959'da iktidarı ele geçirdiklerinde muhalefet kampanyalarını, etkinliklerini ve MBSB gösterilerini hemen bastırdılar (Pérez-Stable 1993: 52-81). Kısacası, 1989'da Latin Amerika nispeten demokratik rejimlerin tablosuna yaklaşık olarak denk düşen toplumsal hareketler tablosuna sahipti. Latin Amerika'nın birçok otoriter idarecisi hâlâ tabandan gelen kampanyaları, toplumsal hareket etkinliklerini ve MBSB gösterilerini kösteklemektedir.

Yüzyılın sonunda tüm dünya için geçerli olan temel genelleme şuydu: Nerede nispeten kapsamlı demokratik kurumlar yürürlükte idiyse, orada toplumsal hareketler de etkindi. Dahası nerede demokrasiye doğru hızlı adımlar atılıyorsa -Güney Kore, Tayvan, Güney Afrika ve başka yerlerde- o adımlar hemen toplumsal hareket tarzında kampanyaların, etkinliklerin ve MBSB gösterilerinin filizlenmesine yol açıyordu. Hiç kuşkusuz bazen toplumsal hareketler ister demokratik ister otoriter olsun tüm dünyayı etkisi altına alıyordu; örneğin, televizyon dünyanın uzak köşelerindeki gösterileri, kamu alanlarında toplaşanları, saf halinde yürüyenleri, slogan atanları, rozet taşıyıp pankart açanları vb. zaman zaman gösteriyordu. Bu durum bize üç bölümlü testimizi hatırlatıyor: 1) Benzeyiş, 2) Birleşme, 3) Erişilebilirlik.

2000'de neredeyse her ülke zaman zaman birinci bölümden geçiyordu. Rejimin destekçileri ya da muhalifleri toplumsal hareket

dizgesindeki unsurlara benzeyen bu ya da şu unsuru benimsiyordu. Ülkelerin büyük çoğunluğu kendilerini bir şekilde demokrasi diye deklare ettiğinden, uluslararası medyanın somut varlığı, kampanyalar, toplumsal hareket etkinlikleri ya da (özellikle) MBSB gösterileriyle hak talebinde bulunma eylemlerinin hiç değilse bazılarını öne çıkarıyordu. Öte yandan çok az sayıda rejim testin üçüncü bölümünden kesinkes geçti. Diğer önemli bir azınlığı oluşturan rejimlerde de toplumun bazı ayrıcalıklı kesimleri öngördükleri sınırlar içinde kaldıkları ve rejimin en güçlü aktörlerine saldırıda bulunmaktan kaçındıkları sürece, kısıtlı toplumsal hareket tarzında hak talebinde bulunma etkinliğini yürütebildiler. Öğrenciler (kuşkusuz çoğunlukla idareci sınıfın çocukları olan) bazı yarı otoriter rejimlerde bu ihtiyatlı ayrıcalıktan istifade ettiler.

Endonezya bu noktada bariz bir örnek oluşturuyor. Her ne kadar 1990'larda Endonezya'da çekişmeli seçimler gerçek hükümet değişikliklerine yol açıyorduysa da, askeriye hükümet içinde ve arkasında büyük bir güce sahipti, bir dizi isyana önayak oldu ve pek ceza korkusu duymadan sert şiddete başvurdu. 2000'de New York temelli demokrasiyi denetleme örgütü olan Freedom House Endonezya'yı politik haklar ve sivil özgürlükler çizelgesinin ortasına yerleştirdi ve rejimi "kısmen özgür" diye nitelendirdi (Karatnycky 2000:235). Haziran 1999'da ulusal seçimin sonuçları geç ilan edildikten sonra,

> "23 Eylül'de Cakarta'daki öğrenciler reform sözleri tutulmazsa sokaklara dökülecekleri yönünde hükümeti uyardılar. O gün parlamento ulusal güvenlikle ilgili ordu destekli bir kararı kabul ederek, orduya bölgesel ve ulusal çapta olağanüstü hal ilan etme yetkisini tanıdı. Bunun üzerine demokrasi yanlısı gruplar ve öğrenciler binlerce kişinin katıldığı protesto gösterileri düzenlediler, güvenlik güçleriyle çatıştılar. Biri asker olmak üzere dört kişi öldü. 24 Eylül'de hükümet olayın hukukun yerleştirilmesini geciktirdiğini bildirdi." (İnsan Hakları İzleme Örgütü 2000: 193-94)

Toplumsal hareket tarzında girişimler bu küçük açılışla başlar-

ken, Cakarta'da Endonezyalılar'ın çoğu, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün "toplu isyan" diye nitelendirdiği farklı bir politika yürütüyordu. "Toplu isyanlara" dini cemaatler, ayrılıkçılar ve diktatörlerin askerleri katılıyordu.

Üstelik barışçıl protestolar yapılırken, onlar toplumsal hareket etkileşimlerine pek benzemiyorlardı. Sözgelimi, Şubat 1999'da,

> "Irian Jaya'dan halkın tanıdığı önde gelen yüz kişi Irian Jaya'nın bağımsızlığına yönelik halkın talebini Irian Jaya'nın gelecekteki politik konumu hakkında 'ulusal diyalog" diye adlandırılan bir bildiriyle başkan Habibie'ye ilettiler. Hükümet bağımsızlığın tartışılmasını reddetti ve Nisan'da mitinge katılan kişiler mitingin sonuçlarını halka duyurmak istediğinde, Irian Jaya polis şefi konunun daha fazla tartışılmasını yasakladı. Ağustos'ta beş seçkin Irianlı'nın 28 Haziran itibarıyla Endonezya'dan ayrılmasının yasaklandığı haberi sızdı. Askeriyenin önayak olduğu ve göçmenlik görevlilerinin hayata geçirdiği yasak, belirtilmeyen güvenlik gerekçelerine dayandırıldı." (İnsan Hakları İzleme Örgütü 2000: 195)

Her ne kadar Sovyetler Birliği ve onun 1989-1992 dönemindeki halef devletleri yerleşik demokrasiler diye nitelendirilemese de, Beissinger'in çeşitli yerlerdeki hak talebinde bulunma girişimleri üzerine yaptığı inceleme, 1999'daki Endonezya'ya kıyasla 1989'da Sovyetler Birliği'nin toplumsal hareketi kurumsallaştırmaya daha fazla yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Yine de her iki durumda da uluslararası arena toplumsal hareket etkinliklerinde ve onların bastırılmasında önemli bir değişikliğe yol açtı. Sovyetler Birliği'nin göstericileri, Sovyet otoriteleriyle karşılaştıklarında politik otonomi için potansiyel dış destekçilerden yardım isterken, Cakartalı öğrenciler de kısmen ulusal bir elit kesime mensup oldukları, kısmen de ertesi gün uluslararası medya taleplerini -ve belki de polisle mücadelelerini- yayımlayacağı için sokakları doldurdular. Üç bölümlük testimizde, bazı Endonezya öğrenci hareketlerinin ikinci bölümü geçtiklerini söyleyebiliriz; ama yir-

minci yüzyılın sonu itibarıyla Endonezya'yı toplumsal hareketleri tam anlamıyla kurumsallaştırmış ülkeler listesine kesinlikle alamayız.

20. Yüzyıldaki Değişimler

2000'e gelindiğinde, az sayıda ulusal rejim toplumsal hareket tarzında hak talebinde bulunmayı hayata geçirmişti. 20. yüzyılda toplumsal hareketlerin gerek karakterinde gerekse yayılmasında önemli değişimler yaşandı. Bu yüzyıldaki en önemli gelişmeler şunlardır:

- Toplumsal hareket organizatörleriyle yerel otoriteler, özellikle de kamu düzeni ve kitlelerin kontrol altına alınmasında uzmanlaşmış polis arasındaki (bazı) ilişkilerin rutinleşmesi,
- Kampanyaların, toplumsal hareket etkinliklerinin ve MBSB gösterilerinin iletişim araçlarının değişmesine paralel olarak değişmesi,
- Radikal ve reformcu hareketlerin toplumsal hareket kampanyalarını benimsemesi,
- Toplumsal hareketin erken geliştiği ülkelerin dışındaki ülkelerdeki yerel ve ulusal politik kültürlerde toplumsal hareket kampanyalarının, repertuvarlarının ve MBSB gösterilerinin önemli ölçüde kabul görmesi.

Yüzyıl boyunca, toplumsal hareket eylemcileriyle yetkililer arasındaki ilişkiler bağlamında etkileyici değişimler yaşandı. 20. yüzyılın sonunda, toplumsal hareketlere katılan pek çok kişi polisi ve yerel otoriteleri hâlâ kendine düşman olarak görüyordu; gaddarlık ve baskıya dair yığınla hikâye anlatıyordu. Ne var ki bir önceki yüzyılla karşılaştırıldığında yasal ortam önemli ölçüde değişmişti. Toplumsal hareketlerin muntazam şekilde yapıldığı yerlerde, otoriteler miting ve gösteri için izin isteyebiliyorlar, şüpheli organizasyonların kayda geçilmesini talep edebiliyor, gözetim, sızma, tezgâh ha-

zırlama ya da vergi tutarlarını değerlendirme yoluyla izleyebiliyor, muhaliflerin medyayı kullanmasını kısıtlayabiliyor, kamuya mal olmuş kişileri saldırıdan koruyabiliyor ya da hareketin düşmanlarının kirli oyunları konusunda onları uyarabiliyordu. Göstericileri susturmak, hareketin eylemcilerini yıkıcı diye hapse atmak ve muhalif örgütleri tümden yasaklamakla kıyaslandığında, yirminci yüzyılın sonlarında, toplumsal hareket etkinliğinin belli başlı merkezlerinde başat olan pratiklerin eylemcilerle rejimler arasındaki ilişkiler bağlamında büyük değişimleri açığa vurduğu söylenebilir.

Değişimi daha yakından görmek için yüzyılın filmini geriye sarıp, 20. yüzyılın başında Berlin'e bakabiliriz. Alman tarihçi Thomas Lindenberger 1900 ile 1914 yılları arasında Berlin'in "sokak politikası" üzerine muhteşem, ayrıntılı bir çalışma yaptı. Lindenberger "politika ile polis arasındaki gündelik küçük savaş"tan söz ediyor. Sokak çatışması üzerine yaptığı kapsamlı araştırmasının referans noktaları olarak üç tane hacimli katalog derlemiş: "küçük sokak savaşları", endüstriyel grevler ve sokak gösterileri. Sokak savaşlarında Deneckere, Beissinger, Ekiert ve Kubik'inkine benzeyen bir katalog hazırlamıştır. 405 "sokak kargaşalığı" günlük gazete *Vossische Zeitung*'da yer alan yerel kayıtlardan derlenmiş. Bu katalogda tahmini yirmi ya da daha fazla sayıda insanın kamusal alanda toplandığı ve polisin müdahalede bulunduğu -olay sivillerle polisin karşı karşıya gelmesiyle başlasın ya da başlamasın- vakalar yer alıyor (Lindenberger 1995: 107-8). Resmi istatistikler, polis kayıtları ve dergiler grevler hakkında zengin belgeler ve bilgiler sunmuş. Ayrıntılı polis kayıtları, *Vossische Zeitung* gazetesi ve sosyalist *Vorwärts* gazetesi o dönemde büyük sokak gösterileri hakkında zengin birer kaynak işlevi görmüş. Şimdi gösterilere bakalım.

19. yüzyıl Fransa'sından aldığımız haberlerin paralelinde, Lindenberger, 20. yüzyılın hemen arifesinde çoğu yarı gösterinin, cenaze yürüyüşleri ve halk tatillerinde gerçekleştiğinin altını çiziyor (Lindenberger 1995: 308-16). Aynı şekilde, Fransa'yla paralel olarak 1 Mayıs 1890'da işçilerin gayri resmi tatili ve iddialı toplanışların vesilesi oluyor. Fakat polis genelde kapalı yerlerde mitinglere

katılanların sokakları miting amacıyla kullanmaya dönük çabalarını boşa çıkarıyor. Öte yandan 1906'da işçi sınıfının oy hakkı için başlatılan kampanya durumu değiştirdi. O yıldan itibaren 1. Dünya Savaşı'na değin Berlin, sokak gösterileriyle çınladı, şehir otoritelerinin ve polisin gösterileri bastırmaya dönük gayretli çabalarına rağmen. Lindenberger şunu vurguluyor: "1910'a kadarki sürecin hiç değilse ilk evresinde, sokak gösterileri polisin sokakları kontrol etmesine karşı verilen bir mücadele temelinde yürütüldü" (Lindenberger 1995: 386).

Şema 4.4, 1910 yılının ilk on haftasında Berlin'de gerçekleşen belli başlı gösterilere yer veriyor. Bu süre içinde, toplumsal hareket eylemcilerine karşı istemeden tavizler veren; ama rejim muhaliflerinin düzenlediği mitingler ve gösteriler gibi aleni etkinlikleri kontrol altına almak ve yasaklamak için gerekçe olarak kamu düzenini kullanan bir rejim manzarası ortaya çıkıyor. Ulusal mecliste Sosyal Demokrat ve Demokratik Birlik'in milletvekillerinin bulunmasına rağmen, Berlin polisi her iki tarafın sokak etkinliklerini sıkı şekilde dizginlemiştir. Sonuçta gösteriye yönelik en yaygın yaklaşım izinli halk mitingi düzenlenmesi (notlar alan ve gerektiğinde yaptırım uygulayan polis görevlilerinin eşliğinde) ve mitingden ayrılan kişilerin polisin bilgisine sunulmasıdır. Bu noktada Almanya'nın testimizin üçüncü bölümüne -toplumsal hareket kampanyalarının, etkinliklerinin ve MBSB gösterilerinin yaygın şekilde erişilebilir olması- şaşırtıcı bir giriş yaptığını söyleyebiliriz. 1. Dünya Savaşı'na müteakiben kurulan Weimar Cumhuriyeti, Naziler'in 1933'te iktidarı ele geçirmesiyle birlikte çöküşüne kadar toplumsal hareket tarzında hak talep etmek için geniş bir alan sunmuştur.

20. yüzyılın daha ileriki yıllarına sıçrayalım. Alman yetkililer toplumsal hareketleri yakından izlemeyi asla bırakmadılar; ama Nazi rejiminin ve 2. Dünya Savaşı'nın baskıcı aralığından sonra, Almanya politikasında birleşik kampanyalar, toplumsal hareket etkinlikleri ve MBSB gösterileri için açık yasal bir alan açtılar. Donatella della Porta 1950 ile 1990 yılları arasında Almanya ve İtalya'daki "protesto politikası"nı karşılaştırırken şu sonuca varıyor:

"1950'den 1990'a kadar gerek İtalya'da gerekse Almanya'da protestoların kontrolü, gösteri haklarına daha liberal yaklaşmaya dayalı daha esnek yöntemlere doğru kaydı. Her iki ülkede de kamu düzeni politikası daha hoşgörülü, daha seçici, daha önleme yönelik, demokratik usullere daha saygılı ve daha 'yumuşak' hale geldi, her

Şema 4.4 Berlin'de Gösteriler, Şubat-Mayıs 1910

13 Şubat	Şehirde yapılan kırk iki adet Sosyal Demokrat mitinge iki yüz bin kişi katıldı, sonraki sokak gösterilerine de on binlerce kişi katıldı.
15 Şubat	Şehrin kadınlarının mitinglerini küçük gösteriler izledi.
20 Şubat	Özgür düşüncelilerin mitingini kısa bir gösteri izledi.
27 Şubat	Sol liberal aydınların mitingine sekiz bin kişi katıldı, mitingin ardından kraliyet sarayının önünde yapılan gösteriye birkaç bin kişi katıldı.
6 Mart	*Vorwärts*'ta gösterinin duyurusu yapıldı; ama yetkililer gösteriyi yasakladılar: Bir gecede Treptow Parkı'ndan Zoo'ya "oy hakkı gezintisi" düzenlendi ve Zoo'da yaklaşık 150 bin kişi gösteri yaptı. Polis yürüyerek veya atlı olarak hem Treptow Parkı'na hem de Zoo'ya gitti, toplanan insanlara karşı yalın kılıçlar kullandı.
13 Mart	Sol liberal Demokratik Birlik'in mitingine beş bin kişi katıldı, peşinden gösteri yapıldı.
15 Mart	Metropolitan Berlin'de kırk sekiz tane gösterisiz Sosyal Demokratlar mitingi yapıldı; ama polis gösteriye izin vermedi.
17 Mart	Spandau'da yapılan Sosyal Demokratlar mitingini bir gösteri izledi.
18 Mart	Friedrich Ağaçlığı mezarlığında Sosyal Demokratlar'ın mitinginden sonra polisle kavga edildi.
10 Nisan	Treptow Parkı, Friedrich Ağaçlığı ve Humboldt Ağaçlığı'nda yaklaşık yirmi beş bin kişinin katıldığı üç tane izinli açık hava mitingi yapıldı, mitingleri Sosyal Demokratlar ve Demokratik Birlik düzenlemişti.
1 Mayıs	Sabahın geç vaktinde yapılan izinli 1 Mayıs kutlamaları polisle göstericiler arasında hiçbir şiddet olayı yaşanmadan sona erdi.

Kaynak: Lindenberger 1995: 326-27.

ne kadar bu değişim doğrusal olmasa da (her iki ülke de politik çatışmaların şiddet içermeye başladığı zamanlarda 'gerileme' yaşadı). Buna ek olarak, zamanla uluslararası farklılıkların ortadan kalktığını görüyoruz. Bunun nedeni herhalde gerek hareket örgütlerini gerekse yasaları uygulayanları kapsayan uluslararası bilgi akışı ve işbirliğiydi." (della Porta 1995: 71; ayrıca bkz. della Porta ve Reiter 1998)

Toplumsal hareketler ülkelerin politik tarihlerine göre yükseldi ve inişe geçti. Rejimi tehdit eden toplumsal hareketlerin yükselişi genellikle onları bastırma çabalarını da beraberinde getirdi. Ama ortalama olarak ve uzun vadede otoriteler, polis ve toplumsal hareket örgütçüleri rutin şekilde müzakere yaptılar. Bunun sonucunda şiddet içermeyen kampanyalar, MBSB gösterileri ve toplumsal hareket repertuvarının kullanılması için geniş fırsatlar elde edildi.

Hareketler ve Medya

Başlangıç halindeki toplumsal hareketlerin 18. yüzyıl günlerinden itibaren gazeteler, dergiler, broşürler ve diğer yazılı medya kampanya mesajlarına yer verdiler, gelecekteki hareket etkinliklerini bildirdiler, o etkinlikleri değerlendirdiler ve başarıları ya da başarısızlıkları hakkında haberler sundular. Ne var ki 20. yüzyılda iletişim araçlarının değişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte medya toplumsal hareketlere benzersiz fırsatlar ve erişim imkânları sundu. Radyo, televizyon, elektronik posta, düşünce anketleri ve kampanyalardaki değişimleri tetikleyen tüm yazılı basının dünya çapına yayılması, toplumsal hareket etkinlikleri ve MBSB gösterilerinde çeşitli değişimlere yol açtı.

Doğrudan saldırı ve teke tek kişisel görüşmeyle kıyaslandığında, kitle iletişim araçlarıyla hareketin taleplerinin yayını çok uzaktaki üçüncü şahıslara ulaştı. Bu üçüncü şahısların arasında eylemcilerin taleplerini yönelttikleri kimselerin yanı sıra etkili kişiler de vardı. Bu kişilere ilaveten, seçimlerde, alışverişte, düşünce anketlerinde ve di-

ğer destek belirtme yollarıyla fikrini beyan eden halk, amaca hizmet edecek potansiyel neferler ve konumlarını gözden geçirecek hedef(ler) birliği de vardı (Koopmans 2004). Böylece program, kimlik ve duruş bağlamında gazeteler ve dergiler yoluyla hareketin iddialarının yayınlanması toplumsal hareketler ve MBSB gösterilerinin hedef kitlesini artırdı.

Kitle iletişim araçlarıyla harekete katılmak, ayrıca, eylemcilerin program, kimlik ve duruş iddialarını başkalarının nasıl yorumladığını duyabildikleri bir akis odası da sağladı. Bu nedenle haberin hem içeriği hem de karakteri hareket stratejisinin hedeflerinden birine dönüştü. Öte yandan hiçbir surette, yirminci yüzyılın toplumsal hareketleri kitle iletişim araçlarıyla baskın ya da eşit bir ilişki kurmadı. Kampanyalar, etkinlikler ve MBSB gösterileri haber niteliği -büyük, renkli, yerel çapta erişilebilir ve/veya meselelere odaklı ve hâlihazırda yaygın kamu tartışması konusu olması- taşıdığı ölçüde hareketler ilgi çekti (Hocke 2002, McCarthy, McPhail ve Smith 1996, Oliver ve Maney 2000, Oliver ve Myers 1999, Scalmer 2002a, Tilly 2002b). Bu yerleşik asimetri, eylemcilerin nadiren medyanın baş sayfalarında yer alabildiği, medyada kendilerinin tanıtılma biçimini pek kontrol edemedikleri ve medyanın kendilerine karşı tavrından pek hoşlanmadıkları anlamına geliyordu.

Uzun vadede, yeni medyanın söylem etkisi o medyanın görüntülerinde hareketleri yeniden şekillendirmeyecekti. Bunun yerine eylemcileri o medyanın ulaştığı sınırlı sayıda kitleyle tanıştırdı ve dolayısıyla aynı medyanın dışladığı kimselerden kopardı. Okuryazarlık düşük ve okur sayısı az olduğu sürece gazetelerin toplumsal hareketlerin izleyicileri üzerinde kısıtlayıcı bir etkisi oldu. Eşitsiz erişimiyle internet -2000'de dünya nüfusunun yaklaşık %6'sının kullandığı (*Le Monde* 2001)- de kuşkusuz benzer bir etki yaptı. Eylemcilerin yakın çevresinin çok uzağına ulaşırken çok seçici davrandı.

Asimetri açısından medya büyük farklılıklar sergiler. Yazılı medya, radyo ve televizyon alıcılardan az miktarda geribeslenime izin verir; editörlerine gönderilen mektuplara, editör sayfalarına, talk

şovlara ve simetriye yönelik diğer jestlere rağmen. Oysa telefon ve internet gönderici ile alıcı arasında büyük simetrinin oluşmasına imkân tanır; sözgelimi, 20. yüzyıl toplumsal hareket örgütçüleri, katılımcıları hareketin etkinliklerine davet etmek için önceden kurulmuş telefon ağlarını sık sık kullanmışlardı. Öte yandan ticari aramalar, internet reklâmcılığı ve web sitelerinin de gösterdiği gibi, bu simetri bile ciddi sınırlara toslamaktadır; kendilerini zaten eşit diye nitelendiren taraflar arasındaki ilişkileri eşitlerken, çok iyi organize olmuş tedarikçilerin bilgi dolaşımına hâkim olmalarına da fırsat tanımaktadır.

Bu nedenle teknolojik determinizmden uzak duralım: Yeni iletişim araçlarının icadı toplumsal hareketleri tek taraflı olarak değiştirmedi. Tipik şekilde gerçekleşen olgu, bazı toplumsal hareket örgütçülerinin yeni kitle iletişim araçlarını zaten yürüttükleri bir etkinliğe uyarlamalarıydı. Bu uyarlamaların çoğu boşa çıktıysa da, birazı öylesine başarılı oldu ki organizasyonda değişimlere yol açtı ve benzer kampanyaları yürüten diğer organizasyonlara model teşkil etti.

Charles Edward Coughlin örneğine bakalım. Kanada doğumlu Katolik rahip, kilise kendisini susturup 1942'de rahiplik görevine döndürene değin, 1930'larda ABD'nin en etkin toplumsal hareket liderlerinden biri olmuştu. 1891'de doğan ve Toronto'da eğitim gören Coughlin Detroit'te nehrin karşısındaki Ontario, Windsor yakınlarındaki Assumption Koleji'nde öğretmenlik yaptı ilkin. Aşağı Detroit'te yeni rahiplik bölgesine atanmadan önce, 1923'te Michigan, Kalamazoo'da yardımcı rahiplik yaptı. Coughlin'in belâgatını ve organizasyon gücünü fark eden Detroit piskoposu çok geçmeden onu küçük bir köyün rahibi yaptı. Sonra da Ku Klux Klan örgütünün Katolikler'e gözdağı vermek için haçları yaktığı Royal Oak'ta bir kilisenin başkanlığına atadı.

Bu sırada ticari radyo yeni bir iletişim aracıydı ve kullanılmaya başlayalı henüz altı yıl olmuştu. 1926'da mali kaynakları artırma çabası içinde Coughlin bir radyoda çocuk programı yapmaya başladı. Popülist konuşmaları çok geçmeden siyasete ve ekonomiye kaydı.

Samuel Eliot Morison, ABD'nin genel tarihini incelediği eserinde Coughlin'i şöyle tarif ediyor: "Mükemmel bir radyo konuşmacısı, İrlanda mizahı teorilerini ilgi çekici kılıyordu ve para pulda gözü olmayan bir adam olarak altının bütün kötülüklerin anası ve New York bankerlerinin de iblis olduğuna dair eski halk inanışını destekliyordu." (Morison 1965: 972). Coughlin öylesine popüler oldu ki Columbia Broadcasting Service (CBS) onu ulusal çapta ünlü yaptı.

Oldukça değişik tahminlere göre Coughlin'in Pazar öğleden sonra yaptığı program çok geçmeden on milyonla kırk milyon arasında değişen dinleyici kitlesini radyonun başına topluyordu; Coughlin'in kendisi bu sayının kırk beş milyon olduğunu savunuyor (Brinkley 1983: 304). Radio League of Little Flower (Küçük Çiçek Radyo Birliği) adında kurduğu birlik çok geçmeden sadece Coughlin'in görev yaptığı Little Flower Church (Küçük Çiçek Kilisesi) adlı kiliseye değil, ayrıca onun sosyal adalet düşüncesini destekleyen ulusal bir harekete de mali yardımda bulunmaya başladı. Daha baştan beri, Sovyetler Birliği'ne dinsizliğin kalesi ve aile değerlerine karşı bir tehdit diye saldırmıştı. Hükümet politikalarına ve Henry Ford gibi seçkin kapitalistlere saldırmaya başladığında CBS, şovunu yayından kaldırdı (1931). Bunun üzerine Coughlin kendi radyo şebekesini kurdu. 1932'de Başkan Herbert Hoover'in yeniden seçim kampanyasına şiddetle karşı çıkıp, Franklin D. Roosevelt'in başkanlık adaylığını üstü örtük biçimde destekledi. (Katolik bir rahip olarak bir başkan adayını desteklediğini apaçık beyan etmeye cüret etmedi. Lakin kariyerinin sonraki yıllarında bu çekincesini de aştı.) Coughlin'in örgütleri yeni bir ulusal merkez bankası kurulması için kampanya başlattı, komünizme teslim olmuş sendikalarla rekabet edecek sendikalar kurdu ve 1. Dünya Savaşı gazilerine ikramiye verilmesini desteklemek için Huey Long'la işbirliği yaptı. Birlikte kapsamlı toplumsal hareket etkinlikleri yürüttüler.

Roosevelt çok geçmeden Coughlin'i hayal kırıklığına uğrattı. 1934'te, Coughlin, Roosevelt'in New Deal yasasına apaçık karşı çıkarak National Union for Social Justice (Ulusal Sosyal Adalet Sendikası) adlı sendikayı kurdu. 1935'te Roosevelt'in Birleşmiş

Milletler Dünya Mahkemesi'ne girme önerisini senatodan geçirmemek için tek başına mücadele etti (Brinkley 1983: 135-36). Hatta Union Party (Birlik Partisi) adındaki üçüncü partisi 1936'da kendi halkçı başkan adayını destekledi. Bu partinin Roosevelt'in ezici başarıyla çıktığı seçimlerden büyük yenilgi almasının ardından, Coughlin Ulusal Birlik (National Union) partisinin yerine ayrılıkçı, giderek artan antikomünist Hıristiyan Cephesi'ni kurdu. Avrupa'nın solcu Halk Cepheleri'ne bariz karşıt olduğunu partinin ismiyle belli ediyordu. Dergisi *Social Justice* mesajını milyonlarca Amerikalı'ya taşıdı. Hatta bu dergi siyonun ileri gelenlerinin uydurma anti-Semitik protokollerini bile yayımlamaya başladı.

Bundan sonra, Coughlin'in haftalık programları giderek FDR'nin "komünist tezgâh"ına yüklendi ve açıkça anti-Semitik bir söylem geliştirdi. 1940'ta Coughlin, askeri teçhizatı Britanya'ya nakletme ve görevini kötüye kullanarak Sovyetler Birliği'ne destek vermeyi sürdürme suçundan yargılanmasını istedi. ABD, 2. Dünya Savaşı'na girdiğinde, hükümet onu Casusluk Yasası gereğince suçlu buldu ve yardım talebinde bulunmasında önemli rol oynamış, ikinci sınıf posta ayrıcalıklarını iptal etti ve böylece Detroitli rahibe uzun süredir beklediği fırsatı vermiş oldu; rahip piskoposluk bölgesinin giderek artan hevesli insanlarını 1966'ya kadar görev yaptığı Little Flower'daki diyanet işlerine sevk etti. Öte yandan kendisi tamamen sessiz kalmayıp, 1979'da ölene dek antikomünist kitapçıklar yazmayı sürdürdü.

Rahip Coughlin toplumsal hareketi örgütlemenin bir aracı olarak radyoyu kullanmaya öncülük etti ve kuşkusuz radyo Coughlin'in ölümüyle birlikte toplumsal hareket sahnesinden silinmedi. Aksine 2. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında önem kazanmaya devam etti. Radyo haberleri yapılacak yürüyüşler gibi toplumsal hareket etkinlikleri hakkında bilgiler verdi ve nadiren de olsa, program, kimlik ve duruş savlarını içeren toplumsal hareket mesajlarını aktardı. 2003'e gelindiğinde, Amerikalı solcular yaygın şekilde izlenen talk şovlardan dışlanmalarına hayıflanıyorlardı ve sol eğilimli girişimci bir grup kapitalist, sağcıların bağnazlıklarının etkisini bertaraf etmek

için "liberal" yayınları finanse etmeyi planlıyordu (Gans 2003: 29, Hertzberg 2003). Ne var ki 1960'lardan itibaren televizyon Amerikan toplumsal hareketlerinin temsilinde giderek daha etkili bir araç oldu.

Kolombiya Üniversitesi'nden meslektaşım Todd Gitlin 1963 ve 1964 yıllarında, 1960'ların esaslı bir Amerikan toplumsal hareket örgütü olan SDS (Demokratik Toplum Yanlısı Öğrenciler)'nin ulusal başkanlığını yürüttü ve 1966'ya kadar da bu örgütte faal çalışmalar yürüttü. Daha sonra SDS'nin etkinliklerinden çekildi ve 1960'ların sonlarında "ulusal örgütün çizgisinden giderek daha fazla uzaklaştı" (Gitlin 1980: 294; tarihsel inceleme için bkz. Fendrich 2003). Gitlin'in belirttiğine göre, örgütün haber medyasıyla etkileşimi, SDS'yi ilerici gelişmeyi desteklemek yerine baskıya davetiye çıkaran etkisiz radikal tavırlara itti.

Öte yandan Gitlin hayıflanıp ateş püskürmek yerine yeni sol örgütlerle medya arasındaki etkileşimi yakından inceleyen bir çalışma yaptı. Çalışması 1965 ile 1970 yılları arasında CBS televizyonu ve *New York Times* gazetesinde yer alan haberleri mercek altına alıyordu. Erving Goffman sayesinde sosyolojiye giren bir düşünceyi benimseyen Gitlin, haberlerdeki yorum "çatıları"nın öyküyü anlatmayı ve eylemcilerin kendileri hakkındaki fikirlerini nasıl etkilediğini anlattı. Gitlin, medyanın haber sunum biçiminin eylemcileri, aslında amaçlarına hizmet etmeyen yenilikler yaparak haber konusu olmaya değer kalmaya, eylemlerinin kendi gözleriyle gördükleri etkilerinin yerine haber medyasının onlara söylediklerini koymaya, göze çarpan sembollere, sloganlara, kıyafetlere ve etkinliklere fazlaca önem vermeye ve başarıları ve başarısızlıkları hakkında ellerinde somut bilgiler olmadığı için kibir ve üzüntü arasında gidip gelmeye teşvik ettiğini belirtti. (O sıralarda Daniel Cohn-Bendit'in Jean-Paul Sartre'ye, işçi örgütleri işbirliği yaptığı taktirde hareketinin Fransız rejimini alaşağı edebileceğini söylediğini hatırlayalım.)

Tüm karamsarlığına rağmen Gitlin bizim incelememiz açısından iki önemli noktayı aydınlığa kavuşturuyor: 1) Bir aracın elde edilmesi, tek başına, toplumsal hareket kampanyalarını, etkinliklerini

ve MBSB gösterilerini değiştirmedi 2) Hareket örgütçüleri medyayı kullanmayı kampanya planlamasına katmada aktif bir rol oynadılar. Medya demeçlerinin sık sık kastı aşan ya da istenmeyen sonuçlar üretmesi de elbette madalyonun başka bir yüzüdür. Medya-hareket etkileşimi üzerine yapılan son analizler aynı noktaya işaret ediyor (Bkz. Granjon 2002, Hocke 2002, Oliver ve Maney 2000). Öte yandan ileri teknoloji çağımızda bile tek başına medya toplumsal hareket doğurmaz.

Annelise Riles, Birleşmiş Milletler 4. Kadın Konferansı'na katılan örgütler üzerine yaptığı incelemeye (Beijing 1985), konferansın peşinden Fiji'de toplumsal hareket etkinlikleri üzerine yaptığı etnografik çalışmayı ekleyerek eylemcilerin çok çeşitli medya araçlarını nasıl kullandıklarını gözler önüne serdi. Örgütlerin internet, faks şebekeleri, telefonlar, uydu iletişim araçlarını ve gazeteleri aktif şekilde kullandıklarını saptadı. Bazı gayretkeşlerin bilgilerini, bağlantılarını ve etkilerini bu medya araçlarıyla genişlettiklerini bulguladı (Riles 2000: 54-55); ama çoğunlukla, eylemciler medyayı göz ardı etmişler ya da var olan kişisel ilişkilerini sürdürmeye tabi tutmuşlardı.

Cep telefonları ve taşınabilir yazılı mesaj aygıtlarının baş döndürücü şekilde yaygınlaşması, esasen, zaten birbirleriyle yakın bağlantı içinde olan kimseler arasındaki iletişimi kolaylaştırmaya hizmet ettiğinden, Fijili feministler de var olan bağlantılarını pekiştirmek için bu aygıtları kullanmayı tercih ettiler. Riles şunları yazıyor:

> "Suva'da bürokrasi kurumlarında çalışanlar çok çeşitli yollarla ellerindeki bilgileri paylaşıyorlardı. Yüz yüze görüşmek için caddenin karşısına geçip bir ofisten diğerine yürüyebiliyorlardı; öğle yemeği vaktinde, Suva'nın çok sayıdaki nezih yemek mekanlarında bir araya geliyorlardı. Mektuplar gönderebiliyor, not ya da faks alışverişi yapabiliyor ya da şoförleriyle mesaj iletebiliyorlardı. Ayrıca miting ve konferans da düzenleyebiliyorlardı. Yine de en gözde gündelik iletişim aracı telefondu. Telefon tam da kişisel (kurumsal olmanın aksine), özel (yüz yüze görüşmelerin gerçekleştiği ortak ofis ortamının aksine) ve gayri resmi olduğu için faydalıydı. Gerek şe-

bekelerde çalışanların anlattıkları gerekse kendi gözlemlerim ve deneyimlerim sonucunda edindiğim kanıya göre uzun telefon konuşmaları yapılıyordu; insanların telefonda bir ya da daha fazla saat geçirmeleri alışılmadık bir şey değildi." (Riles 2000: 67)

Bu ofis ortamında, eylemcilerin kampanya düzenlemeyi, toplumsal hareket etkinliklerini kullanmayı ve MBSB gösterileri yapmayı terk ettikleri yargısına varabiliriz. Ama bu yargı yanlış olurdu. Onlar kadınların meselelerini nispeten tepkisiz ortamlarında gündeme taşımaya devam ettiler. Fakat bunu 20. yüzyılın sonlarındaki sivil toplum örgütleriyle yaptılar.

Sağcıların Toplumsal Hareket Biçimlerini Benimsemesi

20. yüzyıl toplumsal hareketleri otoritelerle kısmen uzlaşırken ve yeni medya araçlarını repertuvarlarına katarken, çok çeşitli sağcı talepleri de kapsayarak genişledi. Her ne kadar Amerika'da yerlilerin haklarını ve köleliği savunan hareketler, 19. yüzyıl toplumsal hareketlerinin her zaman ilerici yönde gelişmediğini bize hatırlatsa da, sağcıların toplumsal hareket biçimlerini benimsemesi 20. yüzyılda daha da yaygınlaştı. Bu, genelde, muhafazakâr eğilimleri tehdit etmeye başlamış radikal ve reformist hareketlere karşı hareketler yoluyla gerçekleşti. Almanya, İtalya, İspanya, Fransa, Romanya ve başka yerlerde emeğe, sola ve Yahudiler'e karşı yürütülen otoriter hareketler en çarpıcı örnekleri sunmaktadır (Birnbaum 1993, Brustein 1998, Paxton 1995).

Çok iyi belgelenmiş bir örneği vermekle yetinelim. 1880 ile 1935 yılları arasında Marburg üniversite şehrinde örgütsel yaşam hakkındaki ustaca incelemesinde Rudy Koshar, Naziler'in nasıl çok çeşitli örgütler kurduklarını ve onlardan faydalandıklarını gözler önüne seriyor. Marburg'da gönüllü birliklerin sayısı 1913'te bin kişi başına 10 iken, 1930'da bin kişi başına 15,9'a -her altmış üç kişiye 1 örgüt düşüyor- yükseldi (Koshar 1986: 136). Bu dönemde sosyalist ticari

sendikalar çoğunlukla güç kaybederken, gaziler, ev hanımları ve mal mülk sahiplerinin kurdukları birlikler muazzam şekilde genişledi. Öğrenci örgütleri ise varlığını sürdürdü. Nazi partisi 1923'ten itibaren Marburg'da kök salarken, az sayıdaki üyelerini, ilkin, sağcı, milliyetçi ve anti-Semitik örgütlerden devşirdi. Eylemcileri gösteriler yaptılar, kızıl bayrakları yaktılar ve solcular aleyhine sloganlar attılar; ama 1929'a kadar yerel politika üzerinde pek etkili olamadılar. (Anheier, Neidhardt ve Vortkamp 1998, Münih'te 1929'da Naziler'in örgütsel eylem dalgasına ilişkin belgeler sunuyor; ayrıca Nazi üyeliğinde ulusal eğilimler için bkz. Anheier ve Ohlemacher 1996.)

1920'lerin sonunda Naziler seslerini duyurmaya başladılar, kırsala yöneldiler ve seçim kampanyalarıyla aktif şekilde ilgilendiler. Ayrıca üniversitelerdeki ve daha genelde toplumdaki mevcut örgütlere sızdılar. Anti-Semitik ve anti-Bolşevik eğilimleri Marburg'daki yerleşik politik makamları sağlamlaştırdı. Savaş öncesi Berlin'in aksine, Marburg polislerinin çoğu Sosyal Demokrat Parti'ye bağlıydı ve dolayısıyla muhafazakâr şehir yetkililerinden ayrı düşüyorlardı. Muhafazakâr şehir yetkililerinin Nazi örgütlenmesine tepkileri endişeli toleranstan teşvike kadar uzanıyordu. Koshar şöyle diyor:

> "Derinleşen sosyal bağlar, gelişen bir *volkisch* [ırkçı-milliyetçi] politika temelinde NSDAP [Nasyonal Sosyalist Parti ya da Naziler) partisini kurdu. Şehirden ve kırsaldan 20.000 kişinin toplanmasına yol açan, Hitler'in Nisan 1932'de Marburg'u ziyaretinin sağladığı başarı, kısmen, *Führer*'in karizmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca söz konusu başarıda, yerel kamu yaşamına halkçı müdahalenin bir aracı olarak partinin duruşunun doğrudan güçlenmesi de etkili olmuştu. Hitler'in cazibe merkezi olmasının nedeni, partinin cazip olmasıydı; partinin cazip olmasının bir nedeni kamusal alanlarda, yerel dükkânlarda, üniversite sınıflarında, kardeşlik evlerinde, toplantı salonlarında, futbol sahalarında ve evlerdeki sohbetlerde partinin olumlu imajıydı. Hitler'in görünürdeki kitlesel albenisi, günlük sosyal yaşamın plansız propagandası olmasaydı bu kadar yaygın olmazdı." (Koshar 1986: 204)

Parti basitçe kendi iradesini Marburg halkına dayatmıyordu, en azından Naziler 1933'te iktidarı ele geçirene değin. Parti yerel örgütsel ortama uyum sağlamış, Nazi olmayan mevcut birliklerdeki üyeliği partinin desteği altındaki benzeri örgütlerle birleştirmişti. 1932'de Marburg seçimlerinde oyların yarısını ya da daha fazlasını aldı. Nazi müfrezelerinin bazen sokak çatışmasına giriştiği şehrin komünistlerini ve sosyal demokratlarını gölgede bıraktı. İktidara giden yolda, genel anlamda toplumsal hareketlerin etkinliklerini, kampanyalarını ve MBSB gösterilerini benimsedi.

Toplumsal Hareket Biçimlerinin Uluslararası Alanda Benimsenmesi

Marburg örneği ulusal toplumsal hareketler için yerel ortamın önemini ortaya koymaktadır. Bundan çıkarılacak ders daha genele şamildir. Çin, Endonezya ve Fiji hakkında yaptığımız incelemelerin de gösterdiği gibi, toplumsal hareket kampanyaları, etkinlikleri ve MBSB gösterileri, basitçe, bir politik kültürden diğerine hiç değişmeden taşınmaz (Chabot 2000, Chabot ve Duyvendak 2002, Scalmer 2002b). Tam da toplumsal hareket örgütçüleri genelde bölgesel veya ulusal dinleyicilere bölgesel ya da ulusal meselelerden bahsettikleri için en azından bazı bilindik deyişleri ve tanıdık sembolleri kullanmaktan ve mevcut örgüt yapılarına yaslanmaktan başka seçenekleri yoktur. Bununla birlikte kendileri de pek çok yenilikler getirip başka yerlere öykünürler. 20. yüzyılda toplumsal hareket etkinliğinin dünya geneline benzersiz ölçüde yayılması ironik bir şekilde hem benzerlik hem de çeşitlilik üretti. Benzerliği üretmesinin nedeni, gösteriler ya da cepheler, koalisyonlar ve özel amaçlı birlikler kurmak gibi toplumsal hareket etkinliklerinin her yerde öykünücülere model oluşturmasıydı. Çeşitlilik üretmesinin nedeni de her bölgenin örgütçülerinin toplumsal hareket stratejilerini yerel koşullarla birleştirmenin yollarını bulmalarıydı.

Bu noktada yine bir örnek bize yetecek. Bu sefer büyük bir ör-

neğe yer vereceğiz. Dünyanın en kalabalık ve en halkçı demokrasiye sahip ikinci ülkesi olan Hindistan en azından Hindistan Ulusal Meclisi'nin 1885'te kurulmasından itibaren çeşitli toplumsal hareket biçimlerine ev sahipliği yaptı. Mohandas Gandhi birlikleri, yürüyüşleri, demeçleri, kampanyaları ve -seçkin- MBSB gösterilerini kendi toplumsal hareket tarzı içinde organize etmekte dahiydi. Güney Afrika'da şiddet yanlısı olmayan muhalefetin kıdemli organizatörü oldu. Gandhi savaş hizmeti için Hint askerleri organize etmek amacıyla İngiltere'de bir süre kaldıktan sonra 1914'teki yirmi yıllık Güney Afrika ikametgâhından Hindistan'a döndü.

Hindistan'a dönen Gandhi, Hint askerlerini Avrupa, Mezopotamya, Filistin, Mısır ve Doğu Afrika'ya gönderen İngilizler'in savaş girişimlerini destekledi. Fakat aynı zamanda Hindistan Ulusal Meclisi'nin siyasi rolünün artmasında ve Hindistan Müslüman Birliği'yle işbirliğinin sürmesinde hayati rol oynadı. İngilizler'in savaş çabalarının başlıca amacı olan Osmanlı İmparatorluğu'nu (hâlâ dünyanın başlıca İslam gücü olan) yıkmaya Müslüman eylemciler genelde karşı çıktıklarından, Hindu-Müslüman koalisyonu sık sık sorunlar yaşıyordu. Gerçekte 1915'te komplocu bir Müslüman Hint grubu Hindistan ve Afganistan'da İngilizler'e karşı isyan çıkarmak için Almanlar'ın desteğini aldı.

1. Dünya Savaşı başladığında, Meclis ve Hindistan Müslüman Birliği öz-yönetime ilk adım olarak seçilmiş bir Hint yasama meclisi talebinde bulunmaya başladı. Hatta 1916'da Hint milliyetçilerinin başlarda karşı çıktıkları bir program üzerinde anlaştılar: Müslüman seçmenler için ayrı seçim mührünün kullanılması. Avrupa'daki olaylarla paralel şekilde, savaşın sonu halk hareketlerinde bir artışa yol açtı. Sömürge hükümeti baskıyla sindirilince, Gandhi grevler, gösteriler ve pasif direnişten oluşan bir kampanya başlattı. Yetkililer, onun örgütleme girişimlerini Punjab bölgesinin dışına çıkarmak için düzeni bozuyor diye Gandhi'yi Nisan'da tutukladılar. Nisan 1919'da bir İngiliz general Punjab, Amritsar'da büyük bir protesto mitingine ateş açması için askerlerine emir verince, dananın kuyruğu koptu. Askerler mitingin tek çıkış noktasını kapatınca, yay-

lım ateş 379 göstericiyi öldürdü ve 1200'den fazlasını da yaraladı. Daha sonra hükümet olağanüstü hal ilan edip mitinge katılanlara ciddi cezalar vererek sorunları iyice zora soktu. Sömürgecilerin intikam gösterileri, halkın kırbaçlanmasını ve sokaklarda zorla sürülmesini de içeriyordu. Hindistan ve Büyük Britanya'da hızla yayılan kınama kampanyaları öz-yönetime -ya da en azından Hint hükümetinde Hintliler'in daha fazla söz hakkı olmasına- yönelik hareketlerin başlamasını hızlandırdı .

Gandhi'nin grubunun Britanya'nın kısmi yaptırımlarına sert muhalefetiyle birlikte reform Meclis'i böldü. 1920'de Meclis İngiliz yetkilileriyle işbirliği yapmamaya ve İngiliz mallarını boykot etmeye yönelik büyük bir kampanya başlattı. Hintliler, her birinin çeşitli dinsel, ahlaki ve politik anlamlar taşıdığı *satyagraha* (ruh gücü), *hartal* (boykot) ve *swaraj* (yurt idaresi) gibi parolalar etrafında birleştiler. Program, kamu görevinden istifayı, seçimlere katılmamayı, okula gitmemeyi ve mahkemelere uğramamayı içeriyordu. Ayrıca Gandhi'nin Bombay'da Ağustos 1921'de başlattığı yabancı kıyafetleri şenlik havasında yakmak gibi görkemli eylemleri de kapsıyordu. Bu esnada Hint milliyetçileri kendilerine özgü toplumsal hareket tarzında hak talebi biçimlerini gayretkeş şekilde oluşturuyorlar ve İngiliz idaresini hedef alıyorlardı.

Bu arada Müslüman militanlar Osmanlı sultanını (imparator) dünya Müslümanlar'ının lideri olarak tutmak, 1914'teki gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu güçlendirmek ve Yakın Doğu'daki her inançtan tüm kutsal mekânları Müslümanlar'ın kontrolü altına almak için kendi kampanyalarını organize ettiler. Hindular'ın baskın olduğu Meclis, Müslüman müttefiklerinin programını tereddüt içinde destekledi. Her ne kadar Gandhi'yle birlikte takipçileri ısrarla şiddetten uzak durmayı vurgulasalar da, Hindistan'ın pek çok yerinde halk toprak sahiplerine, tefecilere ve resmi görevlilere saldırdı. Müslümanlar'ın Hindu toprak sahiplerine saldırıları büyük ölçekli Hindu-Müslüman çatışmalarına yol açtı ve öz-yönetim hareketinde bölünmelere neden oldu. 1922'de çatışmalar tırmanınca sömürge hükümeti Gandhi'yi tutukladı, böylece büyük çalkantılı sivil itaat-

sizlik kampanyasını kesintiye uğrattı. Gandhi tekrar tekrar hapse atılmasına rağmen, 1948'de durumdan hoşnut olmayan bir Hindu milliyetçisi tarafından öldürülene değin, Hindistan'ın en gözde toplumsal hareket örgütçüsü olarak eylemlerine devam etti. O hiç kuşkusuz esin verici bir dini önder olmasının yanı sıra mükemmel bir siyasi girişimciydi.

Gandhi'nin ölümü hiçbir surette Hint toplumsal hareketlerini sona erdirmedi. Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığa kavuşmasından sonra Hint liderler toplumsal hareket repertuvarının değişik biçimlerini bulup kullanmayı sürdürdüler. Bir Müslüman tapınağının yerine bir Hindu tapınağının yapılması ve böylece Hindular'ın tarihsel, dinsel ve politik üstünlüklerinin vurgulanmasına yönelik sarsıcı ve sıradışı kampanyayı ele alalım. Hindistan, Ayodhya, Uttar Pradesh'te bir 16. yüzyıl camisi olan Babri Mescidi uzun zamandır varlığını sürdüre gelmişti. İlk Moğol (ve Müslüman) imparator Babur'un bu camiyi 1528'de inşa ettiği söylenir. 6 Aralık 1992'de Hindu militanlar Babri Mescidi'ni yıkıp, yerine bir Hindu tapınak yapmaya başlayarak, yaklaşık bin iki yüz insanın ölümüne yol açan, ülke genelinde bir dizi mücadeleye girişince, Ayodhya dünyanın dikkatini üzerine çekti (Bose ve Jalal 1998: 228; Madan 1997: 56-58; Tambiah 1996: 251; van der Veer 1996).

Bu kayda değer olayın ardındaki kampanyalar çok daha erken başlamıştı. 19. yüzyılda klasik Hindu Ramayana'nın epik kahramanı Ram'ın doğum yeri olduğu sanılan alanı gösteren bir platform caminin bitişiğinde duruyordu. Bu platform, Moğol imparatorunun 16. yüzyıl işgali sırasında eski Hindu tapınağını yıkıp yerine bir cami yaptığı yönündeki tarihsel savı temsil ediyordu.

Platform ardı arkası kesilmeyen Hindu-Müslüman çatışmalarına ve o yerde bir Hindu tapınağı inşa etmesi programına mazeret oldu (Brass 1994: 241). Sömürge yetkilileri programı durdurdu. Bağımsızlıktan hemen sonra, elli-altmış civarında yerli Hindu bir gece yeri işgal ettiler ve oraya Hindu heykelleri diktiler. Öte yandan Müslümanlar'ın taleplerine karşılık olarak, yeni bağımsızlığına kavuşmuş Hindu hükümeti (açıkça laik olan) camiye el koyup kapattı.

1980'lerde militan Hindu gruplar caminin yıkılmasını ve Ram adına bir tapınak yapılmasını talep etmeye başladılar. 1989 seçimlerinden hemen önce Bharatiya Janata Partisi (BJP) eylemcileri kutsal tuğlaları Ayodhya'ya taşıdılar ve tören havası içinde kendi tapınaklarının temelini attılar.

Ertesi yıl BJP'nin başkanı Lal Advani kuzey Hindistan'a yapacağı hac yolculuğu (*rath yatra*) için karavanını aldı, yoldayken Ayodhya'da Ram tapınağının inşa edileceği sözünü verdi. Advani hac yolculuğuna, Müslüman yağmacıların yıktıkları başka bir büyük Hindu tapınağının efsanevi yeri olan Somnath'ta başladı. Yolda "tapınak için bir değil, birçok hükümet feda edeceğiz," beyanatını verdi (Chaturvedi ve Chaturvedi 1996: 181-82). Advani'nin yandaşları onun Toyota kamyonunu, Peter Brook'un *Mahabharata* adlı filminde gördüğümüz, efsanevi kahraman Arjuna'nın arabası gibi donattılar. BJP karavanı kasabalardan ve köylerden geçerken Advani'nin arabasını yerli kadınlar çiçeklerden taçlar, Hindistan cevizleri, tütsü, sandal macunu ve dualarla hediyelere boğdular. Advani, Ayodhya yolculuğunun son aşamasına başlayacağı sırada yetkililer tarafından tutuklandı. Ama yandaşlarının çoğu onun önüne geçip şehre ulaşmıştı. Onlardan bazıları caminin yakınındaki polis barikatını yarıp geçince, üzerlerine ateş açıldı ve "pek çok" BJP eylemcisi öldürüldü (Kakar 1996: 51).

Her iki taraf da kendi eylemlerini erdemli şiddet diye yorumladı; bir taraf kamu düzenini savunduğu için, diğer taraf da kutsal bir dava uğruna kendilerini feda ettikleri için. Hindu eylemciler yakındaki bir nehir yatağında ölülerini yakarak büyük bir gösteri düzenlediler, sonra da şehitlerinin küllerini Hindistan'ın çeşitli yerlerindeki evlerine götürdüler. Çok geçmeden Ayodhya'daki felaket geniş çaplı Hindu-Müslüman-polis çatışmalarının nedeni oldu. Bu çatışmalar, ulusal hükümetin diğer gerici sınıflar lehine bir eylem programını yürürlüğe sokmasına yüksek sınıftan öğrencilerin direnişiyle kesişti (Tambiah 1996: 249).

Münakaşa 21. yüzyıla girildiğinde devam ediyordu. Militan Hindu liderler Babri Mescidi'nin yerinde kendi tapınaklarını inşa

edeceklerine (ya da onların deyişiyle yeniden inşa edeceklerine) sık sık yemin ediyorlardı. 2003'te Uttar Pradesh eyaleti mahkemesi, Hindistan Arkeoloji Araştırması (ASI) kurumuna söz konusu yerde araştırma yapması için bilimsel uzmanlarını göndermesini karara bağladı. ASI kazıcıları elli sütunla birlikte başka eserlerde Kuzey Hindistan tapınaklarının karakteristik özelliklerini saptadılar. Öte yandan yeni bulgular serinkanlı bilimsel yaklaşımla meseleyi çözmek yerine, Hindu eylemcilere zafer naraları attırırken, arkeologlar arasında ateşli tartışmalara yol açtı. Lal Advani ASI raporunun "Efendi Rama'nın on milyon takipçisini sevindirdiğini" beyan etti (Bagla 2003: 1305). Birkaç hafta sonra Uttar Pradesh mahkemesi, 1992'de Ayodhya camisine saldırıyı kışkırttığı gerekçesiyle Advani'ye (Eğer BJP 2004 genel seçimlerini kazanırsa başbakanlık için makul bir aday konumuna gelmiş olan) yöneltilen suçlamaları reddetti.

Bu çarpıcı olaylar Hindistan'dan başka hiçbir yerde yaşanamazdı. Ne var ki söz konusu olaylar makul olma, birlik, sayı ve bağlılık unsurlarını içeren coşkulu gösterilerle birlikte bir kampanyayı (sadece Hindu tapınağı inşa etmek için, ayrıca BJP'ye siyasi destek çekmek için yürütülmüş) ve bir dizi toplumsal hareket etkinliğini (birlikler, mitingler, yürüyüşler vb.) bir araya getirdi. Bu açılardan bakıldığında, dünyanın başka yerlerindeki milliyetçi toplumsal hareket liderlerine benzeyen, Hindistan'ın Hindu örgütçülerinin politik çalışmaları "burada biz önce geliriz" yönündeki katı milliyetçi savı tamamlamaktadır. Gandhi ve yandaşlarının öncülüğündeki Hindistan'a özgü toplumsal hareketin İngiliz sömürge sistemini hedef alması ve İngiliz hükümetini hedeflerinden biri kılması gibi, sözde laik bir Hindistan devletinde iktidarın peşinde olan BJP de bariz Hindu referansları kampanyalarına, etkinliklerine ve MBSB gösterilerine kattı. Hindistan'daki kampanyaların toplumsal hareketlerin ayırt edici ikiliğini -yapıları, pratikleri ve anlamları bakımından aynı anda hem yerel hem de uluslararası olma- taşıdığı pek söylenemez.

20. yüzyılın sonunda toplumsal hareketler demokratik ülkelerle demokratikleşen ülkelerde kamu politikasının araçları haline geldi-

ler. 19. yüzyılın başlarındaki toplumsal hareket öncülerini korkutabilecek programlara sahip oldular. Hiçbir 19. yüzyıl toplumsal hareket eylemcisinin hayal edemeyeceği teknik araçları ve kültürel yapıları benimsediler. En azından Batı demokrasilerinde toplumsal hareket örgütçüleri, yetkililer ve polis, toplumsal hareket içindeki şiddeti büyük ölçüde azaltan müzakereler yapageldiler. Örgütçüler de 19. yüzyıldaki seleflerine göre çok daha aktif şekilde uluslararası dayanışmalar kurmaya başladılar. Bu süreç bizi 21. yüzyıla getirdi.

5

TOPLUMSAL HAREKETLER 21. YÜZYILA GİRİYOR

16 Ocak 2001 'de gece yarısına doğru, Filipinler, Manila'nın içindeki ve çevresindeki cep telefonları *Go 2EDSA, Wear blck* (siyah giy) mesajını göndermeye başlamıştı. Bir saat içinde, on binlerce insan Manilalılar'ın Edsa diye adlandırdığı Epifanio de los Santos Avenue caddesine vardı. Caddede Our Lady of Peace adında bir Halkın Gücü tapınağı vardı. Tapınak 1986 'da dua eden rahibelerin başkan Ferdinand Marcos'un tanklarını devirip, Marcos'un iktidardan inmesine yardım ettikleri noktada duruyordu. 2001 'de sonraki dört gün içinde bir milyondan fazla insan -çoğu siyahlar giymiş haldeaşağı Manila'da toplaşıp başkan Joseph Estrada'ya istifa çağrısında bulundular. Yenilgiye uğrayan Erap (Filipinliler'in genelde Estrada diye adlandırdıkları) 20 Ocak'ta görevini fiilen bıraktı.

Aynı ayın 16'sında, Senato mahkemesi 10'a karşı 11 oyla delil yetersizliğini kabul edince, Estrada'nın suçlandığı dava takipsizlikle sonuçlandı. Bunun üzerine Senato başkanı istifa etti. O gece geç vakitlerde göstericiler Edsa'da toplandılar, cep telefonlarıyla eylem bildirilerini yaydılar. Bu noktada davacı Oscar Moreno şu beyanatta bulundu: "Forum artık Senato'nun salonunda değil, sokaklardadır. Şimdi halkın mahkemesindedir ve eminim Filipinliler meydana çıkıp seslerini duyuracaklar." Ayın 17'sinde davacılar da istifa ede-

rek Senato başkanının peşinden gittiler. İki gün sonra Filipinler'deki çok sayıda grup, harekete katılarak başkanı istifaya çağırdı.

Sözgelimi, eski başkan Fidel Ramos Hong Kong'dan gelip havaalanından Edsa'ya giderken yaklaşık üç yüz destekçisinin katıldığı bir protesto yürüyüşü düzenledi. Edsa'da eski başkan Corazon Aqaino ve Halkın Gücü patronu Kardinal Jaime Sin kalabalığa seslenip başkanı istifaya davet etti. Manila bölgesinde iki yüz bin işçi iş bırakıp anti-Estrada mitinglerine katıldı (*Philippine Star* 18 Ocak 2001). 18 Ocak akşamında, el ele tutuşan insanların oluşturduğu 10 kilometrelik zincir Ninoy Aquino (Marcos güçleri tarafından 1983'te öldürülmesinin dolaylı olarak 1986'da Halkın Gücü hareketini canlandırdığı) anısına yapılan anıttan Edsa tapınağına kadar uzanıyordu.

Ayın 19'unda, Cuma günü anti-Estrada güçleri kuşatma altındaki başkana karşı daha ciddi adımlar attılar. O gün 150 bin gösterici Halkın Gücü anıtında toplaşınca, ordunun lideri kalabalığın önüne çıkıp başkanın tarafından ayrıldığını ilan etti ve başkan vekili Gloria Macapagal-Arroyo (eski bir Filipin başkanının kızı olan) kendini "başkomutan" olarak lanse etmeye başladı. Günün seyri içinde askeriye ve polisten bir dizi üst düzey yetkili, başkanı yalnız bırakıp başkanlık sarayında yürüyüş yapılmasına izin verdi.

Bu arada sokaklar rock grupları, yüksek okul tören bandoları, şarkı söyleyen Estrada muhalifleri ve başkanı istifaya çağıran pankartlarla doluydu. Sokak gösterileri sürerken, ordu komutanları yüksek rütbeli bir görevliyi ve eski başkan yardımcısını, askeriyenin artık onu desteklemediğini bildirmeleri için Estrada'nın -artık yarı sarhoş olan- yanına gönderdiler. Her ne kadar başkan hiçbir zaman resmi imza dilekçesini imzalamadıysa da, ayın 19'unda geç bir vakitte Gloria Macapagal-Arroyo iktidarı ele geçirdi ve ülkenin belli başlı yetkilileri tarafından hemen başkan olarak tanındı. Sonunda Estrada ayın 20'sinde başkanlık sarayını terk etti (Ananova 2001, *Philippine Star* 2001).

Filipin vatandaşlarının şiddet içermeyen ama görkemli birliği bu sıkıntılı ülkede bir kez daha büyük bir iktidar transferine yol açtı. Bir hafta sonra *Time Asia* şunları yazdı:

"Geçen hafta Manila'da gerçekleşen olay demokrasinin unsurlarının ayakta olduğunu gösterdi: protestolar, kışkırtıcı söylevler, Halkın Gücü -yaklaşık 15 yıl önce diktatör Ferdinand Marcos'u şiddetsiz ve gayet çarpıcı bir şekilde deviren muhteşem devrim gibi-. Hareketin canlılığı güne damgasını vurdu ve halkı harekete geçiren etkileri ve devrik başkan Joseph Estrada'nın yozlaşmışlığını kinikçe sorgulama konusu yaptı. Halkın Gücü 2'yi iktidara taşımanın arkaplanında gerçekte neler oldu? Ve yeni bir Filipin başkanını iktidardan indirmiş bu güçler -ve halk- yeni göreve gelmiş başkan Gloria Macapagal Arroyo da dâhil herkes için Filipinler'in yetkin şekilde idare edilmesini zorlaştıran güçler mi olacak?" (*Time Asia* 2001)

Başka bir deyişle Manila caddelerindeki tüm kargaşa, görevine uygun olmayan bir şahıstan kurtulmaya ve onun halefini manipüle etmeye önceden karar vermiş bir kurulu düzen tarafından alınmış kararlı adımların bir kamuflâjından başka bir şey sağlamış mıdır?

Derginin endişeleri Manila'da Ocak ayında geçen çalkantılı haftanın ötesine uzanan meseleleri gündeme taşıdı. 21. yüzyıl sonunda toplumsal hareketleri uzun zamandır özlenen Halkın Gücü'nü dünya ölçeğinde sonuçlandırma noktasına getirdi mi? Manila'da haberleri hızla yaymış yazılı metin gönderen cep telefonları gibi iletişim teknolojileri eylemciler ve sıradan halk için taktik dengeyi, kapitalistler, askeri liderler ve yozlaşmış politikacıların aleyhine mi çevirdi? Yoksa aksine orada ya da burada binlerce insanın bir araya gelmesi, küreselleşme kâbusunun peşindeki kamu politikasının son çalkantısına mı işaret ediyor?

Teknoloji analizcisi Howard Rheingold, Filipin örneğini, "akıllı kalabalıklar" - "birbirlerini tanımasalar dahi uyum içinde hareket eden topluluk" (Rheingold 2003: xii) diye adlandırdığı olgunun habercisi olarak değerlendiriyor. Rheingold, 1995'te kullanılmaya başlanmasından itibaren kısa mesaj servisine (SMS) Filipinler'in gösterdiği muazzam rağbeti vurguluyor. 2000'e gelindiğinde, Filipinler'in bin kişi başına düşen 84 cep telefonu, Kosta Rika (52) ve

Belize (70) gibi ondan daha zengin ülkeleri geçerken, İzlanda (783) ve Norveç (751)'in çok gerisinde kalıyordu.

Dahası, Filipinler bir açıdan özel bir iletişim sınıfının içine düşmektedir. Dünyada, kablolu telefon bağlantısının iki katı cep telefonu abonesine sahip ülkeler Paraguay, Gabon, Kongo ve Filipinler'dir (UNDP 2002: 186-89). Uydu destekli cep telefonları ve yazılı metin aktarımı, kablolu telekomünikasyona ciddi bir alternatif oluşturma başladı; özellikle yoksulluk, politik çalkantı ve/veya engelli coğrafyanın devlet destekli telekomünikasyon altyapısının tesis edilmesini kösteklediği yerlerde. Hiç değilse görünürde mobil sistemler kolaylıkla devlet kontrolünc tabi olmamanın popülist cazibesine sahip.

Öte yandan Rheingold daha ileriye gidiyor. Metin aktarımıyla temas kuran akıllı kalabalıkların hali hazırdaki 20. yüzyıl toplumsal hareketlerini denetimleri altına aldıklarını belirtiyor. Bu bağlamda üç örnek veriyor:

- 30 Kasım 1999'da Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantısını protesto eden, birbirleriyle bağlantılı ama otonom müfrezeleri, "Seattle Savaşı"nı kazanmak için "kümelenme" taktiklerini, cep telefonlarını, web sitelerini, dizüstü bilgisayarları ve el bilgisayarlarını kullandılar.
- Eylül 2000'de Britanya'da gazolin fiyatlarının aniden artışına sinirlenen binlerce vatandaş, öfkeli bir siyasi protestoda, seçilmiş servis istasyonlarında gaz sevkıyatına engel olan dağınık grupları koordine etmek için cep telefonlarını, SMS'i, dizüstü bilgisayarlardan e-maili ve taksilerdeki CB radyolarını kullandılar.
- 2000 baharında Toronto'da yapılan şiddetli siyasi gösteriyi, gördükleri her şeyi dijital videoyla netten yayınlayan bir grup başıboş muhabir-araştırmacı halka bildirdi.
- 1992'den itibaren, binlerce bisikletli eylemci San Francisco'daki aylık "Kritik Kitle" gösterileri için toplandı, sokaklarda toplu halde gösteri yaptı. Cep telefonu ve e-mail trafiğiyle bilgilendirilen Kritik Kitle gevşek bağlantılı ağlar (network) yoluyla faa-

liyette bulundu ve gerektiğinde daha küçük, telekoordineli gruplara ayrıldı. (Rheingold 2003: 158)

Kuşkusuz 21. yüzyılın başlarındaki toplumsal hareket eylemcileri yeni teknolojileri, organizasyonlarında ve hak talebi etkinlerinde kullandılar. Öte yandan bu noktada ciddi sorular gündeme gelmeye başladı: Yeni teknolojiler toplumsal hareketleri dönüştürüyor mu? Ne surette bunu yapıyor? Eğer dönüştürüyorsa hangi yollarla etkilerde bulunuyor? Yeni taktikler ve yeni organizasyon biçimleri 21. yüzyıl toplumsal hareketleriyle nasıl etkileşim kuruyor? Daha genelde, toplumsal hareketlerdeki son değişiklikler insanların gevşek bir ağızla küreselleşme diye adlandırdıkları uluslararası bağlantıdaki değişikliklerden ne ölçüde ve nasıl kaynaklanıyor?

Bu bölüm toplumsal hareketlerdeki önemli değişimlerin aslında 21. yüzyılın başlarında gerçekleştiğini gösteriyor. 20. yüzyılla karşılaştırıldığında, uluslararası alanda örgütlenmiş eylemcilerin ağları, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler ve uluslararası finans kurumları gibi uluslararası alanda göze çarpan hedefler, bunların tümü son dönem toplumsal hareketlerde, özellikle dünyanın nispeten zengin ve bağlantılı yerlerinde belirgin bir biçimde öne çıkmakta. Filipinler'deki anti-Estrada kampanyası gibi yerel eğilimli hareketler bile 20. yüzyıldaki eşlerine kıyasla daha fazla uluslararası ilgiye ve müdahaleye maruz kalmakta.

Ne var ki bu bölüm dört keskin uyarıda bulunuyor:

1. Teknolojik determinizmden sakının: Toplumsal hareketlerin en yeni özelliklerinin söz konusu teknik yeniliklerden değil de hareketlerin sosyal ve siyasi bağlamlarındaki değişimlerden kaynaklandığına dikkat edin.
2. 21. yüzyılın iletişim yenilikleri, 19. ve 20. yüzyılda olduğu gibi, her zaman iki taraflı işlemiştir: Bir tarafta, birbirleriyle temas halindeki eylemcilerin koordinasyon masraflarını azaltma; diğer tarafta, yeni iletişim araçlarına ulaşamayan kimselerin daha kati şekilde dışlanması ve dolayısıyla iletişim eşitsizliğinin artırılması.

3. 21. yüzyıl toplumsal hareketlerinin çoğunun 20. yüzyılın sonlarında başat olan yerel, bölgesel ve ulusal organizasyon biçimlerine bel bağlamaya devam ettiğini unutmayın.
4. Küreselleşmenin toplumsal hareketlerin dünyadaki dağılımını şekillendirdiğine işaret ederken, küreselleşmeyle küreselleşme karşıtlığının karşı karşıya gelmesinin şimdilerde toplumsal hareket sahnesine hâkim olduğu kanısına prim vermeyin.

Bu uyarıları göz ardı etmek, gerek dünya çapındaki kolektif hak talebi etkinliklerini etkileyen fiili toplumsal değişimlere, gerekse toplumsal hareketlerdeki yerel, bölgesel ve ulusal sorunlara karşı sizi kayıtsız kılar.

Küreselleşme

Öncelikle gelin küreselleşmenin (globalization) ne olduğunu yerli yerince anlayalım. Ne zaman ayırt edilebilir bir sosyal bağlantılar ve pratikler dizgesi bir bölgeden kıtalar arası alana yayılıyorsa, o zaman küreselleşme gerçekleşiyor demektir. Ne zaman var olan kıtalar arası sosyal bağlantılar ve pratikler parçalanıyor, birbirinden kopuyor ya da ortadan kalkıyorsa, o zaman degloballeşme gerçekleşiyor demektir. Ancak birinci süreç ikinciyi çok geride bıraktığı zaman, insanlığın bir bütün olarak küreselleştiğini söyleyebiliriz.

1500'den beri beş yüz yıl boyunca başlıca üç küreselleşme dalgası gerçekleşti. İlki 1500 yılı civarında gerçekleşti. Avrupa'nın artan etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi ve Çinli ve Arap tüccarların Hint Okyanusu ve Pasifik'te birbirlerine paralel şekilde yayılmasının sonucunda bu küreselleşme yaşandı. Osmanlılar güney Avrupa, kuzey Afrika ve Yakın Doğu'yu kontrol altına almaya başlarken, Batı Avrupalılar Afrika, Pasifik ve Amerika'da ticari ve bölgesel imparatorluklar kurmaktaydılar. Bu arada gemici Müslüman tüccarlar Afrika, Yakın Doğu ve Hint Okyanusu limanlarını birbirlerine bağlamayı sürdürüyorlardı. Asya'da Avrupalılar'ın ve Müs-

lümanlar'ın ticari etkinlikleri Ming İmparatorluğu (1368-1644) idaresindeki Çinliler'in Pasifik ticaretinde etkin olmalarıyla çakıştı.

Osmanlı yayılmacılığı 19. yüzyılda sona erdi ve Avrupalılar Hint Okyanusu ve Pasifik'te Müslüman tüccarların yerini kısmen aldılar. Fakat Avrupalılar ve Çinliler 20. yüzyıla kadar uzanan 1500 sonrası ilk küreselleşme sürecini birlikte yürüttüler. Avrupalılar Afrika, Amerika ve Pasifik'teki imparatorluklarının nispeten ılımlı bölgelerini sömürgeleştirmeye başladılar. Aynı şekilde sayıları milyonları bulan Çinli tüccarlar güneydoğu Asya ve Pasifik'e yayılmaya başladılar. Bu noktada dünyanın artan bağlantısının bir işareti göze çarpıyor: 17. yüzyılda Güney Afrika'da çıkarılan büyük miktarlardaki gümüş, değerli Çin mallarının Batı'ya gönderilmesinin sonucunda Çin'in hazinelerine akıyordu.

1500 sonrası ikinci küreselleşme dalgasını yaklaşık olarak 1850-1914 sürecine yerleştirebiliriz. 1850 ile 1. Dünya Savaşı arasında gerçekleşen uzun mesafeli göç furyasını düşünelim: üç milyon Hintli, dokuz milyon Japon, on milyon Rus, yirmi milyon Çinli ve otuz üç milyon Avrupalı. Bu dönemde uluslararası ticaret ve sermaye akışları, özellikle Atlantik üzerinden gerçekleşen akışlar geçmişte benzeri olmayan noktalara çıktı. Tren yolları, buhar gemileri, telefon ve telgraf gibi taşıma ve iletişimdeki gelişmeler bu akışları hem hızlandırdı hem de maliyetini azalttı. Emek, mallar ve sermayenin toplu hareketleri dünya genelinde malların fiyatlarını aynı düzeyde tuttu ve bu akışların yoğun şekilde gerçekleştiği ülkelerde maaş farklılıklarını azalttı. Küreselleşmeden faydalanan başlıca bölgeler Japonya, Batı Avrupa ve Kuzey ve Güney Amerika'nın zengin ülkeleriydi. Bir bütün olarak dünyada küreselleşmenin ikinci dalgası, bu dalgadan faydalananlarla diğerleri arasındaki zenginlik ve refah eşitsizliğini artırdı. Avustralya gibi, Avrupalı göçmenlerin yaşadığı yerler hariç Avrupa sömürgeleri genelde zenginlikten pay almadılar.

Göç, ticaret ve sermaye akışları iki dünya savaşı arasında yavaşladı. Fakat Avrupa ve Asya 2. Dünya Savaşı'ndan çıktığında 1500 sonrası üçüncü küreselleşme dalgası başladı. Bu sefer kıtalar arası

göç, 1850 ile 1914 yılları arasında olandan daha yavaştı. 1850-1914 süreciyle kıyaslandığında daha az ekonomi akut işgücü kıtlığı yaşadı ve göçmen rekabetini engellemek için emek daha etkin şekilde örgütlendi. Sonuç olarak, uzun mesafeli göç çatallanarak, bir yanda mesleki ve teknik işçilerle, diğer yanda çok sayıda hizmetçi ve genel işçinin nispeten ufak akımlarına dönüştü. Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki zenginlik ve güvenlik farklılıkları giderek bariz şekilde büyüdüğü için yoksul ülkelerdeki potansiyel işçiler kalıcı şekilde yerleşmek ya da ülkelerine dönüş için yeterli miktarda para kazanacak kadar kalmak amacıyla zengin ülkelere gitmek için tehlikeli girişimlerde bulundular. Zengin ülkelere yasadışı, yarı yasal ve tam yasal yoldan göç etme olgusu etrafında değişik sektörler oluştu.

Mal ve sermaye akışları 19. yüzyıldaki seviyenin bile ilerisinde hızlandı. Çok uluslu şirketler çeşitli ülkelerdeki pazarları, imalat yerlerini, ticaret merkezlerini ve ham madde kaynaklarını ele geçirirken, bu akışların çoğu şirketler içinde gerçekleşti. Bununla birlikte ülkeler ve şirketler arasındaki uluslararası ticaret de hızlandı. Doğu Asya, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da üretilen ileri teknoloji ürünü yüksek kalitedeki mallar neredeyse dünyanın her yerinde elde edilebilir oldu. En zengin ülkelerde üs kuran kapitalistler, maliyetin kendi yurtlarındakinden daha ucuza geldiği yerlerde imalatta gitgide daha fazla yatırım yapıp, düşük maaşlı ülkelerde üretilen kıyafet, elektronik cihaz ve malları, kendi ülkelerinin pazarlarında rekabet edebilmek için kendi ülkelerine getirdiler. Aynı zamanda siyasi kurumlar, iletişim sistemleri, teknoloji, bilim, hastalıklar, kirlilik ve suçlar da uluslararası ölçekte giderek daha fazla etkili oldu. 21. yüzyılın başlarında 1500 sonrası üçüncü küreselleşme dalgası tüm gücüyle ilerliyordu.

1850-1914 döneminin küreselleşme dalgasıyla 1950 sonrasının küreselleşme dalgası kuşkusuz farklıdır. Japonya'nın muhteşem yayılmacılığı ve artan önemine rağmen, 19. yüzyıl yayılmacılığı Atlantik merkezliydi ve önce belli başlı Avrupa devletlerinin, sonra da giderek Kuzey Amerika'nın işine yaradı. Onun 20. ve 21. yüzyıldaki karşılığı, büyük ölçüde, Asya'yı içeriyordu. Gerek üretim yer-

leri gerekse yatırımcılar ve giderek pazarlar olarak Çin, Japonya, Kore, Tayvan, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Malezya, Singapur, Tayland, Filipinler ve diğer Asya ülkeleri küresel gelişmeye yaygın şekilde katıldı.

Diğer bir farklılık da şudur: 1850-1914 dalgası sırasında, ekonomik gelişme büyük ölçüde demir ve kömüre dayanıyordu. Bunun sonucu olarak sermaye ve işçiler özellikle sınırlı sayıda dumanlı yerlere akın edip, su yolları ve demir yolları boyunca uzanan endüstriyel şehirlerin ayırt edici özelliği olan kirli havasını üretiyorlardı. 20. yüzyılın sonlarında, doğal gaz, hidroelektrik santraller ve nükleer reaktörler dünyanın zengin bölgelerinde enerji kaynağı olarak kömürün yerini aldı. 1945 sonrası küreselleşme elektronik ve farmakoloji gibi ileri teknoloji alanlarını içerdi. Bu endüstri alanları Paris-Sud ve Kaliforniya'daki Silikon vadisi gibi önemli bilimsel ve teknik uzmanlara bağlıydı. Fakat yüksek bedelli ve nispeten düşük taşıma masraflı mallarda onlar, işgücü ve pazarın elverişliliğine göre kolaylıkla üretimi bölümlere ayırabiliyorlardı. Hizmet ve bilgi alanları aynı doğrultuda daha da ileri gitti: örneğin, güney Hindistan'daki düşük maaşlı bilgi işlem görevlileri, her iki yönde de bilgi akışı sağlayan uydu bağlantılarını ve fiber optik kabloları kullanarak, New York ve Londra merkezli şirketler için bilgileri işlediler.

19. yüzyıldaki küreselleşme ise devletlerin yerini sağlamlaştırdı. Devletlerin ulusal sınırlar ötesine akışları düzenlemesini sağlamlaştırırken, kaynaklar, faaliyetler ve halk üzerindeki kontrolünü artırdı. Sözgelimi, 1850 ile 1. Dünya Savaşı arasında dünya devletleri ulusal pasaportları ve vatandaşların kendi ülkelerine sıkı bağlılıklarını düzene soktu (Torpey 2000). Süreç içinde zorlu ama etkin iş anlaşmaları, ulusal ölçekte devletler, sermaye ve işgücü arasında yapıldı. Organize işgücü, organize sermaye, organize siyasi partiler ve organize bürokratlar çetin mücadelelerin sonucunda çeşitli işler kotardılar. Bu işler, devletleri serbest ticaretten uzaklaşıp, büyük işgücünü sabit sermayeyle birleştirmiş endüstri kollarını korumaya yöneltti. Kimyasal maddeler ve metallerin işlendiği endüstri kolları buna öncülük etti.

Çarpıcı bir tezat içinde, 20. ve 21. yüzyıldaki küreselleşme dalgaları çoğu devletin merkezi gücünü zayıflatarak, kâr fırsatı doğunca sermayenin bir ülkeden diğerine hızla serbestçe akmasını sağladı. 1945 sonrası, devletler de iletişim, bilimsel bilgi, uyuşturucu maddeler, silahlar, mücevherler ve göçmenlerin sınırlarından giderek daha hızlı geçebilmelerinin sonucunda etkinliklerini yitirdiler. Diğer pek çok ülke ABD'den daha çarpıcı şekilde kontrolünü yitirdi.

Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ve devlet üstü kurumlar da herhangi bir devletin kontrolünden kısmen sıyrıldı. Yeni yeni güçlenen sivil kuruluşlar arasında çok uluslu şirketler, dünya finans örgütleri, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi siyasi kamplar, NATO gibi askeri birlikler ve Sınır Tanımayan Doktorlar gibi uluslararası eylem grupları vardı. Bu noktada bir ironi ortaya çıkıyor: ABD bu tür ulus ötesi örgütlerin çoğunun oluşumunu başta finanse etti ya da en azından destekledi. İlk evrelerinde ABD onları kendi ulusal çıkarlarına bağlı kıldı. Ne var ki 21. yüzyıla girildiğinde dünyanın en büyük finans ve askeri gücü olan ABD bile bu örgütleri kendi denetimi altına alamadı.

Küreselleşme ve Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlerdeki değişimler bağlamında, yukarıdan aşağıya bağlantılık, aşağıdan yukarıya adaptasyon ve orta zeminde karşılaşmayı birbirinden ayırt ederek, küreselleşmenin işleyişini daha açık bir şekilde görebiliriz. Yukarıdan aşağıya, küreselleşme güç merkezleri arasında bağlantılar üretti: finans noktaları arasında ticari bağlantılar, askeri güçler arasında zaruri bağlantılar, dini ve etnik gruplar arasında kültürel bağlantılar ve bu üçünün birleşimleri. Aşağıdan yukarıya, küreselleşme farklı görünmektedir; bu durumda küreselleşme, uzun mesafeli göç dalgalarını, sınır ve deniz ötesi telefon görüşmelerini, göçmenlerin ülkelerindeki köylerine gönderdikleri para ve hediyeleri ve toplumsal hareket örgütçülerinin bilgi paylaşımını içerir. Eleştirmenlerin sık sık dile getirdikleri gibi, küresel-

leşme kuşkusuz belli bir standarda kavuşmuş tüketici mal ve hizmetlerinin dünya geneline yayılmasını içerir. Öte yandan o mal ve hizmetlerin basitçe yerel kültürleri homojenleştirip düzleştirmesinden ziyade, o kültürlere şaşırtıcı şekilde uyarlanmasını da içerir (Zelizer 1999).

Karşılaşmanın orta alanında insanlar güç merkezleriyle yeni ilişkiler kurmak için aşağıdan yukarıya ağları kullanarak, yukarıdan aşağıya süreçlerin ortaya çıkardığı fırsatlara ve tehditlere karşılık verirler. Bu ara alan, sadece, ABD'nin 15 Şubat 2003'te Irak'ı işgaline karşı dünya çapında baş gösteren hareketler gibi koordineli karşılaşmaları değil, ayrıca yasadışı yoldan elde edilmiş mineraller, keresteler, uyuşturucu maddeler ve seks hizmeti gibi kaçakçılık alanında dünya çapındaki ticareti de içerir. Ara alan, büyük ölçüde, küreselleşmenin yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya türlerinin ürettiği bağlantılara dayanır. Sözgelimi, kaçakçılık akımları genelde doğdukları noktalardan çıkıp, sıkı bağlantılı göçmenlere ulaşır. Yasadışı ticaretin daha kârlı biçimleri para aklamak için uluslararası finans ağlarını kullanır ve çok yayılmış toplumsal hareket eylemcileri arasındaki uluslararası temasların temeli, uluslararası örgütlerin konferanslarında atılır.

Howard Rheingold ve diğer pek çok teknoloji tutkununun savunduğu gibi, yeni iletişim teknolojileri toplumsal hareket organizasyonunu ve stratejisini yeniden şekillendirdiğinden, toplumsal hareket eylemcilerinin ta başından beri kitle iletişim araçlarıyla etkileşim kurduğunu belirtmek gerekir. 19. ve 20. yüzyıllarda yazılı basının muazzam şekilde yaygınlaşmasının elektronik çağdan çok önce toplumsal hareketlere yeni bir renk kattığını görmüştük zaten. 20. yüzyılda radyo ve televizyon önemli bir rol oynadı. Şema 5.1 söz konusu teknolojik yeniliklere ilişkin önemli tarihleri sıralamaktadır.

Gerek genel gerekse özel biçimiyle iletişim determinizmini benimsemeden önce çok dikkatli olmalıyız: Genelde, bu yeniliklerin her birinin tek başına toplumsal yaşamı ve politik etkinlikleri dönüştürdüğünü sanmak, özelde de, internet ve cep telefonlarının insanları,

önceden var olan toplumsal ilişkilerden ve pratiklerden kopartacak denli büyük iletişim gücüne sahip olduğunu sanmak yanlış olur. Caroline Haythornthwaite ve Barry Wellman internet kullanımı üzerine yaptıkları kapsamlı ve ufuk açıcı son araştırmalarında genelde toplumsal etkiye ilişkin bir özet sunmaktalar:

> "İnternetin bulunmasından önce dahi, her şeyi kuşatan, toplumsal açıdan kontrol edici topluluklardan bireyselleşmiş, parçalı kişisel topluluklara doğru bir yönelim vardı. Kendileriyle toplumsal açıdan yakın bağlar kurduğumuz çoğu arkadaş ve akraba fiziksel olarak bizlere yakın mesafede değillerdi. Bu bağlar metropol alanlar yoluyla yayıldı ve çoğunlukla ülkelerin ve denizlerin öte yanlarına ulaştı. Posta, telefon, arabalar, uçaklar ve şimdilerde email ve internet bu bağları sürdürüyor. Çoğu insan bir toplulukla sınırlı bir hayatı yaşamıyor. Bunun yerine her birine sınırlı bağlılık göstererek, çeşitli özelleşmiş kısmi topluluklar arasında gidip geliyor. Onların yaşamı 'glokalize' olmuş durumda: Uzun mesafeli bağları ev halkı, komşular ve çalışma yerlerindeki sürgit yaşamlarıyla birleştiriyorlar." (Haythornthwaite ve Wellman 2002: 32)

Şema 5.1 Yeni İletişim Teknolojileri

Yıl	Teknoloji
1833	telgrafın bulunması
1876	telefonun bulunması
1895	Marconi'nin radyo gösterisi
1920'ler	deneysel televizyon
1966	uydu iletişiminin başlaması
1977	ilk mobil telekomünikasyon (Suudi Arabistan)
1978	ilk bilgisayar modemi
1989	web'in ilk planı
1995	ABD'de kurulan kamusal internet
1996	WAP

Kaynak: UNDP 2001: 33.

Elbette bu tespitler dünyanın genelinden ziyade, zengin Batı ülkeleri için daha büyük geçerlilik taşımakta. Ancak söz konusu tespitler, iletişim yeniliklerinin mevcut toplumsal ilişkilerle ve pratiklerle birleşmesinin yürürlükteki amaçların ne bakımdan ötesine geçtiğini aydınlatmakta ve özellikle de zaten var olan ama sürdürülmesi maliyetli bağlantıları vurgulamaktadır. Bu tespitler, 20. yüzyıl toplumsal hareketlerinde radyo gibi yeni kitle iletişim araçlarının benimsenmesini göz önüne aldığımızda iki önemli noktaya işaret ediyor. Birincisi, iletişim bağlantısının her yeni biçimi belli bir soysal ilişkiler kümesini kolaylaştırırken, diğerlerini -söz konusu iletişim aracına erişemeyen diğerlerini- dışlıyor. İkinci nokta, kitle iletişim araçları simetri ve asimetri dereceleri açısından büyük farklılık arz ediyor; gazeteler, radyo ve televizyon kullanıcılar arasında kitlesel bir asimetri sergilerken, dijital iletişim araçları dengeyi bir ölçüde düzeltiyor.

Benzeri bir bakış açısından ekonomik ilişkilere kısaca değinecek olursak, Viviana Zelizer "ticari halkalar" diye adlandırdığı sosyal ilişkilerin varlığını vurguluyor. Bu halkaların her biri dört unsuru taşıyor: 1) Sınırlar arası işlemlere kontrol getiren, belirgin bir sınır; 2) Kendine özgü ekonomik işlemler kümesi; 3) O işlemleri yürütmede kullanılan kendine özgü bir medya (hesaplama sistemleri ve para değerleri); 4) Katılımcılar arasında anlamlı bağlar (Zelizer 2004). Söz konusu halkalar kredi ağlarını, çeşitli organizasyonlardaki meslek grupları arasında karşılıklı yardımlaşma bağlarını ve özelleşmiş döviz sistemlerini içermektedir. Bu tür halkalar devre içindeki itibar, güven ve karşılıklılığı pekiştiren; ama dışarıdakilere karşı dışlama ve eşitsizliği yürürlüğe sokan bir kurumsal yapı yaratır. Halkalar toplulukların, ev halkının ve örgütlerin sınırlarını aşarken katılımcılarını, kayda değer koordinasyon, iletişim ve karşılıklı bağımlılık biçimleriyle birbirlerine bağlar.

Bu düşünce bizim "*politik halkalar*" diyebileceğimiz bir noktaya kolaylıkla ulaşabilir: Bunlar sadece politik eylemciler arasındaki ilişki ağlarını değil, ayrıca sınırlar, kontroller, politik işlemler, medya ve anlamlı bağların tümünü içerirler. Toplumsal hareketler politik

halkalara dayanır, onları yaratır ve dönüştürür. Bu anlamda, onların üyelerinin kullandıkları iletişim araçları tam da belirttiğimiz nedenlerden ötürü bir farklılık yaratır: Çünkü her araç kendi başına bazı bağlantıları güçlendirirken ve diğer türlü kurulması ya da sürdürülmesi pahalıya patlayacak diğer bağlantıları kolaylaştırırken, diğer pek çok olası bağlantıyı da dışlar. Katılımcılar bir kez politik bir halkaya girdiklerinde, medya, işlemler ve anlamlı sosyal bağlar arasındaki eşleşmeleri gözden geçirirlerken, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki sınırları tesis edip kontrol ederler. İletişim determinizminin yerine organizasyon yeniliğiyle fiilen uğraşan katılımcılara rastlıyoruz.

Daha önce sıraladığımız teknolojik yeniliklerin ve onların kullanım biçimlerinin tümü toplumsal hareket örgütçülerinin ve eylemcilerinin erişim alanına girmiş bulunmakta. Genelde, onlar toplumsal hareketlerin iletişim araçlarının kapsadığı coğrafi alanı genişletirken, iletişim maliyetlerini azaltmıştır. Ayrıca toplumsal harekete katılanları aynı teknolojileri kullanan diğer insanlara daha sıkı bağlarlarken, katılımcıları o teknolojileri kullanmayan kimselerden ayırmışlardır; bu anlamda önemli ölçüde seçici etkilere sahiptirler.

Aynı şekilde kendi zamanlarında, şehirlerarası buharlı trenler, tramvaylar ve jet uçakları gibi çığır açıcı yeni taşıma araçları uzaktan toplumsal hareket temasını kolaylaştırırken; aslında, büyük taşıma hatlarından uzakta yaşayan, aynı düşünceden insanlarla teması engelledi. Öte yandan ne iletişimde ne de taşımadaki teknolojik tarife toplumsal hareket organizasyonunda, stratejisinde ve pratiğindeki değişimlerinde baskın olmadı. Politika ve organizasyon ortamındaki kaymalar, teknik dönüşümlerden ziyade, toplumsal hareketlerin işleyiş biçimini doğrudan ve yakından etkiledi.

İletişim bağlantılarının dünya geneline yayılışına kısaca göz atmak, her halükarda, elektronik mesajların çok yakında dünya genelinde toplumsal hareketleri koordine edeceği yanılsamasını bertaraf eder. Şema 5.2, nispeten yoksul ülkelerden (Kongo gibi) çok zengin ülkelere (Norveç gibi) uzanan bir dizi ülkeye ilişkin gerekli verileri sunuyor. Telefon hatlarının, cep telefonlarının ve internet

bağlantılarının sayısındaki büyük farklılıklara dikkat edin. Telefon hatları on kişi başına 7 bağlantıdan (İzlanda ve ABD) 143 kişi başına bir bağlantıya (Kongo) kadar düşmekte. Cep telefonu sahipliği de ülkeler bazında hemen hemen aynı ölçüde değişmekte ve internet bağlantıları daha büyük farklılık sergilemekte. 2000 ile 1990'ı karşılaştıran oranların gösterdiği gibi, kablolu telefon erişimi alanında bir miktar küçük eşitliğin ülkeler genelinde sağlandığını görüyoruz. Ancak cep telefonları ve internet bağlantıları söz konusu olunca, bu hizmetlerin zengin ülkelerde hızla yayılması aslında dünya genelindeki eşitsizlikleri artırmaktadır. Dahası, internet erişimi alanındaki eşitsizlik bu rakamların gösterdiğinden daha ötesine geçmiş bulunuyor; sözgelimi, ABD üreticileri dünyanın web sitelerine hâkimiyet sağlayıp, İngilizce'yi web'in anadili yapmıştır (DiMaggio, Hargittai, Neuman ve Robinson 2001: 312).

Bu verilerden yola çıkarak iki sonuca varıyoruz. Birincisi, uluslararası çapta koordine edilen toplumsal hareketler elektronik iletişime dayandığı ölçüde zengin ülkelerde yoksul ülkelerdekine oranla çok daha rahat edeceklerdir. İkincisi, elektronik iletişim toplumsal hareket eylemcilerini gerek ülkeler arasında gerekse ülke içinde birbirlerine seçici şekilde bağlamaktadır. Norveçli bir örgütçünün elektronik yolla ulaştığı, diyelim Hindistan ya da Kazakistan'daki kişi çok küçük bir iletişim elitleri grubuna dâhil olacaktır. Uzak gelecekte, ileri teknoloji ürünü iletişim araçlarının yaygınlaşması sonunda toplumsal hareket imkânlarını uluslararası çapta eşitleyebilir. Araç bakımından, küreselleşmenin bu önemli özelliği dünyayı daha eşitsiz bir hale getiriyor.

Kuşkusuz ileri teknoloji dünyasında uluslararası toplumsal hareket örgütçüleri dijital iletişim teknolojilerini etkinliklerine yaygın şekilde soktular. Web siteleri, online dilekçeler, elektronik tartışma listeleri, kişiler arası email mesajları ve cep telefonlarıyla ya da taşınabilir radyolarla yerel eylemlerin koordine edilmesi iletişimi hızlandırdı ve irtibat kurulan insan sayısını artırdı. Ne var ki bu noktada bazı sorular gündeme geliyor: Dijital teknolojilerin toplumsal hareket etkinliklerine girmesi, o etkinlikleri telefon, televizyon ve uzun

Şekil 5.2. Seçilmiş ülkeler İçin İletişim Bağlantıları, 1990-2000

Ülke	1000 kişi başına telefon hattı	Oran 2000/1990	1000 kişi başına cep tel. abonesi	Oran 2000/1990	1000 kişi başına internet abonesi	Oran 2000/1990
Avustralya	525	1.2	447	40.6	85.7	5.0
Kanada	667	1.2	285	131.3	77.4	6.1
Çin	112	18.7	66	-	0.1	-
Kongo	7	1.0	24	-	-	-
Çek Cumhuriyeti	378	2.4	424	-	15.4	7.3
Gabon	32	1.5	98	-	-	-
İzlanda	701	1.4	783	20.1	143.0	4.6
Hindistan	32	5.3	4	-	-	-
Endonezya	31	5.2	17	-	0.1	-
İsrail	482	1.4	702	234.0	29.5	6.0
Kazakistan	113	1.4	12	-	0.5	-
Norveç	532	1.1	751	16.3	101.1	5.2
Paraguay	50	1.9	149	-	0.2	-
Filipinler	40	4.0	84	-	0.3	-
Suudi Arabistan	137	1.8	64	64.0	0.2	-
İngiltere	589	1.3	727	38.3	28.2	3.8
Amerika	700	1.3	398	19.0	295.2	12.8
Dünya	163	1.6	121	60.5	17.8	10.5

- = 1990"da veri yok ya da 0

Kaynak: UNDP 2020: 186-89.

mesafe giden otobüsler gibi eski iletişim ve taşıma araçlarının yaptığından daha hızlı ve kapsamlı şekilde mi dönüştürüyor? Eylemciler arasında kurulan yeni ilişki biçimleri bir sonuç olarak mı ortaya çıkıyor? Dolayısıyla toplumsal hareket kampanyaların, repertuvarların ve MBSB gösterilerinin karakteri eskiden çok daha çarpıcı bir biçimde mi değişiyor?

Çok çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı bir alanda Lance Bennett'in konu hakkındaki son derece ufuk açıcı ve ölçülü incelemesi (Bennett 2003), dijital iletişim araçlarının uluslararası eylemciliği çeşitli önemli yollardan değiştirdiğini öne sürüyor. Söz konusu yollar şunlardır:

- Eski toplumsal hareketlere özgü nispeten yoğun ağlar (Diana 2003) yerine eylemciler arasında iletişim ve koordinasyon için hayati önem taşıyan gevşek yapılı bağlar kurmak;
- Yerel meselelerin hareketin söylemi içine sokulması için geniş bir bakış açısı geliştirmek suretiyle bir bütün olarak hareketle yerel eylemcilerin özdeşleşmesini zayıflatmak;
- Toplumsal hareketlere kişisel katılım üzerindeki ideoloji etkisini azaltmak;
- Toplumsal hareket eylemcilerinin merkezleri olan kayıtlı, sürgit ve zengin kaynaklı yerel ve ulusal örgütlerin görece öneminin azalması;
- Toplumsal hareketler içinde kaynakları yetersiz örgütlerin stratejik avantajlarının artması;
- Hızla değişen yakın hedeflerle kalıcı kampanyaların (küreselleşme karşıtlığı ya da çevrenin korunması gibi) düzenlenmesinin desteklenmesi;
- Eski yüz yüze etkinlikleri sanal etkinliklerle birleştirmek.

Bennett, bu değişimlerin sonuçta toplumsal hareketlerin giderek daha fazla koordinasyon, kontrol ve bağlılık sorunlarıyla karşılaşmasına yol açtığı yargısına varıyor.

Öte yandan Bennett vurgulamasa dahi, anlattığı eğilimlerin yer-

leşik olguya karşılık geldiği ortada; o keskin bir burunla rüzgârı kokluyor. Şimdi fırtınanın yaklaştığı durumu ihtiyatlı bir şekilde ele alalım. Gerek gençlde toplumsal ilişkiler gerekse eski toplumsal hareketlerdeki iletişim teknolojilerinin yerini düşünecek olursak, yalınkat bir teknolojik determinizmden kuşku duymamız gerekir. Bennett'in saptadığı değişimlerin bazıları, büyük olasılıkla, dijital teknolojilerin benimsenmesinden daha çok, toplumsal hareket eylemcilerinin politik ve ekonomik koşullarındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır (DiMaggio, Hargittai, Neuman ve Robinson 2001, Sassen 2002, Tarrow 2003, Wellman 2000, 2001a, 2001b). Uluslararası örgütlerin (gerek sivil gerekse devlete bağlı olanlar) artması, uluslararası şirketlerin ve finans ağlarının artan önemi, çoğu devletin mallar, şahıslar, sermaye ve kaçakçılık akışlarını kontrol etmede giderek zayıflaması ve toplumsal hareket taleplerinin olası hedefleri arasındaki iletişimin yaygınlaşması, tüm bunlar, Bennett'in listesindeki değişimlere katkıda bulunmaktadır. Onların tümü toplumsal hareket eylemcilerinin önüne yeni engeller çıkarırken, toplumsal hareket merkezleri olarak yeni politik halkaların oluşumunu kolaylaştırmaktadır.

Bu bizi küreselleşme meselesine getiriyor yeniden. Prensipte, küreselleşen değişimin hâlihazırdaki üç eğiliminin -yukarından aşağıya, aşağıda yukarıya ve aradaki- dünya genelinde toplumsal hareketleri etkilemesine karşı nasıl bir beklentimiz var? Gelin kampanyaları, repertuvarları ve MBSB gösterilerini ayrı ayrı ele alalım:

- Yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya ve aradaki değişimlerin tümü çıkarları paylaşan yerler arasındaki bağlantıyı sağlamlaştırıp, genelde o yerler arasındaki iletişimin maliyetini azalttığı için çok çeşitli yerlerdeki benzer ya da tıpatıp aynı hedeflere eşzamanlı olarak yönelmiş *kampanyaların* sıklığında bir artış bekleyebiliriz.
- *Repertuvarlar* söz konusu olduğunda, uzun ince iletişim hatlarıyla birbirine bağlı yerel çapta kümelenmiş etkinliklerin lehine tüm katılımcıların fiziksel varlığını gerektiren program, kimlik

ve duruş savlarının ifadesine bağlılıkta bir azalma görebiliriz. Uç noktada bu eğilim hiçbir surette fiziksel varlık gerektirmeyen sanal etkinlikler doğurur.

- *MBSB gösterilerine* gelindiğinde, Ocak 2001'de Manila'da siyah kıyafet giyme örneğine rağmen, artan bir çatallanmayı bekleyebiliriz: Bir yanda, dünyanın herhangi bir yerinde aniden tanınan makul olma, birlik, sayı ve bağlılığı ifade etme biçimleri; diğer yanda, katılımcı öbeklerinin ilişkilerini onların yerel çevrelerine bildiren giderek yerelleşmiş MBSB kodları. Endonezyalı göstericiler yerel çapta tanınan bandanalar takarlarken, televizyon kameralarına İngilizce yazılmış dövizleri göstermeleri bu çatallaşmayı açığa vurmaktadır.

Kampanyalar ve repertuvarlarda beklenen değişimler 20. yüzyılın sonlarından itibaren kesinkes yaşanıyordu elbette. Ayrıntılı olay katalogları olmadığı için MBSB gösterilerinin çatallaşması belirsiz ama kabul edilebilir kaldı. Herhangi bir spekülasyon yapılacaksa, olayların ayrıntılı şekilde karşılaştırılması, uluslararası yönelimli etkinliklerin (daha yerelleşmiş toplumsal hareketlere kıyasla) katılımcıları kendi yörelerine ve barış işaretleri ve birlikte şarkı söyleme gibi dünya genelindeki diğer MBSB kodlarını kullanan gruplara sıkıca bağlayan kodları birleştirdiği görülecektir.

Basit teknolojik determinizmden uzak durmamız gerektiği gibi, toplumsal hareketlerdeki her 21. yüzyıl değişimini de küreselleşmeye atfetmekten sakınmalıyız; rastlantı, nedenselliği kanıtlamaz. Özellikle, eylemcilerin deniz ve kıta aşırı hak taleplerini koordine ettikleri gösterişli durumların, yerel, bölgesel ve ulusal hareketlerin zamanının geçtiğine dair bizi ikna etmesine izin vermemeliyiz. Uluslararası bağlantılar hâlâ sınırları belli ülkeler içinde hareket eden ve o ülkelerin hükümetlerini ciddiye alan insanları birbirine bağlamaktadır. Pek çok gözlemci ve katılımcı tüm uluslararası bağlantıları, sanki o bağlantılar küreselmiş ve dolayısıyla sınırları belli, merkezi devletlerin eski politikasının dışındaymış gibi tarif ediyorlar. Aslında devletler, 21. yüzyılın başındaki toplumsal hareketlerin yerleri, he-

defleri ve sessiz aktörleri olarak varlığını sürdürüyor. Filipinler'de başkanlık etrafında dönen Manila hareketi bunun bir örneğini oluşturmakta. Yeni yüzyılın toplumsal hareket politikasında aktör, hedef ve yer olarak ABD'nin muazzam varlığı konuyu daha önemli kılmaktadır.

Filipinler'e Dönüş

2000 ve 2001'in Filipinler'ine dönmek, 21. yüzyılın kamu politikasında toplumsal hareketlerin yerinin aydınlatılmasına yardım edecek ve yeni iletişim teknolojilerinin her zaman o hareketleri etkisi altına aldığı yönündeki savdan kuşkulanmamız için bazı sağlam gerekçeler sunacaktır. Önce İspanya ve ardından ABD'nin uzun süreli sömürgeciliğinin ardından, 2000'e gelindiğinde Filipinler yarım asırdan fazla bir zaman dilimi boyunca bağımsız bir ülke olarak varlığını sürdürmüştü. Amerikan askeri güçlerinin kayda değer varlığıyla, onda dokuzundan fazlasının Hıristiyan olduğu nüfusuyla, yaygın ticaret akışlarıyla, ABD'ye önemli ölçüde göçle ve kamusal yaşamın başlıca dilleri olan İngilizce ile Filipince (Tagalog'a dayanan) arasındaki alışverişle ülke ABD'ye güçlü bağlarla bağlandı.

1946 ile 2001 arasında, Filipinler takımadalarının toprak sahibi ve tüccar elitleri arasındaki yüksek bakanlıklar için yürütülen görece demokratik rekabet ile demokratik yordamlara pek uymayan diktatörlük idaresi arasında salındı (Anderson 1998: 192-226). "Dost kapitalizm"iyle birlikte Ferdinand Marcos'un başkanlığı (1965-1986) diktatörlük idaresini ülke geneline yerleştirdi. Öte yandan 1986'da Halkın Gücü adındaki kitlesel hareket Marcos'un pılını pırtısını toplayıp Hawaii'ye kaçmasını ve başkanlığa Corazon Aquino'nun (Marcos'la aynı ölçüde elit biri) geçmesini sağladı. Sonraki on beş yıl boyunca, tastamam serbest yapılan çekişmeli seçimler az ya da çok muntazam meclisleri ve başkanları ülkeye kazandırdı. 1998'de film yıldızı Joseph Estrada popülist bir programla başkanlığı kazandı. Kendisini Filipinli Halkların Partisi adlı gevşek yapılı

bir parti desteklemişti. Fakat bazı selefleri gibi Estrada da çok geçmeden halkın kasasına elini daldırmaya başladı. İki yıl sonra, Freedom House, Filipinler'e, 1 (yüksek) ile 7 (düşük) arasındaki puan skalasında, siyasi haklar bakımından nispeten yüksek sayılan 2 puan ve sivil haklar bakımından 3 puan vererek, ülkeyi, 2+2 puana sahip Botswana Şili ve Guyana'nın altında, Arjantin, Benin ve Bulgaristan'la aynı kategoriye yerleştirdi. Belli başlı bölgesel, dinsel ve etnik çatışmaların yanı sıra başkanın fiilen demokrasiye bağlılığından duyulan şüpheler Filipinler'in iyi puan almasına engel oldu (Karatnycky 2002: 389-90, 596-97).

Hiçbir surette o zamanda ülkenin kitlesel kamu politikası toplumsal hareketleri içermiyordu. Filipinler'in pek çok kırsal kesiminde militanlar ve güçlü adamlar hâlâ hâkimiyetlerini sürdürüyorlardı. Mindanao'da İslamcı gerillalar 1971'den beri bağımsız bir devlet için mücadele ediyorlardı. Her ne kadar Moro Ulusal Özgürlük Cephesi (MNLF) 1996'da hükümetle anlaşmaya vardıysa da, onun bir kolu olan Moro İslami Özgürlük Cephesi (1984'te MNLF'den ayrılan MILF)'nin on iki bin ila on beş bin arasında değişen askeri gerilla savaşını yürütmeye devam ediyordu. Öte yanda komünist Yeni Halk Ordusu (NPA, herhalde on bir bin askeri olan) MILF ile gevşek bir işbirliği yürüterek Marksist bir devlet için kendi kampanyasını yürüttü (SIPRI 2001: 29-40).

Joseph Estrada'nın selefi Fidel Ramos MNLF'nin 1996'da yumuşamasını sağlarken, MILF ve NPA'ya kısmi imtiyazlar tanımıştı. Estrada yönetimi altında bu anlaşmalar geçerliliğini yitirmeye başladı. Yeni başkan için daha kötüsü, adı sanı bilinmeyen saldırganlar (militan İslamcı ayrılıkçıların oluşturduğu Ebu Seyyaf grubuna bağlı oldukları söylenen) Filipinler ve Malezya'da turistleri, yabancı gazetecileri ve Filipinli vatandaşları kaçırdılar. Büyük fidyeler karşılığında rehinelerin sadece bazılarını serbest bıraktılar. Bu arada Manila'da bir dizi ölümcül patlama gerçekleşti. Olayın sorumluluğu yine kesin kanıt olmamakla beraber Ebu Seyyaf'ın üzerine atıldı (*Annual Register* 2000: 326-27). Çözüme kavuşturulmayan tüm bu çatışmalar Estrada'ya verilen halk desteğini zedeledi.

Estrada'nın Ocak 2001'de görevden alınmasına yol açan anayasa krizi aslında iki ay öncesinden başlamıştı. Başkanın yasadışı faaliyetlerden nemalandığı yönündeki güvenilir iddialar üzerine, Filipinler Meclisi 13 Kasım'da başkanın sorgulanmasını oyladı. Mahkeme heyetini oluşturan yirmi iki senato üyesinin Estrada'yı mahkûm etmesi için oyların üçte ikisini alması gerekiyordu. Mahkemenin 16 Ocak'ta 10 karşı 11 oyla delil yetersizliğine karar vermesi büyük şaşkınlık yarattı. Yozlaşma suçlamaları gündeme geldi ve sorgulama işlemleri başlamadan önce başkan vekili Macapagal-Arroyo (halkın oyunun önemli bir kısmını alarak Estrada'dan bağımsız şekilde seçilmiş, ABD'de eğitim görmüş ekonomist) sosyal güvenlik bakanlığı görevinden istifa ederek, eski bakan Corazon Aquino ile Kardinal Jaime Sin'in kurduğu anti-Estrada koalisyonuna katıldı. Halkın Gücü, Joseph Estrada'yı iktidardan indirdiyse, bunu güçlü bir elit desteğine sahip olduğu için yapabilmiştir.

Şema 5.3, Manila'nın günlük gazetesi *Philippine Star*'ın manşetlerine taşınan bazı olaylara yer vermekte. (Neredeyse her seferinde önceki günün olayları tarihleriyle birlikte verilmiş) Aralık'ın başında, manşetlerin gösterdiği gibi, Filipinli politik girişimciler senatoya, Edsa'ya ve başkanlık sarayı Malacanang'a planlı yürüyüşleri de içeren kapsamlı bir kampanya hazırlıyorlardı. Daha az radikal olan diğer bir dizi örgütün yanı sıra Filipin komünist partisi (CPP) anti-Estrada kampanyasını destekledi. Estrada gerilla cephesinde ateşkes, ölüm cezalarının hafifletilmesi ve mahkûmların serbest bırakılması gibi ıslahatlarla halkın ve kilisenin desteğini almaya çalıştı. Ancak bu güven önce semtlerde, ardından Manila'nın kamu taşıma sistemindeki bombalamalarla darbe aldı. Ocak ayının başında Estrada taktiğini değiştirerek MILF'e karşı yeniden askeri eyleme geçti.

Estrada'nın rejimine karşı gösterileri yasaklamasına rağmen Manila ve başka yerlerde gösteriler devam etti. Örneğin, Akbayan Eylem Partisi'nin eylemcileri, sorgulama mahkemesinin üyesi ve Estrada'nın müttefiki olan senatör Miriam Defensor-Santigo'nun Quezon Şehri'ndeki evinin dışında yürüyüş yaptılar. 27 Aralık'ta Miriam bu yürüyüşlere yasak getirilmesi için Filipinler Yüksek Mah-

Şema 5.3 *Philippine Star*'dan Seçilmiş Başlıklar, Aralık 2000 ve Ocak 2001

1 Aralık	Anti-Estarada güçleri sivil itaatsizlik planını yürürlüğe soktu
2 Aralık	Hükümet NPA, MILF ile tatil ateşkesi ilan etti
8 Aralık	Anti-Estrada protestocularının senatoya yürümeleri engellendi
8 Aralık	Birleşmiş Milletler, Estrada davasının ortasında çıkan darbe söylentilerinden endişe duyduğunu açıkladı
9 Aralık	Cotabato Katedrali, Jollibee çıkışı bombalandı; 4 yaralı
11 Aralık	Estrada kiliseyi yanına almaya çalışıyor: Tüm ölüm cezaları hafifletildi, mahkûmlar serbest
18 Aralık	Edsa toplantısı bugün yapıldı
24 Aralık	Kitlesel sivil itaatsizlik aklandı
27 Aralık	CPP uyarıları vs anti-Estrada protestolarına baskı
28 Aralık	Miriam'dan Yüksek Mahkeme'ye: Ülkemdeki yürüyüşleri durdurun
31 Aralık	Bombalar metroda 11 kişiyi öldürdü
7 Ocak	Estrada MILF'le yeniden savaşa girdi
9 Ocak	Göstericiler senatonun şoförünü tartakladı
10 Ocak	Protestocular senatonun toplanma yasağını çiğnedi
15 Ocak	Polis Antipolo gösterisini dağıtmak için su topları kullandı
16 Ocak	Malacanang anarşiyi ezmeye hazır
16 Ocak	Antipolo sakinleri çöp kamyonlarına saldırdı
17 Ocak	Siber savaşçılar Miriam'ın Uluslararası Mahkeme görevine başvurusunu engellemeye yemin ettiler
18 Ocak	Edsa II'den Erap'a: İstifa
19 Ocak	Edsa protestocuları insan zinciri oluşturdular
19 Ocak	Bugün ulus genelinde iş durdurma eylemi yapıldı
19 Ocak	Estrada yanlıları kulüplere üye öğrencileri avladı
20 Ocak	Estrada hükümeti düştü
20 Ocak	Göstericiler Makati'de çatışmaya girdiler
21 Ocak	Mendiola çatışmasında 3 yaralı, 6 tutuklu
21 Ocak	Yüksek Mahkeme: Halkın refahı,üstün esastır
21 Ocak	ABD, GMA [Gloria Macapagal-Arroyo] hükümetini tanıdı

kemesi'ne başvurdu. Birkaç hafta sonra, bir web sitesinin kurucuları Estrada'nın istifasını savunan elektronik bir dilekçe için imza toplamaya başladılar. 150 bin kişi dilekçeyi imzaladı. Ayrıca kampanyalarını genişletip, senatör Defensor-Santiago'nun ("Miriam") Uluslararası Adalet Mahkemesi'ne atanmasına da karşı çıktılar.

Öte yandan o zamanın tüm toplumsal hareket etkinliklerinin Joseph Estrada'yı görevden almak için yürütülen kampanyalarla doğrudan ilintili olduğuna dikkat ediniz. Sözgelimi, 14 Ocak'ta yapılan "Antipolo protestosu"nun, Manila'nın toplumsal hareketiyle doğrudan ilgisi pek yoktu; daha çok, Manila'nın pisliğiyle ilgiliydi. Manila kalabalık sokaklarda artıkların birikmesi sorunundan muzdarip. Estrada, Manila'nın doğusunda, 30 km uzaktaki San Mateo ve Antipolo şehirlerine kesişim yerindeki çöp istifinin yeniden açılmasını emretti. Antipolo belediye başkanının öncülüğünde Antipololu bin kişi (bu şehir altı yüz bin nüfusa sahip) anayolunu kapatıp Manila'nın çöp kamyonlarının geçişini engelleyince, polis grubu su toplarını kullanarak onları dağıttı. Aynı ayın 15'inde, kimliği belirsiz kişiler Antipolo'dan geçen çöp kamyonlarına ateş ettiler ve taş atarak kamyonların camlarını kırdılar. Yorumcular, yerel yetkililerin toprağın doldurulmasını alenen kabul etmeleri durumunda, yaklaşan yerel seçimlerde yenilgiye uğramaktan korktukları için protestoları desteklediklerini söylediler.

Bununla beraber soruşturma derinleşince, Filipin toplumsal hareketinin eylemleri, büyük ölçüde, soruşturma meselesi etrafında kümelenen Estrada yanlılarıyla Estrada karşıtlarının mücadelelerine dayandı. 19 Ocak'a kadar, başkanlık sarayındaki (Malacanang) hükümet sözcüsü hükümet karşıtı göstericileri tehdit etmeyi sürdürdü ve Estrada'nın halktan destekçileri (çoğunlukla Manila'nın en yoksul semtlerinden ve hizmetçiler, şoförler ve diğer meslek gruplarının göçmenlik teşkilatından gelen) o göstericilerle çatışmaya devam ettiler. Öte yandan ayın yirmisinde, metropol polisi Mendiola (Malacanang'a bitişik olan ve Ferdinand Marcos'un devrilmesi sırasında büyük çatışmaların yaşandığı yer) ve Makati (şehrin finans bölgesi) gibi Manila semtlerinde Estrada yanlısı göstericileri tutuklamaya

başladı. Dalga kabardı. Aynı gün ABD'nin Macapagal-Arroyo rejimini kabul etmesi geçişi tamamladı.

Estrada'nın desteği tam olarak erimedi. 27 Nisan'da Macapagal-Arroyo hükümeti Estrada'yı tutuklayıp ona sıradan bir suçlu muamelesi yaparak önceden verdiği sözü tuttu. Bunun üzerine Estrada'nın partisinin (artık Kitlelerin Gücü adıyla anılan) kurucuları ve müttefik dinsel gruplar yerel liderlerine konuşma hakkı verilmesi için Edsa'ya göstericilerini getirdiler. 1 Mayıs'ta Estrada destekçilerinden oluşan benzeri bir grup başkanlık sarayına (artık Macapagal-Arroyo'nun oturduğu) yürüyerek yol üzerinde 20 milyon pezo değerinde ziyana yol açtılar. Mendiola'da Estrada eylemcileriyle hükümet güçleri arasında çıkan çatışmada iki gösterici ve iki polis öldü. Düşmanları gibi Estrada yanlıları da kendi toplumsal hareket repertuvarlarını kullandılar (Rafael 2003: 422-25).

2000 ve 2001'de Filipinler'deki mücadeleler 21. yüzyıl toplumsal hareketleri hakkında bizlere neler söylemektedir? Birincisi, ülkenin bazı yerlerinde yürütülen gerilla savaşına rağmen en azından Filipinler'in başkent bölgesi tanıdık yapılar içinde toplumsal hareketleri kurumsallaştırmıştır. Çok çeşitli yerel renkler, yürüyüşler, iş durdurmalar ve Aralık ve Ocak aylarının basın bildirileri kuşkusuz uluslararası toplumsal hareket repertuvarında olan etkinliklerdir ve başkanı alaşağı etmek için yürütülen sürgit bir kampanyanın bir parçasını oluşturmuş program, kimlik ve duruş iddialarını dile getirmiş ve defalarca yapılan MBSB gösterilerini içermiştir. Dahası, Antipolo'daki çöp istifi yüzünden yapılan çatışmalar toplumsal hareket taktiklerinin anti-Estrada kampanyasının ötesine taştığını göstermektedir. Filipinler'in eksik demokrasisi toplumsal hareketler için elverişli bir ortam sundu. 20. yüzyılın sonlarında gözlemlediğimiz gibi, dünya genelinde demokrasi ve toplumsal hareketler 21. yüzyılın başında bir arada yürümüştür.

İkinci husus; Filipinler, toplumsal hareketler açısından, sosyal ve coğrafi olarak parçalanmış ülkeler kategorisine girmiştir. Estrada'nın Manila'daki destekçilerinin etkinliklerine rağmen, yakın zamandaki Filipin toplumsal hareketlerine katılanlar çoğunlukla orta sınıflar-

dan geldi (Rafael 2003). Coğrafi farklılıklar Filipinler'i sınıf farklılıklarından daha keskin şekilde böldü. Mindanao gibi çatışma bölgelerinde kamu politikası toplumsal hareketleri değil; yerel diktatörleri, dini liderleri, haydutları, rehinecileri, patron-müşteri ağlarını, militanları ve gerilla güçlerini içeriyordu. Yakındaki Malezya ve Endonezya da aynı şekilde, toplumsal hareket kampanyalarının siyasi dayanaklara sahip olduğu ana bölgelere ve hiç kimsenin şiddet içermeyen toplumsal hareket etkinlikleriyle MBSB gösterilerini sürgit bir kampanyada birleştirerek siyasi kazanım elde etme umudu taşımadığı geniş yerlere bölünmüştü. Yalnızca otoriter ülkeler değil; ayrıca, kısmen demokratik ülkelerin otoriter kesimleri de toplumsal hareketler dünyasının dışında kaldı.

Üçüncü husus; uluslararası bağlantılar bu muazzam ulusal çatışmada belirgin şekilde önem kazandı. Açıkçası, ABD yetkilileri anti-Estrada kampanyasını yakından denetlediler ve Macapagal-Arroyo rejimini neredeyse anında tanıdılar. Yoğun uluslararası medya başlıkları (1986'da Ferdinand Marcos'un devrilmesiyle kasten kurulan benzerliklerden güç alan) Manila eylemcilerinin hem yerel çapta hem de dünya çapında eşzamanlı olarak faaliyet yürütmekten başka çarelerinin olmadığını gösterdi. Bu durum 2000-2001 olaylarını küreselleşmenin bir sonucu ya da örneği kılar mı? Uluslararası bağlantıların Estrada'ya karşı yürütülen hareketi oluşturması ya da sonuca vardırması bakımından hayır. En fazla 21. yüzyılın başında Filipinler'in dünya genelindeki iktidar ve iletişim ağlarına yeterince entegre olduğunu ve dolayısıyla Filipinli idarecilerin Myanmar, Belarus ve Liberya'daki emsallerinin kullandığı şaşırtma, toplumdan uzaklaşma ve baskı seçeneklerinden yoksun kaldıklarını söyleyebiliriz.

Dördüncü husus; cep telefonu ve yazılı mesajların yaygın şekilde kullanımı, tek başına, anti-Estrada kampanyasını kitle iletişim araçlarının yürüttüğü yeni bir tür toplumsal hareket yapmaz. Manila'daki kalabalıklar ucuz ve hızlı iletişim nedeniyle eskisinden daha fazla sayıda ve daha çabuk bir araya gelmiş olabilirler. Fakat Aralık ve Ocak aylarındaki halk hareketinin genel manzarası -en azından bu

mesafeden görüldüğü kadarıyla- eski, cep telefonu öncesi Filipin toplumsal hareketlerine ve demokratik ve yarı demokratik ülkelerdeki eski toplumsal hareketlere büyük ölçüde benzemektedir: sivil itaatsizlik planları, otoritelere meydan okuyan bildiriler, önceden kurulmuş örgütlerin çağrıları, sembolik anlam içeren yerlerde toplanmalar, gösteriler, yürüyüşler, insan zincirleri ve ulusal önderlerin etkileyici katılımları.

Öte yandan dördüncü husus sadece *Philippine Star* gibi kaynaklara dayanan bilgilerin sınırlılığına da işaret ediyor. Medya haberleri ne tür eylemleri açıklamamız gerektiğini, kamuda hangi büyük aktörlerin (bireysel ve kolektif) ortaya çıktığını ve bu aktörler arasında alenen beyan edilmiş hangi ittifakların kurulduğunu belirtmede bize büyük ölçüde yardım eder. Yine de, tek başlarına, emsallerden *Time Asia* gazetesinin ileri sürdüğü şu çetrefilli soruları cevaplandırmaz: Halk hareketleri ne ölçüde sonuç üzerinde bağımsız bir etkide bulunuyor? Macapagal-Arroyo, Sin ve Aquino'nun yanı sıra askeri ve finans çevrelerdeki gizli destekçilerin oluşturduğu gizli komite iktidarı ele geçirmek için bir kamuflaj olarak sokak politikasını başlatabilir miydi? Kampanya katılımcıları arasındaki etkileşimleri yakından gözlemlemeden kesin bir şey söyleyemeyiz.

Elimizdeki verilerin ortaya koyduğu en makul okuma kanımca şudur: Öteden beri Estrada'ya karşı çıkmış politik örgütler ve siyasi girişimciler Estrada'yla ilgili halk arasındaki yaygın hoşnutsuzluğu sürgit bir kampanyaya dönüştürmekte önemli rol oynadılar. Senato'nun soruşturma davası bu kampanyanın belirgin odağını oluşturdu. Geniş katılımlı yürüyüşler ve gösteriler Estrada'nın, muhaliflerine karşı kuvvet kullanma gücünü azaltırken, kampanyayı ulusal ve uluslararası gözlemcilere onaylattı. Estrada'nın destekçilerinin (Ocak 2001'den çok sonra da etkinliklerini sürdüren) de toplumsal hareket taktiklerini kullanmış olmaları, hem Ocak 2001'de gerçek toplumsal hareket politikasının hayata geçtiğini hem de -en azından Manila bölgesinde- toplumsal harcketin halk taleplerini ifade etmenin bir yolu olarak yaygınlaştığını gösteriyor.

Uluslararası Etkinlik

Bu arada dünyanın pek çok yerinde toplumsal hareketler uluslararası bir nitelik kazanıyordu. Kuşkusuz ta baştan beri toplumsal hareketlerin içinde uluslararası bağlantılarla karşılaşmıştık: Haziran 1768'de Güney Karolina'da, Charleston'da John Wilkes'in kırk beş rakamı gibi ünlü İngiliz sembollerini hatırlayın. Kölelik karşıtlığı, çok geçmeden, okyanusun her iki yanındaki bir dizi ülkeye uzanan kollarıyla transatlantik bir harekete dönüştü. 19. yüzyılda alkol karşıtlığı, kadın hakları ve İrlanda'nın bağımsızlığı adına yürütülen hareketler Atlantik etrafında dayanışma yaratmayı sürdürdü (Hanagan 2002, Keck ve Sikkink 2000).

Şu durumda biz sadece uluslararası toplumsal hareket etkileşimlerini değil, ayrıca toplumsal hareketlerdeki yönelimlerdeki önemli değişimin göstergelerini de araştırıyoruz. Şema 5.1 uluslararası nitelik kazanmayı şematize ediyor. İki kategoriye yer veriyor: a) MBSB gösterileriyle program, kimlik ve duruş iddialarını toplumsal hareket etkinliklerine dönüştüren *talep sahipleri* (örneğin, Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı kampanya yürütenler), b) talep sahiplerinin tepki verdiği, tanıdığı ya da ortadan kaldırmak istediği *talep nesneleri* (örneğin, Dünya Ticaret Örgütü). Bu kitabın ele aldığı, toplumsal hareketlerin iki yüzyıllık tarihi boyunca gerek talep sahipleri gerekse talep nesneleri yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası yelpazeye yayıldı. Çoğu zaman her ikisi de aynı düzeyde etkin oldu: yerel talepçilerle birlikte yerel nesneler, bölgesel talepçilerle birlikte bölgesel nesneler ve benzeri. Ancak giderek yaygınlaşan bir eğilim, çeşitli talepçilerin bir düzeydeki koordineli taleplerini, daha üst düzeydeki nesnelerle eşleştirdi. Örneğin Boston ve Philadelphia'daki kölelik karşıtları köleliğin kaldırılması için dilekçe heyetine katılmışlardı ve Marburg ve diğer şehirlerdeki yerel Nazi eylemcileri Hitler'in Alman yöneticisi olmasına dönük taleplerini birleştirmeye başlamışlardı.

Aynı şekilde, 1989'da SSCB cumhuriyetleri ya da Sovyet uydu devletleri içinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığı destekleyenler

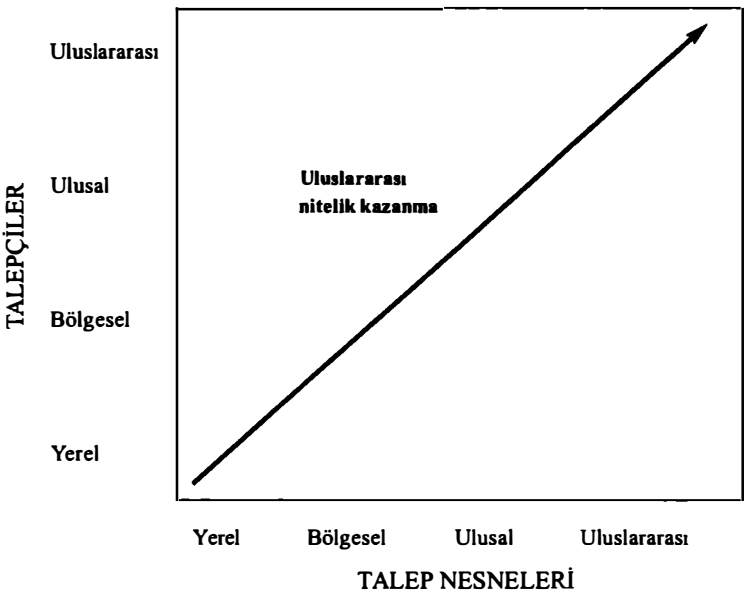

Şekil 5.1 Toplumsal Hareketler'in nitelik kazanması

Sovyet idarecilerini ve Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası otoriteleri hedef almışlardı. İkinci örnek uluslararası nitelik kazanma yönünde büyük bir adım oluşturdu. En üst noktasına varmadı -Şema 5.1'in sağ üst tarafında görüldüğü üzere-; çünkü bir uluslararası "biz" adına kararlı şekilde konuşan aktörleri değil de bölgesel ve ulusal talepçileri harekete geçirmişti. Yine de "biz"in uluslararası düzeyde inşası 21. yüzyıl toplumsal hareketlerinin giderek bilindik bir özelliği haline geldi.

Talep nesneleri de uluslararası bir nitelik kazandı. Pek çok ülkede etkinlik gösteren ulusötesi şirketler ve ulusal şirketler -Nike, McDonald's, Coca-Cola ve Royal Dutch Shell gibi- yaygınlaşıp çoğalırken, çokuluslu toplumsal hareket koordinasyonu için hedef teşkil ettiler. Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların kurulması da aynı şekilde, etkileriyle, politikalarıyla ve müdahaleleriyle çeşitli ülkelerden

yükselen toplumsal hareket taleplerini kendilerine çeken önemli aktörler yarattı (bkz. Deibert 2000, Wood 2003). Bu aktörler göze çarpan yüksek düzeyde toplantılar düzenlediklerinde, politikalarına karşı uluslararası koordinasyon içinde protestolar yapıldı. Jackie Smith Kasım 1999'da Dünya Ticaret Örgütü toplantısı hasebiyle yürütülen hareketi şöyle anlatıyor:

> "29 Kasım 1999 akşamında, Seattle'ın iş dünyası ve politika liderleri Dünya Ticaret Örgütü'nün 3. Bakanlar Toplantısı'na gelen delegeler için şehrin futbol stadyumunda büyük bir karşılama partisine ev sahipliği yaptı. Bu sırada binlerce eylemci 'Seattle Savaşı' diye adlandırılan ilk büyük halk çatışmasına hazırlanmak için şehir merkezindeki kilisede toplanmışlardı. Protestocular kiliseden dışarıya akın ettiler ve dışarıda soğuk bir Seattle sağanağı altında dans eden, şarkı söyleyen ve konuşan binlerce insana katıldılar. Şehrin çeşitli apartmanlarını doldurdular ve 'yüzyılın protestosu'nu kutladılar. Çoğu, Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı olduklarını ilan eden yağmurlukları ve sendika ceketleri giymişti. Binlerce yürüyüşçü stadyuma ilerledi ve borç krizinin zararlı etkilerini dramatize etmek için stadyumun etrafında bir insan zinciri oluşturdu. Protesto, müsrif karşılama törenine katılması beklenen 5000 konuğun üçte ikisinden fazlasını caydırdı. 'Borç zincirlerini' simgeleyen insan zinciri, 3. Dünya'nın borçlarının silinmesi için yürütülen uluslararası bir kampanyanın (Jubilee 2000) parçasıydı. Küresel ticaret sistemlerindeki muazzam eşitsizlikler konusunda eylemcileri ve gözlemcileri bilgilendirdi ve küresel ticaret sistemine karşı yapılan protestolar ve mitinglerle bir hafta sokakları kasıp kavurdu." (Smith 2002: 207)

Jubilee 2000, ilk başta, ekonomik ve sosyal gelişme meselelerini ele almak amacıyla Birleşik Krallık sivil toplum örgütlerinin bir koalisyonu olarak kuruldu. Koalisyon çok geçmeden 3. Dünya'nın borçlarının silinmesine odaklandı. Uluslararası finans liderlerinin İngiltere, Birmingham'daki 1998 toplantısında insan zinciri manevrasına öncülük etti. Jubilee 2000 ve diğer pek çok politik ağlarda ey-

lemcileri bir araya getiren Seattle Savaşı, uluslararası kurumları hedef alan uluslararası örgütçüler için bir model oluşturdu.

Talepçilerin ve talep nesnelerinin uluslararası nitelik kazanması meselesini anlamak için uluslararası nitelik kazanmanın diğer iki yanını bilmemiz gerekiyor: a) Kendi başlarına talepte bulunmaktan ziyade, diğerlerinin talepleri uluslararası düzeyde koordine etmelerine yardımcı olmakta uzmanlaşmış aracıların çoğalması, b) Kendi bölgelerinde benzer taleplerde bulunan eylemci gruplar arasındaki yan bağlantıların artması. İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları örgütleri dünya genelinde insan hakları ihlallerini denetleyerek, bu ihlaller hakkında düzenli puanlamalar ve kayıtlar yayımlayarak, insan hakları ihlalcilerine karşı yaptırımlarda bulunulması için büyük devletlere ve uluslararası otoritelere çağrıda bulunarak öncü görevini yaparken, talep sahiplerine modeller, izinler, bağlantılar ve tavsiyeler sunmuştur. Dünya genelinde yerli halkların kendilerine özgü hareketleri, dünya çapındaki bir davanın katılımcıları olarak kendi kimliklerini oluşturmalarından büyük fayda gördü.

Öte yandan aynı amaçları -çevrecilik, kadın hakları ve yoksul ülkelerde zengin pazarlar için çalışan düşük maaşlı, sağlıksız işyerlerine muhalefet- paylaşan toplumsal hareket eylemcileri profesyonel aracılardan kısmen bağımsız şekilde denizler ve kıtalar aşırı sağlam bağlantılar da kurdular. Fijili feminist eylemciler örneğinde gördüğümüz gibi, bu bağlantıların bazıları, ilk başta, Birleşmiş Milletler de dâhil olmak üzere uluslararası örgütlerin düzenlediği toplantılarda kuruldu. Diğer bağlantılar ise tartışma listeleri ve web sitelerinin aracılığıyla internet temaslarıyla kuruldu.

Bolca örneğinin olmasına rağmen, uluslararası çapta koordineli toplumsal hareket etkinlikleri ve bölgesel ve ulusal toplumsal hareketlere verilen uluslararası destek, 20. yüzyılın son on yıllarında artan hızla öne çıktı. Dahası, eylemciler ve analizciler dünya genelindeki hareketler adına, bölgesel ve ulusal olayları, küreselleşme karşıtlığı, küresel hareket ve küresel sivil toplum gibi çeşitli etiketlerle andılar (Bennett 2003, Koopmans 2004, Rucht 2003, Tarrow 2002).

Londra Ekonomi Okulu'nda bir grup analizci küresel sivil toplum başlığı altında, 2001'de, dünyanın çeşitli yerlerindeki toplumsal hareketlerin yürüttüğü etkinlikler arasındaki örgüt temelli bağlantılar hakkında yıllıklar çıkarmaya başladı. Şema 5.4, 2001 Ocak ve Şubat ayları için yıllığın kronolojisini sunmaktadır. Ayrıca, şimdi bilindik gelen Filipinler Halkın Gücü II hareketini de içermektedir. Dahası, küreselleşme karşıtlığını ve küresel adaleti savunanların çok iyi bildiği bir dizi başka etkinliklere de yer vermektedir: Fransa'da McDonald's'a saldıranların davası, Brezilya Porto Alegre'deki Dünya Ekonomi Forumu, Davos, İsviçre ve Meksika Cancún'daki Dünya Ekonomik Forumları'nda militanların alternatif konferansları, Zapatistalar'ın Meksika'daki çok ünlü yürüyüşü ve benzeri. Elbette iki aylık olaylar bir eğilimi ortaya koyamaz. Ancak takvim, 21. yüzyılın başında çok sayıda gözlemcinin toplumsal hareketlerin küreselleşme eğiliminde olduklarını belirtmelerinin gerekçelerini aydınlatmaktadır. Bu olayların çoğu uluslararası çapta organize olan talepçileri, uluslararası çapta öne çıkan talep nesnelerini ya da her ikisini birden içerdi.

21. yüzyılın başını daha uzun bir zaman perspektifine yerleştirdiğimizde ne görürüz? Dünya genelindeki toplumsal hareketleri içeren kapsamlı kataloglardan yoksunluk içinde (ve toplumsal hareketlerin hiçbir surette toplumsal hareket örgütlerine indirgenemeyeceği yönünde can sıkıcı ama esaslı bir uyarıyı da yaparak) uluslararası sivil toplum örgütlerinin (USTÖ) kuruluş sayılarından yola çıkarak 20. yüzyıla girerkenki durum hakkında bir fikir edinebiliriz. 1870'ler ve 1880'lerde bu kuruluşlardan yılda iki ya da üç tane kuruluyordu, 1890'larda ise yılda beş ya da altı tane. 1. Dünya Savaşı'dan önce yılda otuz civarına çıktı. USTÖ'lerin yıl başına kuruluş sayısı savaşta ve savaştan sonra düştü ve 1920'lerde kırka yaklaştı. 2. Dünya Savaşı'nda düşmeye devam etti. Sonra seksene, doksana ve son olarak 1980'lerde yüzün üstüne çıktı (Boli ve Thomas 1997: 176; mevcut USTÖ'lerin sayısı için bkz. Anheier ve Themudo 2002: 194).

Eldeki veriler, USTÖ'lerin kuruluşuyla Milletler Topluluğu, Bir-

Şema 5.4 "Küresel Sivil Toplum Olayları", Ocak-Şubat 2001

15-16 Ocak	Montpellier, Fransa: Konfederasyon Paysanne üyeleri Millau'daki McDonald's restoranının yıkılması için 1999'da mahkemeye başvurdu.
17-20 Ocak	Manila, Filipinler: Halkın Gücü II.
22 Ocak	Zamfara Eyaleti, Nijerya: Genç kız evlilik dışı seks yaptığı için yüz kırbaç cezasına çarptırıldı. Başta Kanada hükümeti ve sivil toplum örgütleri olmak üzere pek çok kesim bu cezayı kınadı.
25-30 Ocak	Porto Alegre, Brezilya: Dünya Sosyal Forumu on bir bin eylemciyi, neoliberalizm ve kapitalist küreselleşmeye karşı çıkarak programları tartışmak için bir araya getirdi.
26 Ocak	Gujarat, Hindistan: Yirmi bin insanın ölümüne yol açan deprem dünya genelinde yardım ve müdahale kampanyaları başlattı.
29 Ocak-3 Şubat	Davos, İsviçre: Dünya Ekonomik Forumu su toplarıyla püskürtülene değin gösteri yapmaya çalışan antikapitalist protestocuları harekete geçirdi.
3 Şubat	Arjantin: Arjantin, İspanya ve Meksika'daki sivil toplum örgütlerinin baskısı sonucunda, Meksika yetkilileri Arjantin'in eski albayı Ricardo Miguel Cavallo'yu 1976-1983 askeri diktatörlük sırasındaki suiistimallerinden yargılanması için İspanya mahkemesine teslim etti.
10 Şubat	Addis Ababa, Etiyopya: Bin kadar kadın aile içi şiddete karşı yürüdü. Etiyopya Kadın Avukatlar Birliği de onları destekledi.
12 Şubat	Filipinler: Yirmi bin işçi ve ölmüş işçi lideri Felimon Lagman'ın dostları kırmızı gömlek giyip adalet çağrısında bulunarak yürüdü.
17 Şubat	Osogbo, Nijerya: Ulusal Bilinç Partisi'nin harekete geçirdiği demokrasi yanlısı protestocuları polis dağıttı.
20 Şubat	Suriye: Başkan Beşer el Esad'ın 2000'de iktidara gelmesinden sonra faaliyete geçen sivil forumları kısıtlamak için hükümet adımlar attı.
22-27 Şubat	Cancún, Meksika: Antikapitalistler ve Greenpeace gibi örgütler (kapitalist) Dünya Ekonomik Forumu toplantısına tepki olarak kapsamlı protesto eylemleri düzenlediler.
25 Şubat-6 Mart	Meksika: Zapatistalar dünyanın çeşitli yerlerinden katılımcılarla birlikte Zapatour adı altında Chiapas'tan Mexico City'e kadar yürüyüş düzenlediler.
26 Şubat	Edo Eyaleti, Nijerya: Gençler Shell Oil'e ait petrol ve gaz istasyonlarını işgal ettiler.

Kaynak: Galsius, Kaldor ve Anheier 2002: 380-81.

leşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Bankası gibi devlete tam ya da yarı bağlı örgütlerin kurulması arasında çarpıcı bir karşılıklılık olduğunu gösteriyor; Boli ve Thomas'ın saptamalarına göre, USTÖ'lerin kurulmasıyla devletler arası örgütlerin kurulması arasındaki korelâsyon yılda 0,83'tür (Boli ve Thomas 1997: 178). Boli-Thomas'ın verileri, ayrıca, USTÖ'lerin kuruluşu ile benim önceden sözünü ettiğim küreselleşmenin kaba zaman çizelgesi arasındaki büyük paralellikleri de açığa vurmaktadır.

Jackie Smith, kapsamı daraltıp -ve bizim amacımız açısından inandırıcılık kazanarak-, "bir tür toplumsal ya da siyasi değişim amacını gütmek üzere örgütlenmiş ve en az üç ülkede üyeleri bulunan bağımsız sivil toplum kuruluşları" üzerinde odaklanarak, 1973 ile 2003 yılları arasında mevcut (yeni kurulanların değil) kuruluşların sayısındaki değişimlere işaret ediyor. Şema 5.5 bu tür ulusötesi toplumsal hareket örgütlerinin sayısını 2003 yılını da içerecek şekilde veriyor.

Sayı 1973'ten 1993'e kadar her on yılda kabaca ikiye katlanmış, sonra 1993 ile 2003 arasında yarı yarıya artmış. Smith'in kataloğundaki ulusötesi toplumsal hareket örgütleri barış, kadın hakları, kalkınma, küresel adalet, etnik özerklik ya da sağcı amaçlardan ziyade, insan hakları ve çevre sorunlarıyla ilgilidir. Öte yandan 1990'larda etnik meselelerle ilgilenen örgütler düşüşe geçerken, ekonomik meseleler öne çıktı. İnsanların gevşek bir tanımla küreselleşme karşıtı diye tanımladığı hareketler, özellikle, ekonomik meselelerde uzman olan örgütlere dayanmıştır; ama onlar insan hakları, çevre ve uluslararası toplumsal hareket talepçilerinin öne çıkan diğer meselelerine odaklı örgütlerle sık sık işbirliği yapmışlardır.

Eldeki verilerin gösterdiği üzere, uluslararası toplumsal hareket etkinliğinin örgütsel temelleri diğer bağlamlarda uluslararası bağlantıların çoğalmasıyla eşzamanlı olarak genişledi (bkz. Keck ve Sikkink 1998). Uluslararası çapta etkinlik gösteren sivil toplum örgütleri karar verici belli başlı kurumlara ev sahipliği yapan şehirlerde mevzilendi. Pek çok Avrupa Birliği kuruluşuna ev sahipliği yapan Brüksel 1392 USTÖ'süyle dünyaya öncülük etmektedir. 2001

Şema 5.5 Ulusötesi Toplumsal Hareket Örgütleri, 1973-2003

Yıl	Örgüt Sayısı
1973	183
1983	348
1993	711
2000	959
2003	1011

Kaynak: Smith 2003: 32; ayrıca bkz. Smith 1997.

yılı itibarıyla, dünya USTÖ'lerinin önde gelen merkezleri Brüksel (1392), Londra (807), Paris (729), Washington D.C. (487), New York (390), Cenevre (272), Roma (228), Viyana (190), Tokyo (174) ve Amsterdam (162) idi (Glasius, Kaldor ve Anheier 2002: 6). Dahası, aynı şekilde, uluslararası çapta koordineli toplumsal hareket eylemleri, politik ve ekonomik gücün büyük merkezlerinin içinde ya da yakınında yoğunlaştı. Bu merkezlerin arasında, Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantıları gibi olayların oluşturduğu geçici merkezler de yer almaktadır.

Uzun vadede toplumsal hareketlerin kampanyalarının, repertuvarlarının ve MBSB gösterilerinin yerine geçen örgüt tanımlamalarına ya da açıklamalarına güvenemeyiz. Bu tür toplumsal hareket eylemlerinin kataloğunun çıkarılması için sıkı bir çalışmaya gerek vardır. Bu bağlamda Lesley Wood önemli bir öncü çalışmaya imza attı. Wood 1998'den 2001'e kadar düzenlenen uluslararası ticaret kurumlarının toplantılarıyla çakışmak üzere organize edilmiş, neoliberalizm karşıtı beş "günlük eyleme" katılımı incelemek için gerek standart haber medyasını gerekse hareketin elektronik kaynaklarını kullanarak uluslararası nitelik kazanmanın önemli bir yanını ortaya koydu (Wood 2003):

16-20 Mayıs 1998: 8'ler Grubu'nun toplantısı (Birmingham, İngiltere) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bakanlar toplantısı (Cenevre)
18 Haziran 1999: 8'ler Grubu toplantısı (Köln, Almanya)
30 Kasım 1999: DTÖ bakanları (Seattle, ABD)
26 Eylül 2000: Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası toplantıları (Prag, Çek Cumhuriyeti)
9 Kasım 2001: DTÖ bakanları (Doha, Katar)

Eylem günleri, resmi ticari toplantının yerinde ya da oraya yakın bir yerdeki organize kalabalığı, o yerden uzaktaki başka görünür yerlerde koordineli eşzamanlı mitinglerle, gösterilerle ve basın bildirileriyle kasıtlı olarak birleştirdi.

Wood'un eylem günleri yalnızca "Seattle Savaşı"nı değil, ayrıca dört yıllık periyodun en önde gelen diğer dört uluslararası hareketi de içeriyor. Onlar hem hedeflerini hem de o hedeflerin popüler görüşlerini etkilemiştir. *Annual Register* konu hakkındaki şu yorumu yaptı:

> "1999'un sonunda Seaattle'daki bakanlar toplantısında bir muhabirin 'gözden düşmek' deyiminin ardından, DTÖ, 2000 yılını 'iyileşme' ya da daha soğuk bir ifadeyle 'felç' dönemi içinde geçirdi. 1999 oturumunda çok çarpıcı bir şekilde gün yüzüne çıkmış karmaşık meseleleri çözmek adına pek fazla şey yapılmadı. DTÖ'nün daha fazla etkin olmasına yönelik talebiyle birlikte gelişen ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki sürtünme devam ediyor. Ekonomik güç odakları, özellikle Avrupa Birliği, Japonya ve ABD küresel ticaret müzakereleri için yeni bir tur önermek amacıyla bir zaman çizelgesi ve program üzerinde hâlâ anlaşabilmiş değiller. Ve küreselleşme karşıtı eylemcilerin yaptıkları protestoların hedefleri arasında DTÖ'nün çalışma standartları ve çevrenin korunması üzerindeki olumsuz etkisi vardır ve söz konusu eylemciler, pek çok ülkedeki yoksulluğun DTÖ'nün kararlarıyla azalmak bir yana dursun, iyice arttığını savunmaktadırlar." (*Annual Register* 2000: 385-86)

Aynı şekilde, Eylül 2003'te ticari temsilciler besin maddelerinin alışverişini görüşmek üzere Meksika, Cancún'da bir araya geldiklerinde, gözlemciler, sokak gösterilerinin ve yeni kurulan 21 gelişen ülke besin ihracatçısı grubunun, çiftçilere büyük ölçekli yardımlar yapan Avrupa Birliği ve ABD'nin göz ardı edemeyeceği ölçüde sağlam bir birlik kurduklarını kaydettiler (Becker 2003). Yine de Cancún toplantısından çıkan DTÖ anlaşma taslağı 21'ler Grubu ve onun sokaklardaki destekçilerine çoğu retorik düzeyde olan küçük ayrıcalıklar tanıdılar (Thompson 2003). Aslında, 21'ler grubu, zengin ülkelerin önerilerinin yanlışlığını protesto ederek geri çekilince, görüşmeler kesintiye uğradı. Dolayısıyla bu tür eylem günlerinin DTÖ'nün tavrında ne gibi değişikliklere yol açtığını saptamak için daha yakından bir analize gerek vardır. Ama en azından uluslararası eylemci ağları o tavrın kamu önünde tartışılmasını şekillendirmeyi başarmıştır.

Wood en az on kişinin talepte bulunmak için alenen toplandığı birbiriyle ilintili olaylara açıkça yer veriyor (Wood 2003). Her olayda uluslararası eylemci ağları ya da People Global Action ve Jubilee 2000 gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları ve Uluslararası Birleşik Ticaret Sendikaları Konferansı ticaret kuruluşlarının toplantılarının yapıldığı yerde ya da oraya yakın bir yerde varlık göstermenin yanı sıra başka yerlerdeki stratejik noktalarda da paralel protesto gösterisi çağrısında bulundular. Beş günlük periyodda Wood, 462 olayın ya da hareket başına 90 olayın kataloğunu yaptı. En fazla olay sırasıyla Batı Avrupa, ABD ve Kanada'da yaşandı. Az da olsa kayda değer ölçüde bir kısım olaylar da Doğu ve Orta Avrupa, Okyanusya, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yaşandı. Toplamda, hareket başına gerçekleşen olay sayısı 1998'de 43 iken, 2001'de 158'e yükseldi. Wood'un verileri, bu uluslararası çapta koordineli eylemlerin, tüm toplumsal hareket etkinliklerinin bir payı olarak artıp artmadığını bizlere söylemiyor. Ama kuşkusuz uluslararası eylemcilerin bir taktiği olarak, coğrafi açıdan yayılmış eşzamanlı etkinliklerin yükselişini gözler önüne seriyor.

Öte yandan bir dalganın önde giden yanını tüm dalgayla karış-

tırmanmak gerekir. Doug Imig ve Sidney Tarrow, 1984'ten 1997'ye kadar Avrupa Birliği (AB) içinde uluslararası nitelik kazanmaya ilişkin en kesin incelemelerden birini yaptılar. Imig ve Tarrow, 2. Bölüm'de anlattığımız çatışmacı toplantılara kabaca denk düşen "çatışma olaylarını" saptamak için Reuters'in online haber servislerini taradılar. Daha sonra hangi olayların a) talepçiler arasında ülkeler arası koordinasyonu içerdiğini ve/veya b) AB'yi ya da onun bir kurumunu hedef aldığını sordular. Imig-Tarrow kataloğunda 9872 olaydan sadece 490'ı -%5- AB ile ilgili talepleri içeriyordu (Imig ve Tarrow 2001: 32-34). Dahası, bu 490 olaydan sadece 84'ü uluslararası koordinasyon taşıyordu; diğer 406'sı AB'yi hedef almakla birlikte ulusal sınırlar içinde kalmış ve asıl taleplerini kendi ülkelerindeki yetkililere yöneltmişlerdi. 1994 ile 1997 arasında doğrudan AB kurumlarını hedef alan olayların oranı %5'ten %30'a fırladı. Trif ve Imig'in 2002 için yaptığı ilave araştırma, Avrupa'daki olayların %20'sinin uluslararası koordinasyon taşıdığını; ama hâlâ sadece %5'inin AB kurumlarını hedef aldığını gösterdi (Trif ve Imig 2003). Yeni yüzyılın başında Avrupa'nın toplumsal hareket etkinliğinde mütevazı bir uluslararası nitelik kazanma olgusu sonunda gerçekleşmeye başladı.

Imig-Tarrow verilerini iki farklı yoldan değerlendirebiliriz. Eğilim, uluslararası talepçiler ve taleplerdeki son artışı gösterdiğinden, bu eğilimin 21. yüzyılda daha da artıp pek çok uluslararası toplumsal harekete uluslararası bir nitelik kazandıracağını tahmin edebiliriz (Bkz. Bennett 2003, Smith 2002). Anekdot niteliğindeki pek çok açıklama böyle bir okumayı destekliyor, özellikle Kuzey Amerika serbest Ticaret Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü ve uluslararası şirketlere karşı yürütülen hareketler.

Öte yandan başka bir açıdan, Imig ve Tarrow'un elde ettiği sonuçlar, çoğu toplumsal hareket tarzında hak talebinin devlet sınırları içinde yapılmaya devam edildiği 20. yüzyılın sonundaki Avrupa'da taleplerin çoğunlukla doğrudan aynı devlet içindeki nesnelere yönelik olduğunu gösteriyor. Dahası, Jubilee 2000 gibi uluslararası ağlar, elektronik dilekçeler ve eşzamanlı insan zincirleri gibi bir seferlik ey-

lemleri başlatmadaki gösterişli etkinliklerine rağmen; genelde, zamanla parçalanmış ya da sönmüştür; genelde dünyanın büyük güç merkezlerinin yakınında kurulmuş sivil toplum kuruluşları daha uzun ömürlü oldular (Anheier ve Themudo 2002). Batı Avrupa ve Kuzey Amerika hâlâ bu merkezlerin çoğunu barındırdığından ve oralardaki eylemciler dünyanın diğer bölgelerindeki eylemcilere oranla, uluslararası toplumsal hareketlere daha fazla ağırlık verdiklerinden, dünya genelinde ciddi ölçüde uluslararası nitelik kazanma eğiliminin tamamlanması için önümüzde hâlâ uzun bir yol var.

Eğer Howard Rheingold ve Lance Bennett dijital ortama sahip toplumsal hareketlerin niteliğini doğru şekilde analiz etmişlerse, kuşkusuz, demokrasi yanlıları uluslararası nitelik kazanmadaki mevcut eksikliğe alkış tutabilirler. Ne akıllı kalabalıklar ne de gevşek bağlantılı ağlar kendi programları -toplumsal hareket repertuvarlarının benzerleri olan- adına sürgit politik çalışma yapma gücüne sahipler. DTÖ politikalarına ya da McDonald's hamburgerlerine karşı çıkmak için milyonlarca insanın hızla harekete geçmesi hedeflerini halkla ilişkiler konusunda duyarlı kılıp, onları çevrelerini korumaya teşvik ederler. Bu, sıradan insanları karar vermede söz sahibi kılmaz elbette. Hintli eylemci analist Neera Chandhoke üçlü tehditten endişe duyuyor: Uluslararası sivil toplum kuruluşları, DTÖ ve IMF kadar, demokratik yoldan hesap vermekten sakınacaklar. Kürenin kuzeyinde kümelenen bu örgütler ve eylemciler daha yoksul, daha gevşek bağlantılı ülkelerdeki örgütlerin ve halkların zararına uluslararası hak talebinde başat rol oynayacaklar ve yetenekli politik girişimcilerle sıradan insanlar arasındaki uçurum keskinleşecek.

> "Rahatsızlığımızın nedeni var. Küresel sivil toplum kuruluşlarının liderlerinin çoğu kendi kendine atanmış ve üyelerine hesap vermeyen kişilerdir. Onların çoğu edilgendir ve eylemcilikleri email yoluyla dolanan imzalarla ve dilekçelerle sınırlıdır. Ayrıca dikkat çeken başka bir husus da DTÖ'ye karşı yapılan gösterilerde veya Dünya Sosyal Forumu gibi alternatif forumlarda dev kalabalıkları görürken, bu iki olay arasında etkinlik sivil toplum örgütlerinin çe-

> kirdek bir grubu tarafından yürütülmüştür. Gösterilere katılanların başka yerde sona erdirilen bir programa ve politik platforma katılmış olmaları olasıdır. Bu ne demokratik ne de politiktir. Hatta katılımcı olayların bürokratik idaresini bile bozabilir. Hatta insanları başka yerlerde yapılan tercihlerin tüketicileri haline bile getirebilir." (Chandhoke 2002: 48)

Herhalde toplumsal hareketler parçalanıyor: bir yanda karar alma noktalarına sürgit politik müdahalesini sürdüren eski tip eylem ve örgütler; diğer yanda büyük ölçüde uzmanlaşmış örgütlerin ve girişimcilerin aracılık ettiği, kıtalararası görkemli fakat geçici bağlantı gösterileri. Eğer durum bundan ibaretse, böyle bir parçalanmanın tarih boyunca toplumsal hareketlerin sadık bir yoldaşı olmuş demokrasi üzerindeki etkilerini iyice düşünmeliyiz.

6

DEMOKRATİKLEŞME VE TOPLUMSAL HAREKETLER

Bu yıl Kazakistan'da toplumsal hareket olmadı. Geçen yılda da olmadı ve gelecek yılda da olmayacak. Öte yandan son zamanlarda Kazakistan'da pek çok çatışma gerçekleşti. Kazaklar daha fazla özerklik istiyorlar; Ruslar kendi dillerini ve ayrıcalıklı konumlarını garantiye almak istiyorlar; Kazak kabilelerin üyeleri kendi yurtlarında öncelik hakkı istiyorlar; Müslümanlar kamu hayatının İslamileşmesinden yanalar ve pek çok rakip rüşvet ve kaçakçılıktan daha fazla pay almak istiyor. 1989'da resmi çok adaylı seçimlerin hayata geçmesiyle birlikte Kazakistan seçimlerinde pek çok parti sahneye çıktı. 1999'da gazetecilerin, yaklaşan parlamento seçimleri hakkındaki sorularına cevap veren başkan (ve Sovyet yanlısı) Nursultan Nazarbayev kendini demokrat bir öğretmen diye tarif etti:

> "Kuşkusuz bu tür ekonomik sıkıntılar yaşadığımız zaman ülkedeki politik güçler daha aktif olurlar. Kazakistan tarihinde ilk kez parti listeleriyle parlamento seçimi yapılacak. Bu normaldir; ama seçim döneminde politik çekişme sertleşirse, ben şahsen ülkenin lideri olarak demokrasinin ülkeye nasıl getirileceğini halkıma öğretmek zorunda kalabilirim. Daha önce demokrasinin hiçbir türüne sahip değildik." (Radio Free Europe 1999: 2)

Bu eğitimi yürüttüğü için öğretmen Nazarbayev, muhaliflerine haddini bildiriyor. 10 Ekim'de başlayacak ve sert geçecek bir dizi ulusal seçimlere hazırlık içindeki Nazarbayev eski başbakan ve potansiyel rakibi Akezhan Kazhegeldin için vergi kaçırma cezası düzenledi. Kazak mahkemeleri izinsiz bir siyasi mitinge katılmasını bahane göstererek Kazhegeldin'in adaylığını kaldırdı. Kazhegeldin ülkeyi terk etti. Eylül'ün başında Rus yetkilileri Kazakistan'ın ihraç isteğini kabul ederek, Londra'dan Moskova'ya vardığında Kazhegeldin'i tutukladılar (Miller ve Levine 1999).

Kazhegeldin, Kazak baskısının tek kurbanı değildi. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 1999 Kazakistan raporunda şunlar yer alıyor:

- 1997'de ülkedeki basın yasasına yönelik 273 devlet ihlali;
- 1997 ve 1998'de çeşitli muhalefet politikacılarının tutuklanması, öldürülmesi ve görevden alınması;
- Polis dayakları;
- İzinsiz gösterilere baskı;
- Sivil özgürlüklere yönelik diğer pek çok ihlal.

Tüm bunlar ulusal güvenlik adına gerçekleşti (İnsan Hakları İzleme Örgütü 1999; ayrıca bkz. CSCE 1998, Olcott 1997, Birleşmiş Milletler 1995). Nazarbayev'in kendi güçleri hukuki kontrolden muaf şekilde şiddet kullanmakta. ABD devlet bakanlığı 2002 raporunda şunlara yer veriyor:

> "Hükümetin zayıf nitelikteki insan hakları giderek kötüleşirken, suiistimaller de devam etmiştir. Hükümet vatandaşların hükümeti değiştirme hakkını ciddi ölçüde kısıtlamış ve demokratik kuruluşlar güçsüz kalmıştır. Güvenlik güçlerinin üyeleri bazı kereler tutuklulara kötü muamelede bulunmuştur. Hükümet yetkilileri polisin suiistimallerinin ciddi bir sorun teşkil ettiğini itiraf etmişlerdir. Hapishane koşulları kötü; öte yandan hükümet hapishane koşullarının ve mahkûmlara yönelik muamelenin iyileştirilmesi çabalarında aktif rol oynadı. Hükümet, keyfi tutuklama ve alıkoymayı sürdürü-

> yor ve uzun süreli alıkoyma bir sorundu. Adliyedeki yozlaşma derinlere kök saldı. Davacıların yetkilerini belirleyen düzenlemeler yargı bağımsızlığını aşındırarak, davacıların mahkeme kararlarını geciktirmesine olanak tanımıştır. Hükümet vatandaşların mahremiyet haklarına tecavüz etmiş ve yeni kanun, bireyleri denetlemek konusunda davacılara geniş yetkiler tanımıştır." (ABD Devlet Bakanlığı 2002: 1)

Birlikte (All Together) adlı yeni bir siyasi parti 2003'te Kazakistan'da kurulduğunda, partinin liderinin, başkanın kızkardeşi ve potansiyel selefi, medya zengini Dariga Nazarbayeva olduğu ortaya çıktı (*Economist* 2003c: 41). Sonuç olarak, bu günlerde Kazakistan'da toplumsal harekete benzeyen bir etkinlik görülmüyor (Tilly 1999). Ne de 1989'dan beri Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde toplumsal bir harekete rastlanmıştır (Barrington 1995, Beissinger 1993, 1998a, 1998b, Drobizheva, Gottemoeller, Kelleher ve Walker 1996, Kaiser 1994, Khazanov 1995, Laitin 1998, 1999, McFaul 1997, Nahaylo ve Swoboda 1990, Smith, Law, Wilson, Bohr ve Allworth 1998, Suny 1993, 1995).

Sözgelimi, eski Sovyetler Birliği cumhuriyeti Belarus 1990'ların başında tam bir toplumsal hareket sektörü üretecekmiş gibi görünüyordu. Alexander Lukashenka "yozlaşmaya" karşı yürüttüğü mücadelesiyle 1994 genel seçiminde başkanlığı kazandı. Ancak iktidar koltuğunu sağlama alır almaz sansürü başlattı, ticari sendikaları parçaladı, seçimleri sabitledi ve yargıyı boyunduruk altına aldı. Böylece ülkenin eski mütevazı demokratik kazanımlarını geriye götürdü (Mihalisko 1997, Titanrenko, McCarthy, McPhail ve Augustyn 2001). Çok geçmeden muhalefet liderleri ve gazeteciler keyfi tutuklamaya, işkenceye, adam kaçırmaya ve cinayete maruz kaldılar (İnsan Hakları İzleme Örgütü 2000: 249-53, Karatnycky 2000: 76-78).

Annual Register, 2000 yılı itibarıyla Belarus'taki toplumsal hareketin durumunu şöyle anlatıyor:

> "Rusya'nın en yakın müttefiği olan Belarus'ta muhalefet yanlıları sürgit baskı altındalar. Her ne kadar bazı gazeteciler ve yabancı gözlemcilerin yanı sıra muhalefet eylemcileri tutuklandıysa da, Mart ayında şiddet içermeyen büyük ölçekli bir gösteri yapıldı. O sırada yurtdışında olan başkan Alyaksandr Lukashenka sonradan içişleri bakanını görevden alıp, tutuklamaları 'yanlış anlama ve hata' diye yorumladı. Eski başkan Mikhas Chygir politik suçlamalarında ısrar ettiği için Mayıs ayında üç aylık hapse mahkûm edildi. Haziran'da iki muhalefet lideri geçen Ekim'de bir gösteriyi organize etmeye karıştıkları için geçici hapis cezası aldılar." (*Annual Register* 2000: 133-34)

Müttefiği Rus başbakanı Vladamir Putin'in kamuoyu önündeki onayını alan Lukashenka rejiminin demokratik şekilde işlediğini dünyaya söyledi. Fakat 21. yüzyılın başında Belarus toplumsal hareketleri için 1991'de açılan dar alan hızla kapandı. Politik çalkantılarla dolu dünya 2004'e girerken ne Sovyetler Birliği'nin eski merkezi yerlerinde (Rusya ve Belarus) ne de onun Orta Asya'daki sınır ülkelerinde (Kazakistan ve komşu ülkeler) toplumsal hareketler atılım gösteriyordu.

Şaşırtıcı olmayan bu haberlere yer vermemin nedeni, 1990'ların başında komünist rejimin son günlerini değerlendiren pek çok gözlemcinin, o devletlerde merkezi üst yapıların yıkılışının toplumsal hareketlerin yolunu hızla açacağını ve demokratik sivil bir toplumun kurulmasını kolaylaştıracağını düşünmesiydi. Pek çok analizci pazarın ekonomik faaliyetlerdeki dönüşüm beklentisiyle benzerlik kurdu. Oysa eski Sovyetler Birliği'nin büyük bir kesiminde ne toplumsal hareket patlaması yaşandı ne de kayda değer bir pazar dönüşümü gözlemlendi (Nelson, Tilly ve Walker 1998). Aslında 2004 itibarıyla dünya halklarının çoğu halkın taleplerini iletmenin bir yolu olarak toplumsal hareketlere hâlâ sahip değillerdi. En bariz örneği verecek olursak, dünya nüfusunun çeyreğinin yaşadığı Çin'de 21. yüzyılın başında, Tiananmen ve sonraki bir dizi halk mücadelesine rağmen, toplumsal hareketlere düzenli eğilim gösterilmedi (Berns-

tein ve Lü 2002). Demokrasinin zayıf düştüğü yerlerde toplumsal hareketler de azaldı.

Önceki bölümler demokratikleşme ile toplumsal hareketler arasında geniş kapsamlı bir karşılıklılığı defalarca vurguladı. Toplumsal hareketler, 18. yüzyılda İngiliz uyruklu halkları, Kuzey Amerikalı sömürgeleri yöneticileriyle karşı karşıya getirmiş kısmi demokratikleşme ortamında yeşerdi. 19. yüzyılda toplumsal hareketler genelde filizlendi, ileri demokrasinin olduğu yerlerde yayıldı ve otoriter rejimlerin demokratik hakları perdelediği yerlerde ise geriledi. 20. ve 21. yüzyıllarda da aynı eğilim devam etti: Olgun toplumsal hareketlerin haritasıyla demokratik kurumların haritası büyük ölçüde örtüştü.

Ne var ki daha önce belirttiğimiz gibi, toplumsal hareketler her zaman demokrasiden yana olmazlar ya da demokrasiyi teşvik etmezler. Toplumsal hareketler demokratikleşme taleplerinden daha çok, kimi çıkarlar ve şikâyetler etrafında oluşur. Ta başından beri, nispeten demokratik olan hareketler demokratik olmayan karşıt hareketleri sık sık doğurmuşlardır, 19. yüzyılın başında Birleşik Krallık'taki Katolik hakları karşıtları örneğinde olduğu gibi. Dahası, az ya da çok işleyen demokrasilerde toplumsal hareketler ırksal, etnik ve dinsel azınlıkların dışlanması gibi antidemokratik programları defalarca yürütmüşlerdir. Hatta bazen onlar Mussolini'nin Faşizm'i ve Hitler'in Nazizm'i gibi totaliter bir ideoloji adına demokrasinin ilgasına bile başvurmuşlardır.

Toplumsal hareketlerle demokrasinin örtüşmediği koşullar, nedensel bağlantıların izini sürmede kafa karıştırıcı bir engel oluşturmakta. Örneğin, 4. Bölüm'ün gösterdiği gibi, Ruth Collier'in incelediği tarihsel örneklerde demokratikleşme ve toplumsal hareketler bazen eşzamanlı gelişmiş, bazen de birbirini izlemişti; hiçbiri büsbütün diğerinin varlığına bağlı değildi. Toplumsal hareketler zaman zaman parçalanmış ya da otoriter rejimlerin çatlaklarında oluşur, Endonezya ve Filipinler'de olduğu gibi. Kısmi demokratikleşme zamanlarında -1989'da pek çok Sovyet uydu devletinde olduğu gibi- toplumsal hareketler politik arenanın kalıcı unsurları olmadan olu-

şabilirler. Açıkçası demokrasi ile toplumsal hareketlerde mekanik bir ilişkiden daha fazlası işlemektedir. O nasıl işliyor peki?

Toplumsal hareketler ile demokratikleşmenin eksik örtüşmesi gerek toplumsal hareketleri açıklamak, gerekse onların gelecekle-rini kestirmek açısından çok önemli olan üç soruyu önümüze getiriyor.

1. Toplumsal hareketler ile demokratik kurumlar arasındaki kapsamlı ama eksik ilişkinin nedenleri nelerdir?
2. Ne ölçüde ve nasıl demokratikleşme toplumsal hareketlerin oluşmasına ve serpilmesine yol açar?
3. Hangi koşullar altında ve nasıl toplumsal hareketler demokrasiyi geliştirir?

(3 numaralı soru, şimdiye kadar pek değinmediğimiz başka bir soruya bizleri odaklıyor: Hangi koşullar altında ve nasıl toplumsal hareketler demokrasiye zarar verir?) Bu önemli sorulara cevap bulma çabası içinde toplumsal hareketlerin tarihi üzerinde düşünmenin zamanı geldi. Bunu yapmak için demokratikleşme ile toplumsal hareketlerin arasındaki ilişkilere geçmeden önce, demokratikleşmenin niteliği ve nedenleri üzerinde düşünmeliyiz.

Demokrasiyi ve Demokratikleşmeyi Nasıl Tanıyacağız?

Dünyanın başka yerlerindeki tüm diğer rejimler gibi, Sovyetler Birliği'nin eski üyeleri de genelde demokrasi olduklarını savunuyorlar. Sözgelimi, Kazak anayasasının 1. maddesi şöyle:

> "Kazakistan Cumhuriyeti demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletidir ve en yüce değerleri birey, onun yaşamı, hakları ve özgürlükleridir. Cumhuriyet'in etkinliğinin temel ilkeleri kamu asayişi ve politik istikrardır; tüm ulusun yararına ekonomik gelişme; Kazakistan yurtseverliği ve ülkenin en önemli meselelerinin genel

referandum ve parlamento seçimi dâhil olmak üzere demokratik yollarla karara bağlanması." (Kazakistan 2003).

Açıkçası anayasalar tek başlarına, rejimlerin işleyen demokrasiler olup olmadıklarını bizlere söyleyemezler. Bugün bile bariz işleyen demokrasiler dünyanın yönetim biçimleri arasında azınlıkta kalmaktadır.

Onları gördüğümüzde demokrasi ve demokratikleşmeyi nasıl tanıyacağız? Demokrasinin yaygın tanımlarının çoğu vatandaşlar arasındaki ilişkilerin niteliği üzerinde odaklanır: Onlar adil, kibar, ölçülü, eşitlikçi ve benzeri mi; yoksa böyle değil mi? Diğer tanımlar hukuk ölçütlerini vurgular: çok adaylı seçimler, temsili kurumlar, özgürlüğün resmen garantiye alınması ve ilgili politik düzenlemeler (tanımlar ve ölçütler hakkında incelemeler için bkz. Collier ve Levitsky 1997, Geddes 1999, Inkeles 1991, Lijphart 1999, Przeworski, Alvarez, Cheibub ve Limongi 2000: 55-59, Vanhanen 2000). Öte yandan bu noktada tiranlık ve oligarşi gibi, demokrasinin de bir tür rejim olduğu hususunu ısrarla vurgulayalım: bir devletle o devletin yargılamasına tâbi vatandaş arasındaki ilişkiler kümesi. Söz konusu ilişkiler devletle vatandaş arasındaki karşılıklı hakları ve yükümlülükleri içerir.

Demokrasiler, asırlar boyu çoğu siyasi rejimi nitelendirmiş kitlesel asimetri, baskı, sömürü, himaye ve toplumsal tabakalaşmadan farklı olarak nispeten genel ve güvenilir hukuk ilkelerini tesis etmesi bakımından diğer rejimlerden ayrılır (Tilly 2004). Bir rejim aşağıdaki ölçütler nispetinde demokratiktir:

1. Devletle vatandaşlar arasında kesintili ve münferit değil de düzenli ve kesin ilişkilerin var olması (örneğin, devletin sınırları içinde yasal ikamet tek başına devlet kurumlarıyla rutin ilişkileri tesis eder, o ilişkiler ister belli patronlarla isterse de belli etnik gruplar içindeki üyelerle olsun fark etmez);
2. Bu ilişkiler vatandaşların hepsini ya da çoğunu kapsar (örneğin, devletin sınırları içinde kayda değer bağımsız kuşatılmış bölge-

ler olamaz);

3 Bu ilişkiler vatandaşlar ve vatandaş kategorileri genelinde eşittir (örneğin, cinsiyet, din ve zenginliğe dayanılarak hiç kimsenin oy hakkı ya da görevi elinden yasal yolla alınamaz);
4. Devlet personeli, kaynakları ve faaliyetleri vatandaşların bağlayıcı ortak danışmasına göre değişir (örneğin, halk referandumuyla yasa yapılır);
5. Vatandaşlar, özellikle azınlık üyeleri devlet yetkililerin keyfi uygulamalarından korunurlar (örneğin, sosyal kategorisi ne olursa olsun her birey hapsedilmeden önce hakkını arayabilir).

Hâsılı demokratikleşme nispeten kapsamlı, kesin, bağlayıcı danışma ve korunma özelliklerine sahip bir rejimin oluşması demektir. Eğer bu ölçütleri eksiksiz görmek istersek, geçmişte ve şimdi dünyanın hiçbir yerinde demokratik bir rejime rastlayamayız; bütün rejimler her zaman bu ölçütlerden az ya da çok yoksunlardır. Demokratikleşme bir rejimin daha çok kesin düzenlilik, kapsamlılık, bağlayıcı danışma ve korunmaya *yönelik* atılımını içerir ve demokratikleşmeden uzaklaşma bu ölçütlerden uzaklaşmayı öngörür.

Eğer demokrasi, tanım gereği, kapsamlılık, eşitlik, danışma ve korunmayı nispeten büyük ölçüde öngörüyorsa, bunun pratik sonucu demokrasinin vatandaşlık kurumunu da gerekli kılmasıdır (Tilly 1999). Vatandaşlık bu bağlamda devlet kurumları ile devletin otoritesine tâbi vatandaş sınıflarının tümü arasındaki karşılıklı haklarını ve yükümlülüklerini içerir. Vatandaş kategorileri, yöneticilerle ya da ırk, etnisite, cinsiyet ve din gibi değişmez özelliklere dayalı kategorilere üyelikle, özel bağlantılara yapılan atıfla değil de münhasıran ya da esasen devletle olan ilişkilerle tanımlanır. Vatandaşlık vatandaşlarla ile devlet arasındaki düzenli, kesin ilişkileri kurumsallaştırır.

Vatandaşlık bazen demokrasinin yokluğunda ortaya çıkar. Faşist İtalya gibi otoriter rejimler vatandaşlar ile devlet arasında geniş, kesin ve nispeten eşit ilişkileri kurumsallaştırmıştı; ama danışma ve korunmayı büyük ölçüde kısıtlamıştı. Güçlü yönetici partiler ve

geniş polis teşkilatı demokratik özgürlükleri engellemişti. Vatandaşlık demokratikleşme için gerekli şarttır; ama yeterli şart değildir.

19. yüzyıl üzerine yaptığımız inceleme, Birleşik Krallık, İskandinavya, ABD, İsviçre ve Arjantin'in sınırlı ölçüde vatandaşlığı tesis etmesine, patron-müşteri bağlarının etkisini, baskıyı ve kültürel topluluklara üyeliği azaltmasına rağmen, en azından politik haklara sahip kimselerin oluşturduğu halka içinde pek çok açıdan yetersiz kaldığını göstermiştir. Bu açıdan, demokratikleşme vatandaşlığa, kapsamlı vatandaşlığa, vatandaşlık eşitliğine, vatandaşların bağlayıcı danışmanlığına ve vatandaşların devlet kurumlarının keyfi uygulamalarından korunmasına yönelik net bir atılım demektir.

Ampirik Sorun

Tarihsel incelememiz demokratikleşme ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiler hakkında bizlere ne söylüyor? Elimizdeki mevcut kataloglar ve toplumsal hareket kronolojilerinden daha kapsamlı çalışmalar olmaksızın, demokratikleşme ile toplumsal hareketler arasındaki amprik ilişkilere noktası noktasına yakından bakamayız. Yine de toplumsal hareketlerin kapsamı (program, kimlik, yer, etkinlik ve MBSB gösterisi türleri) ve ölçek (eşzamanlı katılımcıların, mahallerin ve/veya eylemlerin sayısı) hakkında fikir edinmek, bazı ortak eğilimleri çıkarsamak için eski tarihçelere göz atabiliriz. 19. yüzyıl Fransız sokak gösterisinin otoriter yukarıdan aşağıya kontrolün zayıflamasıyla ortaya çıktığını bizlere gösterirken, 1968 Fransa'sı Fransız işçilerinin ve öğrencilerinin kendi inisiyatifleriyle geçici bir demokratik açılım yarattıklarını gösteriyor. Önceki bölümlerde değindiğimiz benzeri örnekler de aşağıdaki kapsamlı süreci gözler önüne seriyor:

1 *Demokratikleşme yok ya da az*: toplumsal hareket yok
2. *Yeni başlayan demokratikleşme*: kampanyalar, repertuvarlar ya da MBSB gösterileri toplumsal hareketlerdeki emsallerine kısmi

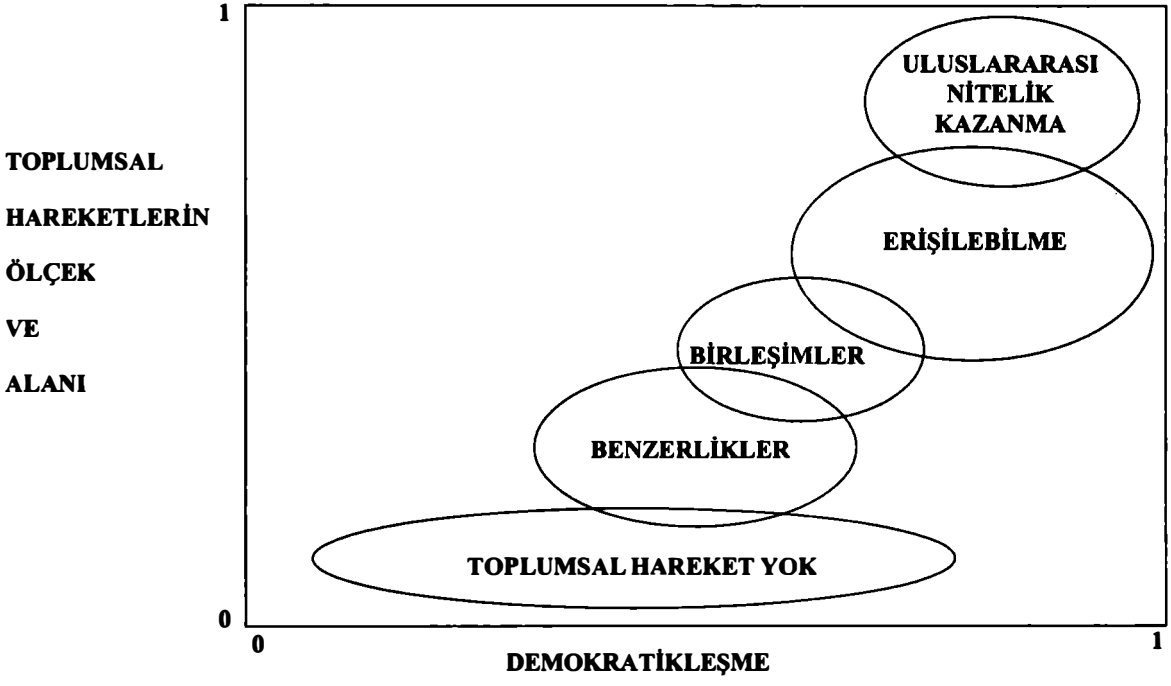

Şema 6.1. Demokratikleşmenin farklı derecelerinde toplumsal hareketlerin ölçek ve alanı

benzerlik taşıyor; ama kampanyaların, repertuvarların ve MBSB gösterilerinin olgun birleşimini göremiyoruz.

3. *İleri demokratikleşme*: Toplumsal hareketler diğer talep sahiplerine ulaşmasa da, sınırlı kesimlerde toplumsal hareketlere rastlıyoruz (örneğin, Endonezya'daki öğrenciler)
4. *Yaygın demokratikleşme*: Toplumsal hareket programlarının, repertuvarlarının ve MBSB gösterilerinin program, kimlik ve yer bazında yaygınlaşması
5. *Yeni başlayan uluslararası demokratikleşme*: Toplumsal hareket tarzında talepte bulunmanın uluslararası nitelik kazanması

Şema 6.1 bu savı özetliyor. Şema, herhangi bir rejimde, belli bir zamanda farklı politik aktörlerin toplumsal hareket etkinliğinin farklı türlerine karışmalarına göre değiştiğini vurgulamak için evreleri, kesişen halkalar şeklinde gösteriyor. Ayrıca toplumsal hareketlerden yoksun kalmış çoğu tarihsel rejimi, hem de bazı nispeten demokratik rejimlerin toplumsal hareket olmadan işlemiş nispeten demokratik bazı rejimleri vurgulamak için büyük "toplumsal hareket yok" halkasına yer veriyor.

Şema 6.1'e göre, demokratikleşmenin alt seviyelerinde ve tarihin büyük bir kısmında toplumsal hareket hiç görülmüyor. Bu kitaptaki eski bölümler, hak talebi kampanyaları, halk mitingi ve dilekçe gibi münferit toplumsal hareket etkinlikleri ve uyumlu halk MBSB gösterilerinin birbirlerinden ayrı olarak 18. yüzyılın ortasından çok zaman önce çeşitli rejimlerde görüldüğünü ortaya koymuştu. Bununla birlikte eski bölümler, 1760'larla Napolyon Savaşları'nın sonu arasında Büyük Britanya ve Kuzey Amerika'da kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösterilerinin yeni yeni başlayan *birlikteliğini* belgelemişti. Şema 6.1 eski bölümlerde işimize yaramış bir ayrımı ortaya çıkarıyor. Söz konusu ayrım şu üç nokta arasındadır: a) demokratik olmayan rejimlerin kamu politikasındaki kimi taleplerin, etkinliklerin ve MBSB gösterilerinin, toplumsal hareketlerin düzenli olarak yürütüldüğü rejimlerdeki taleplere, etkinliklere ve MBSB gösterilerine zaman zaman benzemesi; b) toplumsal hareketleri ku-

rumsallaştırmamış rejimlerdeki kimi politik hareketlerde taleplerin, etkinliklerin ve MBSB gösterilerinin bir araya gelmesi; c) toplumsal hareket taleplerinin, repertuvarlarının ve MBSB gösterilerinin bir rejim içindeki talepçilere büyük ölçüde ulaşması. Öte yandan Şema 6.1 son zamanlardaki gelişmeler ışığında yeni bir evreyi de ekliyor: d) toplumsal hareket etkinliğinin uluslararası nitelik kazanması.

Genel olarak bakıldığında, Şema 6.1 demokratikleşme seyri içinde, benzerliklerin birleşmelerden önce, belli birleşmelerin toplumsal hareketin genele yayılmasından önce ve ulusal rejimler içinde genele yayılmanın uluslararası nitelik kazanmadan önce geldiğini gösteriyor. Söz konusu şema ayrıca genele yayılmanın ve uluslararası nitelik kazanmanın sadece kapsamlı demokratik kurumlara ve uygulamalara sahip rejimlerde gerçekleştiğini öne sürüyor. Geçen iki asır boyunca dünya sahnesine çıkmış toplumsal hareketlerin fiili dağılımı hakkında elimizde sistematik veriler olmadığından, şemanın savının tüm evreleri bir parça kuşkulu duruma düşmektedir.

Beşinci evre en büyük kuşkuyu çekiyor. 21. yüzyılın başlarındaki toplumsal hareketlere ilişkin bilgiler, çarpıcı şekilde çelişen iki olasılığı gözler önüne seriyor. Birincisi, uluslararası güç odaklarının belirlediği politik arena göz önüne alındığında, demokratikleşmenin uluslararası düzeyde gerçekleştiği açık değildir; iktidar, devletlerden uluslararası kurumlara ve ağlara kaydıkça ve ulusal temelli kategoriler kapsamlılık, eşitlik, danışma ve korunma etkisini yitirdikçe, kategorik olarak tanımlanan kapsamlılık, eşitlik, danışma ve korunma aslında uluslararası ölçekte düşüşe geçebiliyor. İkincisi, 5. Bölüm'de de gördüğümüz gibi, iktidar ilişkilerinin uluslararası nitelik kazanması toplumsal hareketlerin etkinliğini yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde azaltırken, etkin toplumsal hareketlerin faaliyet alanını geniş uluslararası işbirlikleri kurabilen gruplarla ve ağlarla sınırlıyor. Sonuçta bu da bizi, uluslararası nitelik kazanmayı, iki yüzyıldan fazla bir süre boyunca toplumsal hareketler ile demokratikleşme arasında tekabüliyete desteklemiş uzun süreli bir eğilimin tersine dönmesi diye yorumlamaya itiyor. Uluslararası nitelik kazanma, demokrasiden

uzaklaşmaya yol açabilir.

Demokratikleşme ile toplumsal hareketler arasındaki eksik ama güçlü tekabüliyete yol açan şey nedir? Öncelikle, demokratikleşmeye yol açan benzer süreçlerin çoğu bundan bağımsız bir şekilde toplumsal hareketleri de desteklemektedir. İkinci nokta, demokratikleşme insanları toplumsal hareket oluşturmaya teşvik eder. Üçüncüsü, bazı koşullar altında ve daha sınırlı bir yolla toplumsal hareketler demokratikleşmeyi destekler. Öte yandan bu üç nedensel yola değinmeden önce, demokratikleşmeye yol açan şeyleri gözden geçirmeliyiz.

Demokratikleşme Neden Gerçekleşir?

Meseleyi şematik bir hale sokarsak, demokratik olmayan mevcut rejimlerde dört sosyal süreç, vatandaşlarla devlet arasında düzenli kesin ilişkileri, nispeten kapsamlı ve eşit katılımı, politik katılımcıların bağlayıcı danışmanlığını ve politik katılımcıların, özellikle de hassas durumdaki azınlık üyelerinin devlet kurumlarının keyfi uygulamalarından korunmasını içeren politik düzenlemelerin yerleşik hale getirilmesine uygun koşullar yaratır. Söz konusu dört süreç şunlardır:

- Kamu politikasına ve/veya kişiler arasındaki bağlantılara katılan insan sayısının artması;
- Bu insanlar arasındaki bağlantıların ve kaynakların eşitlenmesi;
- Kamu politikasının mevcut sosyal eşitsizliklerden arındırılması;
- Kişiler arası güven ağlarının kamu politikasına sokulması.

Bu süreçlerden hiçbiri tek başına demokratikleşmeyi gerçekleştirmez; ama hepsi birden demokratikleşmeye katkıda bulunur, hele ki aynı anda işliyorlarsa. Şimdi de bu sürçeleri tek tek ele alalım.

Potansiyel politik katılımcıların sayısının ve o kişiler arasındaki

bağlantıların artırılması. Yöneticiler himaye, devlet kontrolündeki kaynakların satılması ve kaba güçle yöneten küçük bir elit kesimi oluşturuyorsa, demokrasinin yeşerme şansı pek yoktur. Fakat ortak düşmanlara karşı savunma, savaşı ya da kamu işlerini desteklemek için kaynakların artırılması çağrısı, yönetici sınıfın demografik artışı, yaygın kitle iletişim araçları ve dışlanmış tarafların katılımının sağlanması talepleri gibi koşullar yöneticileri kamu politikasına katılanların halkasını genişletmeye zorlar.

Bu gerçekleştiğinde, ironik bir şekilde, yeni katılanlarla ilişkili ve sosyal olarak onlara yakın (ve dolayısıyla katılım talebinde bulunmak için daha güçlü bir konuma gelmiş) özne nüfusunun toplam oranı genelde artar. 1832 tarihli İngiliz Reform yasasıyla bu tür bir genişlemenin yaşandığını görmüştük. Bu yasa tüccarları, küçük mal sahiplerini ve derebeylerini hükümet koalisyonuna katarken, çoğu reform kampanyasını deskelemiş sıradan işçileri dışlamıştı. Ayrıca Chartizm'in, 1830-1832 reform hareketine katılan koalisyon taraflarının iktidarı ele geçirip daha sonra yoksulları gözetip, işçilerin politik haklarını vermeyen yasalar çıkardığı için yıkıldığını görmüştük.

Potansiyel politik katılımcılar arasındaki bağlantıların ve kaynakların eşitlenmesi. Eğer kategoriler -erkek ve kadın, dinsel eğilimler, etnik gruplar ve benzeri- arasındaki genel eşitsizlik her ne sebeple olursa olsun ortadan kalkarsa, bu eşitlenme kategori üyelerinin kamu politikasına geniş, eşit katılımını kolaylaştırırken, onlara karşı devlet kurumlarının adaletsiz uygulamalarının önünü keser. Dolayısıyla hem korunmayı hem de vatandaşlığı sağlamlaştırır. Söz konusu bağlantılar ve kaynaklar, gelir, mülkiyet ve kan bağının sağladığı kaynakları ve bağlantıları içermekle birlikte okuryazarlık, kitle iletişim araçlarını kullanabilme ve örgüt üyeliğini de barındırır; bunlardan herhangi biri toplum genelinde eşitlendiğinde, demokratik katılım güçlenir.

Potansitel politik katılımcılar arasındaki bağlantıların ve kaynakların eşitlenmesi hem politik rekabeti hem de koalisyon oluşturmayı teşvik eder. Birlikte politik rekabet ve koalisyon oluşturma, vatandaşları, kimi topluluk üyeliğine ve patron-müşteri bağlarına

değil de devlet kurumlarına doğrudan bağlayan, kategorik olarak tanımlanmış hakların ve yükümlülüklerin tesis edilmesini kolaylaştırır; seçmenlerin yasal haklarının tanınması en bariz örneği oluştururken, birliklere ehliyet vermede, halk mitinglerine izin vermede, gösterilerin gözetim altında tutulmasında ve lobilerin kaydedilmesinde yasal açıdan eşit kategoriler yürürlüğe sokulur.

Bu etkinlikler için kurların beyan edilmesi tekil düzenlemeler değil de kategoriler üreterek, kendi değerli ve farklı özelliklerine değil de ayrıcalıklı kategorilerin üyelerine olan benzerlikleri temelinde ortak hak talebinde bulunanları cesaretlendirir. 19. ve 20. yüzyıllarda Batı ülkelerinde siyasi haklar için mücadele vermiş kadınlar, erkeklerin oy kullanmasını ve görev almasını destekleyen kuralların ve gerekçelerin kadınları aynı haklardan mahrum bırakmak için savunulabilir hiçbir mantığa sahip olmadığını sürekli dile getirmişlerdir. Nitekim sıradışı kültürün üyeleri olan eşcinsel erkekler ve kadınlar, önceden dışlanmış azınlıklarla siyasi benzerliklerini vurgulayıp toplumun diğer kesimlerine verilen hakları talep etmişlerdir.

Rekabet ve koalisyon oluşturmak ayrıca kategorik şekilde tanımlanmış haklar ve yükümlülüklerden ayrı yollarla, devlet faaliyetleri, kaynakları ve personeli üzerinde kontrolü sağlamayı da engellemektedir; kişisel bağlantıların ve kaba kuvvetin körce kullanımı yozlaşmaya yol açar. Sonunda İngiliz yönetici sınıflarının açıkça genişlemesi ve kısmen eşitlik kazanması yeni elit kesimin muhalif üyelerinin, eski yerleşik sınıflara karşı bir denge unsuru olarak, dışlanmış insanlarla güç birliği yapmalarını avantajlı hale getirdi.

Kamu politikasının mevcut sosyal eşitsizliklerden yalıtılması. Öte yandan demokratikleşme maddi koşulların radikal şekilde düzenlenmesine bağlı değildir; günümüzde zengin kapitalist ülkelerin -hepsinde yaygın maddi eşitsizlikler vardır- kısmi demokrasileri buna tanıklık etmektedir. Aslında uzun süreli demokratikleşme sürecinde ırk, cinsiyet, etnisite, din, sınıf ve yerellik bağlamında mevcut eşitsizliklerin kamu politikasına yansıtılmasının önüne engeller dikmek kuşkusuz maddi düzenlemeden çok daha büyük bir rol oynadı. Eğer mevcut kategorik eşitsizliklerin kamu politikasına doğrudan akta-

rılması önünde engeller çıkarsa (örneğin, gizli oylamanın kurumsallaştırılması ve cinsiyet, ırk ve sınıf ayrımı yapmayan partilerin koalisyon kurması gibi) o engeller, kategorik şekilde tanımlanmış genişliğin, eşitliğin, bağlayıcı danışmanın ve korunmanın en azından artma şansı yakaladığı kamu politikası içinde nispeten otonom bir alan yaratılmasına katkıda bulunur. Her ne kadar beyaz erkek Amerikalılar, kadınları ve siyahları 19. yüzyıl kamu politikasından gaddarca dışladılarsa da, sıkı coğrafi temsil sisteminin benimsenmesi, insanların sürekli sınırlara doğru ilerlemesi, kozmopolit siyasi partilerin kurulması, bunların tümü beyaz erkek nüfus içindeki kategorik farklılıkların doğrudan kamu politikasına taşınmasını kösteklemiştir.

İkametgâh ayrımına ve seçim bölgelerinin yeniden belirlenmesine rağmen, heterojen politik yapıların ve seçim bölgelerinin oluşturulması aynı şekilde kategorik eşitsizliklerin doğrudan kamu politikasına taşınmasını engeller. Büyük Britanya'da bu temsil etkisinin ilkel bir versiyonunu gördük. Orada parlamento sandalyelerinin esasen bölgelere göre belirlenmesi -baronlar ve piskoposlar İngiltere kralını şikâyetlerini, şartlarını ve taleplerini dinlemeye zorladığında bu hiçbir surette demokratik bir yenilik değildi-, aynı anda hem haklarından mahrum bırakılmış İngilizler'in seslerini yükseltmesini sağladı, hem de parlamento üyelerinin muhalif konumdakiler için halk desteğinin ifade edilmesini desteklemeleri için itici güç oluşturdu. 18. yüzyılda Parlamento hükümdara nispetle güç kazandığında (yine bu bizatihi demokratikleşme zaferi değildi), bölgesel temsilin yalıtıcı etkileri arttı. Aynı şekilde, jüri görevinin yaygın şekilde paylaşımı, askeri hizmet, okul kaydı ve kamu hizmetleri sorumluluğu demokratik uygulamalardan kaynaklanmadı, kamu politikasını mevcut sosyal eşitsizliklerden yalıtarak demokratikleşmeyi destekledi.

Güven ağları ve demokratikleşme. Güven ağları demokratikleşme içinde daha fazla gizli ve daha etkili olarak ortaya çıkar. Pek çok demokrasi kuramcısının belirttiği gibi, kişiler arası güven ağları ve kamu politikası arasındaki bağlantılar demokratikleşmeyi büyük ölçüde etkiler (Buchan, Croson ve Dawes 2002, Edwards, Foley ve

Diani 2001, Landa 1994, Levi ve Stoker 2000, Seligman 1997, Uslaner 2002, Warren 1999). Güven gelecekteki kayda değer sonuçların başkalarının görevi kötüye kullanma riskine açılmasıdır. Risk belirsizlikle artan tehdittir. İnsanlar sık sık özenli toplumsal yapı kurmadan kısa vadeli risklerle karşılaşırlar; kendi başlarına taşkın sulara atılırlar, güvensiz seks yaparlar, alkollü araba kullanılar ve büyük bahisler oynarlar. Öte yandan üreme, cinsel ilişki, yatırım, göç ya da tarımsal girişimin uzun vadeli risklerine gelindiğinde, insanlar genelde bu riskleri istikrarlı, kayda değer sosyal organizasyonlar içinde değerlendirirler. Bu bağlamda başkalarına güvenirler, tamamen kontrol edemedikleri diğer insanların perfomansına bağlı olan tehdit ve/veya belirsizliği azaltırlar. Bu ilişkiler kümesi güven ağlarını oluşturur.

İnsanlar sonuçları büyük ölçüde başkalarının performansına bağlı olan, riskli uzun vadeli girişimlere atıldıklarında, genelde bu girişimleri kişiler arası ağlar içinde yürütürler. Bu ağların üyeleri kendi sözlerini tutmaya ve başkalarını da buna teşvik etmeye dönük güçlü istek duyarlar. Birbirleri ve sosyal çevreleri hakkında kapsamlı bilgileri paylaştıklarından, üçüncü taraflar üye çiftler arasındaki işlemleri denetlediğinden ve ağdan kovulmak, sözlerini tutmayan üyelere ciddi zarar verdiğinden, üyeler bu ağlara bağlı kalarak birlikte iyi çalışırlar. Ticaret diasporaları, kredi çevreleri, vasıflı esnaflar, kuşaklar, patron-müşteri zincirleri ve dini cemaatler genelde bu özellikleri sergiler. İş, topluluk ve özel yaşamda eşitsizlik yaratan sistemler üzerinde kolaylıkla kontrol sahibi olabilirler (Tilly 1998).

Tarihin büyük bir kısmında, güven ağlarına katılanlar kendilerini kıskanç bir şekilde devlet müdahalesinden korumuşlardır. Devlet kurumlarının kendilerini zayıf düşürmesinden ya da daha az faydalı amaçlara yönlendirmesinden haklı olarak endişe duymuşlardır. Devlet müdahalesinden büsbütün kaçamamış güçlü katılımcılar dolaylı idare gibi düzenlemelerle kısmi dokunulmazlık kazanmışlardır. Daha az güçlü katılımcılar ise James Scott'un zayıfların silahları dediği şeyleri benimsemişlerdir: gizlenme, ayak direme, sabotaj ve benzeri. Öte yandan demokratikleşme çift taraflı bir güven kayma-

sını öngörür. Birincisi, politik arena içinde vatandaşlar kısa vadeli avantaj kayıplarını telafi etmek için kaybettikleri avantajları yeniden kazanmanın gayri resmi rollarına başvurmak yerine, danışma ve korunma organizasyonuna güvenirler. İkincisi, vatandaşlar devletin sebat edip sözlerini yerine getireceğine güvenerek riskli uzun vadeli girişimlere atılırlar. Her ikisi de uzun vadeli tarihsel süreçte son derece ender durumlardır. Demokratik olmayan bir rejimde bunların gerçekleşmesinin önüne çok büyük engeller çıkar.

Bu ender durumlarda güven ağlarının kamu politikasıyla entegre olması şu üç kanaldan birinin içinde gerçekleşir: 1) bölgesel patronların, müşterilerine ödeme yapma, onları besleme ve silahlandırma güçlerini yitirirken önceden etkin olan, izole güven ağlarının parçalanması, 2) devletler sosyal yardım kurumlarını kurarken ve vatandaşlar uzun vadeli risklerin yutulması için o kurumlara güvenmeye başlarken, devletleri ve vatandaşları doğrudan bağlayan sözlerin verilmesi, 3) yasal yoldan tanınmış ticari sendikalar işçilerin emeklilik fonlarının idarecisi olurken, büyük politik aktörler ile onların üyeleri ya da müşterileri arasında benzeri sözlerin verilmesi. 1848'de ve sonrasında İsviçre'de entegrasyonunun çarpıcı bir örneğini gördük. Nitekim o zamanlar iç savaştan sonra huzurun tesis edilmesi, İsviçre toplumunun farklı kesimlerinin ulusal devlete eskisine oranla çok daha fazla faydalanmasını ve ondan tazminat almasını sağlamıştır.

Bu açılardan, Büyük Britanya'nın (ve sonradan Birleşik Krallık'ın) 1760'lardan sonra yaşadığı kısmi demokratikleşmeyi nasıl açıklayabiliriz? Demokratikleşmenin dört genel nedeni -potansiyel politik katılımcıların sayısında ve onların arasındaki bağlarda artış, potansiyel politik katılımcılar arasındaki bağların ve kaynakların eşitlenmesi, kamu politikasının mevcut sosyal eşitsizliklerden yalıtılması ve güven ağlarının kamu politikasına entegre edilmesi- Britanya'nın demokratikleşmesine çok farklı ölçülerde katkıda bulundu. İngiliz kapitalizminin yayılması gerek potansiyel politik katılımcıların gerekse onlar arasındaki bağlantıların sayısını büyük ölçüde artırdı (Tilly 1995: 2. Bölüm). Buna mukabil, keskin maddi eşitsiz-

liklere rağmen kalabalık işyerlerinin, kentin gelişmesinin, iletişimin yoğunlaşmasının ve yurtiçi ticaretin artmasının sağladığı kaynaklar ve bağlantılar, potansiyel politik aktörler arasındaki bağlantılarda ve kaynaklarda bir miktar eşitliğe yol açtı. Siyasi müdahalede bulunmak için yerel toprak sahiplerine, rahiplere, küçük ustalara ve diğer patronlara büyük ölçüde bağlı olmakla kıyaslandığında, İngiliz iktidar sisteminde Parlamento'nun artan merkezi önemi kamu politikasını mevcut kategorik eşitsizliklerden kısmen arındırdı. Mülkiyetsiz, maaşa bağlı ve kentleşen işçi sınıfının hızla gelişmesi sonunda vergilerin ve askeri hizmetin büyük ölçüde yaygınlaşarak, İngiliz vatandaşları ile onların ulusal devletleri arasındaki doğrudan bağlantıların lehine eski yerel ve parçalı güven ağlarının altını oymasını beraberinde getirdi.

Aynı kontrol listesi, demokratikleşmenin son zamanlarda Kazakistan'daki zaten düşük olan düzeyinden daha geriye gittiğini ortaya koyuyor: Etnik Ruslar'ın Kazakistan'dan gitmesi kaynakları ve bağlantıları azaltırken, ulusal nüfusun (küçük) ayrıcalıklı kesimleriyle başkaları arasında yeni eşitsizlikler oluştu. Başkan Nazarbayev ve müttefikleri etnik Kazaklar ile diğerleri arasında ayrımcılığın (Nazarbayev'in kendi klanıyla diğer Kazaklar arasındaki ayrıma değinmeye bile gerek yok) daha keskin bir şekilde kamu politikasına girmesine önayak oldular. Ayrıcalıklı Kazak elit kesim kendi güven ağlarını kamu politikasına karşı giderek daha gayretkeş şekilde korudu. Kazakistan'da ciddi demokratikleşmenin gerçekleşmesi için tüm bu süreçlerin tersine dönmesi gerekiyor.

Demokratikleşmeyi ve Toplumsal Hareketleri Destekleyen Süreçler

Demokratikleşme ile toplumsal hareketler arasındaki yaygın tarihsel çakışmanın bir kısmı, benzer süreçlerin her ikisini de desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Demokratikleşmeyi destekleyen dört ana süreci hatırlayalım: 1) kamu politikasına ve/veya kişiler ara-

sındaki bağlantılara katılan insan sayısının artması; 2) bu insanlar arasındaki bağlantıların ve kaynakların eşitlenmesi; 3) kamu politikasının mevcut sosyal eşitsizliklerden arındırılması; 4) kişiler arası güven ağlarının kamu politikasına sokulması. Bunların hiçbiri tek başına demokratikleşme diye nitelendirilemez; yine, bunların hiçbiri kamu politikası içinde düzenli kategorik ilişkileri, kapsamlılığı, eşitliği, bağlayıcı danışmayı ve korunmayı gerektirmez. Ama hepsi birlikte toplumsal hareketlerin oluşmasını destekler.

Sayı ve bağlantılardaki artış prensipte bir toplumsal hareket kampanyasına katılabilecek ya da o kampanyayı destekleyecek insan sayısını artırır. Yönetici sınıf içinde azınlığa mensup üyelerin yerleşik güçlü politik aktörlerin dışında dayanışma kurma olasılığını artırır. Batı tarihinde muhalif aristokratlar ve burjuva sık sık kendi çevrelerinin dışında destek aramışlardır; sözgelimi, 1760'larda Boston'un mülkiyet sahipleri, İngiliz kraliyet iktidarına karşı malı mülkü olmayan yoksul işçilerle ihtiyatlı ama kayda değer bir birlik kurmuşlardır. Bu genişleme, herhangi bir organize grubun, doğrudan eylem ya da himaye bağlarının yürürlüğe sokulması yerine MBSB gösterileriyle güven ve güç kazanmasını sağlar. Toplumsal hareketler hem bu gösterileri kolaylaştırır hem de onlara odaklanır.

Kaynakların ve bağlantıların eşitlenmesi belli çıkarlara veya ayrıcalıklara sahip insanların ve grupların ortak kampanyalar, toplumsal hareket etkinleri ve MBSB gösterilerinde diğer sosyal ortamlardaki kişilere katılmalarını sağlar. Kamu politikasının mevcut sosyal eşitsizliklerden arındırılması program, kimlik ve duruş bakımlarından ortak iddialara sahip çeşitli katılımcıların gruplaşmasını kolaylaştırır. (Aslında çeşitliliğin dikkat çekici bir toplumsal harekete dönüşmesini olanaklı kılar.) Son olarak, kişiler arası güven ağlarının kamu politikasına sokulması toplumsal hareketler üzerinde ikili bir etki yapar; potansiyel katılımcıların yeni toplumsal hareketin sonuçları üzerindeki desteğini artırırken, kaynaşmış mevcut katılımcıların etkinliğini kolaylaştırır.

Bu sürecin nasıl işlediğini hatırlayalım; söz konusu süreç şu tür bir değişim zincirini içeriyor:

- Alenen tanınan birlikler, ortaklaşa yardım toplulukları, partiler, sendikalar, teşkilatlar kurmak ya da mevcut bu tür gizli organizasyonların onayını almak;
- Bu organizasyonlar içinde dostluk, akrabalık, ortak inanç, güvence ve yüksek riskli girişimler yürütmek;
- Aile fertlerinin askeriyede ve polis kuvvetlerinde hizmet etmesine izin vermek;
- Aile fertlerinin devlet memurluğu da dâhil kamu hizmetlerinde kariyer yapmasını teşvik etmek;
- Doğum, ölüm ve evlilik gibi hayati olayların devletin kaydına geçmesini istemek (ya da en azından bunu hoşgörüyle karşılamak), sonra da yasal işlemleri geçerli kılmak için o kaydı kullanmak;
- Nüfus sayımı, araştırmalar ve hizmetlere başvuru yoluyla kamu kuruluşlarına ve yetkililerine özel bilgiler vermek;
- Özel sözleşmeleri devlet güvencesine tâbi tutmak;
- Kişiler arası işlemlerde ve tasarruflarda devletin sunduğu teklifi değerlendirmek;
- Kişiler arası bağları korumaya yönelik fonlarla devlet sigortası satın almak;
- Önemli hizmetlerde ve uzun vadeli güvelikte politik aktörlere ve/veya devlet kurumlarına güvenmek.

Uzun tarihsel süreç içinde kamu politikasındaki bu güven ağları akitleri ender olarak gelişti. Günümüzün demokratik ülkelerinde bile bunlar ancak son yüzyılda yaygınlaşabildi. Bunlar bireysel yaşamlar ve kişiler arası ilişkiler açısından önemli olmasının yanı sıra güven ağlarına mensup üyelerin kamu politikasının yerli yerince yürütülmesindeki payını da büyük ölçüde artırır. Yeni ortak çıkarlar yaratır. Bu yolla hem toplumsal hareket etkinliğini desteklerken hem de toplumsal hareketlerin dışındaki rutin demokratik işleyişi ilerletir. Böylece demokratikleşmeyi destekleyen kampsamlı süreçler aynı zamanda toplumsal hareketlerin oluşmasını ve serpilmesini de destekler.

Demokratikleşme Toplumsal Hareketleri Nasıl Destekler?

Birlikler, halk mitingleri ve gösterilerin belli formlarıyla toplumsal hareketler, zamanlarının ve mekânlarının tarihsel ürünleri olarak ortaya çıktılar. Daha sonra model olarak diğer zamanlara ve mekânlara yayıldılar. Ne var ki toplumsal hareketlerin bazı özellikleri onları genel anlamda demokrasiye yaklaştırdı. Gözden geçirilen toplumsal hareketlerin ve demokratikleşmenin ortak nedenlerine ilave olarak, demokratikleşme kendi başına toplumsal hareketlerin oluşmasını ve serpilmesini destekler. Bunun yapmasının nedeni, her bir unsurunun -düzenlilik, genişlik, eşitlik, danışma ve korunma- toplumsal hareket etkinliğine katkıda bulunmasıdır. Bunu yapmasının bir nedeni de varlığıyla toplumsal hareket tarzında hak talebinde bulunmayı genelde kolaylaştıran diğer kuruluşların (siyasi partiler ve işçi sendikaları) kurulmasını teşvik etmesidir. Şimdi bu unsurları tek tek ele alalım.

Devlet ile vatandaşlar arasında daha düzenli ve kategorik ilişkilerin oluşması. Devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin kesintili, aracılı, baskıcı ve tekil olması ölçüsünde, toplumsal hareket etkinlikleri ve MBSB gösterilerileriyle ortak toplu talepte bulunma isteği en aza iner; aslında çoğu zaman gerçekleşmez. Önceki bölümde yer verdiğimiz araştırmanın gösterdiği gibi, Filipinler'in büyük bir kısmında, standart toplumsal hareket tarzında hak talebine katılmaya cesaret etmiş insanlar mevcut otoriteleri endişeye sürüklemiş, yaşamlarını tehlikeye atmışlar ve sonuçta başarısız olmuşlardı. Buna karşılık, devlet ile vatandaşlar arasında düzenli ve kategorik ilişkilerin -genel anlamda vatandaşlık- kurulması hak talebini makul, göze çarpar ve çekici kılar. Filipinler'in önde gelen bölgelerinden olan Manila bölgesinde, kısmen de olsa tesis edilen vatandaşlık, toplumsal hareket tarzında hak talebini kolaylaştırmaktadır.

Kamu politikası içinde hakların ve yükümlülüklerin genişletilmesi. Çok önce belirttiğimiz gibi toplanma, birlik kurma ve ortak konuşma hakları nasıl elde edilirse edilsin, toplumsal hareket etkin-

liğini güçlendirir. Aynı şekilde, oy kullanma, jürilerde görev alma, askerlik yapma, vergi ödeme, kamu hizmetlerinden yararlanma ve çocukları okula gönderme gibi haklar ve yükümlülükler, toplumsal açıdan birbirlerinden ayrı katılımcıları bir araya getiren kampanyalara, toplumsal hareket etkinliklerine ve MBSB gösterilerine katılımı körükler.

Kamu politikası içinde hakların ve yükümlülüklerin eşitlenmesi. Kamu politikasının, katılma, kazanç elde etme ya da devlet korumasından faydalanma noktasında ayrıcalıklı haklar tanıyarak sosyal eşitsizlikleri yürürlüğe sokması ölçüsünde, bu sınırları aşan ya da kanunda yazmayan kimlikleri temsil eden toplumsal hareket koalisyonları örgütlenme ve aleni faaliyet yürütmede ciddi engellerle karşılaşır. Buna karşılık, sosyal eşitsizliklerin bu tür yasal yansımalarının kamu politikasından çıkarılması ölçüsünde, kategori ötesi koalisyonların ve yeni tesis edilmiş kimliklerin önündeki engeller zayıflar. 20. yüzyılda Jawaharlal Nehru gibi Hint liderler güçlü bir mücadele verip, kast, din, dil ve cinsiyet farklılıklarının kamu politikasından çıkarılmasında kısmi bir başarı elde ettiler. Böylece onlar hem Hindistan'ın yetersiz demokratikleşmesini geliştirdiler hem de toplumsal hareketleri desteklediler. Kuşkusuz toplumsal hareket eylemcileri bazen kendi kategorileri için yasal kayıt isterler. Nitekim yerli halkların temsilcileri seçmenleri için özel haklar vaat ederler. Bu talepler gerçekleştiğinde hem demokrasiyi zayıflatır hem de diğer toplumsal hareketlerin imkânlarını daraltır. Hindu milliyetçilerinin daha seküler seleflerinin demokratik kazanımlarını yitirip yitirmeyecekleri Hint demokrasisinin ve Hint toplumsal hareketlerinin geleceği açısından büyük önem taşıyor.

Devlet politikası, kaynakları ve personelindeki değişimlerde vatandaşların bağlayıcı danışmanlığının artması. Toplumsal hareketler danışmadan yararlanır; çünkü toplumsal hareketlerin MBSB gösterileri, hareket eylemcilerinin ya da onların seçmenlerinin devletin karar almasında fiilen söz sahibi olması imkânında güç alır. Apaçık görüldüğü üzere, çok adaylı seçimlerin fark yarattığı bir sistemde yeni bir toplumsal hareketin destekçilerinin etkinliği ve kim-

liği, yerleşik bir siyasi partının seçmen listesine katabileceği bir seçmenler grubunun varlığını işaret eder.

Vatandaşların, özellikle hassas azınlıkların devlet kurumlarının keyfi uygulamalarından korunması. Korunma ve danışma geliştikçe, bunların birleşmesi toplumsal hareketlerin hak talebinde bulunmaları için yeni fırsatlar yaratır. 1848'den sonra İsviçre'de danışmanın yoğun şekilde gerçekleştiğr rejimin yerleştirilmesi, ülkedeki toplumsal hareketlerin serpilmesini sağlamıştır. Birlikler, mitingler, yürüyüşler, gösteriler, dilekçeler ve benzeri etkinlikler devletin toleransının yokluğunda ve yoğun baskı altında büyük risklerle karşılaştığından, toplumsal hareketlerin gelişmesi korunmaya dayanır. Birlik kurma, toplanma ve ortak söz söyleme haklarının güvenceye alınması toplumsal hareketleri desteklerken, onların yokluğu söz konusu hareketleri tehlikeye sokar. İtalya, Almanya, İspanya ve Sovyetler Birliği'nde otoriter rejimlerin yükselişiyle birlikte toplumsal hareketlerin nasıl ortadan kalktığını hatırlayalım.

Tamamlayıcı kurumların tesis edilmesi. Demokratikleşme sonuçta toplumsal hareket etkinliklerini bağımsız şekilde teşvik eden önemli kurumların tesis edilmesini genelde besler. Bu kurumların en bariz ve genel olanları seçim kampanyaları, siyasi partiler, işçi sendikaları, diğer ticari birlikler, sivil toplum kuruluşları, lobiler ve genel halkı değil de belli seçmenleri destekleyen devlet kurumlarıdır. Bu kurumlar, etkinlikler için araçlar temin ederek, kampanyalara doğrudan katılmadan toplumsal hareket taleplerini destekleyen birlikler kurarak, anlayışlı kimselere devlette yer vererek ve/veya toplumsal hareket kampanyalarının, etkinliklerinin ve MBSB gösterilerinin yasal örneklerini güçlendirerek toplumsal hareketlerin önünü açar.

Bağlantılar ne zorunludur ne de evrenseldir. Örneğin, tek partili rejimler sık sık toplumsal hareketleri bastırırken, çok partili rejimler de işçi sendikalarını doğrudan devlet yapısının içine alır. Yine de demokratikleşme süreci içinde tamamlayıcı kurumların tesis edilmesi toplumsal hareket etkinliğini kolaylaştırır. ABD'de bu etkinin iki yönlü gerçekleştiği apaçık ortadadır: Mevcut partilerle bozuşmuş

toplumsal hareketler partileri ve diğer kurumları etkilerken, o kurumların işleyişi toplumsal hareketlere destek sunmuştur (Clemens 1997, Sanders 1999, Skocpol 1992).

Ortaya çıkan sonuç şudur: Rejimler demokrasiden uzaklaşınca, toplumsal hareket tarzında hak talebinde bulunma imkânlarını daraltırlar. Mussolini idaresi altındaki İtalya, Hitler idaresi altındaki Almanya ve Franco idaresi altındaki İspanya önceki rejimlerde serpilip gelişen toplumsal hareket etkinliğinin keskin bir şekilde kesintiye uğradığına tanık olmuştur. Doğrusu bu yeni otoriter rejimler toplumsal hareket repetuvarından bazı etkinliklere -birlik kurma, yürüyüş, gösteri ve toplu miting- seçici şekilde izin verirken onları merkezi devletin sıkı kontrolü altına alarak, otonom MBSB gösterileri şeklindeki anlamlarını yitirmelerini sağlamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki neslin siyasi teorisyenleri bu süreci, yanlış şekilde, atomize olmuş kitle toplumundan otoriterliğe geçiş diye tanımlamışlardır. İlk kısım (atomize olmuş kitle toplumu) yanlıştı, ikinci kısım (otoriterlik) doğru. Aslında İtalya, Almanya ve İspanya disiplinsiz ama pazarlıkçı organize etkinlikten (bazıları standart toplumsal hareket tarzındaydı) son derece koordineli merkezi kontrole geçiş süreçlerini yaşadı.

Ne Zaman ve Nasıl Toplumsal Hareketler Demokratikleşmeyi Destekler?

O halde demokratikleşmeyi destekleyen bir dizi süreçler toplumsal hareketleri de destekler ve bunun tersi de doğrudur. Kendi başına demokratikleşme toplumsal hareketleri daha da geliştirir. Bağlantılar kümesi toplumsal hareketlerin demokratikleşmeye yakınlığını açıklamaya yardım eder. Öte yandan başta sorduğumuz en zor soruyu cevaplandırmaz: Toplumsal hareketlerin demokrasi ve demokratikleşme üzerindeki *doğrudan nedensel etkisi* nedir? Tam da demokrasi ve toplumsal hareketlerin zengin çeşitliliği yüzünden korelasyonlardan yola çıkarak soruyu cevaplandırmak imkânsız. Ne-

densel süreçlere eğilmekten başka seçeneğimiz yok.

Hangi süreçler? Aslında benim eski çalışmam olası adayların listesini vermişti: Vatandaşlarla devlet arasındaki tekil ve/veya aracılı ilişkilerden kategorik ve doğrudan ilişkilere geçişi sağlayan, politik aktörler arasındaki ilişkileri genişleten ve eşitleyen, sosyal eşitsizliklerin kamu politikasına sızmasını azaltan ve güven ağlarının kamu politikasına entegre olmasını pekiştiren süreçler. Bu durumda sorumuz şu hale gelir: Demokrasiyi destekleyen süreçler dizgesinde hangi koşullar altında ve nasıl toplumsal hareketler gelişirler veya körelirler? İncelediğimiz toplumsal hareketlerin çoğunluğunun genel demokratikleşme programını değil de özel çıkarları gözettiğini hatırlayalım. Ayrıca kayda değer azınlıktaki bir kısım toplumsal hareketlerin de belli ırksal, etnik veya dini kategorilerin üyelerinin haklarının ellerinden alınması gibi apaçık antidemokratik talepler etrafında örgütlendiğini de hatırlayalım. Dolayısıyla açıkça demokrasi isteyen toplumsal hareketlere bakarak onların ne zaman ve nasıl kazanımlar elde ettiğini sormak yeterli olmayacaktır. Hangi koşullar altında ve nasıl toplumsal hareket tarzında hak talebinin demokratik ilişkilerin ve uygulamaların genişletilmesini fiilen desteklediğini sormamız gerek.

Güçlü devletler temsil ne kadar dar olursa olsun, temsili kurumları da içeren yollarla doğrudan yönetimi hayata geçirmeye başladıklarında, güçlü bir diyalektiği yürürlüğe soktular: Devletler devlet faaliyetlerinin yürütülmesi için kaynak temininde yetki sahibi olmak amacıyla kanun koyucularıyla pazarlık yaptılar, o kaynakların fiilen dağıtılması için vatandaş gruplarıyla pazarlık yaptılar, kaynakların harekete geçirilmesinde büyük siyasi partilerin işbirliğini ve programların yürütülmesini aradılar ve politik aktörlerin onayı için yöntemler geliştirdiler. Öte yandan istemeyerek veya bilinçsizce de olsa, bu yolla devletler, yeni ya da eskiden izinsiz olan aktörlerin varlıklarını göstermeleri ve kanun koyucular arasındaki azınlıkların dış aktörlerle koalisyon kurmaları için fırsat ve istek yarattılar. Seçim mantığı bu etkilerin en bariz örneğini oluşturur: Koordineli halk MBSB gösterileri gelecekteki seçimlerin sonuçlarını etkileyebile-

cek potansiyel oy bloklarının varlığını işaret eder.

Kanun koyucular içindeki ve dışındaki politik girişimciler önerilerine, şikâyetlerine ve taleplerine yönelik halk desteğinin aleni gösterilerini organize ederek, önerilerine, şikâyetlerine ve taleplerine ağırlık kazandırabileceklerini çok geçmeden fark ettiler. 2001 'de Filipinler'in durumuyla ilgili yaptığımız inceleme, sahnenin ardındaki elit manipülasyonunun Halkın Gücü II'de ne ölçüde rol oynadığı sorusunu cevapsız bırakıyor. Yine de en azından Manila bölgesinde, Filipinler'in macerası, Joseph Estrada'nın hem destekçilerinin hem de karşıtlarının çarpıcı halk gösterileriyle taleplerine ağırlık verdiğini açığa vuruyor. Toplumsal hareketlerin uzun süreci içinde, MBSB unsurlarını sergilemesi ölçüsünde bu gösteriler, hem yerleşik politikaya tehdit teşkil etmiş hem de kuşatılmış azınlıklar için yeni müttefikler sunmuştur.

Halk mitingleri, yürüyüşler, gönülü birlikler, dilekçeler ve afişleme tarzında yürütülen etkinliklerin organizasyonu ilaveten şu sonuçları doğurmuştur:

- Politik eylemcilerin "Sen kimsin?", "Biz kimiz?" ve "Onlar kim?" gibi kimlik sorularına verilen ortak cevapları yaydıkları standart pratiklerin yerleşmesi;
- Halk etkinliklerinin hazırlanması ve yürütülmesi süreci içinde eylemciler arasında sorun çözme bağlarının geliştirilmesi;
- Kiliseler ve karşılıklı yardım dernekleri gibi mevcut kuruluşların yeni politik etkinlik türlerine katılması;
- Devlet kurumlarının etkinliklere ve kimlik iddialarına farklı karşılıklar verme yöntemlerinin gelişmesi -meşru ve gayri meşru etkinlikler arasındaki sınırların kalkması, bazı aktörler tanınırken diğerlerin tanınmaması, destekleme ya da köstekleme, seçim, kanalize etme, sızma ve çeşitli grupları dağıtma-.

Bu ilave sonuçlar birlikte toplumsal hareketlerin kamu politikasına düzenli katılımcılar olmasını sağladı. Fakat ayrıca onlar eylemciler arasında, eylemcilerle onların seçmenleri arasında, eylem-

cilerle devlet kurumları arasında yeni toplumsal bağlar kurdu. Eylemcilerin demokratikleşmeye yönelik ortak taleplerinin dışındaki yeni toplumsal bağlar demokratikleşmenin önemli yanlarını oluşturdu.

Nasıl? Toplumsal hareketlerin iç dinamiği demokrasiyi destekleyen bu üç çeşit süreci -ortak politik katılımı genişletip eşitleyerek kamu politikasını doğrudan demokratikleştiren süreçler, kamu politikasını mevcut sosyal eşitsizliklerden arındıran süreçler ve güven ağlarının büyük politik aktörlerden uzaklaştırılmasını engelleyen süreçler- harekete geçirdi. Toplumsal hareket eylemciliğinin, sosyal açıdan hetcrojen üyeler barındıran ve kendine özgü güven ağlarını birleştiren tanınmış ama otonom kolektif politik aktörlerin oluşturması ölçüsünde, onun demokratikleştirme etkisi arttı. Buna karşın, devletlerin toplumsal hareket koalisyonlarını ve onların güven ağlarını yıkması, bozması, parçalaması, göz ardı etmesi ya da seçmesi ölçüsünde demokratikleşme köreldi. Sözgelimi, 1930'larda Fransız toplumsal hareket etkinliğinin serpilmesinden sonra, 1940-1944 Alman işgali neredeyse görünürdeki tüm toplumsal hareketleri sona erdirdi ve bu da sonuçta o korkunç yıllarda ülkenin demokrasiden uzaklaşmasına yol açtı (Gildea 2002, Jackson 2001, Tartakowsky 1997).

Kısaca belirtmek gerekirse, toplumsal hareketlerin serpilmesi esasen şu rejimlerde demokrasiyi güçlendirir: 1) ayrıcalıklı aracılar ya da toplum kesimleri vasıtasıyla yönetmek yerine, merkezi bir idareyle nispeten etkin doğrudan idare kurmuş rejimler, 2) en azından kısmi bir demokratikleşmeyi yerleştirmiş rejimler. Bu iki koşul, kampanyaların, MBSB gösterilerinin ve toplumsal hareket etkinliklerinin kamu politikası üzerinde etkili olmasına olanak sağlarken; yoklukları, toplumsal hareket etkinliğinin önüne aşılmaz engeller çıkarır. Bu koşullar altında toplumsal hareket stratejileri korunmaya alınmış danışma adına etkin talepleri harekete geçirerek demokratikleşmeyi doğrudan destekler. İşçi sınıfının katılımının sonunda bertaraf edilmesine rağmen, 1830-1832 yıllarındaki reform yanlısı İngiliz toplumsal hareketi, İngiliz rejimini kategorik olarak tanım-

lanmış kapsamcılık, eşitlik, bağlayıcı danışma ve korunma yönünde adım atmaya iterken, sonraki demokrasi yanlısı hareketlere bir örnek ve model teşkil etmiştir.

Öte yandan tarihsel incelemelerimizin de apaçık gösterdiği gibi, demokrasi yanlısı etkin toplumsal hareketler nadiren oluşur; toplumsal harekete katılanlar, çoğunlukla, demokratikleşmeyle zorunlu bağlantısı olmayan belli programlar, kimlikler ve duruşlar adına taleplerde bulunurlar. Bir anayolun inşasını engellemek, kürtaja karşı çıkmak veya kürtajı desteklemek, yerli halkların haklarını savunmak ve daha iyi okullar istemek gibi toplumsal hareket etkinlikleri kuşkusuz demokratik özgürlüklerden istifade eder; ama bu etkinliklerin mutlaka demokrasiyi geliştireceği söylenemez.

Yine de çeşitli toplumsal hareket kampanyaları demokratikleşmeye katkıda bulunur. Bunu şu şekillerde yaparlar:

- Kamu politikası içinde önemli kategorik sınırları aşan koalisyonlar kurarak (Filipin yönetici sınıfının üyelerinin Joseph Estrada'ya muhalefet içinde sıradan Manilalılar'la birlikte hareket etmesi gibi);
- Koalisyon kurmada ve sınırları aşmada becerikli aracıları devreye sokarak (Örneğin, kilise ve dernek temelli 19. yüzyıl Amerikan eylemcileri feministleri, kölelik karşıtlarını ve tüm ılılmlılık yanlılarını bir araya getirmişti.);
- Aynı zamanda a) önceden pasif halde bulunan ve dışlanmış vatandaş sınıfları, özellikle de parçalı güven ağlarında yer alanlar içindeki bağlantıları kurarak, b) yeni harekete geçmiş gruplar ve mevcut politik aktörler arasında birlikler kurarak (Örneğin, Hintli reformcular yoksullaştırılmış ve damgalanmış kastların üyelerinden destek aldılar.).

Kısacası toplumsal hareketler, kamu politikasına katılanları artırarak, kamu politikasına katılanların ağırlığını artırarak, kategorik eşitsizliklerin kamu politikasına doğrudan sızmasını engelleyerek ve/veya önceden parçalanmış güven ağlarını kamu politikasına so-

karak demokrasiyi -ya apaçık programlarla ya da eylemlerinin yan sonucu olarak- destekler. 1820'lerin sonlarında ve 1830'ların başlarında İngiltere, toplumsal hareketlerin bu yollarla demokrasiyi desteklediği bir yerdi. Buna karşın, toplumsal hareketler, kamu politikasına katılan bireylerin sayısını azalttığında, kamu politikasına katılanlar arasında eşitsizliği artırdığında, mevcut kategorik eşitsizlikleri kamu politikasına doğrudan taşıdığında veya kamu politikasını güven ağlarından yalıttığında demokrasiden uzaklaşmaya yol açar. Ne yazık ki 21. yüzyılın başında Hindistan, parçalanmış kutuplu Hindu ve Müslüman toplumsal hareket etkinliklerinin ulusal rejimi demokrasiden uzaklaştırdığı bir yerdi.

Bu sonuçlar dikkate alındığında 21. yüzyılın başında finans kurumlarına karşı yürütülen toplumsal hareketlerin, önceden marjinalleşmiş çok çeşitli yeni grupları uluslararası kamu politikasına katarak uluslararası ölçekte demokratikleşmeyi destekleyeceğini bekleyebiliriz. Kazakistan, Belarus ve Çin gibi ülkelerde standart demokratikleşme süreçlerinin -kamu politikasına katılan insanların sayısını ve o insanlar arasındaki bağlantıları artıran, o insanlar arasındaki bağlantıları ve kaynakları eşitleyen, kamu politikasını mevcut sosyal eşitsizliklerden arındıran ve kişiler arası güven ağlarını kamu politikasına sokan süreçler- sonunda hem demokrasiyi hem de toplumsal hareketleri besleyeceğini umabiliriz.

Öte yandan dünya genelinde, sivil toplum kuruluşlarına oldukça seçici erişimin ve elektronik iletişimin uluslararası kamu politikasına yeni eşitsizlikler getireceğinden ve dolayısıyla demokrasiden uzaklaşmaya yol açacağından endişe duyabiliriz. Dahası, ulusal hükümetlerin toplumsal hareket programlarını tamamlamaya güç yetirememesi ölçüsünde demokrasi genelde ulusal düzeyde zayıflayacaktır. Demokratlar ve eylemcilerin kısmen kontrol edebildiği elverişli gelişmeler ve uyanıklılık bir arada olmayınca demokrasinin ve toplumsal hareketlerin geleceği belirsiz görünüyor.

7

TOPLUMSAL HAREKETLERİN GELECEĞİ

Alaska, Homer'de Cook Koyu, Alaska Körfezi'yle buluşur. Ticaret Odası'na göre dört bin insanın yaşadığı kasaba, Kenai dağlarına bakan manzarada Kachemak Koyu'nda göz alıcı bir yerdir. Bir zamanlar kömür madenciliğinin yapıldığı kasabada geçim artık büyük ölçüde ticari balıkçılığa -som balığı ve halibut- ve turizme dayanıyor. Fare, ayı, kurt, kartal, domuz balığı ve katil balinaların bulunduğu bu yer benim New york City'min bir antitezi gibi görünüyor ve ziyaret edilmeyi hak ediyor.

Homer sakinleri haftalık rutinlerini, 1760'larda Londra'daki ağzı bozuk bir demogogun müthiş başarılarına ve hemen hemen aynı zamanda Boston'da iflas etmiş bir bira üreticisinin İngiliz karşıtlığı ajitasyonuna borçlu olduklarını bilselerdi şaşırırlardı herhalde. Ama artık bu gerçeği biliyoruz. John Wilkes, Samuel Adams ve onların işbirlikçileri gerçekten bir şey başlattılar. Homer sakinleri, 18. ve 19. yüzyıllarda başlatılan bu hareketin 21. yüzyıl versiyonunu kullanıyorlar. Online *Homer News* gazetesi Nisan 2003'te şu ilginç hikâyeyi anlattı.

"Pazartesi savaş destekçilerinin ve barış eylemcilerinin Pioneer ve Lake caddelerinin kavşağında eşzamanlı gösteriler düzenleyip,

yoldan geçen motorcuların yer yer küfürlerinin eşlik ettiği korna ve haykırışlardan oluşan bir set kurduğu gün oldu. Bu arada Cumartesi de gemilerin Demirleme Noktası'nın yurtsever toplanmanın bareket merkezi haline geldiği gün oldu."

Demirleme Noktası'nın yakınında:

"Deanna Chesser hiçbir barış eylemcisinin bulunmadığı, 90 kişilik bir grubun Irak'taki askeri müdahaleye ve Amerikan askeriyesi içindeki erkeklerin ve kadınların çabalarına destek vermek için toplandıklarını söyledi. 'Ve aramızda hiç Siyahlı Kadın yoktu,' diyor Chesser, Homer'in barış ve adalet yanlısı küresel ağına atıfta bulunurken. Demirleme Noktası'nda toplanmayı organize edenler Cumartesi öğle vakti de benzeri bir etkinliği yapmayı planlıyorlar, müzik ve konuşmalar ilave ederek. Oğlu yakın zamanda Kuveyt'e gönderilmiş olan Chesser Cumartesi günkü toplanma eylemine daha büyük bir katılımın olmasını beklediğini söyledi."

Homer'e dönersek:

"ABD'nin Irak'ta yürüttüğü savaşa destek verenler Cumartesi günleri Demirleme Noktası'nı işgal ederlerken, geçen birkaç hafta içinde Pioneer ve Lake caddelerinin kavşağında barış eylemcilerine katılmaya başladılar. Bundan haftalar önce bir Pazartesi günü oradan geçen birileri aynı zamanda Homerli Gaziler Anıtı'nın bulunduğu yer olan kavşakta itaatkâr sessiz bir saygı duruşunun sürdüğünü görecekti. Anıtın önündeki protestocuların varlığı bazı yöre sakinlerinin küskünlüğünü kışkırttı, aynı zamanda karşı bir toplanma yapılması için çağrıda bulunmaya önayak oldu. 'Kavşağı geri almak istiyoruz,' dedi bayrak sallayan bir gösterici. 'Niye Irak askerleri yerine kendi askerlerimize dua etmiyorsunuz?' diye bağırdı oradan geçen bir motorsikletli, savaşta kaybedilenler anısına saygı duruşunda bulunan Siyahlı Kadınlar'a tepki olarak.

Fakat Sharon Whytal, Gaziler Anıtı'nın yanında durmayı tercih

etmenin askeri çatışmada kaybedilen herkes için bir üzüntü duymayı sembolize ettiğini söyledi. 'Pek çoğumuzun askerlerimizi kaybetmenin üzüntüsünü dile getirmek için orada bulunduğu doğrudur,' dedi Whytal, her iki grubun da aynı yeri paylaşmasının da güçlü bir şeyi sembolize ettiğini de ekleyerek: eylem özgürlüğü.

İki grup arasında bazı nahoş sataşmalar olduğu kaydedilse de, Pazartesi günü 100'e yakın insan kavşakta hiç dağılmadan durdu. Grup kaldırımda durup, yan yana dizilerek bayrak salladı ve korna çalıp haykırarak geçen motorcuları alkışladı. Onlardan on beş metre geride duran Siyahlı Kadınlar'a yine siyahlar içindeki bir grup erkek katıldı ve saygı duruşu sırasında bu grup sessiz kaldı. 'Orada iki grubun kendi düşüncelerini ifade etmesi beni gücendirmedi,' dedi Whytal, ülke çapındaki pek çok protestoda gözde olan bir sloganı taşıyan bir işarete atıfta bulunarak. 'İşte demokrasi buna benziyor.'" (*Homer News* 2003b; boşluk ve noktalama bana ait)

Homer'de Pioneer ve Lake caddelerinin kavşağında, birbirinden on beş metre ayrı duran, yaklaşık elli kişilik iki grubun bulunduğu yerde kasabanın savaş anıtının yanı sıra polis ve itfaiye binaları da yer alıyor. Bu eylemciler Homer'in merkezi yerlerinden birinde barışçıl eylemlerini düzenliyorlar. Tekil savaş yanlısı kutlamaların yapıldığı yer olan Demirleme Noktası, Kachemak Koyu'nu Anchorage'ye bağlayan Sterling Caddesi üzerinde Homer'in on altı mil batısında yer alıyor. Yörelerinde sadece ilkokul bulunan Demirleme Noktası'nın yetişkinleri yüksek okul eğitimi almak için otobüsle Sterling Caddesi'nden gidiyorlar. Böylece iki kasabanın insanları sık sık karşılaşıyor. *Homer News*'in kaydettiği savaş yanlısı ve savaş karşıtı iki gösterinin yapıldığı gün, Demirleme Noktası'nda bir miting daha yapıldı. İkinci yazı, küçük kasabadaki ağaçlara sarı kurdelaların bağlandığını ve insanların Sterling Caddesi'nde yeni bir mitinge davet edildiğini anlattı. Denilene göre, katılımcılardan Amerikan bayrağı ve Irak'ta görev yapan aile fertlerinin fotoğraflarını getirmeleri istenmiş (*Homer News* 2003c).

2003 baharındaki ulusal ve uluslararası haberleri takip eden hiç-

bir Kuzey Amerikalı, Homer ve Demirleme Noktası'nda yaşanan olayları yorumlamakta zorlanmasa gerek. Sadece Kuzey Amerikalılar değil, dünya genelinde herkes yaşanan olayları sokak gösterileri, siyasi mevzulara verilen destek ya da kösteği ilan etmenin bir yolu olarak değerlendirebilir kolaylıkla. Bu durumda gösteriler ve karşı gösteriler ABD'nin Irak'a askeri müdahelesine verilen desteği ya da kösteği temsil etti. Demirleme Noktası ve Homer'in vatandaşlarının sokağa çıktıkları gün, dünyanın başka yerlerinde de yüzlerce gösteri düzenleniyordu. Bu gösterilerin bir kısmı Irak savaşıyla ilgiliydi; ama çoğu yerel bazda acil meselelerle ilgiliydi. 21. yüzyılın başında sokak gösterileri bir kanun koyucuyu satın almaktan veya bir askeri darbe düzenlemekten daha az etkin ama demokratik ve yarı demokratik rejimlerde seçimlere, kamuoyu anketlerine ve kamusal konumu ifade etmenin bir aracı olarak mektup yazmaya önemli bir alternatif oluşturan, kasıtlı siyasi bir araçtır.

Her ne kadar Homer ve Demirleme Noktası'ndan gelen haberler bunu bize söylemese de, 21. yüzyıl gösterisinin belli başlı iki çeşitte olduğunu görüyoruz. Birinci çeşitte, Homer tarzında, katılımcılar sembolik anlam ifade eden bir yerde toplanıyorlar ve orada konuşmalar ve eylemler yaparak, belirgin amaçlarına olan ortak bağlılıklarını ifade ediyorlar. İkinci çeşitte, büyük caddelerde yürüyüp benzeri bağlılık gösterilerinde bulunuyorlar. Kuşkusuz eylemciler gözde bir toplanma yerine yürüdüklerinde ya da farklı yerlerdeki çeşitli gruplar, sembolik anlamı güçlü tek bir yere doğru ilerlediğinde sık sık bu iki çeşit gösteri birleşir.

Homer'de olduğu gibi, zaman zaman karşı gösteriler karşıt bir görüşü savunmak ve söz konusu göstericilerin savına meydan okumak için düzenlenir. Çoğunlukla polis veya askerler yürüyüş hattı boyunca veya toplanma yerinde konuşlanır. Bazen polis ya da askerler göstericilerin önemli yerlere, binalara, anıtlara veya kişilere ulaşmasını engeller. Zaman zaman göstericileri karşı göstericilerden kasten ayırırlar. Homer'de olduğu gibi dışarıdan seyredenler, göstericilerin desteklediği amaca desteklerini ya da kösteklerini genelde belirtirler. Daha sonra öğle yemeğinde yapılan veya editöre gönde-

rilen yazılarda yer alan tartışmalara katılabilirler. Homerli David Bitterman kendi fikrini *Homer News*'e anlatmıştı:

> "Yakın zamanda kasabada araba sürerken siyahlar giymiş bir grup kadının itfaiye istasyonunun yanındaki Pioneer caddesinde dikildiğini fark ettim. Bir süre kasabadan uzakta kaldığım için bu kadınların derdini bilmiyordum. Eşime sorduğumda onların savaşı protesto ettiklerini söyledi. Ben de ülkemizi ve silahlı kuvvetlerimizi protesto edenlerin hakkını askeriyemizin korumasının ironik olduğunu belirttim."

Bitterman, Almanya'da askeri uzman olarak çalışan ve 11 Eylül saldırılarından sonra ülkesini korumak için orduya katılan oğlundan söz etti. Bitterman özgürlüğü savunmak için savaşın gerekli olduğu görüşünde:

> "Ülkemizin askerleri, denizcileri, havacıları, donanması ve sahil güvenliği her zaman görev başında. 365 gün 24 saat bize zarar verebilecek unsurlara karşı bizleri koruyor. Silahlı kuvvetler personelimizi zayıf düşürecek herhangi bir eylem, düşmanlarımızı güçlendirip yüreklendirmeye yarar. Siyahlı Kadınlar'ın yurtsever olmadıklarını mı söylüyorum? Hayır, sadece bilgisiz olduklarını söylüyorum." (*Homer News* 2003a)

Karısı gerekli bilgiyi verdikten sonra Bay Bitterman gösterinin içeriğini apaçık anladı. Sokak gösterilerinin sembolizmi ve koreografisi beyzbol maçlarınınkine ve sosyeteye yeni giren genç kızların balolarınkine rakip nitelikte. Ancak onun sayı kartı, ligdeki konum ya da sosyal ün yerine çekişmeli siyasi meselelere dayanıyor.

Önceki bölümlerin ortaya koyduğu gibi, sokak gösterileri bazı bilindik etkinliklere benziyor: askeri düzen, parti toplantıları, toplu mitingler, açılış törenleri, diploma törenleri, dini kutlamalar ve seçim yarışları. Çoğu demokrat vatandaş aradaki farkı bilir. Bu tür olaylara katılanlar bazen gösterilerin programlarına ve biçimlerine uygun

davranırlar. Örneğin, gösterişli semboller takarlar ya da kolejin açılışında bir amaç uğruna slogan atarlar. Burada da aynı ilkeler geçerlidir: katılımcıların gözlemcilerden ayrılması, kalabalığı koruyan güvenlik birimlerinin bulunması ve benzeri. Bir bütün olarak ele alındığında bu toplanışlar a) çarpıcı bir kaynaşma b) sistematik iç çeşitlilik c) yer, program ve katılımcı bağlamında etkileyici birlik sergiler.

Önceki bölümler sokak gösterilerini daha büyük, evrilen, iki yüz yıllık politik mücadele biçimiyle, toplumsal hareketle ilişkilendirdi. 18. yüzyılın ortasından önce dünyanın hiçbir yerinde var olmayan, ama sonraki iki yüzyıl boyunca dünyanın çoğu yerinde popüler talepte bulunmaya elverişli hale gelmiş bir politika türü içinde, kampanyalar, repertuvar ve MBSB gösterilerinin kendine özgü birlikteliğini gözler önüne serdi. Ayrıca toplumsal hareketlerin muhteşem dualitesini de belgelendirdi: Geniş hatları içinde oldukça genel ve tanınabilir; ama yerel koşullara ve söylemlere de etkileyici şekilde uyarlanabilir. Bu dualite Homer ve Demirleme Noktası'ndan gelen haberlerde ortaya çıkmaktadır.

Tarihsel gerçeklerle dolu bir kitabın sonuna doğru gelirken tarihsel bir fantezi kuralım. Varsayalım ki Nisan 2003'te John Wilkes ve Samuel Adams 1760'lardan günümüze geldiler ve Alaska Körfezi'nden Cook Koyu'na, Homer'e ve Demirleme Noktası'na seyahat ettiler. Varsayalım ki iki kasabada yapılan gösterileri izlediler ve bu 21. yüzyıl insanlarının neyi niçin yaptıkları konusunda konuşmaya başladılar.

Wilkes: Daha önce böyle bir şeyi hiç görmedim.
Adams: Ben de.
Wilkes: Bir kilise ayinine benziyor...
Adams: Ya da işçilerin gösterisine.
Wilkes: Seyirciler nerede? Onlar kime sesleniyor?
Adams: Ve polis memurları ya da askerler nerede?
Wilkes: Yine de bir şey apaçık ortada: Onlar savaştan söz ediyorlar.

Adams: Biliyor musun bu bana bir şeyi hatırlattı; bir seçim kampanyasını, insanların adayların renklerini taşıyan elbiseler giydikleri, slogan attıkları, merkezi meydanlarda toplandıkları ve büyk caddelerde yürüdükleri bir kampanyayı.

Wilkes: Bunun tek farkı *çok medeni* olması. Bu insanlar nasıl olup da bir değişiklik yaratabileceklerini umabiliyorlar?

Adams: Belki de bunu onlara sormalıyız.

Bu hayali konuşma Wilkes ve Adams'a yürürlükteki toplumsal hareketin tam düzeneğini göstermiyor: istikrarlı, koordineli bir şekilde program, kimlik ve/veya duruş savlarında bulunma çabası içinde çeşitli etkinliklerin ve MBSB gösterilerinin birleşmesi. Ayrıca bu konuşma, Amerika'nın Irak'ı işgalini destekleyen veya ona karşı çıkan toplumsal hareketlere katılan, genellikle, sokak gösterilerinin yanı sıra basın bildirileri, dilekçe ve halk mitinglerini de kullanan, Homer ve Demirleme Noktası dışındaki diğer pek çok eylemciden de onlara söz etmiyor. Ancak bu hayali konuşma toplumsal hareketlerin şimdiki ve gelecekteki durumlarına ilişkin çok önemli soruları gündeme getiriyor: Toplumsal hareket politik etkinliğini yitirdi mi? İktidar, politika ve toplumsal hareket organizasyonunun uluslararası bir nitelik kazanması amatör yerel, bölgesel, hatta ulusal girişimleri eskitti mi? Eğer toplumsal hareket biçimleri geçen iki asırda çok değiştiyse, 21. yüzyılda başka hangi yeni değişimleri bekleyebiliriz?

Geleceği Nasıl Okuyabiliriz?

Tüm bu sorulara verilebilecek en makul cevap eski bir klişedir: duruma bağlı olarak. Kuşkusuz bu okuma hangi ülkelerin, hangi meselelerin, hangi talep sahiplerinin ve hangi talep nesnelerinin göz önüne alındığına bağlıdır; sözgelimi, şimdilik Zimbabwe ve Kazakistan'daki toplumsal hareketlerin geleceği karanlık görünüyor. Öte yandan Kanada ve Kosta Rika'daki toplumsal hareketlerin hâlâ canlı

Şema 7.1 Farklı ölçeklerde toplumsal hareketlerin olası gelecekleri

olduğu ortada. Amerika'nın askeri gücünü protesto eden hareketler pek az ilerleme kaydederken, Dünya Ticaret Örgütü'nün gücünü protesto eden hareketler en azından uluslararası çapta enerjik bir destek alıyor. Daha genelde, toplumsal hareketlerin gelecekteki olası bir dizi yörüngesini ve bir dizi farklı toplumsal hareket ölçeğini birbirinden ayırt edebiliriz. Şema 7.1 bu ayrımları gösteriyor.

Şema iki ana boyuta yer veriyor; biri gelişmeden çöküşe doğru ilerleme, diğeriyse yerelden küresele doğru ilerleme. Şemanın "küresel" ölçeği, günümüz ulusötesi eylemciliğinin savunucularının seslendirdiği imkânı, yani sadece uluslararası aktörlerin ve uluslararası hedeflerin geleceğin toplumsal hareketlerinde rutin şeyler olmakla kalmayıp, toplumsal hareketlerin tüm küre ölçeğinde popüler talepleri koordine edeceği savını temsil ediyor. Bu arada söz konusu şema toplumsal hareketlerin bir parça uluslararası nitelik kazanmasına rağmen; yerel, bölgesel ve ulusal toplumsal hareketlerin 21. yüzyılın başlarında da devam edeceğinde ısrar ederek 5. Bölüm'ün izinden gidiyor.

Şema 7.1 toplumsal hareketlerde ta ilk günlerinden beri gözlemlediğimiz bir dizi gelişmeyi iki boyutta genelliyor: kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösterilerindeki değişimler. Kuşkusuz 21. yüzyıl yeni program, kimlik ve duruş savlarını -kampanyalar için yeni meseleleri- beraberinde getirecektir. Öyle ki bu yüzyılın ilk birkaç yılında kaydedilen gelişme akla hayale gelmeyecek türdendir. Sözgelimi, hayvan hakları savunucuları büyük maymunlara vatandaşlık hakları verilmesi için kampanyalar düzenlediler. Birisi yeni toplumsal hareket etkinleri bulup, genel toplumsal hareket repertuvarını değiştirecektir; uzay kapsüllerindeki eylemcilerin mesajlarını dünyanın tüm hava dalgalarıyla yaydıklarını düşünün. MBSB gösterileri de değişecek, belki de belli bir toplumsal hareket talebine kaç kişinin destek, kaç kişinin de köstek çıktığını anında yayınlayacak teknolojileri kullanacak, böylece MBSB'deki S'ye yeni bir ifade kazandıracak. Eğer toplumsal hareketler 21. yüzyılda ayakta kalırsa, kuşkusuz kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösteri bazında büyük değişim geçirecektir.

Şema 7.1 toplumsal hareketlerin yapısındaki bu değişimleri göz ardı etmesine rağmen, çok çeşitli varsayımsal olasılıkları ima etmektedir. Örneğin, gelecekte toplumsal hareketlerin yerel ölçekte yok oluşuna, ulusal ölçekte kurumsallaşmasına ve küresel ölçekte genişleyerek çarpıcı bir dönüşüm geçirmesine şahit olabiliriz; bu, toplumsal hareketlerdeki elektronik bağlantı hakkında coşkulu analizler yapanların öngörülerine uyuyor. Yahut devletin gücünün yoğun ölçüde zayıflamasının birbiriyle bağlantılı bölgesel ve uluslarası hareketleri etkin kılarak, onların yerli haklar ya da bölgesel özerklik için taleplerde bulunarak devletten güç koparmalarını ama aynı zamanda uluslararası kurumlardan destek ve garanti almalarını sağlamasına şahit olabiliriz.

Şema içinde sağa toptan kayış, yerel, bölgesel ve belki de ulusal toplumsal hareketlerin uluslararası ve küresel hareketlerin önünü açtığını, yaygın uluslararası nitelik kazanmayı gösteriyor. Sola genel bir kayış ise -bu günlerde pek beklenmeyen- büyük ölçekli toplumsal hareketlerin yeni yerelleşme lehine çöküşünü gösteriyor. Yukarıya doğru net bir kayış, toplumsal hareket etkinliğinin genel yayılımını ve dönüşümünü gösteriyor. Ortaya doğru dikey hareketler, yaygın kurumsallaşmayı gösteriyor: Tüm dünya toplumsal hareketlere değişik ölçeklerde katılıyor; ama sivil toplum kuruluşları, profesyonel toplumsal hareket girişimcileri ve politik otoritelerle yakın ilişkiler eylemde başat rolü oynuyor. Orta noktanın altında aşağıya doğru genel bir iniş, toplumsal hareketlerin çöküşünü veya ortadan kalkışını gösteriyor. Daha makul tahminler değişik ölçeklerdeki toplumsal hareketler için ayrı yörüngeler çiziyor; örneğin, uluslararası toplumsal hareketlerin genişlemesi ve dönüşümünün yanı sıra yerel toplumsal hareketlerin yerleşikleşip kurumsallaşması.

Kuşkusuz yapacağımız her tahmini, toplumsal hareketlerin iki asırlık tarihi hakkında yaptığımız incelemeden devşirdiğimiz bilgilere dayandırmamız gerekiyor. Bu kitabın ana savlarını hatırlayalım:

18. yüzyılda doğuşundan itibaren toplumsal hareketler tekil girişimler olarak değil, etkileşimli kampanyalar olarak yürütülmüş-

tür. Artık bu tespit apaçık ortada. Ne var ki bu tespitin ışığında gelecekteki toplumsal hareketleri öngörmek, toplumsal hareket etkinliklerinin en bariz özelliklerini tahmin etmek yerine talep sahipleri, talep nesneleri, gözlemciler ve otoriteler arasındaki değişen ilişkileri düşünmeyi gerektiriyor. 1989'un hızla değişen devlet kapitalizmi dünyasında hareketler, karşı hareketler, otoriteler, halk ve dış güçler arasındaki girift etkileşimi hatırlayalım.

Toplumsal hareketler üç çeşit iddiayı birleştirir: Program, kimlik ve duruş. Program savları hareketin taleplerinin yöneldiği nesnelerin fiili ya da öngörülen eylemlerine desteği ya da muhalefeti içerir. Kimlik savları birleşik bir güç olarak hesaba katılması gereken "biz" -talep sahipleri- ile ilgili yargıları içerir. MBSB (makul olma, bağlılık, sayı ve birlik) gösterileri kimlik savlarını destekler. Duruş savları dışlanmış azınlıklar, vatandaş grupları ya da rejimin resmi destekçileri gibi diğer politik aktörlerle bağları veya yakınlıkları vurgular. Bazen, örneğin, göçmenlerin ülkeden kovulması ya da vatandaşlık haklarının kaldırılması çağrısı gibi durumlarda duruş savları diğer politik aktörlerin duruşlarıyla ilintili hale gelir. 19. yüzyıl ABD'si vatandaşlık haklarını kazanmış ırksal, etnik ve cinsiyet kategorileriyle ilgili program, kimlik ve duruş savlarının zengin (bazen de sıkıntı verici) bir yelpezasine sahipti. Açıkçası program, kimlik ve duruş savları birbirlerinden kısmen bağımsız şekilde gelişebilir; sözgelimi, duruş savları hangi politik aktörlerin hâlihazırda sağlam bir duruş sergilediğine ve hangi politik yöntemlerin bir aktörün duruşunu değiştirdiğine hassas şekilde bağlıdır. Bu nedenle onlar demokrasinin yükselişi veya çöküşüne bağlıdır.

Program, kimlik ve duruş savlarının nispeten öne çıkması toplumsal hareketler, hareketler içinde hak talep edenler ve hareketlerin aşamalarına göre büyük ölçüde değişir. Eğer kurumsallaşma toplumsal hareketlerdeki yerleşik uzmanların karşı çıktıkları veya savundukları programlar lehine kimlik ve duruş savlarını gölgeliyorsa, bu gölgeleme 21. yüzyıl toplumsal hareketlerinde önemli bir değişime yol açacaktır. Toplumsal hareket örgütlerinin ve girişimcilerin uzmanlaşması bazen yeni kimlik ve duruş savlarına kapı ara-

lar: Yerli halkların hakları adına dünya genelinde yapılan son kampanyalar bu olasılığı gözler önüne seriyor. Ama genelde uzmanlaşma dengeyi bozarak, kimlik ve duruştan programa kaydırır.

Demokratikleşme toplumsal hareketlerin oluşumunu destekler. 6. Bölüm apaçık görünen bir cümlenin müthiş karmaşıklık içerdiğini bizlere gösterdi. Demokratikleşmenin toplumsal hareketler üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için onları hem demokratikleşme ve toplumsal hareketlerin ortak sebeplerinden hem de toplumsal hareketlerin demokratikleşme üzerindeki etkilerinden ayırt etmemiz gerekir. Öte yandan bunu yaptığımızda, 21. yüzyıl toplumsal hareketlerinin geleceğinin gelecekteki demokratikleşmeye veya demokrasiden uzaklaşmaya dair beklentilere büyük ölçüde bağlı olduğunu göreceğiz. Sözgelimi, Filipinler'de Manila bölgesinin kısmi demokrasisinin mi, yoksa Mindanao'nun savaş çığırtkanlarının mı geleceği şekillendireceğine karar vermeliyiz.

Toplumsal hareketler halkın egemenliğini kabul eder. İki yüzyıl boyunca bu sav geçerliliğini korudu. Örneğin, Fransa'da toplumsal hareketlerin yükselişi ve düşüşü halk idaresi iddialarında dalgalanmalara yol açtı, öyle ki Fransa'nın otoriter rejimleri toplumsal hareket kampanyalarını, etkinliklerini ve MBSB gösterilerini bastırmak için yoğun çaba sarf etti. Yine de genel ilkeyi iki önemli koşulla sınırlamalıyız. Birincisi, uzman toplumsal hareket girişimcileri ve sivil toplum kuruluşları bazen sıradan insanlara kendileri hakkında konuşma imkânları yaratmadan onlar adına konuşurlar. İkincisi, tarihte toplumsal hareketlerin azınlıkta kalan bir kısmı, otoriter liderleri, çekici mezhepleri veya yaygın dışlamayı esas alan programları yerleştirerek halk idaresini fiilen ortadan kaldıran programları desteklemişlerdir. Gelecekteki toplumsal hareketler ve onların akıbetiyle ilgili tahminler bu azınlıktaki akımların çoğunluğa dönüşebileceği ihtimalini hesaba katmak zorundadır.

Yerel olarak kökleşmiş kamu politikası türleriyle kıyaslandığında, toplumsal hareketler ölçek, süreklilik ve etkinlik bakımından büyük ölçüde politik girişimcilere bağlıdır. Toplumsal hareketlerin ortasında politik girişimcileri sık sık görüyoruz. 1830'lardaki Büyük

Britanya reform hareketinden yakın zamanda Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı yürütülen harekete değin, girişimciler ve onların sivil toplum örgütleri kampanyalarda sık sık öne çıkmışlardır. Aslında genel gidişat politik girişimcilerin önemini ve etkisini artırdı. Gelecek bu gidişatın sürüp sürmeyeceğine ve toplumsal hareketlerde ne tür girişimcilerin boy göstereceğine kısmen bağlı.

Toplumsal hareketler bir politik ortamda kendilerini tesis ettikten sonra, model alma, iletişim ve işbirliği onların diğer ilgili ortamlarda da benimsenmesini kolaylaştırır. Bu tespit, incelememiz sürerken yeni anlam kazandı. Potansiyel yeni ortamlar taşıyan mevcut toplumsal harekct ortamları arasındaki bağlantılar, bağlantıların ilkece oluşabileceği tüm yeni ortamlardan ayıklanarak oluşur. Bu ayıklanmayı en açık biçimde yeni iletişim araçlarının desteklediği bağlantılarda gördük: sisteme erişebilen insanların iletişim maliyetini düşüren, ama sisteme erişemeyen kişileri dışlayan araçlar. Aynı şey kişiler arası ağlar için de geçerlidir: Toplumsal hareket etkinliğinin mevcut ağlar boyunca yayılması ağa bağlı olmayanları dışlar. Akıllı kalabalıkların kaynaşık görüntüsüne rağmen, benimseme ve dışlama 21. yüzyılda devam edecek gibi görünüyor. Sonuç olarak, bazı beklentilerimiz, kimin kiminle bağ kuracağı ve o bağların dünyanın hangi kesimlerini dışlayacağı hakkındaki tahminlerimize dayanacak.

Toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişir ve evrilir. Wilkes ve Adams'ın Alaska, Homer'deki hayali mizahi sohbetinin de gösterdiği gibi, toplumsal hereket biçimleri 18. yüzyılın sonlarından beri sürgit değişim geçirmeye devam ediyor. Toplumsal hareketlerdeki değişimin ve gelişimin birbiriyle ilişkili üç tane ayırt edilebilir kaynağını saptadık: genel politik ortamlar, kampanyalar, repertuvarlar, MBSB gösterilerindeki artan değişim ve toplumsal hareket modellerinin eylem yerlerine yayılması. Geleceği öngörmek için bu üç kaynaktan her birinin nasıl değişeceğini ve kaynakların birbirlerini nasıl etkileyeceğini aydınlatmak gerekiyor. İpucu elde etmek için Dünya Ticaret Örgütü karşıtı protestolar gibi toplumsal hareketlerin yeni eylem yerlerine

özellikle dikkat edip, kimin hangi talepler adına ne yaptığını sormamız lazım.

İcat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareket ortadan kalkabilir ya da oldukça farklı bir politika biçimine dönüşebilir. Geçen iki yüzyıl boyunca başat olmuş toplumsal hareketlerin varlığının süreceği garanti değildir. 21. yüzyılın popüler talepte bulunmanın araçları olarak toplumsal hareketleri ortadan kaldırabileceği ihtimalini göz önüne almalıyız; çünkü toplumsal hareketleri yaşatan koşullar çözüldü ve yeni tarzlarda talepte bulunma toplumsal hareketlere hâkim oldu. Her şeyden önce dijital demokrasi düşü birlik kurma, miting düzenleme, yürüyüş yapma, dilekçe imzalama, medyaya seslenme ve toplumsal hareket repertuvarındaki diğer etkinliklerin yerine geçecek ucuz ve etkin bir araç olarak elektronik ortamda sürekli yapılan düşünce anketlerini gündemimize sokmaktadır. Tarihsel açıdan bilindik biçimleriyle toplumsal hareketleri sevenler için endişe verici bir durumdur bu.

Olası Gelecekler

Bu ilkeleri geleceğe nasıl uyarlayabiliriz? Şema 7.2 21. yüzyılın geri kalan kısmında toplumsal hareketlere ne olabileceğine dair, önceki bölümlerde dile getirilen düşünceleri ve verileri irdelemektedir. En olası ihtimallerin bazılarını dört senaryoyla birleştiriyor: uluslararası nitelik kazanma, demokrasinin düşüşü, uzmanlaşma ve zafer. *Uluslararası nitelik kazanma* yerel, bölgesel ve uluslararası toplumsal hareketlerden uluslararası ve küresel toplumsal hareket etkinliğine doğru tek bir kayışı gösteriyor. *Demokrasinin düşüşü* her türden toplumsal hareketi, özellikle de büyük ölçekli olanları zora sokacak; ama bazı demokratik kurumların hâlâ yaşadığı yerel ya da bölgesel toplumsal hareketlere alan açabilir. *Uzmanlaşma* yerel ve bölgesel toplumsal hareketlerin görece önemini büyük ölçüde azaltırken, eylemcilerin ve örgütçülerin enerjisini ulusal ve özellikle de uluslararası ve küresel ölçeğe yönlendirecektir. *Zafer* sonuçta her

1. ULUSLARARASI NİTELİK KAZANMA

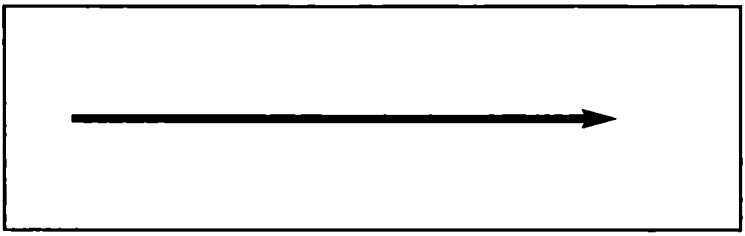

2. DEMOKRASİNİN DÜŞÜŞÜ

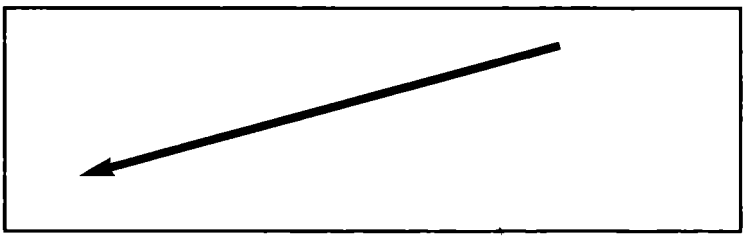

3. UZMANLAŞMA

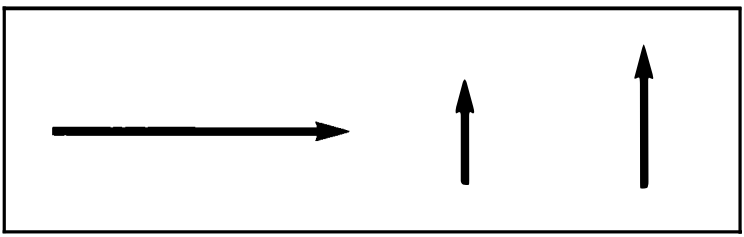

4. ZAFER

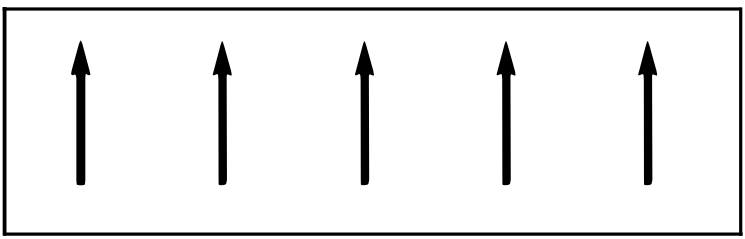

Şema 7.2. Gelecekteki toplumsal hareketler için alternatif senaryolar

yerdeki toplumsal hareketlerin görkemli rüyasını temsil etmekte, yerelden küresele kadar her ölçekte popüler talepte bulunmanın bir yolu olarak toplumsal hareketlere hizmet etmektedir. Hem bu senaryoların her birine yol açacak koşulları saptamak hem de her bir senaryonun kamu politikası açısından doğurabileceği sonuçlar üzerinde düşünmek için önceki bölümlerde vardığımız kanaatlere yeniden göz atalım.

Uluslararası nitelik kazanma. 21. yüzyıl toplumsal hareketlerin eylemcilerinin ve gözlemcilerinin çoğu, uluslararası nitelik kazanmanın hâlihazırda ortalığı kasıp kavurduğu ve çoğu toplumsal hareketin uluslararası ya da küresel ölçekte işleyene değin de süreceği noktasında hemfikir; bu kişilere göre çevreciler, feministler, insan hakları savunucuları ve küresel sermaye karşıtları ülkeler ve kıtalar arasında giderek güçlerini birleştireceklerdir. Uluslararası nitelik kazanma hangi koşullar altında toplumsal hareketlerin geleceğine hâkim olabilir? Önceki bölümlerde vardığımız sonuçları göz önüne alarak şu koşulları öne sürebiliriz:

- Uluslararası güç ağlarının ve onları bütünleyen organizasyonların sürgit gelişmesi ve etkisi: finans ağları, ticari birlikler, çok uluslu şirketler, uluslararası devlet ve düzenleme kurumları, kıtalar arası hukuk girişimleri;
- Bu ağların damgalanmaya, bozulmaya, boykotlara veya devlet düzenlemesine maruz kalması;
- Bu uluslararası ağların refahlarını olumsuz yönde etkilediği çok yaygın nüfuslar arasındaki bağlantıların genişlemesi;
- O nüfusları birbirine bağlamakta ve eylemlerini koordine etmekte uzmanlaşmış örgütlerin, aracı kişilerin ve politik girişimcilerin sayısının artması;
- Uluslararası ölçekte en azından bir parça demokrasinin tesis edilmesi: uluslararası devlet kurumları ile vatandaşlar arasında görece geniş, danışmaya dayalı ve koruyucu ilişkiler.

21. yüzyılda toplumsal hareketlerin yaygın şekilde uluslararası

nitelik kazanmasına ilişkin tahminler bu koşulların hepsi ya da çoğunun geçerli olmasına ilişkin örtük tahminlere bağlıdır.

Eğer uluslararası nitelik kazanma senaryosu gerçekleşirse, bunun kamu politikası açısından kısa ve uzun vadeli bazı sonuçlarını bekleyebiliriz. Birincisi, büyük ölçekli toplumsal hareketlerin bilgi, zaman, bağlantı ve kaynaklara yönelik asgari ihtiyaçları göz önüne alındığında toplumsal harekete katılımın mevcut elit tabanı sürecektir; kuşkusuz internet ve cep telefonu bağlantılarıyla iletişimin ucuzlaması çok uzun süreliğine koordinasyon kurmanın maliyetini düşürecek. İkincisi, iletişim kanallarına sürgit erişimden dolayı toplumsal harekete aktif katılım yerleri ile diğer yerler arasındaki eşitsizlik keskinleşecek; göreceli konuşursak, dışlanmış insanlar etkin kampanyalar, etkinlikler ve MBSB gösterilerine katılma araçlarından yoksunluğa gelecekte bugüne oranla daha fazla düşecekler. Üçüncüsü, aracılar, girişimciler ve uluslararası organizasyonlar toplumsal hareketler aracılığıyla talepleri etkin bir biçimde seslendirmekte giderek daha fazla önem kazanacaklar. Tüm bu değişimler demokratik katılımda düşüşe işaret etmekte; bu değişimler toplumsal hareketlere katılım yelpazesini daraltacak ve katılımı daha eşitsiz hale getirecek.

Demokrasinin düşüşü. Öte yandan toplumsal hareket alanı dışındaki nedenlerden -kategorik eşitsizlik ve kamu politikası arasındaki engellerin zayıflaması, mevcut ağların ya da yeni güven ağlarının kamu politikasından ayrılması ve benzeri- ötürü demokrasi düşüşe geçerse ne olur? Demokrasi her zaman belli güç odaklarıyla temas halinde işlediğinden, gidişat büyük ölçüde düşüşün tüm ölçeklerde mi yoksa sadece, örneğin, ulusal ölçekte mi olduğuna bağlı kalacaktır. Bu senaryonun makul bir versiyonu, büyük ölçekli demokrasinin -ulusal, uluslararası ve küresel demokrasi- dünyanın binlerce yerel, bölgesel ve ulusal rejiminde eş zamanlı olarak demokrasiden uzaklaşma felaketine yol açacağından, küçük ölçekli demokrasiye oranla daha fazla sıkıntı çekeceğini öngörür. Buna karşın, az sayıda kapitalistin, askeri organizasyonun, teknolojinin ve bilimsel disiplinin genel sınırlamadan kurtulması, bu uluslararası demo-

kratik kurumları hemen tehlikeye sokacaktır, şimdi olduğu gibi. (Örneğin, dünya nüfusunun hangi kesimlerinin hizmetlerini elde edeceklerine karar verebilen dolandırıcı bankacı, asker, iletişimci ya da tıp araştırmacısı ağlarını düşünün.) Yine de demokrasinin büyük ölçekte düşüşü halinde bile dünya geneline dağılmış bazı demokratik sığınakların varlığı büyük olasılıkla sürer. Dünyadaki toplumsal hareket eylemcileri arasındaki işbirliği ve iletişim kendi özel koşullarına gitgide uyum sağlarken, ayakta kalmış bu sığınaklardaki toplumsal hareket etkinliklerinin giderek farklılaşmasını bekleyebiliriz.

Uzmanlaşma başka bir olasılığı öne çıkarıyor. Bizim senaryomuzda uzmanlaşma kurumsallaşmaya, dolayısıyla da toplumsal hareketlerde yeniliğin azalmasına yol açıyor. Katı popülistler, hâlihazırda toplumun zengin, eğitimli ve kaynaşık kesimlerinden büyük ölçüde destek alan toplumsal hareketlerin gerçekten dezavantajlı durumda olan insanların çıkarlarını satacağından, otoriteler arasında rahat ilişkiler kuracağından, giderek daha fazla zenginlere ve güçlülere dayanacağından ve toplumsal hareket bürokratlarına dönüşerek, kendilerini destekleyen seçmenler yerine kendi organizasyonlarını ve kariyerlerini gözeteceklerinden endişe duyuyorlar.

19. yüzyılın başıyla karşılaştırıldığında, toplumsal hareketlerin görece demokratik rejimlerde bir parça kurumsallaşma ve uzmanlaşma kaydettiğinden şüphe edilemez: koruyucu meşru yasaların yerleşmesi, toplumsal hareket etkinliğinin korunmasında uzmanlaşmış polis güçlerinin oluşturulması, polis-gösterici etkileşiminde daha barışçıl yöntemlerin kullanılması, toplumsal hareket faaliyetlerine medyada yer verilmesi, toplumsal hareket kampanyalarında, etkinliklerinde ve MBSB gösterilerinde uzmanlaşmış organizasyonların sayısının artması. Bu değişimler sonuçta toplumsal hareket eylemciliğinde yetkinleşmenin yolunu açtı. Uzmanlaşma ve kurumsallaşma el ele yürümektedir.

Öte yandan 21. yüzyılın başına gelindiğinde yeni meseleler, gruplar, taktikler ve hedefler yerleşik toplumsal hareket sektörünün çevresinde tekrar tekrar ortaya çıktı. Çevreden gelen talepçilerin çoğu

başarısız oldu, bazıları hemen standart toplumsal hareket uygulamalarına kaydı; ama çok azı kendi yeniliklerini -oturma eylemi, kamu binasını işgal etme, kukla gösterisi, karikatürlü kostümler giyme, medyayı yeni şekillerde kullanma- kamu sahasına çıkardı. Toplumsal hareketlerin uzmanlaşmasını ve kurumsallaşmasını göz önüne alırsak, gerçekten yeni meselelerin, grupların, taktiklerin ve hedeflerin önündeki imkânların büyük ölçüde kaybolacağını öngörebiliriz. Bu, prensipte ya popüler talepte bulunmaya yönelik saiklerin azalması ya da toplumsal hareket düzeneğinin bir parçası olmayan talep sahiplerinin bertaraf edilmesiyle gerçekleşebilir. Fakat internet erişimine sahip olmayan dünya nüfusunun onda dokuzundan fazlası toplumsal hareketlere katılma veya onları oluşturma şansı yoksa ne olacak?

Zafer. Peki, ya yerelden küresele kadar her ölçekte toplumsal hareketler müthiş bir yaygınlık kazanırsa? Böyle sürpriz bir gelecek hâlihazırda otoriter rejimler, diktatörler ve küçük tiranlar altında yaşayan pek çok bölgenin demokratikleşmesini gerekli kılıyor. Bununla birlikte, uluslararası otoriteler kendi alanlarında iktidara sahip olsalar da, yerel otoritelerin yerel yaşamları etkileme ve yerel taleplere karşılık verme gücüne hâlâ sahip olduklarından devlet ve iktidarın daha genel bir paylaşımı da gereklidir. Zafer son olarak yerel, bölgesel ve ulusal eylemci ağlarının, organizasyonların ve girişimcilerin kendi programlarını uluslararası veya küresel alandaki programlara bağlı kılmak yerine kendi ölçeklerinde kısmi bağımsızlık içinde hareket etmeyi sürdürmeleri anlamına geliyor. Buna karşın, eğer dünya genelinde tüm ölçeklerde demokratikleşmeden uzaklaşma yaygın şekilde yaşanır, eğer güç odakları halk baskısına karşı dokunulmazlıklarını artırır ve bağlayıcı ağlar, organizasyonlar ve aracılar otoritelerin kontrolü altında dağılır ya da çökerse, toplumsal hareketler genelde düşüşe geçer.

Toplumsal hareketler sahasında, "eğer" önermeleri -eğer demokratikleşme olursa toplumsal hareket de genişler, eğer kurumsallaşma olursa eşitsizlik keskinleşir ve benzeri- bile büyük riskler taşır. Önceki bölümlerde sergilenen bolca biliye ve nesiller boyu yapılan ilmi

çalışmalara rağmen toplumsal hareketlerle ilgili eğer şöyle olursa sonuç böyle olur şeklinde bir ilmi çıkarımlar kümesine sahip değiliz. 21. yüzyılın geri kalan kısmı için yapılan düz tahminler daha da büyük belirsizliklerle doludur. Her şeyden önce söz konusu tahminler üç çeşit akıl yürütmenin birlikteliğine bağlı: 1) Mevcut eğilimlerin geleceğine ilişkin tahmin yürütme; 2) Toplumsal hareketlerdeki değişimin yaklaşık nedenleri hakkında eğerli önermeler; 3) O nedenlerdeki değişimler hakkında spekülasyonlar. 1990'dan bu yana toplumsal hareketlerin uluslararası nitelik kazanması olgusunun büyük bir dalgaya dönüşeceğini öngörmek için eğilimi doğru şekilde okumamız, uluslararası iktidar ağlarının etkilediği dağınık toplumlar arasındaki bağlantıların genişlemesinin aslında o dağınık toplumlar arasındaki toplumsal hareket etkinliğinin koordinasyonunu destekleyeceğini ve sebepleri ne olursa olsun bağlantıların genişlemesinin yüzyılın geri kalan yıllarında da süreceğini görmemiz gerekir.

Tüm bu belirsizlikler karşısında bir senaryonun diğeri üzerindeki üstünlüğünden söz edebilir miyiz? Uluslararası nitelik kazanma, demokrasinin düşüşü, uzmanlaşma ve/veya zaferin hangi bileşimleri daha olasıdır? Eğerli önermeleri bir kenara bırakarak, 21. yüzyıl hakkındaki kendi tahminlerimden söz edeyim.

Uluslararası nitelik kazanma: Teknoloji heveslilerinin söylediğinden daha yavaş, daha az yaygın şekilde gerçekleşecek; ama muhtemelen yıllar boyu sürecek.

Demokrasinin düşüşü: Mevcut büyük demokrasilerde demokrasi bir parça düşüş sergileyecek (ve dolayısıyla toplumsal hareketlerin etkinliği ve yaygınlığında bir parça küçülme yaşanacak); ama Çin gibi hâlihazırda demokratik olmayan ülkelerde önemli ölçüde demokratikleşme (ve dolayısıyla toplumsal hareketlerin yaygınlaşması) gerçekleşecek.

Uzmanlaşma: Uzman toplumsal hareket girişimcileri, sivil toplum kuruluşları ve yetkili merciler büyük ölçekli toplumsal hareketlerde giderek baskın olacaklar; ama sonuçta uluslararası eylem-

ciliğe uyum sağlayamayan yerel ve bölgesel talepçi grupları bertaraf edilecek.

Zafer: Ne yazık ki pek mümkün görünmüyor.

"Ne yazık ki" dedim; çünkü önceki bölümlerde dile getirdiğim sebeplerden ötürü, her ölçekteki toplumsal hareketin zaferi, hareketin taşıdığı tüm tehlikelere rağmen insanlığın yararınadır. Toplumsal hareketlerin yaygın şekilde mevcut olması demokratik kurumların varlığını işaret eder ve genelde onların işleyişini pekiştirir. Bir rejimin rutin politikası içinde kamu politikası içinde görünür yer edinemeyen gruplar, kategoriler ve meseleler için çok önemli bir kanal sağlar. Tüm karamsar tahminleri çürütme umuduyla toplumsal hareketlerin geleceğine bakmalıyız.

KAYNAKÇA

Ackerman, Peter ve Jack DuVall (2000): *A Force More Powerful: A Century of Nonviolent Conflict.* New York: Palgrave.

Alapuro, Risto (1988): *State and Revolution in Finland.* Berkeley: University of California Press.

Alexander, John K. (2002): *Samuel Adams: America's Revolutionary Politician.* Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Aminzade, Ronald (1993): *Ballots and Barricades: Class Formation and Republican Politics in France, 1830-1871.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Ananova (2001): Manila, Filipinler'den çeşitli raporlar, 19-22 Ocak 2001. *www.ananova.com*, 20 Ağustos 2003'te bakıldı.

Anderson, Benedict (1998): *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the World.* London: Verso.

Anderson, Eugene N. ve Pauline R. Anderson (1967): *Political Institutions and Social Change in Continental Europe in the Nineteenth Century.* Berkeley: University of California Press.

Andrey, Georges (1986): "La quête d'un État national." In Jean-Claude Fayez, ed., *Nouvelle Histoire de la Suisse et des Suisses.* Lausanne: Payot.

Anheier, Helmut K., Friedhelm Neidhardt ve Wolfgang Vortkamp (1998): "Movement Cycles and the Nazi Party: Activation of the Munich NSDAP, 1925-1930." *American Behavioral Scientist* 41: 1262-81.

Anheier, Helmut ve Thomas Oblemacher (1996): "Aktivisten, Netzwerke und Bewegungservolg: Die 'Einzelmitglieder' der NSDAP, 1925-1930." *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 48: 677-703.

Anheier, Helmut ve Nuno Themudo (2002): "Organisational Forms of Global Civil Society: Implications of Going Global." In Marlies Glasius, Mary Kaldor ve Helmut Anheier, eds., *Global Civil Society 2002.* Oxford: Oxford University Press.

d'Anjou, Leo (1996): *Social Movements and Cultural Change: The First Abolition Campaign Revisited*. New York: Aldine de Gruyter.

Archer, John E. (1990): *By a Flash and a Scare: Incendiarism, Animal Maiming, and Poaching in East Anglia 1815-1870*. Oxford: Clarendon Press.

Armstrong, W. W. (1989): "Labour I: Rural Population Growth, Systems of Employment, and Incomes." In John Thirsk, ed., *The Agrarian History of England and Wales. Vol. 6, 1750-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ash, Roberta (1972): *Social Movements in America*. Chicago: Markham.

Bagla, Pallava (2003): "Ayodhya Ruins Yield More Fuel for Ongoing Religious Fight." *Science* 301, 5 Eylül 1305.

Balbus, Isaac (1973): *The Dialectics of Legal Repression: Black Rebels before the American Criminal Courts*. New York: Russell Sage Foundation.

Ballbé, Manuel (1983): *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*. Madrid: Alianza.

Barrington, Lowell (1995): "The Domestic and International Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States." *Europe-Asia Studies* 47: 731-63.

Becker, Elizabeth (2003): "Hark! Voices from the Street Are Heard in the Trade Talks." *New York Times* 13 Eylül, A6.

Beissinger, Mark (1993): "Demise of an Empire-State: Identity, Legitimacy, and the Deconstruction of Soviet Politics." In Crawford Young, ed., *The Rising Tide of Cultural Pluralism*. Madison: University of Wisconsin Press. (1998a): "Nationalist Violence and the State: Political Authority and Contentious Repertoires in the Former USSR." *Comparative Politics* 30: 401-33. (1998b): "EventAnalysis in Transitional Societies: Protest Mobilization in the Former Soviet Union." In Dieter Rucht, Ruud Koopmans ve Friedhelm Neidhardt, eds., *Acts of Dissent: New Developments in the Study of Protest*. Berlin: Sigma. (2002): *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Belchem, John (1990): *Industrialization and the Working Class: The English Experience, 1750-1900*. Aldershot: Scolar.

Bennett, W. Lance (2003): "Communicating Global Activism." *Information, Communication & Society* 6: 143-68.

Bernstein, Thomas P. Ve Xiaobo Lü (2002): *Taxation without Representa-*

tion in Contemporary Rural China. Cambridge: Cambridge University Press.

Binder, Amy J. (2002): *Contentious Curricula: Afrocentrism and Creationism in American Public Schools*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Birmingham, David (1993): *A Concise History of Portugal*. Cambridge: Cambridge University Press.

Birnbaum, Pierre (1993): *"La France aux Français": Histoire des haines nationalistes*. Paris: Seuil.

Black, Eugene C. (1969): ed., *British Politics in the Nineteenth Century*. New York: Walker and Company.

Blackstock, Allan (2000): "'The Invincible Mass': Loyal Crowds in Mid-Ulster, 1795-96." In Peter Jupp ve Eoin Magennis, eds., *Crowds in Ireland c. 1720-1920*. London: Macmillan.

Bogolyubov, N. D., V. P. R'izhkova, B. C. Popov ve A. M. Dubinskii (1962): eds., *Istoria myezhdunarodnovo rabochevo I natsional'no-osvoboditel'novo dvizheniya*. 2 vols. Moscow: V'ishaya Partiinaya Shkola.

Boli, John ve George Thomas (1997): "World Culture in the World Polity: A Century of International Non-Governmental Organization." *American Sociological Review* 62: 171-90.

Böning, Holger (1998): *Der Traum von Freiheit und Gleichheit: Helvetische Revolution und Republik (1798-1803) – Die Schweiz auf dem Weg zur bürgerlichen Demokratie*. Zurich: Orell Füssli.

Bonjour, Edgar (1948): *Die Gründung des schweizerischen Bundesstaates*. Basel: Benno Schwabe.

Bonjour, Edgar, H. S. Offler ve G. R. Potter (1952): *A Short History of Switzerland*. Oxford: Clarendon.

Bose, Sugata ve Ayesha Jalal (1998): *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*. London: Routledge.

Botz, Gerhard (1976): *Gewalt in der Politik: Attentäte, Zusammenstösse, Putschversuche, Unruhen in Osterreich 1918 bis 1934*. Munich: Wilhelm Fink. (1987): *Krisenzonen einer Demokratie: Gewalt, Streik und Konfliktunderdrückung in Österreich seit 1918*. Frankfurt: Campus Verlag.

Bourges, Hervé (1968): ed., *La Révolte étudiante: Les animateurs parlent*. Paris: Seuil.

te Brake, Wayne (1989): *Regents and Rebels: The Revolutionary World of*

the Eighteenth Century Dutch City. Oxford: Blackwell. (1990): "How Much in How Little? Dutch Revolution in Comparative Perspective." *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 16: 349-63. (1998): *Shaping History: Ordinary People in European Politics 1500-1700*. Berkeley: University of California Press.

Brass, Paul R. (1994): *The Politics of India since Independence*. Cambridge: Cambridge University Press. The New Cambridge History of India, IV-1, rev. ed.

Brewer, John (1976): *Party Ideology and Popular Politics at the Accession of George III*. Cambridge: Cambridge University Press. (1989): *The Sinews of Power: War, Money and the English State, 1688-1783*. New York: Knopf.

Bright, Charles ve Susan Harding (1984): eds., *Statemaking and Social Movements*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Brinkley, Alan (1983): *Voices of Protest: Huey Long, Father Coughlin, and the Great Depression*. New York: Vintage.

Broeker, Galen (1970): *Rural Disorder and Police Reform in Ireland, 1812-36*. London: Routledge & Kegan Paul.

Brown, Richard Maxwell (1975): *Strain of Violence: Historical Studies of American Violence and Vigilitantism*. New York: Oxford University Press.

Bruneteaux, Patrick (1993): "Le désordre de la répression en France 1871-1921: Des conscrits aux gendarmes mobiles." *Genèses* 12: 30-46.

Brustein, William (1998): ed., "Nazism as a Social Phenomenon." *American Behavioral Scientist* özel sayısı 41: 1189-362.

Bryan, Dominic (2000): *Orange Parades: The Politics of Ritual, Tradition and Control*. London: Pluto Press.

Buchan, Nancy R., Rachel T. A. Croson ve Robyn M. Dawes (2002): "Swift Neighbors and Persistent Strangers: A Cross-Cultural Investigation of Trust and Reciprocity in Social Exchange." *American Journal of Sociology* 108: 168-206.

Bucher, Erwin (1966): *Die Geschichte des Sonderbundskrieges*. Zurich: Berichthaus.

Buechler, Steven M. (1990): *Women's Movements in the Unites States: Women Suffrage, Equal Rights, and Beyond*. New Brunswick: Rutgers University Press. (2000): *Social Movements in Advanced Capitalism: The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism*. New York: Oxford University Press.

Burke, Edmund III (1988): ed., *Global Crises and Social Movements: Artisans, Peasants, Populists, and the World Economy*. Boulder, Colo.: Westview.

Calhoun, Craig (1995): "'New Social Movements' of the Early Nineteenth Century." In Mark Traugott, ed., *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham, N.C.: Duke University Press.

Capitani, François de (1986): "Vie et mort de l'Ancien Régime." In Jean-Claude Fayez, ed., *Nouvelle Histoire de la Suisse et des Suisses*. Lausanne: Payot.

Caramani, Daniele (2003): *The Formation of National Electorates and Party Sysrems in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Carter, Neal Allan (2003): "Political Identity, Territory, and Institutional Change: The Case of Belgium." *Mobilization* 8: 205-20.

Castells, Manuel (1983): *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. Berkeley: University of California Press.

Chabot, Sean (2000): "Transnational Diffusion and the African-American Reinvention of the Gandhian Repertoire." *Mobilization* 5: 201-16.

Chabot, Sean ve Jan Willem Duyvendak (2002): "Globalization and Transnational Diffusion between Social Movements: Reconceptualizing the Dissemination of the Gandhian Repertoire and the 'Coming out' Routine." *Theory and Society* 31: 697-740.

Chandhoke, Neera (2002): "The Limits of Global Civil Society." In Marlies Glasius, Mary Kaldor & Helmut Anheier, eds., *Global Civil Society 2002*. Oxford: Oxford University Press.

Chaturvedi, Jayati ve Gyaneshwar Chaturvedi (1996): "*Dharma Yudh*: Communal Violence, Riots, and Public Space in Ayodhya and Agra City: 1990 and 1992." In Paul R. Brass, ed., *Riots and Pogroms*. New York: New York University Press.

Church, Roy A. (1966): *Economic and Social Change in a Midland Town: Victorian Nottingham 1815-1900*. New York: Augustus Kelley.

Clark, S. D. (1959): *Movements of Social Protest in Canada, 1640-1840*. Toronto: University of Toronto Press.

Clark, Samuel D., J. Paul Grayson ve Linda M. Grayson (1975): ed., *Prophecy and Protest: Social Movements in Twentieth-Century Canada*. Toronto: Gage.

Clemens, Elisabeth S. (1997): *The People's Lobby: Organizational Innovation and the Rise of Interest Group Politics in the United States, 1890-*

1925. Chicago: University of Chicago Press.

Cohen, Jean (1985): "Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements." *Social Research* 52: 663-716.

Cohen, Jean L. ve Andrew Arato (1992): *Civil Society and Political Theory*. Cambridge: MIT Press.

Collier, David ve Steven Levitsky (1997): "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research." *World Politics* 49: 430-51.

Collier, Ruth Berins (1999): *Paths toward Democracy: The Working Class and Elites in Western Europe and South America*. New York: Cambridge University Press.

Cronin, James E. ve Jonathan Schneer (1982): eds., *Social Conflict and the Political Order in Modern Britain*. London: Croom Helm.

CSCE [Commission on Security and Cooperation in Europe] (1998): *Political Reform and Human Rights in Uzbekistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan*. Washington, D.C.: CSCE.

Davis, David Brion (1987): "Capitalism, Abolitionism, and Hegemony." In Barbara Solow & Stanley Engerman, eds., *British Capitalism and Caribbean Slavery: The Legacy of Eric Williams*. Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, Gerald F., Doug McAdam, W. Richard Scott ve Mayer Zald (2005): eds., *Social Movements and Organizational Theory*. Cambridge University Press.

Davis, Gerald F. ve Tracy A. Thompson (1994): "A Social Movement Perspective on Corporate Control." *Administrative Science Quarterly* 39: 141-73.

Deibert, Ronald J. (2000): "International Plug 'n' Play? Citizen Activism, the Internet, and Global Public Policy." *International Studies Perspectives* 1: 255-72.

Dekker, Rudolf (1982): *Holland in beroering: Oproeren in de 17de en 18de eeuw*. Baarn: Amboeken. (1987): "Women in Revolt: Popular Protest and Its Social Basis in Holland in the Seventeenth and Eighteenth Centuries." *Theory and Society* 16: 337-62.

Deneckere, Gita (1997): *Sire, het volk mort: Sociaal protest in België (1831-1918)*. Antwerp, Amsab.

Deutsch, Karl (1976): *Die Schweiz als ein paradigmatischer Fall politischer Integration*. Bern: Haupt.

Diani, Mario (2003): "Introduction: Social Movements, Contentious Acti-

ons, and Social Networks: 'From Metaphor to Substance'?" In Mario Diani & Doug McAdam, eds., *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. Oxford: Oxford University Press.

DiMaggio, Paul, Eszter Hargittai, W. Russell Neuman, ve John P. Robinson (2001): "Social Implications of the Internet." *Annual Review of Sociology* 27: 307-36.

Dobbin, Murray (1999): "Building a Social Movement in Canada." *Canadian Dimension* 33, Aralık, online versiyon, pp. 6, 8.

Dolléans, Édouard ve Michel Crozier (1950): *Movements ouvrier et socialiste: Chronologie et bibliographie: Angleterre, France, Allemagne, États-Unis (1750-1918)*. Paris: Éditions Ouvrières.

Dowe, Dieter (1970): *Aktion und Organisation: Arbeiterbewegung, sozialistische und kommunistische Bewegung in der preussischen Rheinprovinz 1820-1852*. Hannover: Velag für Literatur und Zeitgeschehen.

Drescher, Seymour (1982): "Public Opinion and the Destruction of British Colonial Slavery." In James Walvin, ed., *Slavery and British Society, 1776-1946*. Baton Rouge: Louisiana State University Press. (1986): *Capitalism and Antislavery: British Mobilization in Comparative Perspective*. London: Macmillan. (1994): "Whose Abolition? Popular Pressure and the Ending of the British Slave Trade." *Past and Present* 143: 136-66.

Drobizheva, Leokadia, Rose Gottemoeller, Catherine McArdle Kelleher ve Lee Walker (1996): eds., *Ethnic Conflict in the Post-Soviet World: Case Studies and Analysis*. Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe.

Dumont, Georges-Henri (2002): *Le miracle belge de 1848*. Brussels: Le Cri.

Duyvendak, Jan Willem (1994): *Le poids du politique: Nouveaux mouvements sociaux en France*. Paris: L'Harmattan.

Duyvendak, Jan Willem, Hein-Anton van der Heijden, Ruud Koopmans ve Luuk Wijmans (1992): eds., *Tussen Verbeelding en Macht: 25 jaar nieuwe social bewegingen in Nederland*. Amsterdam: Sua.

Earl, Jennifer, Sarah A. Soule ve John D. McCarthy (2003): "Protest under Fire? Explaining the Policing of Protest." *American Sociological Review* 68: 581-606.

Economist (2003a): "The Perils of Recycling: Excise Hate from One Place, and It Pops up in Another." 30 Ağustos: 22. (2003b): "Shut up, Unless You Fawn." 20 Eylül: 46. (2003c): "In the Name of the Father." 4

Ekim: 41.

Edelman, Marc (2001): "Social Movements: Changing Paradigms and Forms of Politics." *Annual Review of Anthropology* 30: 285-317.

Edwards, Bob, Michael W. Foley ve Maro Diani (2001): eds., *Beyond Tocqueville: Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*. Hanover: N.H.: University Press of New England.

Ekiert, Grzegorz ve Jan Kubik (1999): *Rebellious Civil Society: Popular Protest and Democratic Consolidation in Poland, 1989-1993*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Eltis, David (1993): "Europeans and the Rise and Fall of African Slavery in the Americas: An Interpretation." *American Historical Review* 98: 1399-423.

Emsley, Clive (1983): *Policing and Its Context, 1750-1870*. London: Macmillan.

Emsley, Clive ve Barbara Weinberger (1991): eds., *Policing in Western Europe: Politics, Professionalism, and Public Order, 1850-1940*. New York: Greenwood.

Epstein, James A. (1994): *Radical Expression: Political Language, Ritual, and Symbol in England, 1790-1850*. New York: Oxford University Press.

Farrell, Sean (2000): *Rituals and Riots: Sectarian Violence and Political Culture in Ulster, 1784-1886*. Lexington: University Press of Kentucky.

Favre, Pierre (1990): ed., *La Manifestation*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.

Fendrich, James Max (2003): "The Forgotten Movement: The Vietnam Antiwar Movement." *Sociological Inquiry* 73: 338-58.

Fillieule, Olivier (1997a): *Stratégies de la rue: Les manifestations en France*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques. (1997b): "Maintien de l'ordre." *Cahiers de la Sécurité Intérieure* özel sayısı.

Fredrickson, George M. (1997): *The Comparative Imagination: On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements*. Berkeley: University of California Press.

Frey, Bruno ve Alois Stutzer (2002): *Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Well-Being*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Gaillard, Jeanne (1971): *Communes de Province, Commune de Paris 1870-1871*. Paris: Flammarion.

Gamson, William A. (1990): *The Strategy of Social Protest*, 2. ed. Belmont, Calif.: Wadsworth.

Gans, Herbert J. (2003): *Democracy and the News*. Oxford: Oxford University Press.

Geddes, Barbara (1999): "What Do We Know about Democratization after Twenty Years?" *Annual Review of Political Science* 2: 115-44.

Gildea, Robert (2002): *Marianne in Chains: In Search of the German Occupation 1940-45*. London: Macmillan.

Gilje, Paul A. (1987): *The Road to Mobocracy: Popular Disorder in New York City, 1763-1834*. Chapel Hill: University of North Carolina Press. (1996): *Rioting in America*. Bloomington: Indiana University Press.

Gilliard, Charles (1955): *A History of Switzerland*. London: Goerge Allen & Unwin.

Gitlin, Todd (1980): *The Whole World Is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley: University of California Press.

Giugni, Marco G., Doug McAdam ve Charles Tilly (1998): eds., *From Contention to Democracy*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Glasius, Marlies, Mary Kaldor ve Helmut Anheier (2002): eds., *Global Civil Society 2002*. Oxford: Oxford University Press.

Glen, Robert (1984): *Urban Workers in the Early Industrial Revolution*. London: Croom Helm.

Glenn, John K., III (2001): *Framing Democracy: Civil Society and Civic Movements in Eastern Europe*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Goldstein, Robert J. (1983): *Political Repression in Nineteenth Century Europe*. London: Croom Helm. (2000): ed., *The War for the Public Mind: Political Censorship in Nineteenth Century Europe*. Westport, Conn.: Praeger. (2001): *Political Repression in Modern America from 1870 to 1976*. Urbana: University of Illinois Press.

Goldstone, Jack A. (2003): "Introduction: Bridging Institutionalized and Noninstitutionalized Politics." In Jack A. Goldstone, ed., *States, Parties, and Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

González Calleja, Eduardo (1998): *La Razón de la Fuerza: Ordén público, subversión y violencia política en la España de la Restauración (1875-1917)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. (1999): *El Máuser y el Sufragio: Ordén público, subversión y violencia política en la crisis de la Restauración*. Madrid: Consejo Superior de In-

vestigaciones Científicas.

Goodway, David (1982): *London Chartism 1838-1848*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gossman, Lionel (2000): *Basel in the Age of Burkhardt: A Study in Unseasonable Ideas*. Chicago: University of Chicago Press.

Granjon, Fabien (2002): "Les répertoires d'action télémathiques du néomilitantisme." *Le Mouvement Social* 200: 11-32.

Greenberg, Louis (1971): *Sisters of Liberty: Paris, Marseille, Lyon and the Reaction to the Centralized State*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Grimsted, David (1998): *American Mobbing, 1828-1861: Toward Civil War*. New York: Oxford University Press.

Gurr, Ted Robert (2000): *Peoples Versus States: Minorities at Risk in the New Century*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.

Gusfield, Joseph R. (1966): *Symbolic Crusade: Status Politics and the American Temperance Movement*. Urbana: University of Illinois Press.

Gwertzman, Bernard ve Michael T. Kaufman (1991): eds., *The Collapse of Communism*, rev. Ed. New York: Times Books.

Hanagan, Michael (1998): "Irish Transnational Social Movements, Deterritorialized Migrants, and the State System: The Last One Hundred and Forty Years." *Mobilization* 13: 107-26. (2002): "Irish Transnational Social Movements, Deterritorialized Migrants, and the State System." In Jackie Smith & Hank Johnston, eds., *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Harare Daily News (2002): "Civil Society Needs to Build a Social Movement" (editorial). 23 Haziran 2003'teki online versiyonundan alındı.

Haythornwaite, Caroline ve Barry Wellman (2002): "The Internet in Everyday Life: An Introduction." In Caroline Haythornwaite & Barry Wellman, eds., *The Internet in Everyday Life*. Malden, Mass.: Blackwell.

Heberle, Rudolf (1951): *Social Movements: An Introduction to Political Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Hertzberg, Hendrik (2003): "Radio Daze." *The New Yorker*, Ağustos 11: 23-24.

Hinde, Wendy (1992): *Catholic Emancipation: A Shake to Men's Minds*. Oxford: Blackwell.

Hobsbawm, E. J. (1975): *The Age of Capital, 1848-1875*. London: Wei-

denfeld & Nicolson. (1988): *The Age of Imperialism*. New York: Pantheon. (1994): *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*. New York: Pantheon.

Hocke, Peter (2002): *Massenmedien und lokaler Protest: Eine empirische Fallstudie zur Medienselektivität in einer westdeutschen Begwegunghochberg*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Hoerder, Dirk (1977): *Crowd Action in Revolutionary Massachusetts, 1765-1780*. New York: Academic Press.

Hoffmann, Stefan-Ludwig (2003): "Democracy and Associations in the Long Nineteenth Century: Toward a Transnational Perspective." *Journal of Modern History* 75: 269-99.

Homer News (2003a): "Support for Soldiers." HomerNews.com, 13 Mart. (2003b): "War Prompts Street Demonstrations." HomerNews.com, 3 Nisan. (2003c): "Pro-Troops Demonstrators to Rally Again This Week." HomerNews.com, 3 Nisan.

Honacker, Karin van (1994): *Lokaal Verzet en Oproer in de 17de en 18de Eeuw: Collectieve Acties tegen het centraal gezag in Brussel, Antwerpen en Leuven*. Heule: UGA. (2000): "Résistance locale et émeutes dans les chef-villes brabançonnes aux XVIIe et XVIIIe siècles." *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine* 47: 37-68.

Huggins, Martha Knisely (1985): *From Slavery to Vagrancy in Brazil*. New Brunswick: Rutgers University Press. (1998): *Policing: The United States and Latin America*. Durham, N.C.: Duke University Press.

Human Rights Watch (1999): *Kazakhstan: Human Rights Developments. www.hrw.org/hrw/worldreport99/europe/kazakhstan*. (2000): *World Report 2000*. New York: Human Rights Watch.

Hunt, Lynn (1978): *Revolution and Urban Politics in Provincial France: Troyes and Reims, 1786-1790*. Stanford, Calif.: Stanford University Press. (1984): *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*. Berkeley: University of California Press.

Husung, Hans-Gerhard (1983): *Protest und Repression im Vormärz: Norddeutschland zwischen Restauration und Revolution*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Ibarra, Pedro (2003): ed., *Social Movements and Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.

Ibarra, Pedro ve Benjamin Tejerina (1998): eds., *Los movimientos sociales: Transformaciones politicas y cambio cultural*. Madrid: Trotta.

Imig, Doug ve Sidney Tarrow (2001): "Mapping the Europeanization of

Contention: Evidence from a Quantitative Data Analysis." In Doug Imig & Sidney Tarrow, eds., *Contentious Europeans: Protest and Politics in an Emerging Polity*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Inkeles, Alex (1991): ed., *On Measuring Democracy, Its Consequences and Concomitants*. New Brunswick: Transaction.

International Viewpoint (1997): "Building a European Social Movement." 6 Kasım, 23 Haziran 2003'teki online versiyonundan alındı.

Jackson, Julian (2001): *France: The Dark Years, 1940-1944*. Oxford: Oxford University Press.

Jameson, J. Franklin (1956): *The American Revolution Considered as a Social Movement*. Boston: Beacon. İlk kez 1926'da yayımlandı.

Jarman, Neil (1997): *Material Conflicts: Parades and Visual Displays in Northern Ireland*. Oxford: Berg.

Jessen, Ralph (1994): "Polizei, Wohlfahrt und die Anfänge des modernen Sozialstaats in Preussen während des Kaiserreichs." *Geschichte und Gesellschaft* 20: 157-80.

Johnson, Gordon (1996): *Cultural Atlas of India*. New York: Facts on File.

Jones, Peter (2003): *Liberty and Locality in Revolutionary France: Six Villages Compared, 1760-1820*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaiser, Robert J. (1994): *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Kakar, Sudhir (1996): *The Colors of Violence: Cultural Identities, Religion, and Conflict*. Chicago: University of Chicago Press.

Kaplan, Temma (1992): *Red City, Blue Period: Social Movements in Picasso's Barcelona*. Berkeley: University of California Press.

Karatnycky, Adrian (2000): ed., *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*. Piscataway, N.J.: Transaction.

Kaufman, Jason (2002): *For the Common Good? American Civic Life and the Golden Age of Fraternity*. New York: Oxford University Press.

Kazakhstan (2003): "The Constitution of the Republic of Kazakhstan." www.president.kz/articles/stat.

Keck, Margaret ve Kathryn Sikkink (1998): *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. (2000): "Historical Precursors to Modern Transnational Social Movements and Networks." In John A. Guidry, Michael D. Kennedy & Mayer N. Zald, eds., *Globalizations and Social Movements: Culture, Power, and the Transnational Public Sphere*. Ann Arbor: Uni-

versity of Michigan Press.

Khazanov, Anatoly M. (1995): *After the USSR: Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States*. Madison: University of Wisconsin Press.

Kinealy, Christine (2003): "Les marches orangistes en Irlande du Nord: Histoire d'un droit." *Le Mouvement Social* 202: 165-82.

Klausen, Kurt Klaudi ve Flemming Mikkelsen (1988): *Konflikter, Kollektive Aktioner og Protestbevaegelser i Danmark*. Copenhagen: Samfunds Fagsnyt.

Kohn, Hans (1956): *Nationalism and Liberty: The Swiss Example*. London: George Allen & Unwin.

Koopmans, Ruud (2004): "Movements and Media: Selection Processes and Evolutionary Dynamics in the Public Sphere." *Theory and Society*, yayına hazır.

Koshar, Rudy (1986): *Social Life, Local Politics, and Nazism: Marburg, 1880-1935*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Kriesi, Hanspeter, Ruud Koopmans, Jan Willem Duyvendak ve Marco Giugni (1995): *New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Kriesi, Hanspeter, René Levy, Gilbert Ganguillet ve Heinz Zwicky (1981): *Politische Aktivierung in der Schweiz, 1945-1978*. Diessenhofen: Verlag Rüegger.

Kuczynski, Jürgen (1967a): *Darstellung der Lage der Arbeiter in Frankreich von 1789 bis 1848*. Berlin: Akademie Verlag. (1967b): *Darstellung der Lage der Arbeiter in Frankreich seit 1848*. Berlin: Akademie Verlag.

Laitin, David (1998): *Identity and Formation: The Russian-Speaking Populations in the near Abroad*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. (1999): "The Cultural Elements of Ethnically Mixed States: Nationality Re-formation in the Soviet Successor States." In George Steinmetz, ed., *State/Culture: State Formation after the Cultural Turn*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Landa, Janet Tai (1994): *Trust, Ethnicity, and Identity: Beyond the New Institutional Economics of Ethnic Trading Networks, Contract Law, and Gift-Exchange*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Le Monde (2001): *Bilan du Monde*. Paris: Le Monde.

Lepetit, Bernard (1982): "Fonction administrative et armature urbaine: Remarques sur la distribution des chefs-lieux de subdélégation en France

à l'Ancien Régime." In Institut d'Histoire Economique et Sociale de l'Université de Paris I, *Recherches et Travaux* 2: 19-34. (1988): *Les villes dans la France moderne (1740-1840)*. Paris: Albin Michel.

Levi, Margaret ve Laura Stoker (2000): "Political Trust and Trustworthiness." *Annual Review of Political Science* 3: 475-508.

Liang, Hsi-Huey (1992): *The Rise of Modern Police and the European State System from Metternich to the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lida, Clara E. (1972): *Anarquismo y Revolución en la España del XIX*. Madrid: Siglo XXI.

Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Lindenberger, Thomas (1995): *Strassenpolitik: Zur Sozialgeschichte der öffentlichenOrdnung in Berlin 1900 bis 1914*. Bonn: Dietz.

López-Alves, Fernando (2000): *State Formation and Democracy in Latin America, 1810-1900*. Durham, N.C.: Duke University Press.

Lüdtke, Alf (1989): *Police and State in Prussia, 1815-1850*. Cambridge: Cambridge University Press. (1992): *"Sicherheit" und "Wohlfahrt": Polizei, Gesellschaft und Herrschaft im 19. und 20. Jahrbundert*. Frankfurt: Suhrkamp.

Lundqvist, Sven (1977): *Folkrörelserna i det svenska samhället, 1850-1920*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Madan, T. N. (1997): "Religion, Ethnicity, and Nationalism in India." In Martin E. Marty ve R. Scott Appleby, eds., *Religion, Ethnicity, and Self-Identity: Nations in Turmoil*. Hanover, N.H.: University Press of New England/Salzburg Seminar.

Maier, Pauline (1972): *From Resistance to Revolution: Colonial Radicals and the Development of American Opposition in Britain, 1765-1776*. New York: Vintage.

Mamdani, Mahmood ve Ernest Wamba-dia-Wamba (1995): eds., *African Studies in Social Movements and Democracy*. Dakar: CODESRIA.

Mann, Michael (1988): *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*. Oxford: Blackwell.

Margadant, Ted (1992): *Urban Rivalries in the French Revolution*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Markoff, John (1996a): *The Abolition of Feudalism: Peasants, Lords, and Legislators in the French Revolution*. University Park: Pennsylvania

State University Press. (1996b): *Waves of Democracy: Social Movements and Political Change*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Grove Press.

Marx, Karl ve Frederick Engels (1958): *Selected Works*. 2 vols. Moscow: Foreign Languages Publishing House.

McAdam, Doug, Sidney Tarrow ve Charles Tilly (2001): *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.

McCammon, Holly J. ve Karen E. Campbell (2002): "Allies on the Road to Victory: Coalition Formation between the Suffragists and the Women's Christian Temperance Union." *Mobilization* 7: 231-52.

McCarthy, John D., Clark McPhail ve Jackie Smith (1996): "Images of Protest: Estimating Selection Bias in Media Coverage of Washington Demonstrations 1982 and 1991." *American Sociological Review* 61: 478-99.

McFaul, Michael (1997): "Russia's Rough Ride." In Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yun-han Chu & Hung-mao Tien, eds., *Consolidating the Third Wave Democracies: Regional Challanges*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

McKivigan, John R. ve Stanley Harrold (1999): eds., *Antislavery Violence: Sectional, Racial, and Cultural Conflict in Antebellum America*. Knoxville: University of Tennessee Press.

McPhee, Peter (1988): "Les formes d'intervention populaire en Roussillon: L'exemple de Collioure, 1789-1815." In *Centre d'Histoire Contemporaine du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon: Les pratiques en province à l'époque de la Révolution française*. Montpellier: Publications de la Recherche, Université de Montpellier.

Mendle, Michael (2001): ed., *The Putney Debates of 1647: The Army, the Levellers, and the English State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Meyer, David S. ve Sidney Tarrow (1998): eds., *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Mihalisko, Kathleen J. (1997): "Belarus: Retreat to Authoritarianism." In Karen Dawisha & Bruce Parrott, eds., *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mikkelsen, Flemming (1986): ed., *Protest og Oprør*. Aarhus: Modtryk.

Miller, Judith ve Steve Levine (1999): "To Appease U.S., Kazakh Acts on MIG Sales." *New York Times* (12 Eylül): A6.

Mirala, Petri (2000): "A Large Mob, Calling Themselves Freemasons': Masonic Parades in Ulster." In Peter Jupp & Eoin Magennis, eds., *Crowds in Ireland, c. 1720-1920*. London: Macmillan.

Monjardet, Dominique (1996): *Ce que fait la police: Sociologie de la force publique*. Paris: La Découverte.

Montgomery, David (1993): *Citizen Worke: The Experience of Workers in the Unites States with Democracy and the Free Market during the Nineteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Morgan, Edmund S. (1988): *Inventing the People: The Rise of Popular Sovereignty in England and America*. New York: Norton.

Morison, Samuel Eliot (1965): *Oxford History of the American People*. New York: Oxford University Press.

Munger, Frank (1979): "Measuring Repression of Popular Protest by English Justices of the Peace in the Industrial Revolution." *Historical Methods* 12: 76-83. (1981): "Suppression of Popular Gatherings in England, 1800-1830." *American Journal of Legal History* 25: 111-40.

Mustafa, Sabir (2002): "Diarrhoea Control Becomes a Social Movement in Bangladesh." *www.rehydrate.org/darrhoea/control_in_bangladesh.htm*, 23 Haziran 2003'te alındı.

Nabholz, Hans, Leonhard von Muralt, Richard Feller ve Edgar Bonjour (1938): *Geschichte der Schweiz*. 2 vols. Zurich: Schultheiss & Co.

Nahaylo, Bohdan ve Victor Swoboda (1990): *Soviet Disunion: A History of the Nationalities Problem in the USSR*. New York: Free Press.

Nelson, Joan M., Charles Tilly ve Lee Walker (1998): eds., *Transforming Post-Communist Political Economies*. Washington, D.C.: National Academy Press.

Nicolas, Jean (1985): ed., *Mouvements populaires et conscience sociale, XVIe-XIXe siècles*. Paris: Maloine.

O'Ferrall, Fergus (1985): *Catholic Emancipation: Daniel O'Connell and the Birth of Irish Democracy 1820-30*. Dublin: Gill & Macmillan.

Öhngren, Bo (1974): *Folk i rörelse: Samhällsutveckling, flyttningsmonster och folkrörelser i Eskilstuna 1870-1900*. Uppsala: Almqvist & Wicksell.

Olcott, Martha Brill (1997): "Democratization and the Growth of Political Participation in Kazakhstan." In Karen Dawisha & Bruce Parrott, eds., *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus*. Democratization and Authoritarianism in Postcommunist Societies: 4. Cambridge: Cambridge University Press.

Oliver, Pamela E. ve Gregory M. Maney (2000): "Political Processes and Local Newspaper Coverage of Protest Events: From Selection Bias to Triadic Interactions." *American Journal of Sociology* 106: 463-505.

Oliver, Pamela E. ve Daniel J. Myers (1999): "How Events Enter the Public Sphere: Conflict, Location, and Sponsorship in Local Newspaper Coverage of Public Events." *American Journal of Sociology* 105: 38-87.

Ozouf-Marignier, Marie-Vic (1986): "De l'universalisme constituant aux intérêts locaux: Le débat sur la formation des départements en France (1789-1790)." *Annales: Economies, Sociétés, Civilisations* 41: 1193-214.

Paige, Jeffery M. (1997): *Coffee and Power: Revolution and the Rise of Democracy in Central America*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Palmer, Stanley H. (1988): *Police and Protest in England and Ireland 1780-1850*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paxton, Robert O. (1995): "Leçon sur les fascismes." *Vingtième Siècle* 45: 3-13.

Pérez-Stable, Marifeli (1993): *The Cuban Revolution: Origins, Course, and Legacy*. New York: Oxford University Press.

Perry, Elizabeth J. (2002): *Challenging the Mandate of Heaven: Social Protest and State Power in China*. Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe.

Pettifor, Ann (2001): "Why Jubilee 2000 Made an Impact." In Helmut Anheier, Marlies Glasius & Mary Kaldor, eds., *Global Civil Society 2001*. Oxford: Oxford University Press.

Philippine Star (2001): çeşitli makaleler, 17-23 Ocak 2001. *www.philstar.com*, 20 Ağustos 2003'te bakıldı.

Pigenet, Michel ve Danielle Tartakowsky (2003): eds., "Les marches." *Le mouvement social* 202, Ocak-Mart.

Porta, Donatella della (1995): *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.

Porta, Donatella della ve Herbert Reiter (1998): eds., *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Price, Richard (1986): *Labour in British Society: An Interpretive History*. London: Croom Helm.

Prothero, Iowerth (1979): *Artisans and Politics in Early Nineteenth-Century London: John Gast and His Times*. Folkestone: Dawson. (1997):

Radical Artisans in England and France, 1830-1970. Cambridge: Cambridge University Press.

Przeworski, Adam, Michael Alvarez, José Antonio Cheibub ve Fernando Limongi (2000): *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. Cambridge: Cambridge University Press.

Radio Free Europe (1999): "Kazakhstan: President Meets Challenge of Growing Discontent." www.rferl.org/nca/features/1999/07/F.RU.990701133005.

Rafael, Vicente (2003): "The Cell Phone and the Crowd: Messianic Politics in the Contemporary Philippines." *Public Culture* 15: 399-425.

Ray, Raka ve A. C. Korteweg (1999): "Women's Movements in the Third World: Identity, Mobilization, and Autonomy." *Annual Review of Sociology* 25: 47-71.

Remak, Joachim (1993): *A Very Civil War: The Swiss Sonderbund War of 1847*. Boulder: Westview.

Rheingold, Howard (2003): *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. New York: Perseus.

Riles, Annelise (2000): *The Network Inside Out*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Robert, Vincent (1996): *Les chemins de la manifestation, 1848-1914*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon.

Rock, David (1987): *Argentina 1516-1987*. Berkeley: University of California Press.

Rucht, Dieter (2003): "Media Strategies and Media Resonance in Transnational Protest Campaigns." Transnational Processes and Social Movements, Bellagio, Italy konferansında yapılan yayımlanmamış sunum.

Rude, Fernand (1969): *L'Insurrection lyonnaise de novembre 1831: Le mouvement ouvrier à Lyon de 1827-1832*. Paris: Anthropos.

Rudé, George (1962): *Wilkes and Liberty*. Oxford: Clarendon Press. (1971): *Hanoverian London, 1714-1808*. London: Secker & Warburg.

Ryan, Mary P. (1997): *Civic Wars: Democracy and Public Life in the American City during the Nineteenth Century*. Berkeley: University of California Press.

Sabato, Hilda (2001): *The Many and the Few: Political Participation in Republican Buenos Aires*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Sanders, Elizabeth (1999): *Roots of Reform: Farmers, Workers, and the*

American State 1877-1917. Chicago: University of Chicago Press.

Sassen, Saskia (2002): "Toward a Sociology of Information Technology." *Current Sociology* 50: 29-52.

Scalmer, Sean (2002a): *Dissent Events: Protest, the Media and the Political Gimmick in Australia*. Sydney: University of New South Wales Press. (2002b): "The Labor of Diffusion: The Peace Pledge Union and the Adaptation of the Gandhian Repertoire." *Mobilization* 7: 269-85.

Schama, Simon (1977): *Patriots and Liberators: Revolution in the Netherlands 1780-1813*. London: Collins.

Schultz, Patrick (1982): *La décentralisation administrative dans le département du Nord (1790-1793)*. Lille: Presses Universitaires de Lille.

Scott, James C. (1985): *Weapons of the Weak*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

Seip, Jens Arup (1974, 1981): *Utsikt over Norges Historie*. 2 vols. Oslo: Gylendal Norsk Forlag.

Seligman, Adam (1997): *The Problem of Trust*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Service, Robert F. (2003): "'Combat Biology' on the Klamath." *Science* 300, 4 Nisan, 36-39.

SIPRI [Stockholm International Peace Research Institute] (2001): *SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press.

Skidmore, Thomas E. ve Peter H. Smith (1984): *Modern Latin America*. New York: Oxford University Press.

Skocpol, Theda (1992): *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the Unites States*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. (1999): "How Americans Became Civic." In Theda Skocpol & Morris P. Fiorina, eds., *Civic Engagement in American Democracy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press & New York: Russell Sage Foundation.

Smith, Adam (1910): *The Wealth of Nations*. 2 vols. London: Dent. İlk kez 1776'da yayımlandı.

Smith, Graham, Vivien Law, Andrew Wilson, Annette Bohr ve Edward Allworth (1998): *Nation-Building in the Post-Soviet Borderlands: The Politics of National Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Jackie (1997): "Characteristics of the Modern Transnational Social Movement Sector." In Jackie Smith, Charles Chatfield & Ron Pagnucco, eds., *Transnational Social Movements and Golbal Politics: So-*

lidarity Beyond the State. Syracuse: Syracuse University Press. (2002): "Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Movements." In Jackie Smith & Hank Johnston, eds., *Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements.* Lanham, Md.: Rowman & Littlefield. (2003): "Exploring Connections between Global Integration and Political Mobilization." *Journal of World Systems Research*, yayına hazır.

Stein, Lorenz von (1959): *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage.* Hiledesheim: Georg Olms.

Steinberg, Jonathan (1996): *Why Switzerland?* 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Stenius, Henrik (1987): *Frivilligt, Jämlikt, Samfällt: Föreningsväsendets utveckling I Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott.* Helsinki: Svenska Litteratursällskapet I Finland.

Storch, Robert D. (1976): "The Policeman as Domestic Missionary: Urban Discipline and Popular Culture in Northern England, 1850-1880." *Journal of Social History* 9: 481-509.

Stutzer, Alois ve Bruno Frey (2002): "What Can Economists Learn from Happiness Research?" *Journal of Economic Literature* 40: 402-35.

Suny, Ronald Grigor (1993): *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union.* Stanford, Calif.: Stanford University Press. (1995): "Ambiguous Categories: States, Empires, and Nations." *Post-Soviet Affairs* 11: 185-96.

Suri, Jeremy (2003): *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Détente.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Tambiah, Stanley J. (1996): *Leveling Crowds: Ethnonationalists Conflicts and Collective Violence in South Asia.* Berkeley: University of California Press.

Tarrow, Sidney (1989): *Democracy and Disorder: Protests and Politics in Italy 1965-1975.* Oxford: Clarendon Press. (1996): "Movimenti politici e sociali." *Enciclopedia delle Scienze Sociali*, vol. 6: 97-114. (1998): *Power in Movement*, 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press. (2002): "From Lumping to Splitting: Specifying Globalization and Resistance." In Jackie Smith & Hank Johnston, eds., *Globalization and Resistance: Transnational Dimesnsions of Social Movements.* Lanham, Md.: Rowman & Littlefield. (2003): "The New Transnational Contention: Social Movements and Institutions in Complex Internationalism."

Working Paper 2003.1, Transnational Contention Project, Cornell University.

Tartakowsky, Danielle (1997): *Les Manifestations de rue en France, 1918-1968*. Paris: Publications de la Sorbonne. (1999): *Nous irons chanter sur vos tombes: Le Père-Lachaise, XIXe-Xxe siècle*. Paris: Aubier.

Temperley, Howard (1981): "The Ideology of Antislavery." In David Eltis & James Walvin, eds., *The Abolition of the Atlantic Slave Trade: Origins and Effects in Europe, Africa, and the Americas*. Madison: University of Wisconsin Press.

Thompson, Dorothy (1984): *The Chartists: Popular Politics in the Industrial Revolution*. New York: Pantheon.

Thompson, E. P. (1972): "Rough Music: Le Charivari anglais." *Annales; Economies Sociétés, Civilisations* 27: 285-312. (1991): *Customs in Common*. London: Merlin Press.

Thompson, Ginger (2003): "Protesters Swarm the Streets at W.T.O. Forum in Cancún." *New York Times*, online versiyon, 14 Eylül.

Tilly, Charles (1962): "Rivalités de bourgs et conflits de partis dans les Mauges." *Revue du Bas-Poitou et des Provinces de l'Ouest*, no. 4 (Temmuz-Ağustos): 3-15. (1983): "Speaking Your Mind without Elections, Surveys, or Social Movements." *Public Opinion Quarterly* 47: 461-78. (1984): "Demographic Origins of the European Proletariat." In David Levine, ed., *Proletarianization and Family Life*. Orlando, Fla.: Academic Press. (1986): *The Contentious French*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. (1995): *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. (1997): "Parliamentarization of Popular Contention in Great Britain, 1758-1834." *Theory and Society* 26: 245-73. (1998): *Durable Inequality*. Berkeley: University of California Press. (1999): "Conclusion: Why Worry about Citizenship?" In Michael Hanagan & Charles Tilly, eds., *Extending Citizenship, Reconfiguring States*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield. (2001a): "Mechanisms in Political Processes." Annual Review of Political Science 4: 21-41. (2001b): "Historical Analysis of Political Processes." In Jonathan H. Turner, ed., *Handbook of Sociological Theory*. New York: Kluwer/Plenum. (2002a): *Stories, Identities, and Political Change*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield. (2002b): "Event Catalogs as Theories." *Sociological Theory* 20: 248-54. (2003): *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press. (2004): *Contention and Democracy in Europe, 1650-2000*. Cambridge:

Cambridge University Press.

Tilly, Charles, Louise Tilly ve Richard Tilly (1975): *The Rebellious Century, 1830-1930*. Cambridge: Harvard University Press.

Tilly, Charles ve Lesley Wood (2003): "Contentious Connections in Great Britain, 1828-1834." In Mario Diani & Doug McAdam, eds., *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. New York: Oxford University Press.

Tilly, Richard (1980): *Kapital, Staat und sozialer Protest in der deutschen Industrialisierung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Time Asia (2001): "People Power Redux." *www.tim.com/time/asia/magazine/2001/0129*. 14 Ağustos 2003'teki online versiyonundan alındı.

Titarenko, Larissa, John D. McCarthy, Clark McPhail ve Boguslaw Augustyn (2001): "The Interaction of State Repression, Protest Form and Protest Sponsor Strength during the Transition from Communism in Minsk, Belarus, 1990-1995." *Mobilization* 6: 129-50.

Tocqueville, Alexis de (1983): *Correspondance d'Alexis de Tocqueville et de Francisque de Corcelle*. Paris: Gallimard. Oeuvres Complètes, t. XV.

Torpey, John (2000): *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Touraine, Alain (1968): *Le Mouvement de Mai ou le Communisme Utopique*. Paris: Seuil.

Touraine, Alain, François Dubet, Michel Wieviorka ve Jan Strzelecki (1982): *Solidarité: Analyse d'un mouvement social: Pologne 1980-1981*. Paris: Fayard.

Trechsel, Alexander (2000): *Feuerwerk Volksrechte: Die Volksabstimmungen in den scheizerischen Kantonen 1970-1996*. Basel: Helbing & Lichtenhahn.

Trif, Maria ve Doug Imig (2003): "Demanding to Be Heard: Social Movements and the European Public Sphere." Working Paper 2003-06, Cornell University Workshop on Transnational Contention.

UNDP [United Nations Development Program] (2001): *Human Development Report 2001: Making New Technologies Work for Human Development*. Oxford: Oxford University Press. (2002): *Human Development Report 2002: Deepening Democracy in a Fragmented World*. Oxford: Oxford University Press.

United Nations (1995): *Kazakhstan: The Challenge of Transition: Human Development Report 1995. www.undp.org/undp/rbec/nhdr/Kazakhstan*.

U.S. Department of State (2002): "Bureau of Democracy, Human Rights,

and Labor." *Country Reports on Human Rights Practices: Republic of Kazakhstan*. Washington, D.C.: U.S. Department of State.

Uslaner, Eric M. (2002): *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

van der Veer, Peter (1996): "Riots and Rituals: The Construction of Violence and Public Space in Hindu Nationalism." In Paul R. Brass., ed., *Riots and Pogroms*. New York: New York University Press.

Vanhanen, Tatu (2000): "A New Dataset for Measuring Democracy, 1810-1998." *Journal of Peace Research* 37: 251-65.

Vernon, James (1993): *Politics and the People: A Study in English Political Culture c. 1815-1867*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wählin, Vagn (1986): "Opposition og statsmagt." In Flemming Mikkelsen, ed., *Protest og Oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*. Aarhus: Modtryk.

Walton, John ve David Seddon (1994): *Free Markets and Food Riots: The Politics of Global Adjustment*. Oxford: Blackwell.

Walvin, James (1980): "The Rise of British Popular Sentiment for Abolition, 1787-1832." In Christine Bolt ve Seymour Drescher, eds., *Anti-Slavery, Religion, and Reform: Essays in Memory of Roger Anstey*. Folkestone: Dawson/Archon. (1981): "The Public Campaign in England against Slavery, 1787-1834." In David Eltis ve James Walvin, eds., *The Abolition of Atlantic Slave Trade: Origins and Effects in Europe, Africa, and the Americas*. Madison: University of Wisconsin Press.

Ward, J. T. (1973): *Chartism*. London: B. T. Batsford.

Warren, Mark E. (1999): ed., *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wellman, Barry (2000): "Changing Connectivity: A Future History of Y2.03K." *Sociological Research Online* 4, no. 4. (2001a): "Physical Place and CyberPlace: The Rise of Personalized Networking." *International Journal of Urban and Regional Research* 25: 227-52. (2001b): "Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital? Social Networks, Participation, and Community Commitment." *American Behavioral Scientist* 45: 437-56.

Westhues, Kenneth (1975): "Inter-Generational Conflict in the Sixties." In Samuel D. Clark, J. Paul Grayson & Linda M. Grayson, eds., *Prophecy and Protest: Social Movements in Twentieth-Century Canada*. Toronto: Gage.

Wignaraja, Ponna (1993): ed., *New Social Movements in the South: Empowering the People.* Atlantic Highlands, N.J.: Zed Books.

Williams, Robin M., Jr. (2003): *The Wars Within: Peoples and States in Conflict.* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Wilson, Alex (1970): "Chartism." In J. T. Ward, ed., *Popular Movements c. 1830-1850.* London: Macmillan.

Wilson, Frederick T. (1969): *Federal Aid in Domestic Disturbances 1787-1903.* New York: Arno Press & New York Times.

Wimmer, Andreas (2002): *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wirtz, Rainer (1981): *"Widersetzlichkeiten, Excesse, Crawalle, Tumulte und Skandale": Soziale Bewegung und gewalthafter sozialer Protest in Baden 1815-1848.* Frankfurt: Ullstein.

Woloch, Isser (1970): *Jacobin Legacy: The Democratic Movement under the Directory.* Princeton, N.J.: Princeton University Press. (1994): *The New Regime: Transformations of the French Civic Order, 1789-1820s.* New York: Norton.

Wood, Lesley J. (2003): "Breaking the Bank and Taking to the Streets – How Protesters Target Neoliberalism." *Journal of World Systems Research*, yayına hazır.

Wyrsch, Paul (1983): *Der Kanton Schwyz äusseres Land 1831-1833.* Lachen: Gutenberg. Schwyzer Hefte, Band 28.

Young, Michael P. (2002): "Confessional Protest: The Religious Birth of U.S. National Social Movements." *American Sociological Review* 67: 660-88.

Zaleski, Eugène (1956): *Mouvements ouvriers et socialistes (Chronologie et bibliographie): La Russie, t. I: 1725-1907.* Paris: Éditions Ouvrières.

Zelizer, Viviana A. (1999): "Multiple Markets: Multiple Cultures." In Neil J. Smelser & Jeffrey C. Alexander, eds., *Diversity and Its Discontents: Cultural Conflict and Common Ground in Contemporary American Society.* Princeton, N.J.: Princeton University Press. (2004): "Circuits within Capitalism." In Victor Nee & Richard Swedberg, eds., *The Economic Sociology of Capitalism.* Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Zhao, Dingxin (2001): *The Power of Tiananmen: State-Society Relations and the 1989 Beijing Student Movement.* Chicago: University of Chicago Press.

Zolberg, Aristide (1978): "Belgium." In Raymond Grew, ed., *Crises of Political Development in Europe and the United States*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

CHARLES TILLY'NİN TOPLUMSAL HAREKETLER ÜZERİNE YAYINLARI, 1977-2004

1977 "Getting It Together in Burgundy, 1675-1975." *Theory and Society* 4: 479-504.

"Collective Action in England and America, 1765-1775." In Richard Maxwell Brown & Don Fehrenbacher, eds., *Tradition, Conflict, and Modernization: Perspectives on the American Revolution.* New York: Academic Press.

1978 *From Mobilization to Revolution.* Reading, Mass.: Addison-Wesley.

1979 "Repertoires of Contention in America and Britain." In Mayer N. Zald & John D. McCarthy, eds., *The Dynamics of Social Movements*. Cambridge, Mass.: Winthrop.

1981 "The Web of Contention in Eighteenth-Century Cities." In Louise A. Tilly & Charles Tilly, eds., *Class Conflict and Collective Action.* Beverly Hills: Sage.

1982 "Britain Creates the Social Movement." In James Cronin & Jonathan Schneer, eds., *Social Conflict and the Political Order in Modern Britain.* London: Croom Helm.

"Charivaris, Repertoires, and Urban Politics." In John Merriman, ed., *French Cities in the Nineteenth Century.* London: Hutchinson.

1983 "Speaking Your Mind without Elections, Surveys, or Social Movements." *Public Opinion Quarterly* 47: 461-78.

1984 "Social Movements and National Politics." In Charles Bright & Susan Harding, eds., *Statemaking and Social Movements. Essays in History and Theory.* Ann Arbor: University of Michigan Press.

"Les origines du répertiore de l'action collective contemporaine en France et en Grande Bretagne." *Vingtième Siècle* 4: 89-108.

1985 "De Londres (1768) à Paris (1788)." In Jean Nicolas, ed., *Mouve-*

ments populaires et conscience sociale: XVIe-XIXe siècles. Paris: Maloine.

The Contentious French. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

1988 "Social Movements, Old and New." In Louis Kriesberg, Bronislaw Misztal & Janusz Mucha, eds., *Social Movements as a Factor of Change in the Contemporary World.* Greenwich, Conn.: JAI Press. Research in Social Movements, Conflicts and Change, vol. 10.

1992 "Réclamer Viva Voce." *Cultures et Conflits* 5: 109-26.

1993 "Contentious Repertoires in Great Britain, 1758-1834." *Social Science History* 17: 253-80. Also in Mark Traugott, ed., *Repertoires and Cycles of Collective Action.* Durham, N.C.: Duke University Press, 1995.

1994 "Social Movements as Historically Specific Clusters of Political Performances." *Berkeley Journal of Sociology* 38 (1993-94): 1-30.

1995 *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

1997 "Parliamentarization of Popular Contention in Great Britain, 1758-1834." *Theory and Society* 26: 245-73.

1998 "Social Movements and (All sorts of) Other Political Interaction – Local, National, and International – Including Identities. Several Divagations from a Common Path, Beginning with British Struggles over Catholic Emancipation, 1780-1829, and Ending with Contemporary Nationalism." *Theory and Society* 27: 453-80.

1999 "From Interactions to Outcomes in Social Movements." In Marco Giugni, Doug McAdam & Charles Tilly, eds., *How Social Movements Matter.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

2001 (with Doug McAdam & Sidney Tarrow) *Dynamics of Contention.* Cambridge: Cambridge University Press.

2002 *Stories, Identities, and Political Change.* Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

2003 "When do (and Don't) Social Movements Promote Democratization?" In Pedro Ibarra, ed., *Social Movements and Democracy.*

New York: Palgrave.

(with Lesley Wood) "Contentious Connections in Great Britain, 1828-1834." In Mario Diani & Doug McAdam, eds., *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. New York: Oxford University Press.

"Agendas for Students of Social Movements." In Jack A. Goldstone, ed., *States, Parties, and Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

The Politics of Collective Violence. Cambridge: Cambridge University Press.

"Political Identities in Changing Polities." *Social Research* 70: 1301-15.

2004 "WUNC." In Jeffrey T. Schnapp & Matthew Tiews, eds., *Crowds*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Contention and Democracy in Europe, 1650-2000. Cambridge: Cambridge University Press.

TOPLUMSAL HAREKETLER

"Demokrasi yanlısı güçlü bir toplumsal hareket, baskıcı politik bir ortamda işleyen sivil toplumun her zamanki görevidir…

Başlangıç noktası, toplumsal bir hareketi tanımlayabilmektir. İsminden de anlaşılacağı üzere toplumsal hareketler çeşitli [illegible] oluşan geniş kapsamlı örgüt[illegible]

Toplumsal hareketler işçiler[illegible] öğrenciler, gençlik ve entelektüel kesim gibi önemli toplumsal tabakaları içerir.

Toplumun bu değişik çıkar grupları tek bir şikâyet çevresinde bir araya gelirler. Söz konusu şikâyet, çoğu durumda, belli bir politik ortamda genel anlamda hissedilen demokrasi eksikliğidir.

18.00

Kültürel Çalışmalar

ISBN 994-49[illegible]

9 789944 9[illegible]